
VADEMECUM
1886— DER 1894
BOUWVAKKEN
9de Jaargang
REDACTIE:
Prinsengracht 303
AMSTERDAM.

VADEMECUM

DER

BOUWVAKKEN.

NEGENDE JAARGANG.

POLYTECHNISCHE SCHOOL

AMSTERDAM, 1894.

NEGENDE JAARGANG 1894.

INHOUD.

Aflevering 1. **Ontwerp voor étagères,** (met plaat en detailplaat) door **Th. van Harderwijk.** — Oud-Engelsche bouwkunst. — De grootste molen der wereld. — De verbrandingstoestellen voor faecaliën. — Papieren dakpannen. — Vloeren van Caoutchouc. — Ondergrondsche spoor te Brussel. — Gasgloeilicht. — De Kathedraal te Marseille. — Prijsvragen ontwerp van een gevel voor een boekwinkel in een straat van ongeveer 10 M. breedte. — Ontwerp van een tolgaarderswoning met afsluithek aan een breeden straatweg — Schilders-atelier „Davidsfonds" en tentoonstellingsgebouw „Hotelwezen". — Bericht aan onze inteekenaren.

„ 2. **Ontwerp van twee grafmonumenten,** (met 2 platen) door **A. Hofman.** — Ontwerp eener garnizoenskerk te Dresden. — Gerechtsgebouw te Keulen. — Amsterdam in de laatste dagen. — Prijsvragen reclame-billet voor een bouwkunde-tentoonstelling.

„ 3. **Deur logegebouw Harlingen,** (met plaat) door **Y. Faber — Poortingang Kneuterdijk No. 13,** (met plaat) door **Jul. Wortman** — De Rhône-watermotoren. — Tentoonstelling van teekeningen enz. te 's Hage. — Nog eene tentoonstelling. — Caoutchouc bevloeringen. — Prijsvragen Lazaret en andere sanitaire inrichtingen aan de bronnen van Mozes bij Suez.

„ 4. **Cadettenschool te Alkmaar. Topgevel noordelijken zijvleugel leergebouw,** (met plaat) door **P. Kolpa.** — Het Wilhelmina-Gasthuis te Amsterdam. (Ontwerp van den bouwmeester **H. Leguyt.**) — Prijsvragen Societeitsgebouw te Rotterdam.

„ 5. **Ontwerp voor een gevel van een winkelhuis,** (met plaat) door **C. L. de koning, 's Hage.** — Een fort uit de XIIde eeuw (De Sint Gravensteen te Gent). — Het Wilhelmina-gasthuis te Amsterdam. (Ontwerp van den bouwmeester **H. Leguyt.**) — Beursbouw-mijmering.

„ 6. **Woonhuisgevel te Amsterdam,** (met plaat). Bouwmeester **A. L. van Gendt,** geteekend en opgemeten door **J. I. van Wuijkhuizen.** — Een fort uit de XIIde eeuw (De Sint Gravensteen te Gent). — Het Wilhelmina-Gasthuis te Amsterdam. Ontwerp van den bouwmeester **H. Leguyt.** — Woonhuisbouw in anderen vorm. — Zuivelbereiding. — Mozaïkbevloering.

„ 7. **Ontwerp van een winkelgebouw,** (met plaat) door **Th. van Harderwijk.** — Het Wilhelmina-Gasthuis te Amsterdam. Ontwerp van den bouwmeester **H. Leguyt,** — Het stellen van een ijzeren brug met behulp van eb en vloed. — Een terugblik op de tentoonstelling te Chicago. — Josson-Cement. — Th. A. de Koster Prijsnoteeringen.

„ 8. **Ontwerp van een provinciaal museum van oudheden,** (met 2 pl.) door **J. v. Dongen.** — Kerk te Bergen. — De hygiéne in de bouwkunst.

„ 9. **Ontwerp voor een provinciaal museum van oudheden,** (met 2 pl.) door **Joh. A. van Dongen,** architect te **Breda.** — Het Damrak te Amsterdam. — De hygiéne in de bouwkunst. — Ingolin. — Veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid. — Prijsvragen Societeitsgebouw te Almelo. Vereenigingsgebouw te Rotterdam.

„ 10. **Cadettenschool te Alkmaar.** — Gevel voor een trappenhuis, (met plaat) teekening van **P. Kolpa.** — Levensverzekeringgebouw Amsterdam. — De Nieuwe Kerk te Amsterdam. — Waschtafels met mahoniehouten of blank eikenhouten omtimmering. — Prijsvragen. — Societeitslokalen. — R. K. Leesvereeniging Rotterdam. — Winkelhuis bestemd voor een kunsthandel.

„ 11. **Ontwerp van een heerenhuis,** (met plaat) door **S. Bakker** te **Harlingen.** — Iets over Vlaamsche renaissance door **Th. Molkenboer.** - Schilderachtige architectuur.

„ 12. **Ontwerp voor eene villa te Bussum,** (met plaat) door de architecten **G. W. Vixseboxse** en **W. J. Brandts.** — Schilderachtige architectuur. - De woningbouw in den laatsten tijd. — De gemeente-architect van Amsterdam. — Van Heusden's Burgerlijke Bouwkunde. — Prijsvragen. — Levering van een ontwerp voor een getuigschrift, uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunde en Nijverheid te Harlingen.

„ 13. **Ontwerp van eene villa,** (met plaat) door **F. T. de Mazure, Jr.** — Ontwerp van een Schildwachthuis door **Jan Boerma.** — Ontwerp van een grafmonument door **Th. Molkenboer.** — Is teekenen noodig voor onze maatschappelijke vorming? — Prijsvragen. — Bruggen over den Donau te Buda-Pesth. — Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Aflevering 14. **Ontwerp van een tochtpui**, (met plaat) door D. **van Lith**. — Ontwerp voor een heerenhuis (met plaat) door **C. A. van Werkhoven**. — De geprojecteerde onderaardsche electrische spoorweg te Parijs. — Het Roemeensche Koningsslot te Pelesch. — De Tower-Bridge geopend. — Roode kunstzandsteen. — Loon en arbeidsduur. — Ambachtsschool voor Alkmaar en omstreken. — Prijsvragen. — Diploma der Internationale Bakkerij-Tentoonstelling.

„ 15. **Saloninrichting**, (met plaat) bouwmeester **J. Gosschalk**. — Een paleis te Parijs. - Glasschilderkunst. — Tentoonstelling in 1900. — Een nieuwe brug. — Algemeene voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen door J. A. van der Kloes. — Prijsvragen. — Gedenkteeken ter eere van Thomas à Kempis.

„ 16. **Melksalon, Gebouw Melkinrichting Weteringschans hoek Spiegelgracht**. (met plaat) bouwmeester **Jos. Cuijpers**. — Nieuwe Evangelische Kerk te Swetz (West-Pruisen). — Practische aestetica in huis. — Arbeiderswoningen. — Normaal spijzenliften, verkrijbaar bij de firma **Jan Hamer & Co.** te **Amsterdam**. — 's Gravenhaagsche bouwkwestie. — Loon der timmerlieden. — Electrische spoorbanen te Chicago.

„ 17. **Postkantoor te Liverpool**, (met plaat) bouwmeester **Henry Tanner**. — Een kijkje op de Antwerpsche tentoonstelling, Oud-Antwerpen. — Woonhuisgevel te Harlingen. — Wedstrijden tusschen voertuigen zonder paarden.

„ 18. **Woonhuisgevel**, (met plaat) door **C. A. van Werkhoven**. — Een nieuw materiaal voor schoorsteenbouw. — Prijsvraag voor een protestantsche kerk te Karlsruhe. — Prijsvragen. — Rapport der Jury voor de prijsvraag, uitgeschreven door het bestuur der Societeit „Tot Nut en Vermaak" te Almelo.

„ 19. **Alkmaarsche details. Rechtgebouw te Alkmaar**, (met plaat) door **J. G. Messelaar**. — **Geveluitbouwen aan de zij- en achtergevels der Cadettenschool te Alkmaar** (met plaat) door **P. Kolpa**. — Berlijnsche woningen. — Een in zee gebouwde cholera-barak. — De Stadsschouwburg te Amsterdam. — Ingolin-beschouwingen. — Middel tegen werkeloosheid. — De bosschen aan de Kaukasus.

„ 20. **Woonhuis met kantoren**, (met plaat) door **W. J. Brandts**. — De latijnsche school te Fritzlar. Veredeling van het ambacht. — Slakken-Cement. — Houtversieringen. — Prijsvragen. — Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" Rotterdam.

„ 21. **Ontwerp voor een balcon**, (met plaat) door **Th. Molkenboer**. — Een nieuwe luchtspoorweg. — London-bank te Neath. — Amsterdam met een Wereldtentoonstelling. — Het verplaatsen van gebouwen. — Woning-Courant. — Ongeschikte woningen. — Twee tunnels door de Pyrenëen. — Prijsvraag. — Diploma.

„ 22. **Gebouw der onderlinge vereeniging van Veehouders, Weteringschans, Amsterdam** (met plaat) bouwmeester **Jos. Cuijpers**. — De groote Amerikaansche bruggen. — Prijsvragen. — Antwoorden op de prijsvraag door de Rotterdamsche vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".

„ 23. **Bier- en koffiehuis met uitzichttoren in een park**, (met plaat) door **Th. van Harderwijk**. — Badkamers. — Amsterdam's tentoonstelling. — De nieuwe schouwburg te Wiesbaden. — Een roestwerend middel. — Bevroren vensterglas. — Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter.

„ 24. **Ontwerp voor een hoekhuis**, (met plaat en detailplaat) door **W. J. Brandts**. — Weerhanen. Wie zakt er al niet in. — Silos uit hout. — Rooklooze locomotieven. — Een nieuw middel tegen roest. — Prijsvragen. — Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen. — Voorzijde met scherm voor een tooneel.

„ 25. **Ontwerp van een winkelhuis**, (met plaat) door **Th. van Harderwijk**. — Weerhanen. — De brug van Pont-Lorois. — Prijsvragen. — Hoofd- of titelvignet voor het Bouwkundig Weekblad. — Ontwerp van een arbeiderswoning, uitgeschreven door de afd. Arnhem van de M. t. b. d. B. — Stalgebouw met koetsierswoning, uitgeschreven door de afd. Leeuwarden van de M. t. b. d. B. — Programma der door de vereeniging „Bouwkunde en Nijverheid" te Harlingen uitgeschreven prijsvraag. — Belangrijk bericht aan onze inteekenaren.

„ 26. **Metselwerk**, (met plaat) door **Jos. Th. J. Cuijpers**. — Het rijksdaggebouw te Berlijn. — Het vensterglas in plaats van dubbele ramen. — Houtmijnen. — Waarvoor de photographie al niet dient. — De Eiffeltoren veroordeeld. — Papieren telegraafpalen. — Nationaal-Congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, te houden te Amsterdam op 17 Januari en 4 Juni 1895.

Goedkoopst en meest gesorteerd MAGAZIJN van

BEHANGSELPAPIEREN.

DECORS IN ALLE STIJLEN

Spécialiteit in LINCRUSTA WALTON.

C. B. SCHNEIDER,

Leidschestraat 79 hoek Prinsengracht. Amsterdam.

SPECIALITEIT in giftvrij ongevernist

GEZONDHEIDS-BEHANGSELPAPIER.

Monsters steeds op aanvrage te verkrijgen.

TANGYES' GASMOTOREN

Otto's systeem. — Pinkney's Patenten.

EERE-DIPLOMA

Wereld-Tentoonstelling. Antwerpen 1894.

TANGYES LIMITED
ROTTERDAM,
Boompjes 10.

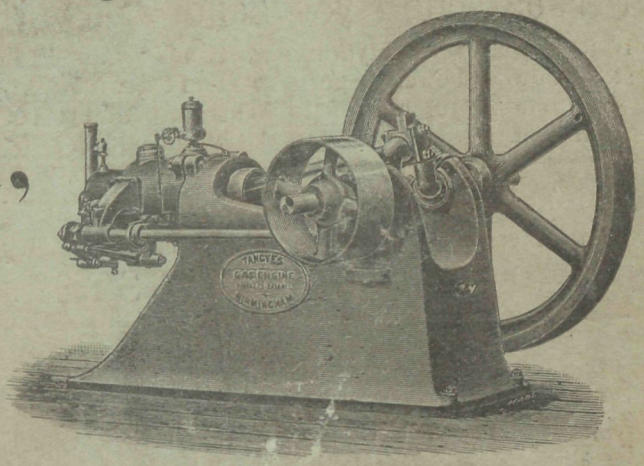

In werking te zien, catalogus en verdere inlichtingen verkrijgbaar aan het bovenstaand adres.

Druk van J. CLAUSEN, St. Jansstraat 40. Amsterdam

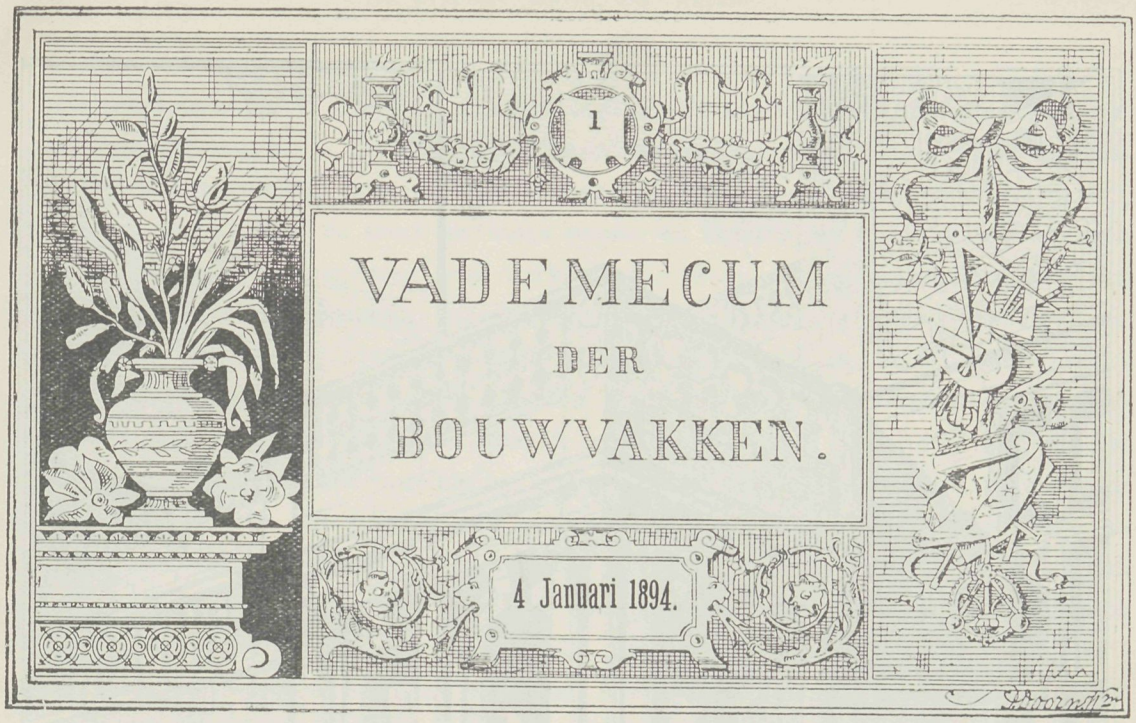

Bij de Platen.

Ontwerpen voor Etagères,

door Th. VAN HARDERWIJK.

Van de beide ontwerpen voor etagères is er een in notenhout uitgevoerd. De detailteekening geeft de goed gekozene profileering duidelijk aan.

Uit den Vreemde.

Oud Engelsche bouwkunst.

Een inderdaad merkwaardige hoofdingang levert een der poorten van het kasteel van den Hertog van Suffolk. In de jaren 1603 tot 1616 werd het kasteel gebouwd waarbij deze hoofdingang behoort en dagteekent dus ook uit dien tijd. Er is een zeer groote overeenkomst tusschen de motieven die aan den bloeitijd onzer kunst herinneren, met die, welke in dezen hoofdingang zijn vereenigd.

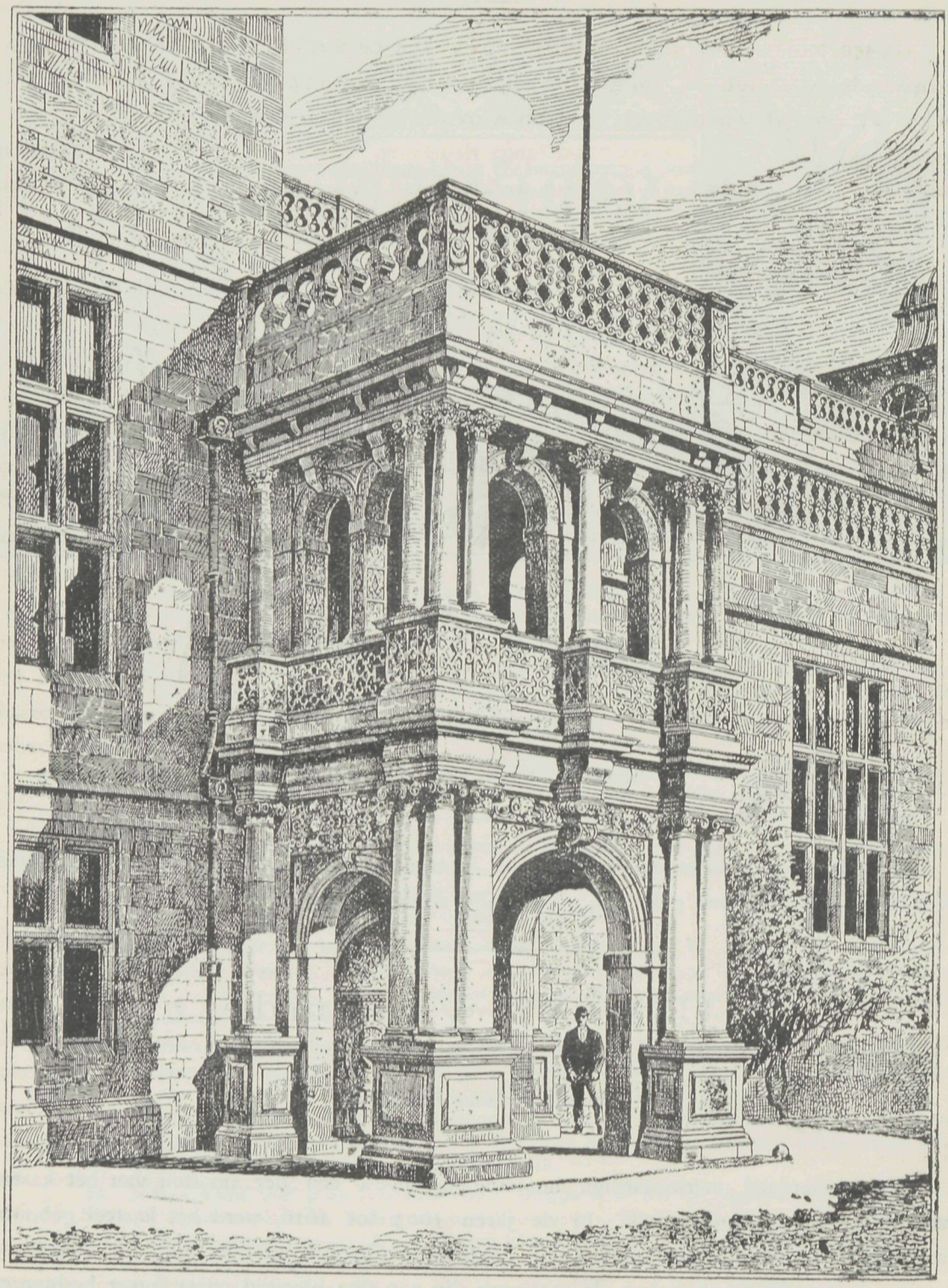

HOOFDINGANG KASTEEL VAN DEN HERTOG VAN SUFFOLK.

De grootste molen der wereld.

Als een tooversprook klinkt de omschrijving van de nieuwe meelfabriek der Pittsbury-Company te Pittsburgh. — De geheele samenstel der inwendige inrichting werkt automatisch. Bij een wandeling door de fabriek overvalt den bezoeker een zonderling gevoel, overal leven, overal jaagt en snort het langs riemen en raderen, en in de zes verdiepingen hooge fabriek treft men nagenoeg geen werkvolk aan. Soms op een enkele verdieping een werkman die wat moet herstellen; maar overigens gaat alles in dat levend doode gebouw maar geregeld zijn gang alsof de mensch bij alle arbeid heeft afgedaan. Alleen in het paklokaal zijn eenige arbeiders bijeen. De fabriek telt 325 werklieden, waarvan een honderdtal in het paklokaal zijn. Daar gaat alles stelselmatig zijn gang. De ledige zak, die het meel opvangt, dat van alle onreinheden ontdaan, gezuiverd en gemalen is, na daarvoor een paar malen door het gebouw op en neerwaarts te zijn gevlogen, gaat dadelijk na de vulling van den werkman weg, die den volgenden weder onderschuift. De gevulde zak komt bij den tweeden werkman, die deze weegt, waarop de zak verder gaat naar den derden, die haar in gezwinden pas dicht steekt, waarop de zak als een deftige juffer voortwandelt naar de losplaats. Daar die wijze van bewerking op verschillende punten tegelijk plaatst heeft, zijn er steeds een groot aantal zakken onderweg. Over een rutschbaan gaat de lading naar de gereedstaande spoorwaggons. Stof is in de fabriek niet te bespeuren.

Exhausters houden de lucht schoon en frisch. De ongeloofelijke massa die op die wijze dagelijks vervoerd kan worden, bedraagt 1,715.000 KG. Voor het vervoer van het meel en den afval zijn dagelijks 350 spoorwaggons in lading. — Mogelijk is die kolossale hoeveelheid hoog geschat, maar toch is het een feit dat de werking van dien reus onder de molenwerken van ontzaggelijken omvang is en nergens geëvenaard wordt.

De verbrandingstoestellen voor faecaliën.

De werktuigenfabriek van J. A. Hilpert te Neurenberg heeft een kachel daargesteld voor een geheel bizonder doeleinde. Veel overeenkomst hebbende met de gegoten ijzeren potkachels doet de er bovenop geplaatste trechter echter een andere bestemming vermoeden. Die trechter is niets anders dan de verzamelbak waarin de faecaliën worden uitgestort, door de verschillende leidingen of vulpijpen die hierop uitmonden. De faecaliën worden door de hitte gedroogd, zonder dat eenige onaangename lucht daarvan achter blijft, terwijl besmettelijke of voor de gezondheid nadeelige atmospheer of ziektekiemen er geheel door vernietigd worden. Iedere oven, die aan een gewone kachel doet denken, is in staat de faecalien van 150 tot 200 personen te vernietigen, de lucht verwijdert zich met den rook, terwijl het overblijvende deel tot een geheel onschadelijke massa (poudrette) wordt omgezet. De kosten van aanleg zijn zeer gering. Op een fabriek waar de werklieden het toestel 1000 maal per week gemiddeld bezigden, waren de kosten per man per dag 0.4 pf. —

Wij gelooven, dat wanneer die uitkomsten overeenkomen dat dergelijke praktische vindingen een groote toepassing zullen erlangen. De faecaliën-kwestie is bij de meeste groote inrichtingen een bezwaar, vooral daar waar deze geheel op zich zelf staan in de nabijheid eener groote gemeente. Op deze wijze echter kan daarin te gemoet gekomen, al heeft de landbouw dan ook geen direct voordeel er van.

Papieren dakpannen.

In een der buitenlandsche tijdschriften wordt er op gewezen hoe veelvuldig het verbruik in Spanje is van papieren dakpannen waardoor die van gebakken aarde daarbij genoegzaam zijn verdrongen. Door het geringe gewicht zijn die dakpannen zeer verkieslijk. Tot het indringen van water zijn die pannen met kalium waterglas gedrenkt, waardoor de poriën gesloten zijn en de massa aaneen verbonden blijft. Diezelfde overdekking maakt dat ook tegen hitte eenige weerstand geboden wordt. Kleur is geenerlei bezwaar, men kan de papierpap met allerlei kleur vermengen en daardoor geheel in kleur verschillende dakbedekkingen vormen.

Vloeren van Caoutchou.

In de Londensche bierbrouwerijen heeft men tegenwoordig vloeren van caoutchou. Op de spoorwegstations der Nord. Western Spoorwegmaatschappij waar de vloeren eveneens met dit materiaal zijn belegd, heeft men de ervaring opgedaan, dat er nagenoeg geen slijtage bij opgemerkt wordt. Het hout of asphalt aan wederzijde van caoutchou aangebracht, moest gedurig vernieuwd. In platen van 2 duim dik, 4 voet lang en 3 voet breed wordt het fabrikaat geleverd. Hoofdvoorwaarde bij het leggen is dat de ondergrond zeer vlak wordt aangelegd. De op die wijze saamgestelden vloer is zeer zuiver en daarom voor brouwerijen zeer aan te bevelen. De aaneen gesloten massa neemt weinig stoffen in zich op.

Ondergrondsche Spoor te Brussel.

Brussel zal een ondergrondsche electrische spoorbaan verkrijgen. Het groote verschil van den bodem, die hier laag, daar weder zeer hoog gelegen is, maakt het voor het tramverkeer kostbaar en moeielijk. Om die reden heeft men het plan gevormd ondergrondsch een gelijken weg te effenen. Door den vasten bodem die Brussel bezit is de uitvoering wel is waar kostbaar, doch niet moeilijk uitvoerbaar. Het plan is van den Amerikaanschen vice-consul Müllender te Luik en den ingenieur Greathead te Liverpool. De baan zal ongeveer 6 K. M. lang zijn en 11 stations tellen. Het uitgangspunt is het spoorstation Gare du Nord. Van hier gaat men onder de Boulevard du Nord door tot

de Place de la Bourse. Oostelijk gaat de richting verder onder de Rue du Marché aux Herbes, Rue de Madeleine, evenzoo vervolgens tot de Porte de Namur.

Dan loopt de lijn noordelijk naar de Rue de Treves, Rue Philippe tot den botanischen tuin en vandaar weder naar het uitgangspunt Gare du Nord. De bouwkosten zijn geschat op 13.5 millioen francs. Daarvan is 3½ millioen voor het materieel, liften enz. De tunnel bestaat uit ijzeren buizen, waarvan de diameter 3 M. bedraagt. Het grootste bezwaar is het gedeelte dat onder de rivier de Senne moet doorgegraven worden, daar de bodem op die plaats een geheel ander gehalte heeft verkregen. Over 2 M. breede traptreden daalt men tot de wachtkamers af, vanwaar liften, systeem Osis, de passagiers tot de tunnel voeren. Voor ieder der beide tunnels zijn 8 treinen bestemd, die steeds uit locomotief en 2 wagens bestaan, waarin gezamenlijk 30 personen kunnen plaats nemen.

De electrische beweegkracht zal van het centraalstation in het Leopoldpark uitgaan. Men berekent een gezamenlijke kracht te kunnen ontwikkelen van 2400 paardenkrachten, waarvan voor het vervoer 2000, voor de liften 300 en voor de verlichting van de tunnel 100 P.K. Het dagelijksche kolenverbruik wordt op 30 t. geschat. Voor het op elkander loopen van treinen wordt het bloksysteem toegepast, waardoor een tusschenruimte van 300 M, verzekerd is. De stations zijn telephonisch verbonden. Tegen de vervoerprijs van 30 centimes voor de eerste en 20 centimes voor de tweede klasse, schat men de jaarlijksche ontvangst op 800.000 francs. Algemeen vertrouwt men dat het plan dat overal grooten bijval heeft verworven, spoedig tot uitvoering zal komen.

Gasgloeilicht.

Toen het electrisch licht voor het eerst van zich deed spreken geloofde men algemeen dat de dagen van het gas en de petroleum geteld waren. Deze verwachtingen hebben zich echter maar ten deele bewaarheid. Wel ziet men electrisch licht in enkele straten van groote steden, wel ontmoet men de electrische gloeilamp in de voorname restaurants, in enkele schouwburgen en groote winkels, maar van eene *algemeene* invoering is nog geen sprake. De hooge kosten van aanleg, onderhoud en bedrijf schrikken de meeste menschen af.

Zoo was de stand van zaken in het voor iedereen zoo belangrijke vraagstuk der verlichting, toen een vierde mededinger in het strijdperk trad : het gas-*gloei*licht. Al aanstonds toonde deze zich een gevoelig concurrent van petroleum en electriciteit, daar de kosten van verbruik gering waren en die van eersten aanleg geen bijzondere offers vraagt, omdat overal waar gas is, ook gasgloeilicht kan worden verkregen.

Het gasgloeilicht is een uitvinding van den oostenrijksche scheikundige Auer. Hij nam een gewone Bunsen-brander, d. i. een brander waarbij door behoorlijke vermenging van lichtgas met lucht een kleurlooze vlam ontstaat en geheele verbranding plaats heeft. Boven de vlam hing hij een, door een zekere vloeistof onbrandbaar gemaakt weefsel. De groote hitte van de Bunsen-vlam doet dit weefsel gloeien en maakt het sterk lichtgevend;

zet men nu op den brander een lampenglas, zoo verkrijgt men een helder wit licht.

De theorie leert nu, dat bij den Auersche brander het warmteverlies der in gewoon gaslicht brandende kooldeeltjes voorkomen wordt. Een kleinere hoeveelheid gas is daardoor in staat een grootere lichtkracht teweeg te brengen. Verder wordt door de meer volkomen verbranding het ontstaan van schadelijke verbrandingsprodukten sterk verminderd. Theoretisch moeten wij dus als voordeelen van het gas-gloeilicht verkrijgen : grootere lichtkracht bij geringere kosten en geringere warmte-ontwikkeling dan gewoon gas en mindere ontwikkeling van schadelijke gassen.

De praktijk nu heeft ten volle die theorie bewaarheid. Volgens de genomen proefnemingen in het dagelijksch gebruik geeft de gas-gloeibrander 50 pCt. besparing boven den gewonen brander ; dezelfde vermindering tot de helft nam men waar ten opzichte der hitte-ontwikkeling en die van verbrandingsprodukten. De finantieele voordeelen tegenover electrische verlichting zijn natuurlijk nog grooter. De eigenaar van een der grootste Berlijnsche restaurants schafte zijn geheele aanleg van electrisch licht af en verlichte al zijn localen gedurende een half jaar met gasgloeilicht. In die zes maanden bedroegen de kosten voor 250 vlammen 6960 mark (4176 gulden), terwijl de kosten van electrische verlichting over dezelfde maanden van het vorige jaar hadden bedragen 14978 mark (8978 gulden). Bij de bepaling der kosten is nog buiten rekening gelaten dat electriciteit *geen* en gasgloeilicht *eenige* warmte ontwikkelt, zoodat op den duur ook besparing aan verwarmingsmateriaal wordt verkregen.

Voor het groote publiek zal voorloopig een vergelijk tusschen gewoon gas en gasgloeilicht belangrijker zijn dan dat tusschen gasgloeilicht en electrisch licht. De kosten van aanschaffing voor een gloeibrander bedragen totaal 9 gulden, met inbegrip van de kous of het gloeilichaam dat afzonderlijk 1,50 gulden kost. Zulk een kous houdt het 6 tot 800 uren uit ; dan is zij verteerd. Men merke hierbij op dat voor een gewoon gezin 1000 uren een brandtijd van ongeveer een jaar vormen. De finantieele besparing gedurende dien tijd is grooter dan de kosten van eerste aanschaffing en dus voor de volgende jaren nog aanzienlijker, temeer als men bedenkt dat een geringer aantal pitten voldoende is om de vroeger met een grooter aantal branders verkregen lichtsterkte op te wekken.

Een nadeel van de gasgloeibranders bleek in het begin het veelvuldig springen der glazen. Maar de techniek heeft ook deze moeielijkheid overwonnen. Bovendien heeft men in het kiezen van glazen van gekleurd glas het middel in de hand om het witte licht minder koud en schel te doen schijnen zoodat ook de kleur der vlam in niets behoeft af te wijken van het tot nu toe gebruikte gaslicht.

Tenslotte zij medegedeeld dat het gloeilichaam bestaat uit een netwerk van boomwol. Dit netje wordt in de vloeistof, die Auer ontdekte, gedrenkt en daarna uitgegloeid. De sämenstelling dier vloeistof en de wijze waarop de boomwol daarmee doortrokken wordt is het geheim der maatschappij die de exploitatie der belangrijke ontdekking op zich nam.

De Kathedraal te Marseille.

Tot een der grootste bouwwerken op kerkelijk gebied kan men de kathedraal te Marseille rekenen, die 30 November 1893 gereed kwam, nadat 40 jaar lang er aan gearbeid is. Volgens het ontwerp van den bouwmeester Leon Vaudoyer is de bouw uitgevoerd. Deze leidde dien bouw tot het jaar 1872. De romaansche bouwstijl die in zuidelijk Frankrijk zulk een bloeitijdperk heeft gekend, is in dit ontwerp gevolgd, zonder daarbij het karakter aan onzen tijd eigen te verliezen. De ontzaggelijke ruimte die de kerk aanbiedt en de monumentale indruk die het uiterlijk met de koepeltorens oplevert, maakt dit gebouw tot een der merkwaardigsten uit den laatsten tijd.

PRIJSVRAGEN,

uitgeschreven door de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

1e Prijsvraag.

Het ontwerp van een gevel voor een boekwinkel in eene straat van ongeveer 10.— M. breedte.

De breedte van den gevel is 5.— M.

De hoogte van de winkelverdieping, van vloer tot vloer gemeten, is 4.50 M., idem van de 1e verdieping 4.— M., idem van de 2e verdieping 3,80 M.; boven de 2e verdieping moet een zolderruimte aanwezig zijn. De woonvertrekken boven den winkel behoeven geen afzonderlijken ingang aan de straat te hebben.

De gevel moet eenvoudig van karakter zijn en zonder arkel; de keuze van de materialen wordt aan den ontwerper overgelaten.

Verlangd worden:

1e. de gevel op 1 à 50, met de noodige horizontale en verticale doorsneden.

2e. een detail van de winkelpui op 1 à 20, met de noodige doorsneden.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Als prijs wordt uitgeloofd het getuigschrift der Afdeeling en 40 gulden voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp.

2e Prijsvraag.

Het ontwerp van een tolgaarderswoning met afsluitboom aan een breeden straatweg.

De woning moet bevatten, op den beganen grond een klein vertrekje (soort kantoortje) voor den tolgaarder, om toezicht op den tol te kunnen houden, met toegang van de straat, een woonkamer, een ruime keuken benevens een privaat, trap naar de zolderverdieping en de noodige kasten.

Op de zolderverdieping moeten twee slaapkamers aanwezig zijn.

Het geheel moet zeer eenvoudig en van een landelijk karakter zijn; de keuze van de materialen wordt aan den ontwerper overgelaten.

Verlangd worden:

1e. de plattegronden op 1 à 100.

2e. de gevel aan de straat, benevens een der zijgevels met aanzicht op de wegafsluiting, op 1 à 50.

Een perspectief teekening kan ter vervanging van den zijgevel met de wegafsluiting worden gegeven.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Als prijs wordt uitgeloofd het getuigschrift der Afdeeling en ƒ 25 voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De mededinging aan deze prijsvragen is uitsluitend opengesteld, voor de leden van alle afdeelingen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Art. 2. Alle ontwerpen moeten vóór of op 31 Maart 1894 vrachtvrij worden ingezonden aan het Bureau der Maatschappij (402 Marnixstraat Amsterdam).

Art. 3. Het gewone schrift op de teekeningen en van de daarbij te voegen toelichtende beschrijvingen, mag niet door den ontwerper geschreven zijn.

Art. 4. Alle ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto, dat herhaald is op een bij te voegen verzegelden brief, bevattende den naam en de woonplaats van den vervaardiger. Buiten op den brief moet een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn, en tevens een correspondentieadres worden bijgevoegd, om zoo noodig indirect met den inzender in briefwisseling te kunnen treden.

Art. 5. De ingekomen ontwerpen worden ter beoordeeling in handen gesteld van een Commissie, bestaande uit de heeren G. VAN ARKEL, ED. CUYPERS en J. GOSSCHALK.

Art. 6. Het verslag zal vóór de Algemeene Mei-Vegadering van de Maatschappij worden opgemaakt en daar ter kennisneming gelegd worden, waarbij de ontwerpen zullen worden tentoongesteld.

Arr. 7. Alle ontwerpen blijven het eigendom der vervaardigers. De bekroonde ontwerpen worden door de Afdeeling aan de Maatschappij ter uitgave aangeboden; de niet bekroonde ontwerpen moeten vóór of op 1 Juli 1894 worden teruggehaald.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam,
JAKOB F. KLINKHAMER, *Voorzitter.*
F. W. M. POGGENBEEK, *Secretaris.*

AMSTERDAM, November 1893.

Schilders-Atelier »Davidsfonds" en Tentoonstellingsgebouw »Hotelwezen".

Op de vraag schilders-atelier met woning, op een vrij terrein aan een straatweg, uitgeschreven door de vereeniging Architectura et Amicitia, namens de maatschappij Arti et Amicitia, zijn ingekomen 20 antwoorden.

Tentoonstellingsgebouw »Hotelwezen." Dertien antwoorden zijn hierop ingekomen.

Beide prijsvragen zijn aan de daarvoor benoemde jurys tot onderzoek beschikbaar gesteld.

Bericht aan onze Inteekenaren.

In samenwerking met de Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen zullen onze beide volgende afleveringen inplaats van één, ieder *twee platen* bevatten waarop het laatst bekroonde ontwerp der vereeniging voornoemd.

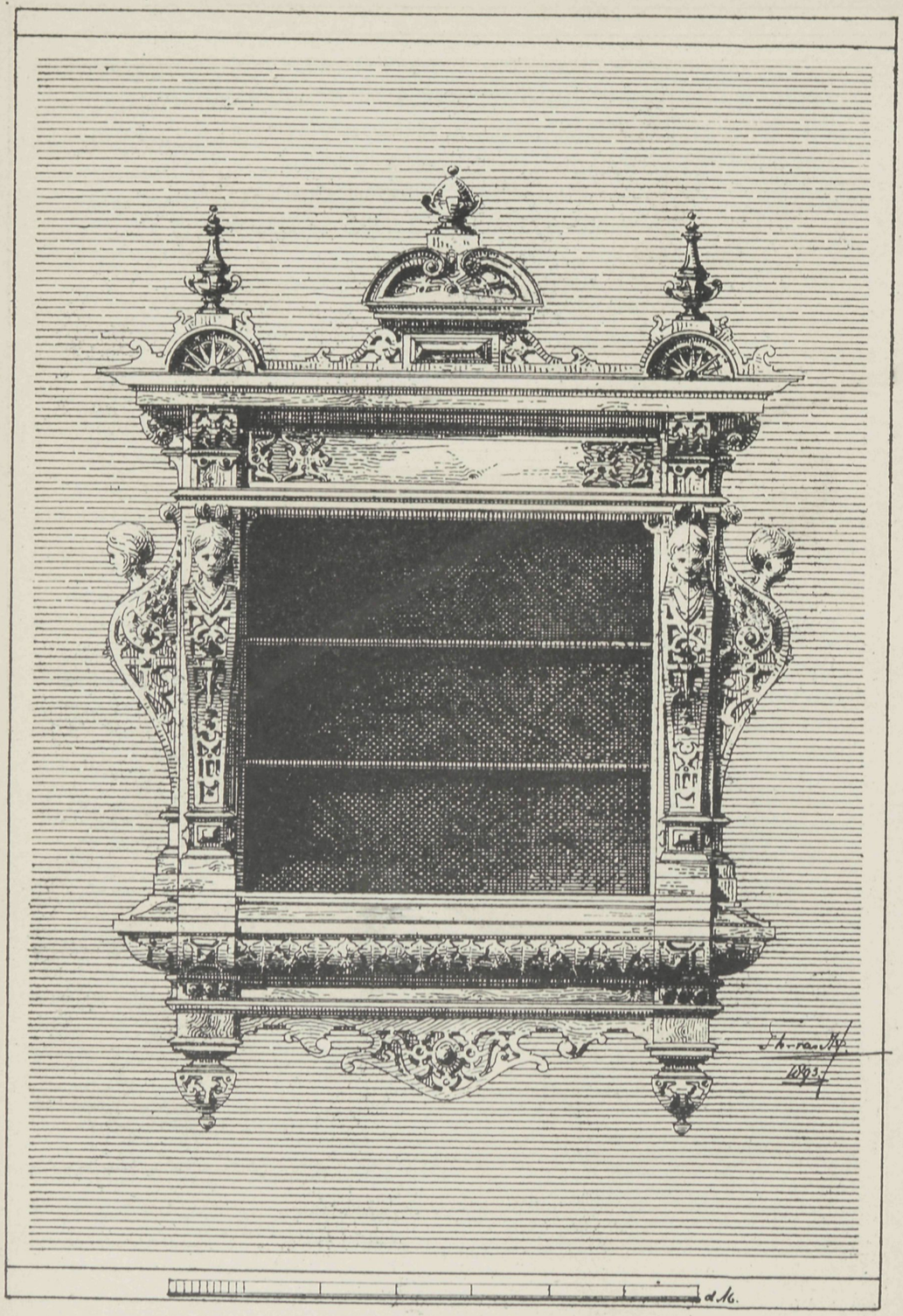

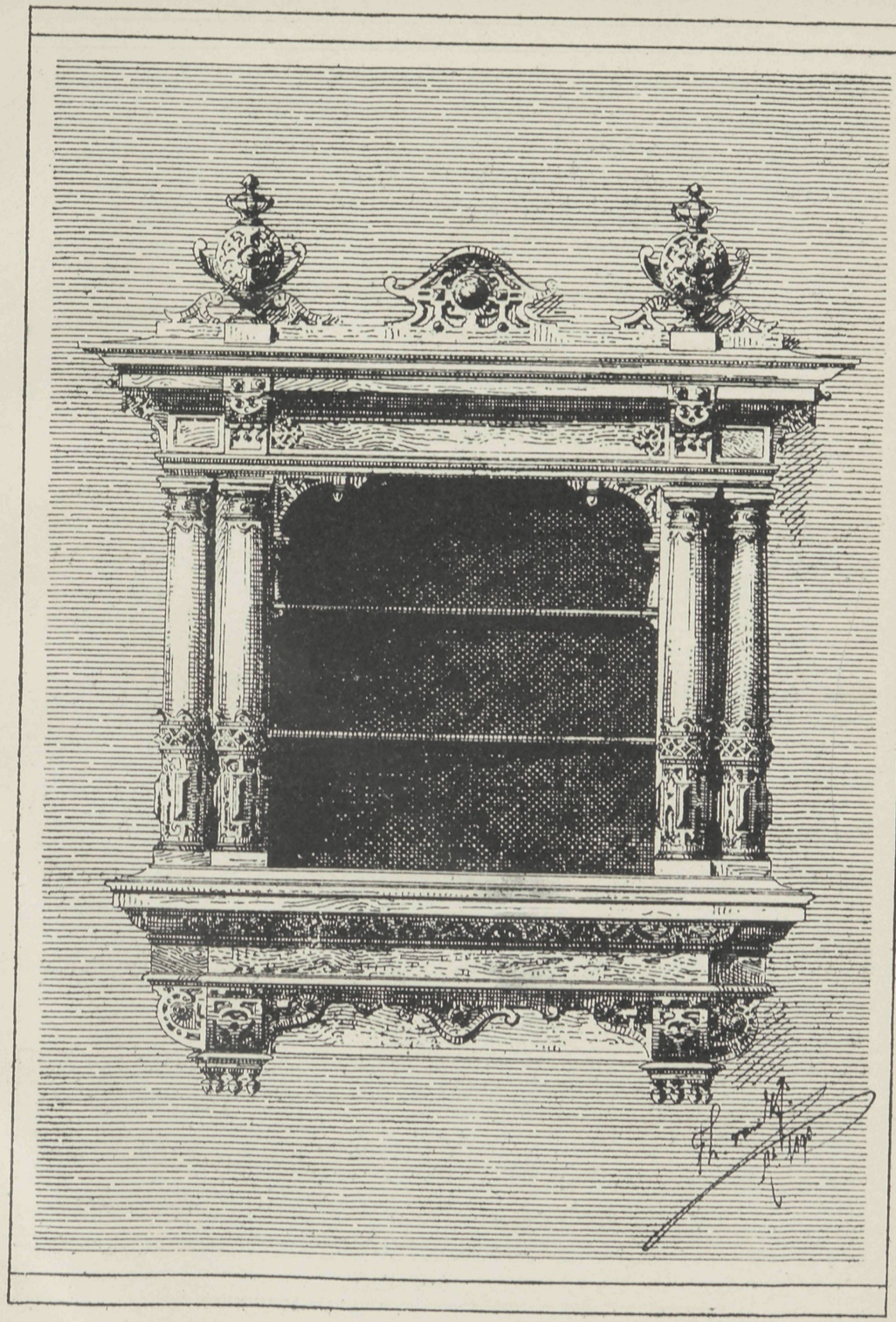

PHOTO-LITH: WEGNER & MOTTU AMST:

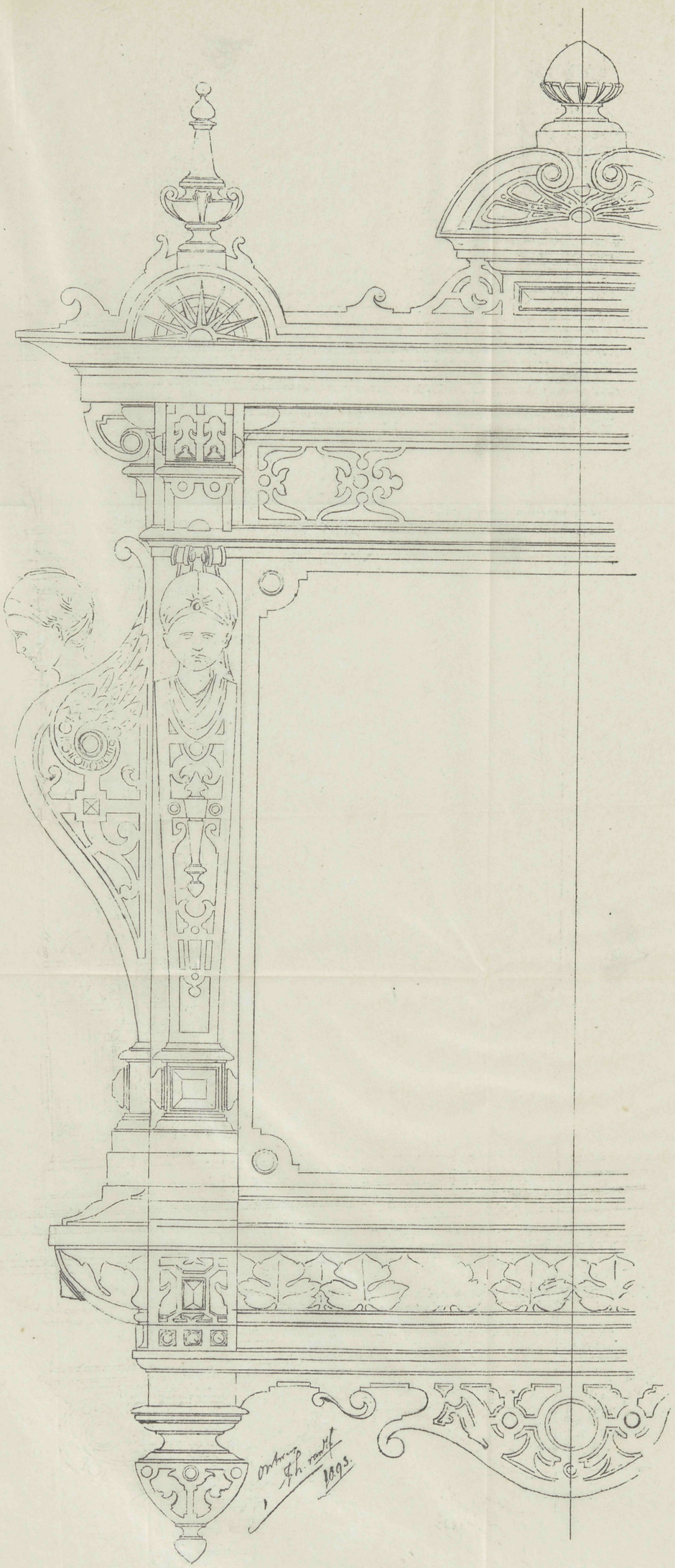

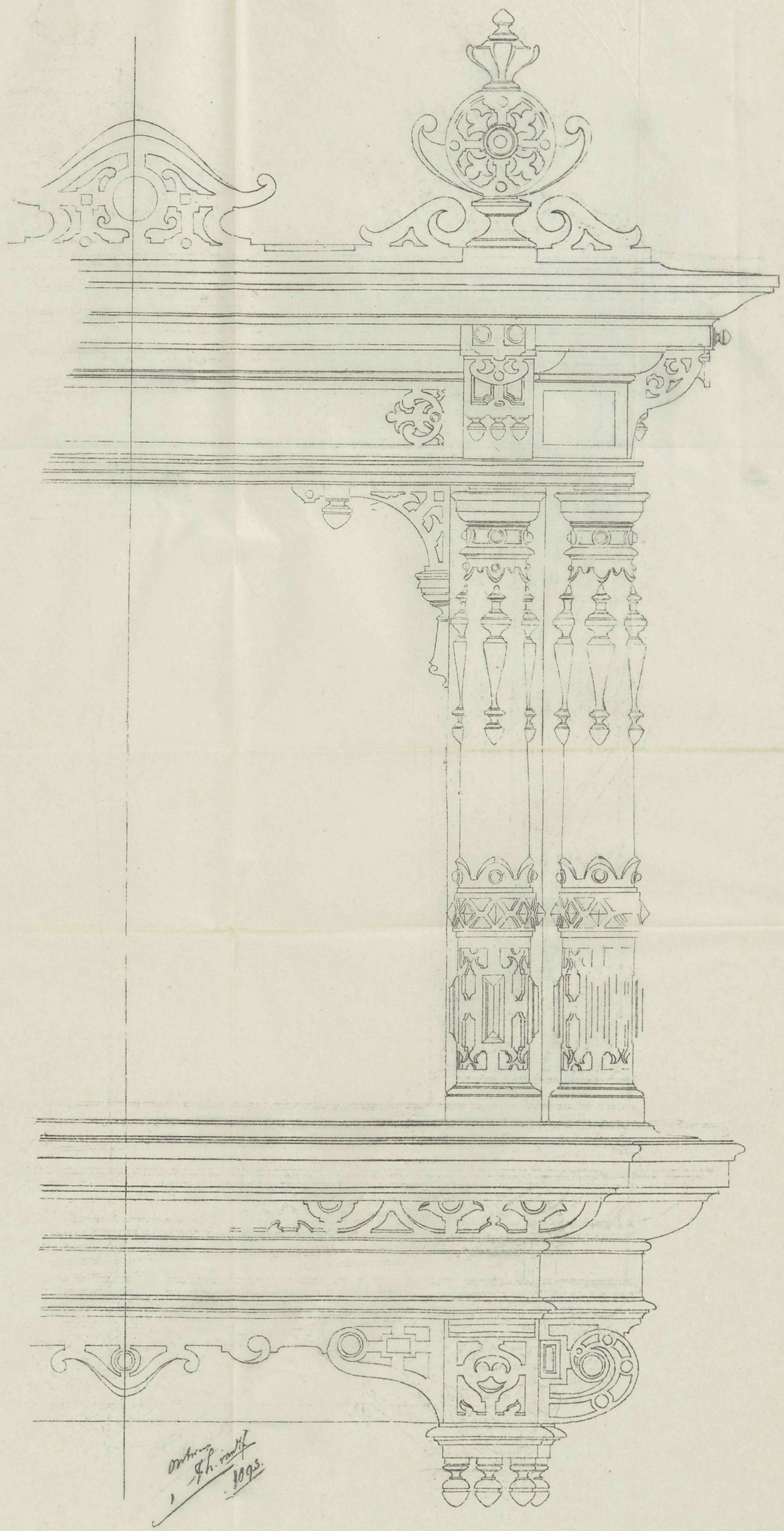

Vademecum der bouwvakken 1894.
9e jaargang.

Photolith. Wegner & Mottu. Amst.

Afl. I, Pl. 1a

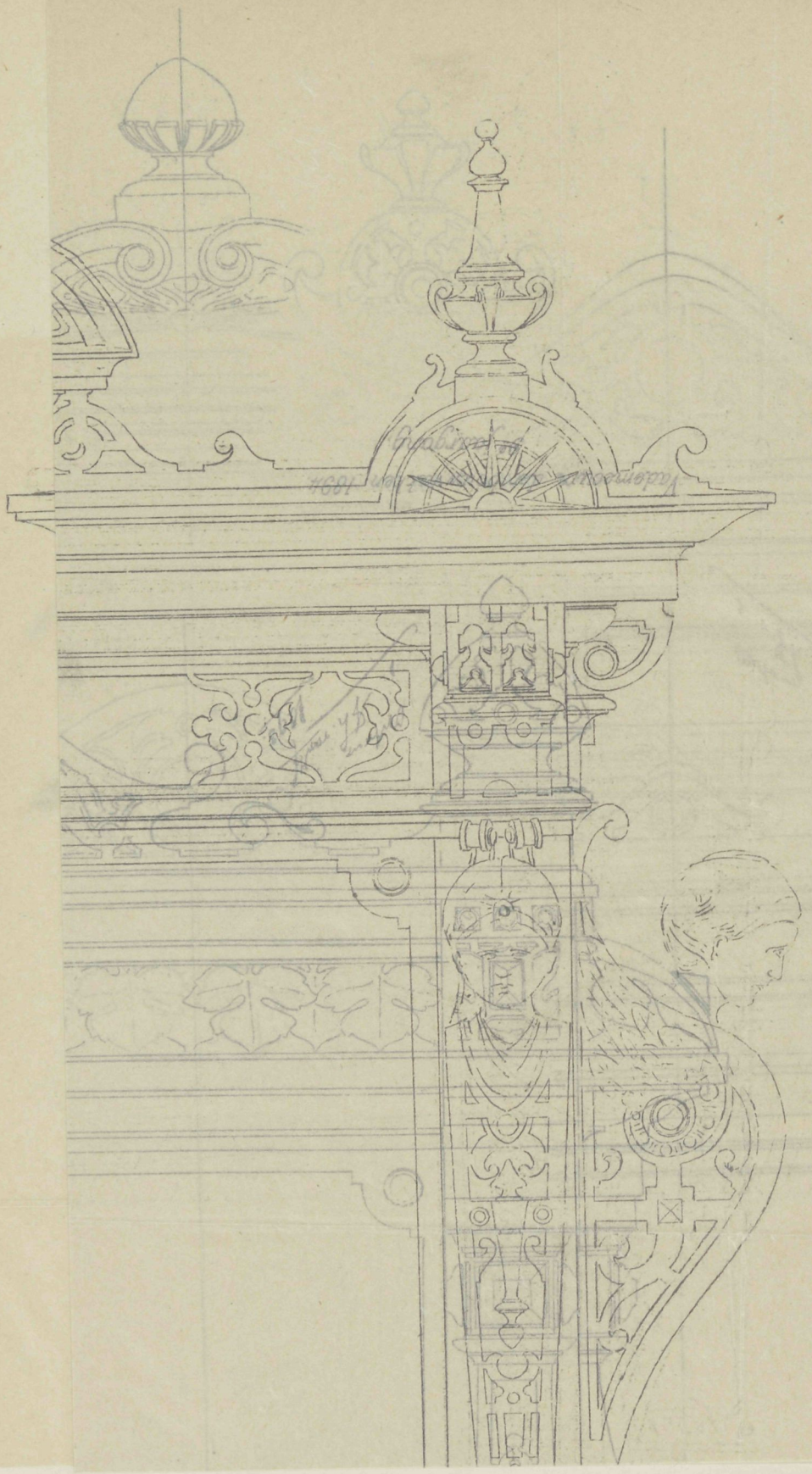

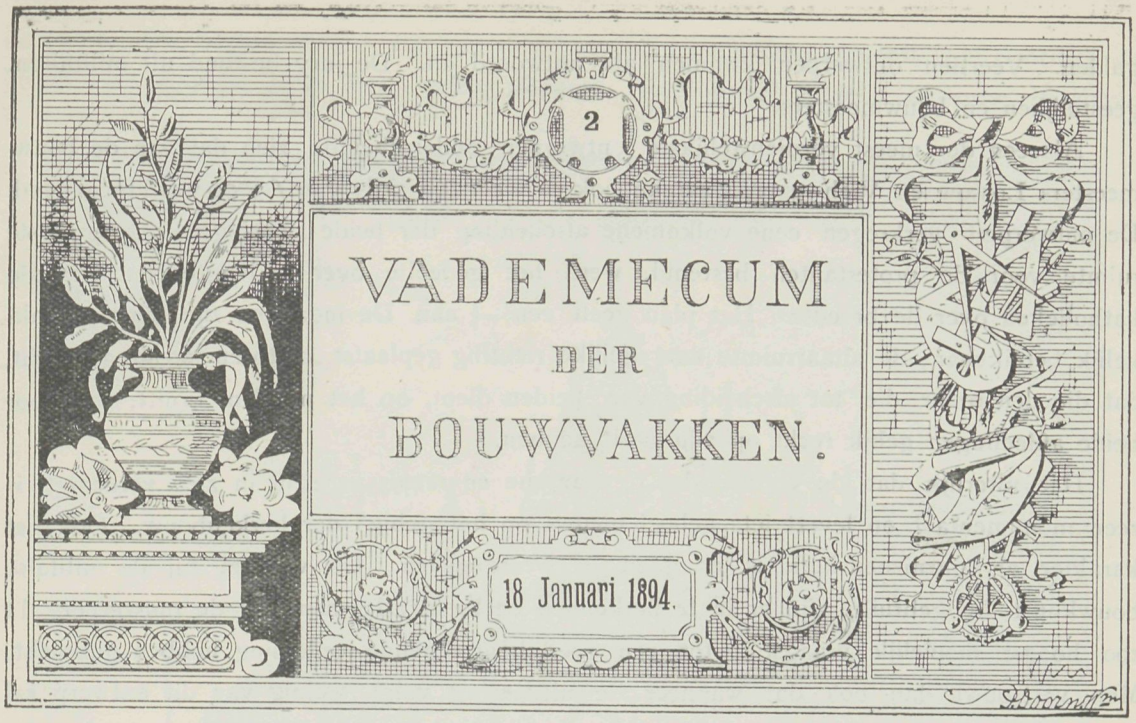

Bij de Platen.

Ontwerp van twee grafmonumenten,
door A. HOFMAN.

Twee schetsen van grafmonumenten, omsloten door ijzeren hekwerk, zond de ontwerper ons ter opname. De monumenten zijn bestemd voor uitvoering in Escozijnschen steen.

Ontwerp eener Garnizoenskerk te Dresden.

Zelden werd aan een prijsvraag moeielijker eisch gesteld, dan wel bij het concours voor een kerkgebouw te Dresden. De ontwerpen daarvoor werden 15 November 1893 ingezonden. Waaruit bestond het grootste bezwaar. De kerk moest één geheel vertoonen, één dak en ook slechts één toren bezitten, maar ten dienste van twee richtingen zijn, Protestanten en Katholieken, die elk hun dienst zouden kunnen waarnemen zonder elkander te storen. Voorzeker een nieuw en belangrijk vraagstuk. De afdeeling voor Protestanten moest 2000, voor Katholieken 400 plaatsen bevatten. Het spreekt van zelf dat toen zulk een prijsvraag het levenslicht zag, vele bezwaren zich daartegen hebben gekant; en zou men in vele opzichten dan ook eer aan een verdichtsel dan aan waarheid gelooven. Toch levert onze plaat het bewijs, dat het laatste bestaat. De vrees dat de prijsvraag niet beantwoord zou worden, werd door de hooge premie daaraan vastgesteld niet vervuld. Tot aankoop van ontwerpen was beschikbaar zevenduizend vijfhonderd

gulden. Veertien ontwerpen kwamen als antwoord in. De jury bestond uit militairen, geestelijken en bouwmeesters.

Als een der meest verdienstelijkste ontwerpen onderscheidde zich dat van de bouwmeesters Lossow en Viehweger, waaraan ook den eersten prijs van *f* 3000 werd toegekend. De ontwerpers verkregen eene volkomene afscheiding der beide richtingen. De grootste ruimte voor de protestanten bestemd, werd het gedeelte over de lengte, dat voor de katholieken over de breedte. Het plan geeft een ⊣ aan. De ingangen zijn allen gemakkelijk bereikbaar; de altaarruimte naar gelijke richting geplaatst, de toren zoo aangebracht, dat die den muur, die tot afscheiding van beiden dient, op het midden kruist, waardoor beide afdeelingen gelijk recht op zijn bezit hebben.

Het uiterlijk dat de vormen der romaansche en renaissancestijl in zich vereenigt, is zeer monumentaal en levert iets geheel nieuws op het gebied der kerkenbouw. Ook het karakter als garnizoenskerk is er goed in weergegeven. De vormen bij de militaire bouwkunst in gebruik, zijn er in te herkennen en toont alles aan dat de ontwerpers dit zoo hoogst moeielijk vraagstuk tot een zeer bevredigende oplossing hebben gebracht. Men vertrouwt dan ook dat wanneer de uitvoering volgt, weinig van dit ontwerp zal worden afgeweken. Zelden voorzeker is eigenaardiger onderwerp op het gebied onzer kunst ter beantwoording gesteld.

Uit den Vreemde.

Gerechtsgebouw te Keulen.

Dit vrij belangrijke gebouw werd in het afgeloopene jaar voltooid Aanvankelijk werd het voorgedeelte daargesteld dat aan de straat ter eenre en aan de binnenplaats ter andere is begrensd. De overige aanwezige bouw bleef in dienst, waarna ook die wegviel en het geheel verkregen werd zoo als het plan aantoont. Het is een zeer regelmatig plan dat overal licht, lucht en goede communicatie verleent. Daarbij gaf de ligging van het terrein, het gebouw is vrijstaande gelegenheid de ingangen voor en achter aan te brengen, waardoor strafzaken van de gewone zaken gescheiden bleven. Een kelderverdieping loopt onder het geheele gebouw door, deze is 2 Meter boven de straat en voor het overige daar beneden aangelegd. De eerste verdieping is 4.5 M. hoog, de volgende ongeveer 5 M. Daarbij heeft het hoogere gedeelte nog eene verdieping van 3.70 M. Het plan is bizonder geriefelijk ingedeeld. Alles wat strafzaken betreft is sterk van de overige administratie afgescheiden en zijn beiden als het ware als een geheel te beschouwen. De verwarming geschiedt door heet water. De verlichting is electrisch. Ook door electriciteit wordt de beweegkracht gevormd noodig tot luchtverversching. De inrichting stemt overeen met den bouw die een deel der gevels te zien geeft. De renaissance is er aan het woord. De gevels hebben een uitmuntend in stijl volgehouden

karakter. De bouwmeesters die aan den bouw zijn betrokken geweest, zijn doordien de bouw over zoovele jaren liep, velen geweest. Het waren Endell, Thoemer, Mönnich,

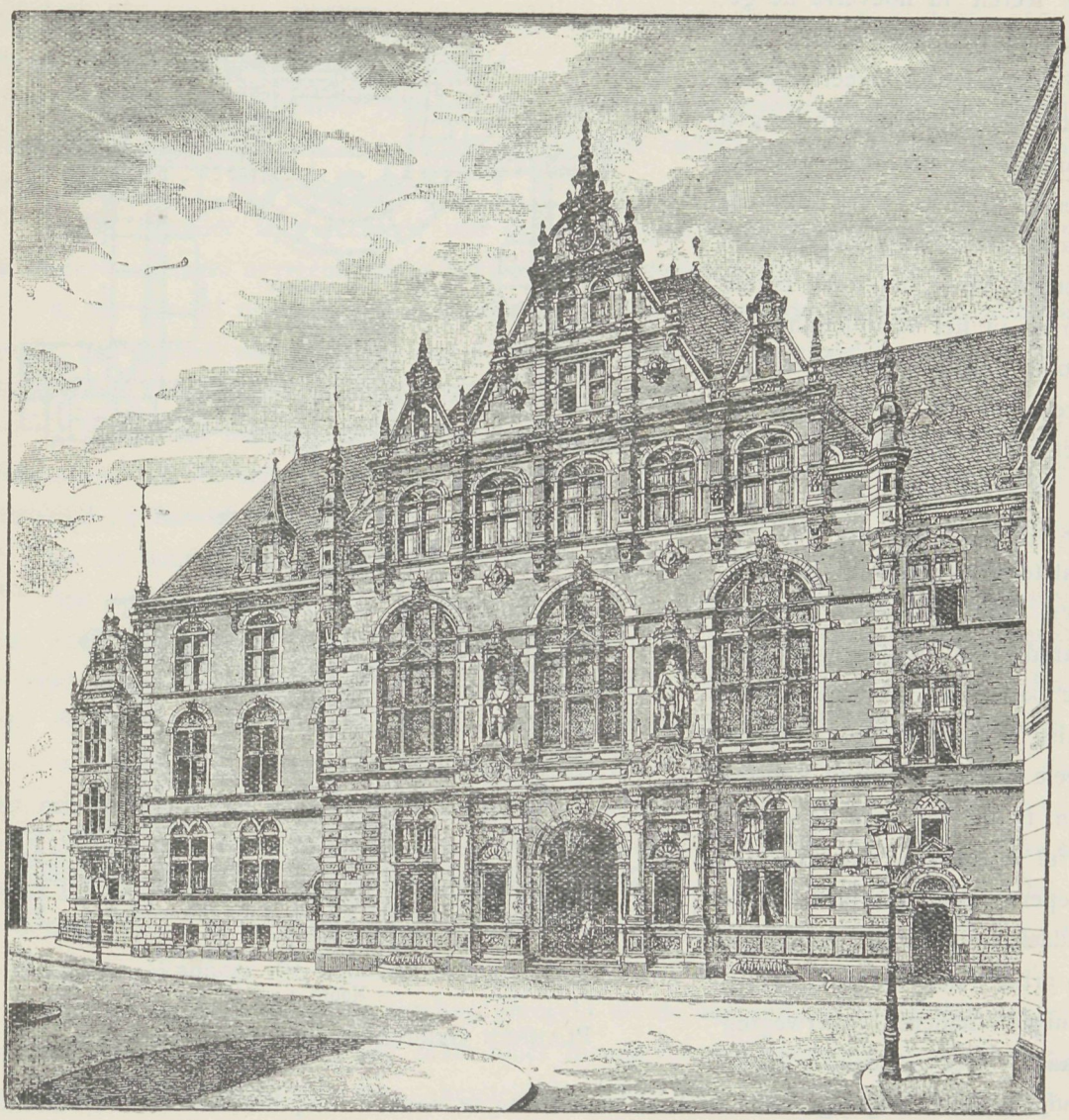

DEEL VAN DEN ZUIDELIJKEN GEVEL GERECHTSGEBOUW TE KEULEN.

Reimer en Wickop. Hetgeen echter door deze krachten geleverd werd, is een gebouw dat Keulen reeds zoo merkwaardig door zijn monumenten weder een rijker maakt,

---

Amsterdam in de laatste dagen.

Er is in den laatsten tijd zeer veel bij ons gemeentebestuur verhandeld, wat in vele opzichten aan onze werklieden ten goede komt.

Maximum en minimum in loon en arbeidsduur waren aan de orde en men kan

zeggen dat het onderwerp met belangstelling is besproken geworden. Wij willen in niets vooruitloopen. De tijd zal leeren in hoeverre de genomene besluiten passen voor de toestanden. Zooveel is zeker dat tijdelijk door de aanwezigen wanneer er nu ook gezorgd wordt, dat er werk aan de markt komt, kan van genoten worden. Maar dat werk is zeer gering in het vooruitzicht. De groote uitgaven die de laatste jaren hebben vereischt, staan niet veel nieuwe plannen toe en in zeker opzicht is dat gelukkig, want wat de stad de laatste jaren geleverd heeft, is zeer luttel geweest om met waardeering over te gewagen. De bouw van het nieuwe gasthuis, er mogen ook al finantieele bezwaren tegen gerezen zijn, is als het ware de eenige perel te midden van vele misgrepen. Wat echter uit de gedachtenwisseling over loon en arbeid zich ontspon, is wel eenige nadere overweging waard. Het raadslid Roelof Kuipers nam de gelegenheid te baat voorstellen te doen om bij het maken van bestekken door de gemeente andere bepalingen op te nemen, deze zijn :

Zuid.

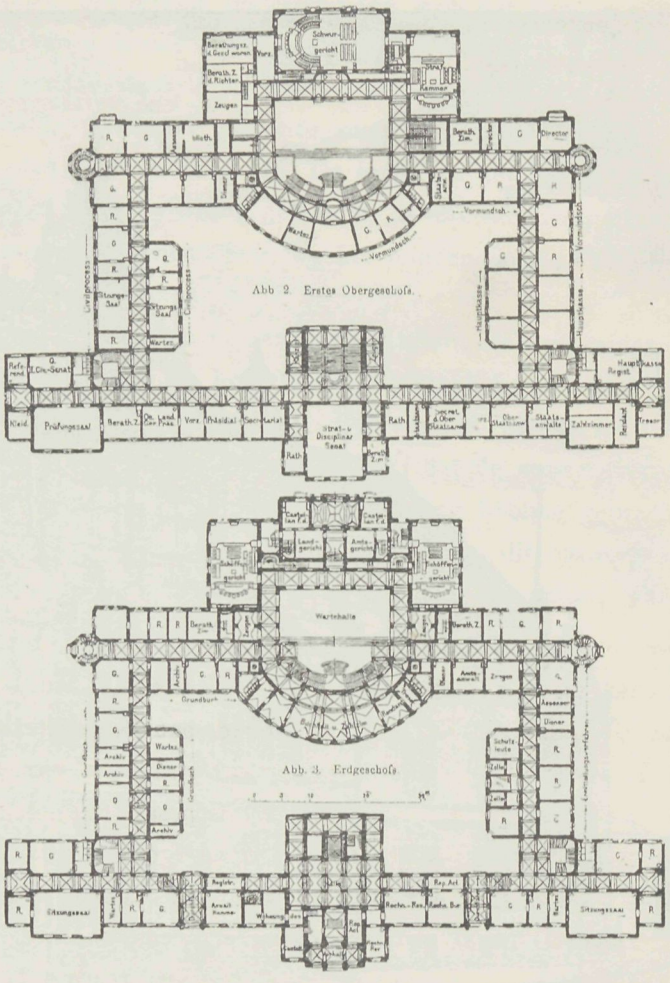

Noord.

PLANNEN GERECHTSGEBOUW TE KEULEN.

1. Het is den aannemer geoorloofd aan anderen een deel van het werk door onder-aanneming over te dragen, mits deze onder-aanneming bij contract worde geregeld.

2. Behalve de door den aannemer te maken bepalingen en de administratieve bepalingen van het bestek, moeten in dit contract worden opgenomen de besteksbepalingen betreffende dat deel van het werk, dat bij onder-aanneming wordt overgedragen.

3. De besteksbepalingen omtrent verzekering der werklieden en de bepalingen van het bestek omtrent minimum-loon en maximum-arbeidstijd moeten in het onder-aannemings-contract worden opgenomen.

4. In het contract moet worden opgenomen de bepaling, dat de uitbetaling der door

den onder-aannemer bedongen som uit de termijnen van den aannemer worden betaald, hetzij in eens of in termijnen.

5. De aannemer legt bij het certificaat van betaling over een verklaring van den onder-aannemer of onder-aannemers, dat uit den verstreken termijn de in het contract of de contracten vermelde termijn is betaald.

6. Bijaldien de aannemer verzuimt deze verklaring of verklaringen over te leggen, is de besteder gerechtigd, het in het contract vermelde bedrag van den termijn van betaling af te houden.

7. De besteder is gerechtigd van den termijn des aannemers af te houden de door de onder-aannemers overeenkomstig het contract beloopen boete.

8. Bij geschil tusschen den aannemer en de directie over de keuring der materialen, wordt het geschil onderworpen aan de arbitrage van de Commissie benoemd bij Raadsbesluit van . . . .

9. Bij geschil tuschen den aannemer en de directie over de door de directie verstrekte details voor de uitvoering, wordt het geschil onderworpen aan de arbitrage van de Commissie, benoemd bij Raadsbesluit van . . . .

10. De voornoemde Commissiën beslissen in hoogste ressort.

Een ieder vischt op zijn getij en dit is ook van toepassing op de voorstellen door den heer Roelof Kuipers gedaan, zij waren het behandelde onderwerp volkomen vreemd, maar zeilden zoo stilletjes de haven binnen om tot praeadvies te dienen. Enkele van de artikelen die bij een solied aannemer reeds op die wijze geregeld worden als 1 en 2, kunnen wij stilzwijgend voorbijgaan en mocht dit zoo niet geschied zijn, dan is het een verzuim door aannemer en onderaannemer begaan, dus ook aan beide betrokkenen te wijten. Die gevallen zullen echter gering zijn. Ook art. 3 levert geen bezwaren. Art. 4 bepaalt echter dat de aannemer in het contract zal doen opnemen dat hij den onderaannemer zal betalen, hetzij in eens of in gedeelten uit de termijnen door hem ontvangen. Wanneer die bepaling zoo gestipuleerd blijft, is zij nog al rekbaar.

Gewoonlijk toch wordt de betaling geregeld uit de ontvangsten en zal een dergelijke onnauwkeurige omschrijving die zeker moet dienen om den aannemer meerder waarborg te leveren tot niets baten. Art. 5 hersteld dit echter door de bepaling dat de aannemer bij het certificaat der betaling de bewijzen zal overleggen dat hij zijne onderaannemers het hun gerechte deel van den vorigen termijn deed toekomen. Geriefelijk zouden van beide bepalingen één gegoten kunnen worden. 't Gaat alles goed maar er komt een laatste termijn waarop geenerlei artikel van toepassing is, zal dan de slag, die men wil voorkomen niet even goed geslagen kunnen worden en is de toestand feitelijk door de bepalingen niets gewijzigd. Art. 6 vormt hiermede een geheel. Art. 7 zal evenmin zonder bezwaren het levenslicht blijven aanschouwen, wat al tallooze moeielijkheden kunnen zich daaruit voor de directie ontspinnen, die tusschen beide machten zal moeten beslissen, het is dikwerf zoo moeielijk in dergelijke kwesties de schuldige aan te wijzen. Art. 8, 9 en 10 kunnen veel vergemakkelijken. Toch komt het ons voor dat door al te veel bepalingen de wanorde in het huishouden steeds grooter wordt, er behoort studie toe om te weten wat gedaan en

niet gedaan mag worden en dat is veelal bezwaarlijk, daar onder de aannemers en onderaannemers meer praktische mannen dan letterknechten gevonden worden.

De tien geboden zijn voldoende om de geheele wereld tot zijn plicht te brengen. Met al de in den laatsten tijd aangevoerde argumenten zullen wij er toe komen dat er spraakverwarring ontstaat en men niet zal weten hoe zich uit de gerezen moeielijkheden te redden, waarvoor de bepalingen meer na- dan voordeel zijn gebleken. Beter ware het, dat het gemeentebestuur de belangen der stad anders opvatte. Wat is er van Amsterdam geworden? een stad zonder aantrekkelijkheid. Het schoone aan den ouden Buitenkant, vroegere jaren zoo gewaardeerd, ging verloren achter den spoorweggordel, en al het vertier aan dien Buitenkant eigen, verdween in een treurige stilte. Waar de Ruijter's woning zetelde, te midden van allerlei kantoren die met den handel in betrekking staan, daar is die zelfde woning aan het Leger des Heils gewijd en al het andere geheel als in verhouding van bestemming ontaard. Met drijf- en vliegmiddelen wilde men den toestand wijzigen. De de Ruijterkade zou vergoeding zijn. Premiën werden uitgeloofd om de schoonste bouwprojecten daar te doen verrijzen, en wat kwam er van, ledige onbebouwde plekken, die jaren lang reeds wachten op bestemming, die een treurig beeld opleveren van wat Amsterdam geworden is. Hoe zal ooit de uitgeloofde premie worden toegekend, waar zulk een groot tijdsverloop den eenen bouw van den anderen verdeelt, dan mag wel met alles rekening gehouden worden. Amsterdam, dat eenmaal zoo onvergetelijk schoon was aan dien IJkant, ging verloren en groeide aan de andere zijde aan, op een wijze, die alle veroordeeling verdient. Nog gloorde in de Vondelstraat een vonkje, dat toonde dat men een oog voor het goede had, huizen met tusschengelegene tuinen, daar was afwisseling, maar 't mocht slechts kort zijn, ook die tuinen weken, en de straat lag zich, waar zij haar eigene architectuur behield, overigens bij de anders doodgewone neer.

De hoofdgrachten verdwijnen, overal vlaggetjes van afgereisde welvaart, scholen, gestichten, huizen met bovenhuizen, ziedaar het overblijfsel, wat goed is verdween. Als niet het eenige Vondelpark zijn weldaden gaf, dan kon Amsterdam, dat arm aan omgeving is, zijn steedsche wandelingen ook wel opgeven, want nergens vindt men in het stadsgedeelte dan alleen in Weteringplantsoen of op Thorbeckeplein eenig groen, waarop het oog met welgevallen rust. Toen in den nazomer de grachten een onaangename geur verspreidden, omdat de waterverversching was ingedommeld, neuriede een zekere mijnheer Robbers reeds in het Handelsblad: „demp Heeren- en Keizersgracht en de onaangename lucht is weg," alsof de uitwasemingen in het stadskwartier, waar geen water is, minder zijn.

Ook dat nog; zoo helpt een elk een handje mede om het goede te vernietigen en vind dikwijls een gretig oor. Die punten zij mogen bij het gemeentebestuur wel eens overwegingen verdienen. Een stad moet meer zijn dan een bergplaats voor menschen, zij moet bij licht en lucht het leven behagelijk doen genieten.

De weg moet gezocht, niet gemeden worden en daarvoor is in de laatste twintig jaren niets gedaan, integendeel, onkunde regeerde en stichtte een stad, waar goede smaak en dikwerf ook goede zeden verbannen worden. Dezer dagen schreef een Amsterdammer, in een der dagbladen dat hij de kostbare verbreedingsweg van Dam naar Westermarkt

niet toejuichte, want dat bij veel geld daarvoor vereischt, die weg toch geen verkeersweg zou worden, die zou gewild zijn. Hij had het beter geacht Toren- en Molsteeg te verbreeden en het Postkantoor als het ware op een open plein te plaatsen begrensd tusschen Mol- en Huiszittensteeg. Voor dergelijk plan is het te laat nu de onteigeningswet reeds van kracht is. Maar 't was niet onjuist gezien. Alles wat in de laatste jaren gedempt en omgewoeld is, is ongezellig geworden nog geen enkele weg die aan het doel beantwoord heeft, de nieuwe weg zal deze vergrooten. Juist dat de oude wegen zoo het publiek blijven trekken is een bewijs dat men vroeger meer studie van stedenaanleg heeft gemaakt. Men wist wat voor het verkeer noodig was en daarmede houdt men tegenwoordig geen rekening. Wegen, van het Centraalstation naar het Rijksmuseum, zooals het boulevardplan aanbiedt, zullen medewerken om de stad steeds meer van haar gezelligheid te ontnemen. Rokin en Kalverstraat loopen gelijk, beide wegen hebben veel eigenaardigs in zich. Toch trekt het meerendeel de enge Kalverstraat in omdat de opeengepakte massa de gezelligheid bevordert en de voorkeur verdient. Is de stad nieuw, alle aanleg overal gelijk, zijn alle wegen breed, dan zal men geen keus hebben en het verkeer verspreid worden zoolang de oude er zijn en die zullen er blijven, moet er rekening mede gehouden worden.

Daar zal een ijzeren hand noodig zijn om Amsterdam van den dwaalweg terug te brengen, want zij is sterk ontaard en die kracht zit niet bij de mannen die ons gemeentebestuur ter zijde moeten staan, want geen van hunne werken pleiten ten gunste. Wij hopen van harte dat de deskundige raadsleden die getuigen, met warmte en ijver hun taak te hebben aanvaard, in die atmospheer mogen blijven voortleven, zij ook een open oog mogen hebben voor alles wat Amsterdam hare levenskracht moet doen behouden. 't Wordt meer dan tijd en dan is er op dat terrein genoeg te doen om rustende handen bevredigend werk te verschaffen.

PRIJSVRAGEN,

Reclamebillet voor een bouwkunde-tentoonstelling.

Wij ontleenen aan het weekblad der vereeniging Architectura et Amicitia het navolgende betreffende genoemde prijsvraag.

Op deze prijsvraag kwamen zes antwoorden, onder de volgende motto's: 1°. Beschutten; 2°. Inspirer; 3°. Roeping; 4°. Geteekende halve maan; 5°. A; 6°. Stable.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Voor alles dient gewezen, dat geen der inzenders zich strikt aan de grondgedachte eener affiche hebben gehouden. Deze is een bord — waarop duidelijk de plaats en tijd der tentoonstelling, moet aangegeven zijn. In den eenvoudigsten vorm, geschiedt dit door letterteekens. Deze letterteekens kunnen op zich zelf reeds tot een zeer goede ornamentatie leiden. Alle versieringen, verder aangebracht, zouden moeten dienen, om de duidelijkheid der letters te verhoogen; lijnen en kleur moeten medewerken tot deze karakteristiek.

Worden echter deze letters vervangen door een symbolische voorstelling, dan is het eerste vereischte, dat ook deze voorstelling even duidelijk zij als de letters, die zij vervangt.

Alle ontwerpen hebben een familietrek gemeen, haast zou men zeggen, dat ze allen uit een zelfde gemeenschappelijke bron voortkomen. De ontwerpers — de teekeningen zeggen het — hebben nagenoeg eenzelfden enthousiasten symbolischen gedachtengang, welke vermoedelijk door een vriendschappelijken omgang zich nog inniger aan elkander meegedeeld heeft. Wel is waar zijn de uitingen verschillend, doch zekere uniformiteit is al deze teekeningen eigen, hetgeen te meer in het oog springt, door de vereischte gelijkheid harer afmetingen.

Allen hebben getracht de Bouwkunst symbolisch voortestellen. Aan enkelen is dit gelukt; de meesten zijn

zeer vraag gebleven, met een symboliek, die evengoed voor andere strekking kan uitgelegd worden, als voor de bedoelde. Ook laat de vinding der symbolen der meeste teekeningen, aan oorspronkelijkheid zeer veel te wenschen over, daar men zich overwegend heeft laten influenceeren door Fransche voorbeelden.

Carlos Schwabe's werk voornamelijk heeft hen voortdurend voor oogen gezweefd, bizonders zijne illustraties van „l'Evangile de l' enfance de Jesus Christ" en van „le Rêve." Dat deze meesterlijke teekeningen invloed uitoefenen, laat zich begrijpen, jammer is het evenwel dat deze invloed zoo overwegend blijkt, dat het godsdienstige element dezer composities (volkomen in den geest van den tekst, die ze illustreeren moet) mede overgenomen wordt, dáár, waar geen tentoonstelling gegeven zal worden van speciaal kerkelijke kunst, doch over het algemeen van Bouwkunst en kunstnijverheid.

Zekere motieven, door Schwabe meesterlijk gedacht en uitgevoerd, hebben bij eenige inzenders vooral veel geestdrift gewekt en zijn diensvolgens ook daar gebruikt, waar de gelegenheid zich voordeed. Wij bedoelen de inspireerende kracht, Multatuli's „Fancy", de artistieke suggestie, het geloof, het verhevene der kunst, uit iets hoogers geboren etc., voorgesteld door een stralenbundel, uit een beteekenisvolle lichtbron komend, die al uitspreidend, zijne stralen werpt op een figuur, dat de inspiritie ontvangt, of op een voorwerp, dat bezield moet worden en leven erlangt.

In »l'Evangile de l'enfance de J. C.," vinden we verschillende schoone toepassingen hiervan. Zoo o. a. de illustratie van: »Cependant Anne se désolait, parce qu'elle était stérile," waarop »l'Ange du Seigneur. plus luisant »que le soleil, apparut et cria: „ne te désole point, Anne, car ton rejeton vécut éternellement dans les desseins de »Dieu, et la fille qui sortira de ton ventre sera bénie pardessus toutes les filles des femmes, jusqu'à l'achèvement du »dernier siècle". Et la lumière de l'Ange disparut."

Lichtbundels verspreiden zich uit engelenhanden over Anna's schoot en stellen hier de conceptie voor door direct Goddelijke tusschenkomst, waarbij de Engel ook voorgesteld is, als een etherisch wezen, waartegen Anna, als mensch, massief vooruit komt.

Een dergelijke illustratie zien we in „le Rêve", van: »elle parut boire, dans une longue aspiration, tout le »printemps qui entrait", waarin een breede straal luchtatomen over het gelaat van Angelique heenglijdt en de lente: een kopje, heel wazig uit deze atomen gevormd, haar op den mond kust. Doch, het gaat met deze motieven als met alle motieven: il ne faut pas en abuser! En het komt ons voor dat dit bij eenige ingezonden ontwerpen wel het geval is.

N°. 1 onder motto *beschutten*, geeft de meest geslaagde symbolische voorstelling te zien.

Hier is de *bouwkunst* in haar oorspronkelijke bestemming voorgesteld als *beschutting* tegen weer en wind.

Een neergehurkte man, matten wevende, waarnaast eene vrouw, bezig met huiselijken arbeid, en een spelend kind, zijn de figuren, die een primitief huiselijk tafereel vormen, *beschut wordend* door een vrouwenfiguur, de *Bouwkunst* een tent over hen uitspreidende. Dit ontwerp heeft vele verdiensten wat de uitvoering betreft, hoewel hierbij moet opgemerkt worden, dat de letters, juist in tegenstelling van de eenvoudige symboliek, op ongeoorloofd onduidelijke wijze zijn ineengevlochten, geheel tegen den eisch, dien men aan een opschrift van een reclame-biljet mag stellen.

In aansluiting met hetgeen hiervoren reeds is gezegd, maken we opmerkzaam, dat enkele letters, geornamenteerd, reeds voldoende zouden zijn om het doel van de affiche te verduidelijken. O. i. is de compositie te ingewikkeld gemaakt voor deze kleine oppervlakte, en zonden gevoegelijk eenige elementen van versiering gemist kunnen worden, die thans elkander verdringen. De ornamenten ter weerszijden zijn niet in verband met de overige ornamentiek en niet genoegzaam bestudeerd. De roode contouren om de figuren werken eveneens niet mede om het geheel duidelijker te maken.

No. 2 „*Inspirer*" en no. 6 „*Stable*", blijkbaar van dezelfde hand, hebben de groote verdienste, dat zij niet in kleinigheden zijn vervallen, waardoor het te meer te bejammeren is, dat de ontwerper er niet in geslaagd is dezen eenvoud van conceptie op meer artistieke wijze te belichamen. Van no. 2 is de symboliek minder duidelijk.

Hierbij moet opgemerkt, dat de letters wel is waar duidelijk, doch niet mooi kunnen genoemd worden. Bovendien zijn de kleuren schril en de figuren te etherisch.

No. 3 *Roeping*, zouden we beter geschikt achten voor een kerkelijke kunst-tentoonstelling. Zeer sterk komen hierin motieven voor uit „le Rêve"; als daar, dezelfde lelies en ook een *Félicien* en *Angelique* vereend in een, chaste étreinte." Dit ontwerp doet niet aan Bouwkunst denken, waardoor zijne symboliek dus niet in vergelijking komen kan met de reeds genoemden. De gele stralen, die van den middenkop uitgaan en de fond vullen, brengen verwarring te weeg en doen op den blauwen grond meer kwaad dan goed. Over het algemeen is in dit ontwerp meer nauwgezetheid dan artisticiteit te bespeuren.

Bij de ontwerpen 4 en 5, onder motto's »*Halve maan*" en »*A*" is juist het tegengestelde te ontwaren, daar deze den indruk maken à la minute te kunnen worden gemaakt en zonder voldoende studie, daar neergeteekend te zijn, waarbij een zekere onhandige, gewilde naïveteit voorop gesteld is geweest. De letters zijn van beide ontwerpen slordig te noemen. Deze teekeningen zijn de eenige, waarin ook bouwkunstige motieven zijn opgenomen. Maar hoe? No. 4 geeft twee torens, een in Gothischen en een in Arabischen stijl. De Gothische met pilasterachtige contreforten en verdiepingsgewijs ingedeeld door horizontale banden, waarmede de spitsbogen in conflict komen en niets van het schoone van zoo'n toren doet zien. De Arabische torenvormige bouw is van gelukkiger vorm. No. 5 geeft een architectonische combinatie te zien, in het genre van een Neurenburger bouwdoos, waarbij allerlei elementen met elkander overhoop liggen. Het is hier de plaats om ook het goed recht van architectuur te bepleiten in hare toepassing op ornamenteele samenstellingen. Wanneer bouwkunstige vormen ornamenteel of decoratief worden aangewend, behoort ook de karakteristiek dezer vormen in het oog gehouden te worden, evenals dit van plant en bloem en figuur mag geëischt worden. Hoe schoon is niet de architectuur die *Grasset* en *Schwabe* in hunne illustraties aanwenden!

CONCLUSIE.

In verband met vorengaande bemerkingen, stelt de jury voor, het ontwerp onder motto „*Beschutten*" den uitgeloofden prijs te verstrekken, als zijnde het beste onder de ingekomen ontwerpen.

Bij aanmerkelijke vereenvoudiging van de letters, zou dit ontwerp, als zijnde het meest bestudeerd, voor eventueele reproductie in aanmerking dienen te komen.

Aldus opgemaakt te Amsterdam, den 10e Januari 1894.

De Juryleden door het Genootschap benoemd:

K. SLUIJTERMAN. G. W. DIJSSELHOF. W. KROMHOUT Cz., *Rapporteur.*

Als ontwerper van het antwoord ingezonden onder het motto »Beschutten", heeft zich bekend gemaakt de heer J. L. M. Lauweriks.

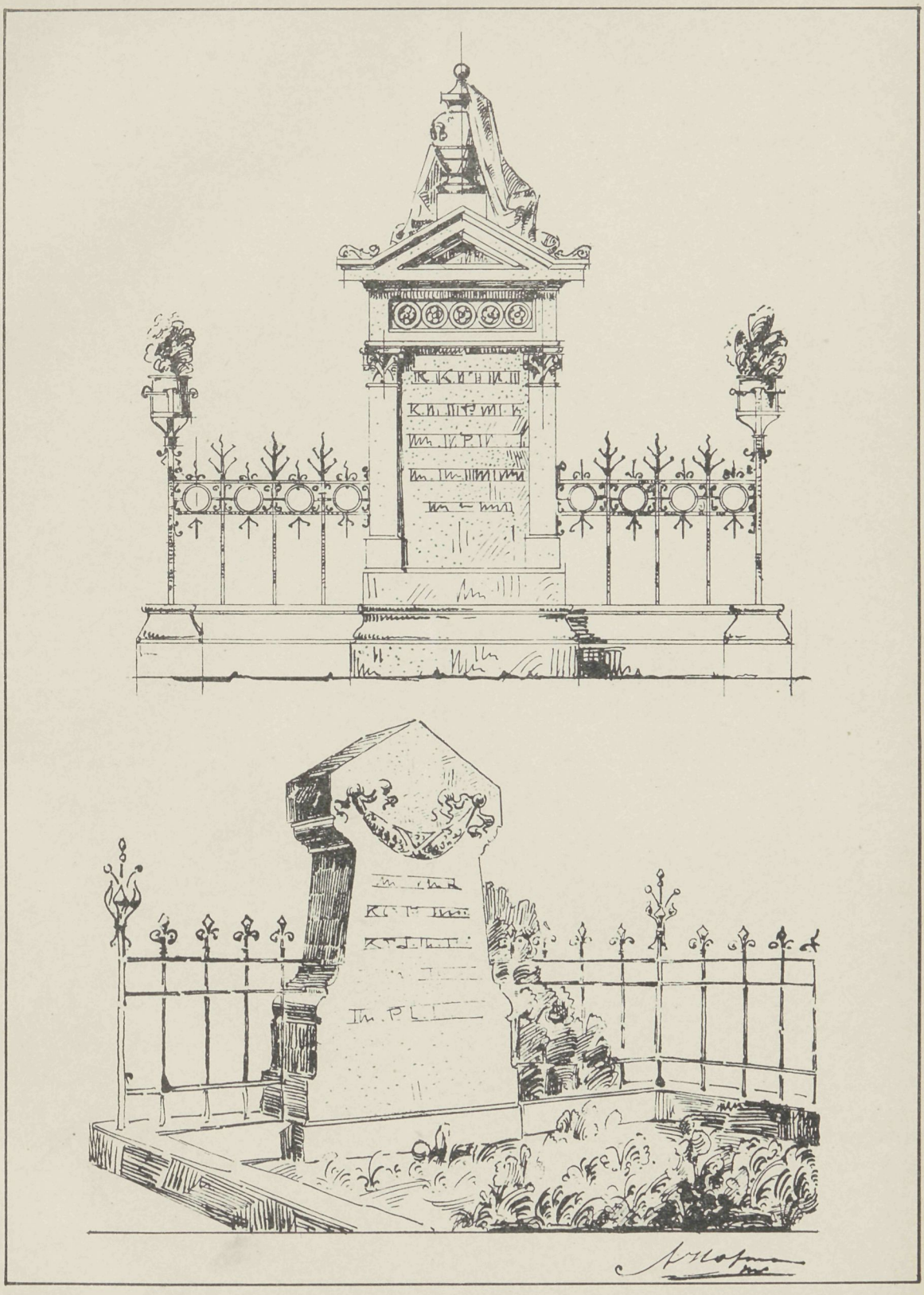

SCHETS VAN TWEE GRAFMONUMENTEN.

PHOTO-LITH: WEGNER & MOTTU AMST:

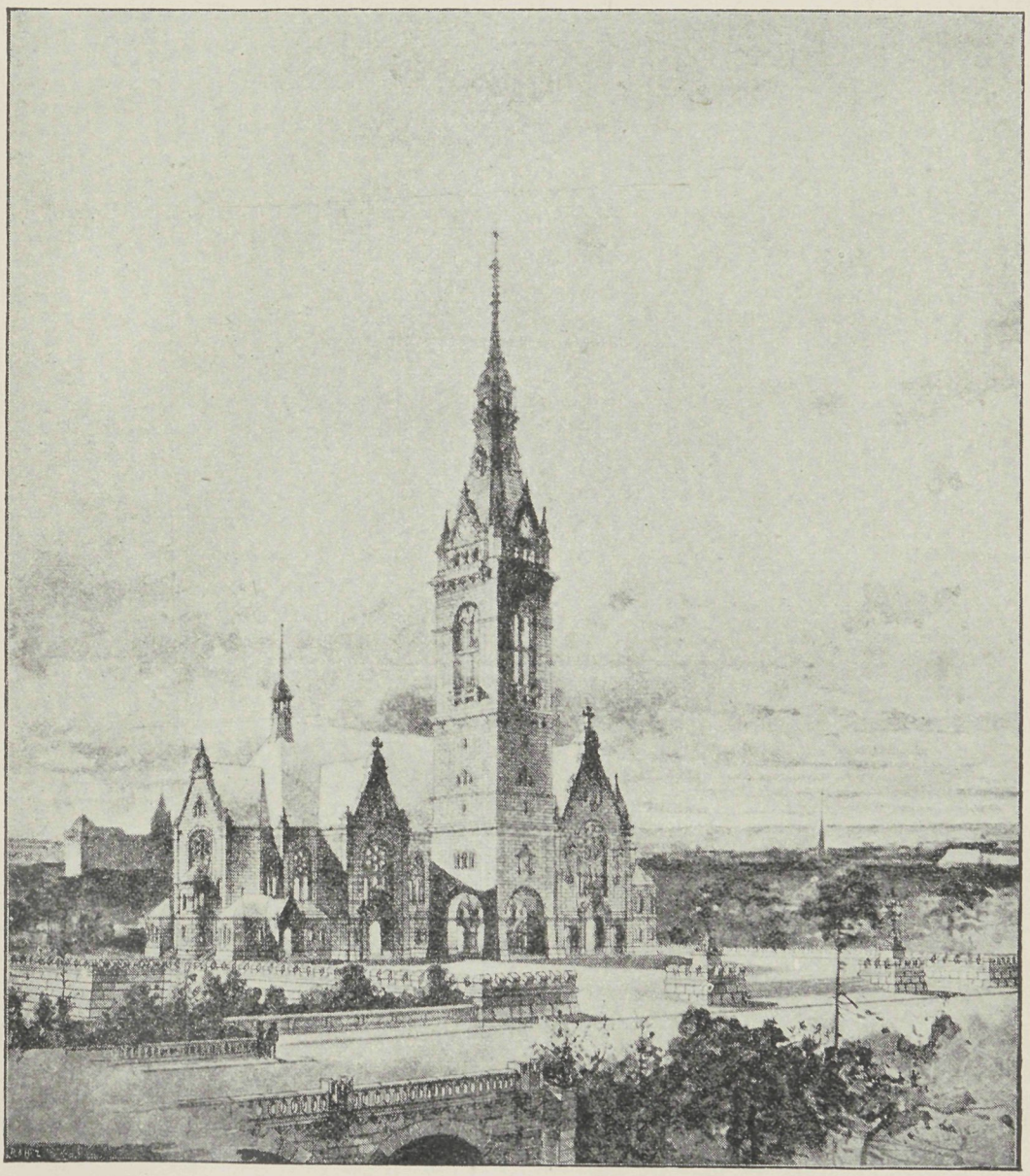

ONTWERP VAN EEN KERKGEBOUW TE DRESDEN.

Vademecum der Bouwvakken 1894. Afl. 2. Plaat 3.

9e Jaargang.

Bouwmeesters: LOSSOW en VIEHWEGER.

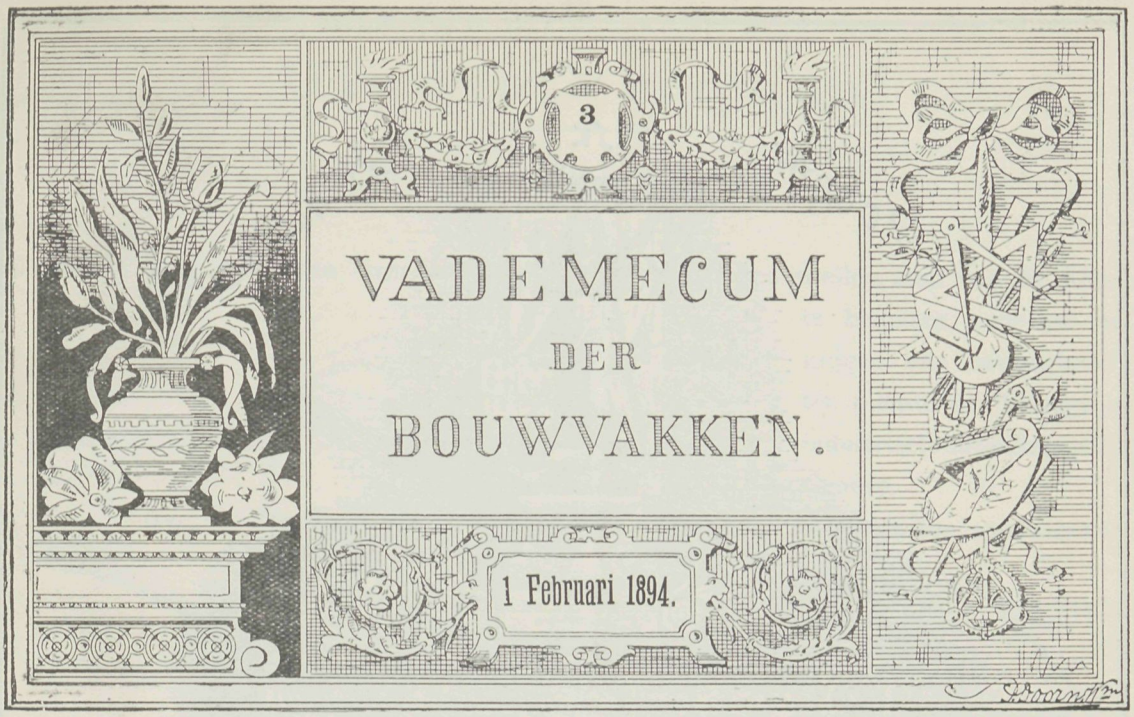

Bij de Platen.

Deur Loge-gebouw Harlingen.

door IJ. FABER.

Wij danken een paar zeer eigenaardige opmetingen aan den heer IJ. Faber. De een als plaat geeft de deur te zien loge-gebouw, Harlingen. Die deur kenmerkt zich door het snijwerk daarop met losse hand aangebracht. Het is uit een tijdperk dat de kunst dwalende, de beoefenaars van de aanverwante vakken echter bekwaam hun werk ten uitvoer legden. Het snijwerk uit die dagen, waarvan zoo menig woning nog een overblijfsel bezit, is gewoonlijk zeer bevallig en los behandeld. Dat is ook hier het geval. Vogels en planten verraden een groote zuiverheid van lijnen en bewerking. Van geheel andere opvatting is de ingang Westerkerk aldaar. 't Vormt evenzeer een zeer goede herinnering aan wat vroegere tijden eigenaardig hebben opgeleverd.

Poortingang Kneuterdijk No. 13.

door JUL. WORTMAN.

De goed ingedeelde poortingang ligt in een geheel ander gedeelte van ons land en zal velen onzer inteekenaren niet onbekend zijn. De versieringen zijn hierbij eveneens correct doch meer spaarzaam aangebracht. De arduinsteenen omgeving onderscheidt zich bijzonder door de juiste verdeeling en zuiverheid van lijnen.

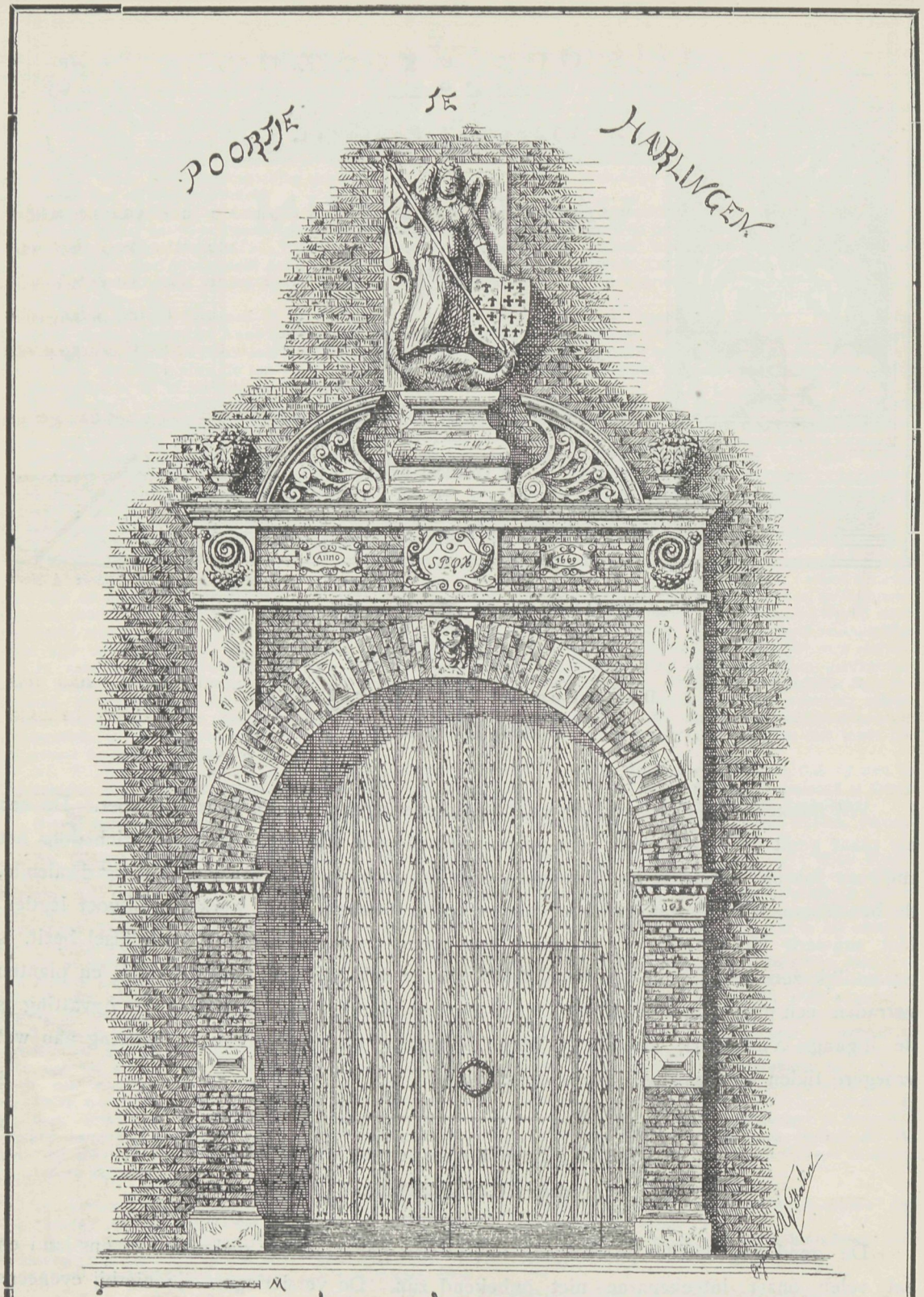

INGANG WESTERKERK

Uit den Vreemde.

De Rhône-watermotoren.

Reeds lang had men over het plan nagedacht om den snellen loop van de Rhône te benutten voor het verkrijgen van beweegkracht ten dienste der belangrijke industrieele inrichtingen van Genève.

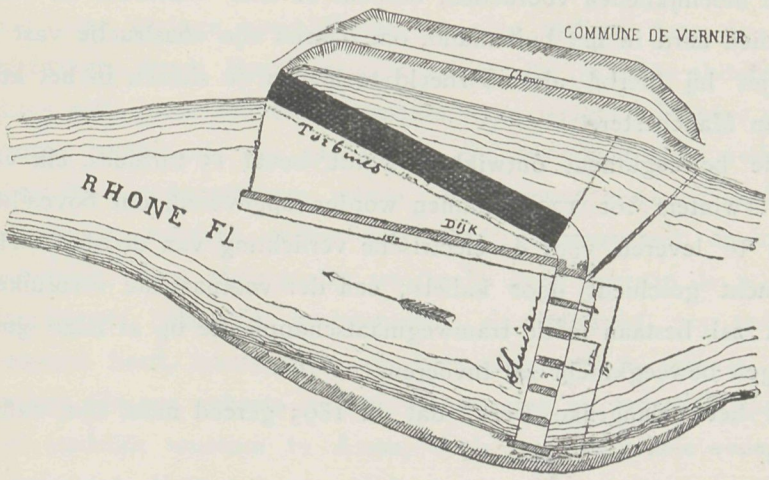

Nadat een zoodanige in-

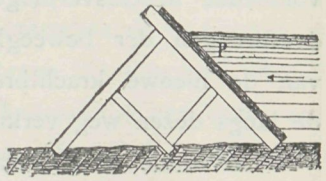

stallatie, die een beweegkracht opleverde van 6000 paardenkrachten, uitnemend had voldaan, besloot het gemeentebestuur de zaak in het groot ter hand te nemen en belastte den ingenieur Turrettini met het onderzoek en de uitvoering daarvan.

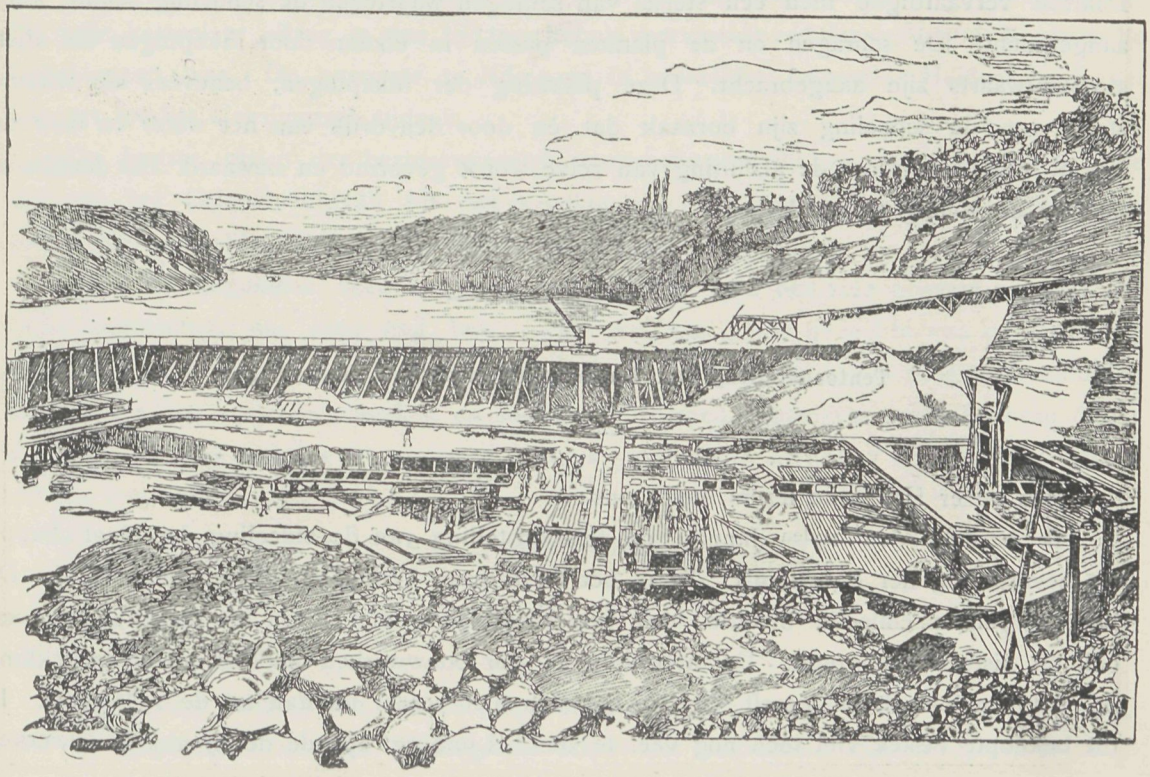

Deze is thans voor een groot deel met zijn moeilijken en belangrijken arbeid gereed. In hoofdzaak bestaat de inrichting uit een dijk van 131 M. lengte, die de rivier in twee armen verdeelt. Een dezer armen wordt in schuine richting doorsneden door het gebouw waarin de turbines geplaatst worden; de andere arm wordt afgesloten door een steenen dam waarin 6 openingen van 10 M. breedte, die door sluizen zijn afgesloten.

Daar door de groote afmetingen dezer sluizen, in verband met de stroomsnelheid der rivier zich groote technische moeilijkheden voordeden, bezocht de heer Turrettini de voornaamste waterwerken van dien aard in het buitenland, om daarna zijn constructie vast te stellen. In hoofdzaak schijnt hij hierbij als voorbeeld te nemen de sluizen in het kort geleden voltooide kanaal van Manchester.

Het gebouw waarin de beweegkracht ontwikkeld wordt, bevat 15 turbines, elk van 800 paardenkrachten, die 's winters tot 1200 kunnen worden opgevoerd, om bovendien voldoende arbeidsvermogen te leveren voor de electrische verlichting van de stad. Het overbrengen der beweegkracht geschiedt door kabels; een der voornaamste verbruikers van de nieuwe krachtbron zal bestaan in de tramwegmaatschappij die op al haar lijnen de langs dezen weg verkregen beweegkracht zal invoeren.

De totale kosten van het belangrijke werk, dat in 1895 gereed moet zijn, zullen 3 millioen gulden bedragen.

Een technisch detail dat de vermelding waard is, bestaat in een ingenieuse vinding van den heer Turrettini om de stroomsnelheid te benutten tot afsluiting van den zeer krachtigen stroom. De bodemsgesteldheid liet het inheien van palen niet toe, zoodat naar een ander middel moest worden omgezien om tot een goede waterkeering te komen. Daartoe vervaardigde men een stelsel van schragen waartegen de schoeiing schuin werd aangebracht. De schragen en de planken passen in elkaar door inkepingen die allen stroomafwaarts zijn aangebracht. Deze plaatsing der inkepingen, benevens de schuine stand van de schoeiing zijn oorzaak dat èn door den druk van het water èn door de kracht van den stroom de afsluiting van zelve wordt gevormd en bewaard. Het denkbeeld is even eenvoudig als vindingrijk.

Tentoonstelling van Teekeningen enz. te 's Gravenhage.

Een onzer Haagsche lezers meldt ons:

Ik bezocht den 19den Januari de tentoonstelling van de afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die in het feestlokaal, Willemstraat, gehouden werd. De bijeengebrachte collectie bevatte veel bezienswaardigs, niet alleen uit bouwkundig maar ook uit historisch oogpunt. De afbeeldingen der bouwwerken hadden alleen betrekking op hetgeen ons land betreft en strekten zich niet verder uit dan tot de 13de eeuw. In dit beknopte bestek viel toch nog veel te zien. Limburg opende de rij met bouwwerken

uit den Romaanschen tijd; Rolduc, de O. L. V. Kerk en de St. Servaas (gedeeltelijk althans) te Maastricht. Uit dat zelfde tijdvak dateeren de Maria- en St. Pieterskerk te Utrecht. Veel ouder dan de hier genoemde bouwwerken zijn de overblijfselen van de Burcht te Leiden en het huis te Britten bij Katwijk. De collectie prenten en afbeeldingen van beiden zijn zeer volledig en geven een volkomen indruk hoe deze oude Romeinsche versterkingen waren ingericht. De Leidsche burcht bestaat nog, zooals men weet, hoewel de bestemming een geheel andere geworden is, van het huis te Britten moeten wij ons met deze geringe overblijfselen tevreden stellen, daar de versterking zelf door de zee verzwolgen werd. Eenige eeuwen jonger zijn de beide abdijen van Rijnsburg en Egmond, thans niets meer dan een vormlooze ruïne, vroeger, blijkens de nauwkeurige afbeeldingen, groote complexen van gebouwen, die ons doen zien, welke belangrijke stichtingen die geestelijke nederzettingen waren. Nog jonger zijn een reeks kerken uit de noordelijke provinciën, waarvan enkele zeer goed geconserveerd en in hun ouden stijl in tact zijn gehouden. Een eigenaardig voorbeeld geeft hiervan de St. Maartenskerk te Groningen, die, hoewel belangrijk gerestaureerd, en uitgebreid, nog volkomen het vroegere uiterlijk bewaard heeft, zooals deze op het stadszegel te zien is. Aansluitend aan deze reeks kerken zijn een geheele collectie doopvonten uit hetzelfde tijdvak, deels bijeengebracht in het stedelijk museum te Assen, deels nog in enkele oude kerken bewaard. De fraaie doopvont te Hattem kreeg, blijkens een photografie, een zeer bijzondere bestemming en dient thans als pièce de milieu in het plantsoen, waar zij, met bloemen gevuld, een zeer eigenaardigen indruk maakt.

Een evenzeer volledige collectie afbeeldingen is gewijd aan het oude Valkhof te Nijmegen, ook van Romeinschen oorsprong. Wat er van over is doet niet vermoeden hoe dit oude kasteel er uitzag in den tijd toen het als spervesting een der geduchtste Romeinsche legerkampen was. De evenzeer te Nijmegen in overblijfsel bestaande Heidensche Kapel behoort tot het Carolingisch tijdvak.

De laatste groep der bezienswaardige verzameling wordt gevormd door het weinige wat uit het Celtisch tijdvak tot ons is gekomen: de Hunnebedden in Drente, waarvan vooral die bij Rolde, Midlaren en Gielen bekend zijn.

Over het algemeen doet een tentoonstelling als deze ons zien hoeveel schoons aan oude architectuur ons land nog bezit. Het was een goede gedachte van de Haagsche Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de nauwkeurige afbeeldingen van enkele dier oude bouwwerken en sommige uitnemend geteekende détails ervan onder de oogen van het publiek te brengen. Iedereen, vakman of niet, kan op zulk een tentoonstelling iets leeren. R.

Nog eene tentoonstelling.

In een der hulpscholen, die de gemeente Amsterdam voor tijdelijk onderwijs noodig had, en geplaatst is aan de Muidergracht achter het welbekende Panorama, troont thans

de vereeniging Achitectura et Amicitia, ook een oude bekende bij hen die passer, hamer en beitel hanteeren. — De vereeniging Achitectura heeft reeds vele jongeren oud zien worden, vandaar dan ook dat het mogelijk was dat een duizendtal vergaderingen de revue passeerde. 't Is een heele tijd ; die herdenking vorderde, en vandaar het ontstaan der tentoonstelling. — Wat zullen wij er van zeggen. De smaak is in onze dagen zoo verschillend. 't Gaat er mede als met een paar knapen, de een zet gulzig zijn tanden in een chinaasappel, en met een afwijzend gebaar brr! vliegt de appel de straat op, dat was te veel voor zijn smaak. Een andere knaap raapt hem op, en met huid en haar gaat de verworpeling het keelgat in, tot zelfs de herinnering aan de vingers geeft hem nog lang de gelegenheid de nasmaak levendig te houden. 't Was deli volgens hem. Zoo is het met onze kunst ook gesteld. De een staat schouderophalend voor de beschildering die den ingang afsluit ; hij ziet hout zonder verf en verf zonder kleur. 't Is in een woord verschrikkelijk. Een stijl. die eer in Perzië dan in Amsterdam tehuis behoort, figuren die aan mummiën doen denken Hoe kan men zoo iets aan den openbaren weg opstellen ; 't is schandelijk.

De ander knielt er voor neer, dat mystieke is goddelijk, hij begrijpt het, hij vat de beteekenis van iedere lijn. Het is poezie en zwelgende in het zalige genot, is hem de ingang bijna te heilig om te betreden. Zoo staat de smaak lijnrecht tegenover elkaar. Laten wij de partijen hun einde maar uitvechten. Men zoekt, en het spreekwoord heeft eenmaal vastgesteld, dat, die zoekt, vind. Tusschen de beide uitersten zal eenmaal een middenweg gevonden worden, en al de overdrijving die de partijen, want daarvan zijn zij niet vrij te pleiten, bezield, zal over boord geworpen worden en de een zal den ander hervormen en gelouterd hebben.

't Zal wel altijd zoo blijven. En meent nu niet dat de eerste beschouwer die alles met afkeurenden blik aanschouwde, die geloofde kinderenwerk te zien, zoo geheel en al gelijk had. De naam van den ontwerper is reeds waarborg genoeg voor de deugd van den arbeid en die nog verder twijfelt ga in de eerste zaal rechts. Het ontwerp van een vorstelijk verblijf zal dat oordeel bevestigen. Daar is nog zoo veel dat onbegrijpelijk is, waarom zou het voor en in de houten loods niet aanwezig zijn. Het is er dan ook. De talrijke antwoorden op de prijsvraag Rud. Ibach Sohne te Barmen, die voor een reclameblad enz, geven heel wat te denken. De zalen die Architectura ontsloot, zijn inderdaad op bevredigende wijze gevuld. Wat op spoorweggebied in den laatsten tijd is gesticht, en nog in bewerking is en ziet men er bijeen. Het station in den Haag waarvan vele deelen een groote bevalligheid bezitten, echter wel wat al te koket, en daardoor minder monumentaal, doch goed in verhouding, hangt naast dat van Groningen, waar de bouwmeester Gosschalk laat zien hoe volgens hem een station dient opgevat. -t Komt ons voor dat wij Gosschalk beter hebben ontmoet. Iedere zaal kenmerkt zich echter door nagenoeg denzelfden geest die te midden van alles ronddwaalt. 't Is dr. Cuypers, die bij de jongeren den boventoon voert. Iedere zaal herinnert aan zijn arbeid, ja enkele zalen geheel. 't Deel is werkelijk wel wat te groot genomen. Maar wij zagen er veel dat belangrijk is. De krachtige geest van Dr. Cuypers die het werken nimmer moede schijnt, grijpt als verjongd den arbeid op, om het kasteel Ter Haar tot een

monument voor onze geschiedenis, ja wellicht tot een monument voor hem zelf te maken.

't Is een omvangrijken arbeid die een bevredigenden uitslag geniet en hier voorgesteld door de vele teekeningen en photographien hoe het gebouw in aanbouw is en wat het worden zal. Bovendien geeft ook een flink model den groote ridderzaal of het binnenhof te zien, wat dr. Cuypers vermag. Al wat daaraan voor timmerwerk der wanden noodig is, is in werkelijkheid aanwezig en zoo het een met het ander vraagt bewondering af voor den rijkdom van versiering in alles weggelegd. 't Is een dankbare arbeid tot zulk een stichting geroepen te worden en die hier weer zijn meester vond. Dit aantrekkingspunt der tentoonstelling is alleen reeds een bezoek waard. Ook de details van het Centraal Station photographisch opgenomen, vormen vele fraaie rustpunten langs de wanden. Het kwam ons echter voor, dat wanneer dr. Cuypers eens met zijne zending de zalen ontviel, wanneer Godefroy die door zijn met vaste hand geteekende opmetingen de tafels vult en nog eens gaarne door ons op nieuw wordt begroet, als een van hen die tot de onsterfelijken in onze kunst behooren, dan blijft er waarlijk weinig over dat van belangstellende deelneming der jongeren getuigd. Er had veel meer kunnen zijn. Talrijk zijn de namen die door afwezigheid schitteren.

De ons bekende teekeningen van Berlage, de hoogst verdienstelijke schetsen van Van der Sandt en zoo ook enkelen meer, vormen de aansluiting, maar juist in een tijd nu de kunst zulk een schrikbarende vlucht neemt, nu het maken van een teekening geen jaren en dagen, maar slechts enkele oogenblikken vereischt, zelfs met een zucht te verkrijgen zijn had er nog veel meer kunnen zijn en men was nog beter in de gelegenheid geweest om te kunnen zeggen wiens smaak zal zegevieren. De vereeniging Architectura echter een woord van lof voor haar waardeerend pogen.

Caoutchouc-bevloeringen.

Mijnheer de Redacteur.

Naar aanleiding van uwe mededeeling, voorkomende in No. 1 (1894) van uw Vademecum, omtrent het gebruik van vloeren van caoutchou in bierbrouwerijen en stationsgebouwen in Engeland, deel ik u mede, dat door mij, en zoo ik meen met gunstig gevolg, dit materiaal gebruikt is voor vloeren in 27 badkamers van het Wilhelmina-gasthuis alhier, en wel hoofdzakelijk, omdat dit materiaal voor vloeren gebezigd, meer waterdicht en beter tegen de werking van het water bestand is dan gewone houten vloeren of eikenhouten parket in asphalt.

Doordat in de badkamers als 't ware dagelijks met water geplast wordt, zijn die vloeren aanhoudend vochtig en zwelt het eikenhouten parket los van de laag bitume die daaronder is aangebracht.

Vloeren van Portland cement zijn te koud voor de voeten en ook ontstaan daarin veeltijds z.g. haarscheurtjes, die nadeelig werken bij het reinhouden en moeite geven wanneer desinfecteeren noodig is; in gewone houten vloeren, met hoeveel zorg ook gelegd,

ontstaan, waartoe de stoomverwarming niet weinig medewerkt, naden, die lekage veroorzaken in lager gelegen lokalen en dus plafonds en muren verontreinigen.

Bovengenoemde nadeelen worden voorkomen door de toepassing van vloeren vervaardigd van caoutchou, welke eenigszins, doch zeer weinig elastisch, absoluut waterdicht zijn en blijven, naar alle zijden afwaterend of bolrond kunnen gelegd worden, zoodat het water naar langs de wanden aangebrachte gootjes kan afvloeien ; bovendien zijn zij niet koud of kil voor het gevoel, daar zij met de daaronder liggende welven van beton de warmte der stoomverwarming opnemen en behouden.

Zooals door u gemeld, is de massa gesloten, neemt geen stoffen op en kan dus gemakkelijk rein en wanneer noodig, gedésinfecteerd worden.

Bij zooveel goede eigenschappen van dit materiaal voor vloeren in badkamers moet echter erkend worden, dat zij geen sierlijken vloer geeft ; de kleur is donker-grauw bij zwart af en dof.

Voorts zij medegedeeld, dat het materiaal in het gasthuis niet zooals u mededeeld, in platen is aangevoerd, maar in vloeibaren staat is verwerkt.

H. LEGUYT. *ass. gemeente-architect.*

Amsterdam, Jan. 1894.

Gaarne geven wij gelegenheid tot opname van het bovenstaande. — Het was ons onbekend dat zoo dicht in onze nabijheid dergelijke vloeren waren aangewend, die in het gebruik zeer goed voldoen. Welwillend werden wij in de gelegenheid gesteld, de toepassing te beoordeelen.. — Daarmede overschreden wij de drempel van een gebouw dat in den laatsten tijd bij ons gemeentebestuur een onderwerp tot bespreking vormde. Dat gebouw of liever die reeks van gebouwen vormen een boekdeel waarin ontzaggelijk veel studie is weggelegd, waarin ieder onderdeel het gevolg is van het beantwoorden der vraag: waarom en hoe het zijn ontstaan kreeg. – Voor den vakman is het een verademing te midden van zooveel te verwijlen waar men den ontwerper eerbiedigd, die alles zoodanig dacht, dat het praktisch voldoet en tevens ook uit een architectonisch oogpunt volle waardeering verdient. Wij hopen nader hierop terug te komen en onze gedachtengang bij de omwandeling ter kennis te brengen. Zal de tijd waardeering brengen, 't past ons heden daarop te verwijzen. De critiek is zoo gretig waar het er op aankomt te sloopen, dat een vakgenoot wat goed is niet anders dan welkom kan zijn. RED.

PRIJSVRAGEN,

Blijkens bericht van Hr. Ms. politieken agent en consul-generaal te Caïro, worden door den Egyptischen Gezondheidsraad ontwerpen gevraagd voor een lazaret en andere sanitaire inrichtingen aan de bronnen van Mozes bij Suez.

De Gezondheidsraad heeft als het geringste bedrag, waarvoor die werken kunnen worden uitgevoerd, 6000 Egyptische ponden (156,000 francs) aangenomen, terwijl de kosten 12,000 Egyptische ponden (312,000 frs.) niet te boven mogen gaan.

Aan de twee beste ontwerpen zullen prijzen van 80 Egyptische ponden (2073 francs) en 40 Egyptische ponden (1036 francs) worden toegekend, doch indien de bouw der werken wordt gegund aan den vervaardiger van een dier ontwerpen, zal de prijs niet worden uitgekeerd.

De voorwaarden van mededinging liggen ter inzage aan het Departement van Buitenlandsche Zaken te 's-Gravenhage.

DEUR. LOGE, GEBOUW. TE. HARLINGEN.

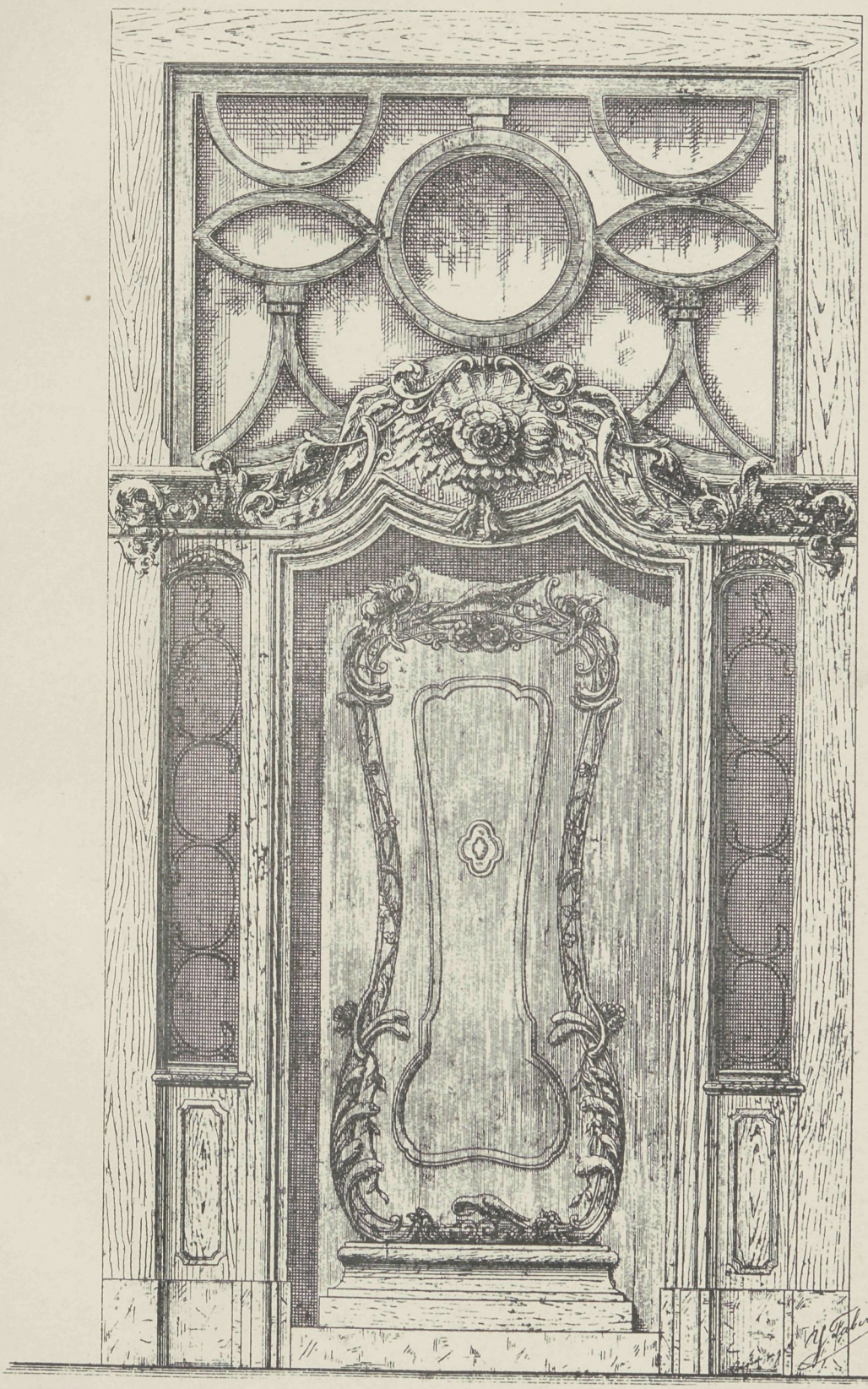

PHOTO-LITH: WEGNER & MOTTU AMST:

Opmeting van een Poortingang - Kneuterdijk N^r 13.

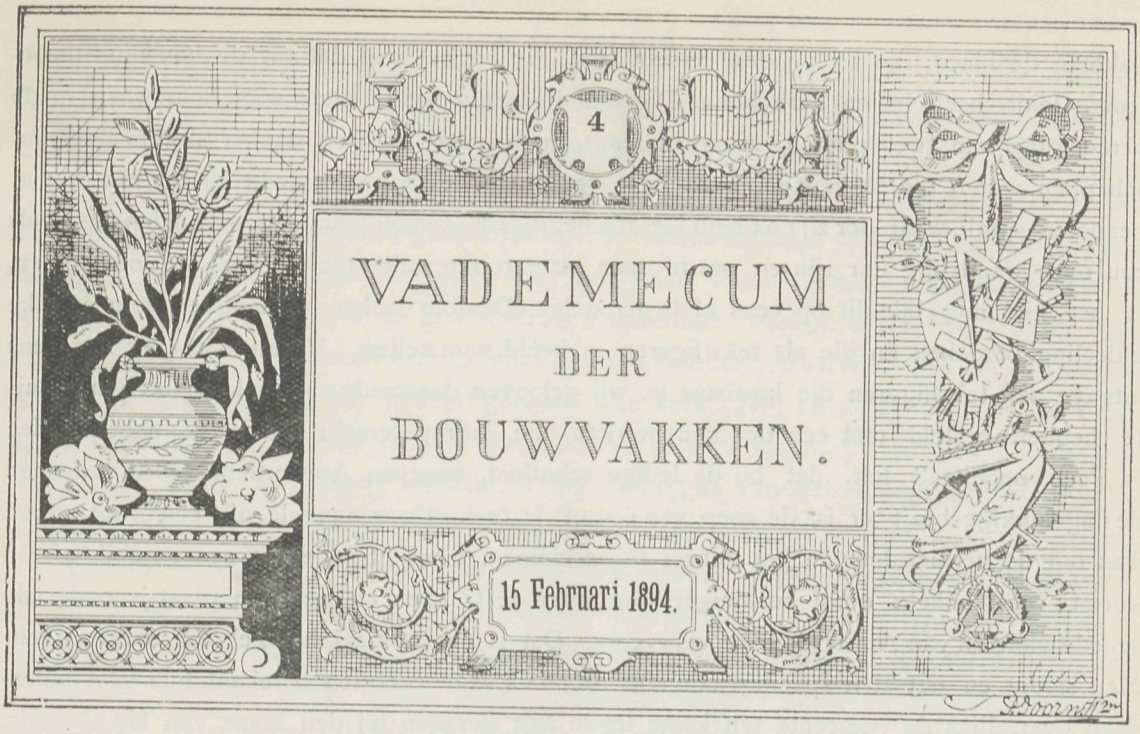

Bij de Platen.

Cadettenschool te Alkmaar.

Topgevel Noordelijke Zijgevel Leergebouw.

De topgevel, uitgevoerd naar het ontwerp van den architect J. J. van Nieukerken, is in teekening gebracht en ons ter opname toegezonden door den heer P. Kolpa.

De top is in metselsteen hardgrauw (waalvorm) opgetrokken, de tympanvullingen boven de raamkozijnen aangeduid door arceering, zijn van frisch rood, Groninger steen, terwijl de natuurlijke steen die van Morley is en wel de halfharde kwaliteit.

Omdat de top veel afwisseling biedt en eene aangename zamenkoppeling der deelen vormt, was ons de opname welkom.

Het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam.

Ontwerp van den bouwmeester H. LEGUYT.

Een enkel woord vooraf.

In onze vorige aflevering hebben wij toezegging gedaan omtrent dit bouwwerk, zeker een der belangrijkste dat in de laatste jaren binnen Amsterdam is gesticht, het een en ander mede te deelen. Dat voornemen brengt echter groote bezwaren met zich. Wil men over het geheel een voldoend overzicht geven, dan is het zaak dat de inrichting van elke afdeeling ook worde weergegeven, want meer nog dan eene omschrijving spreken voor den

vakman de lijnen, die hij bij den eersten tred, die op het pad dat tot de bouwkunstbeoefening leidt, heeft leeren liefhebben. Die lijn die aanvankelijk niets voor hem was dan de vereeniging van twee punten, waaraan lengte en breedte, licht en donker slechts als eigenschappen waren toe te kennen, werd later voor hem de taal waarmede hij tot zijn kunstgenooten sprak, waardoor zij ook hem leerden begrijpen. Zonder plannen, doorsneden en gevels zou onze wandeling dor zijn en om in onze plaatsruimte alles tot zijn recht te doen komen, is het niet mogelijk dit op eens af te handelen. Daarom zullen wij achtereenvolgens elke afdeeling bezoeken en die als tekstfiguren in beeld voorstellen. Vormt dat voor ons eene uitgave aan tekstfiguren die kostbaar is, wij gelooven daarmede onze vakgenooten in kennis te hebben gesteld met een der bouwwerken, die daarop terecht aanspraak maken. Het is geen onbekend feit, dat bij de ledige schatkist, waarvan Amsterdam heden ten dage de ongelukkige bezitster is, de roep van: »het is te kostbaar aangelegd", een groot wapen was om de verdiensten van het geheel te verkleinen, terwijl het tevens een geschikte brug vormt voor enkele quasi bezuinigers om over te trekken en zich een plaatsje onder de vroede vaderen van Amsterdam te veroveren. Dat is nu eenmaal het gebruik onzer dagen. Men sloopt en ziet zich spoedig aangebeden. Maar wanneer men berekent hoe veel inderdaad overtolligs de gemeente ten koste legde aan sieraden bij den bouw van het abattoir, waar drie vierde viervoeters en een vierde menschen zijn, die door hun bedrijf voortgejaagd, geen oog voor het fraai om zich heen hebben, dan voorzeker verwondert het ons, bij die herinnering dat tegen een gasthuisbouw, die niet karakterloos mag zijn, waarbij zoovele hygiënische eischen vorderen, dat alle materialen die aan spoedig bederf onderhevig, of geneigd zijn ziektekiemen in zich op te nemen, moeten ter zijde gelegd worden, waarbij bovendien de grondslag hoogst kostbaar is omdat alles wat uit den bodem kan opstijgen, moet vermeden, waar iedere muur een dubbele vormt, omdat overal spouwmuur gevraagd wordt, die vocht en koude weert, waar soliditeit de scepter van begin tot het eind moet zwaaien, dat daarbij zooveel gezegd is over kostbaarheid, waar toch veel niet anders mogelijk is daar te stellen. Er had meer soberheid in de architectuur kunnen zijn, maar die is toch reeds verre van overdreven. Zou dan niet bij totaal gemis daarvan het vonnis veel grooter geweest zijn. Zou men de eene spelonk voor de andere hebben moeten ruimen. Zou de gang naar het gasthuis den zieken bij den aanblik van het droefgeestig uiterlijk niet reeds ontstemd hebben en met vrees bevangen hoe het daar binnen in dat kille graf met hem zou eindigen. Dat en wij vinden dit een streelende genoegdoening voor den ontwerper, missen wij er gelukkig in. Het Wilhelmina gasthuis is een samenkoppeling van gebouwen die een eigenaardig geheel vormen, daar heerscht een goede toon in alles, die nog verhoogd zal worden wanneer de omgeving tot recht komt. Met geen beangst gemoed gaat men het terrein op, naar de poort, waar zoovelen een moeilijke beslissing wacht, het is een vriendelijk geheel; en wat kan den kranken beter genezing geven, dan een opwekking hem door de omgeving toegeroepen. Ook dat is voor den bouwmeester een streven dat niet uit het oog verloren mag worden.

Hoe dikwerf beslist de eerste indruk en nu mogen enkele onderdeelen wel wat al te massief zijn opgevat, men vergete niet dat een gasthuis niet ieder jaar gebouwd wordt,

dat het een werk voor eeuwen is en wat heden eene uitgave is blijkt in de toekomst de zuinigste kapitaalbelegging te zijn geweest. Daarmede moet de bouwmeester rekening houden. Viollet le Duc's evangelie, dat ons leert, *dat elke vorm aan de constructie moet beantwoorden*, heeft een pendant in den eisch, *dat iedere constructie ook moet voldoen aan de bestemming* en dan leert de gasthuisbouw ons veel waarmede rekening gehouden moet worden, dan valt alle revolutiebouw weg, en waar soliditeit tot in de nieren past, is bouwkapitaal noodig. Vooral in een stad als Amsterdam, waar voor den onderbouw voor wat in den grond gaat, reeds een kapitaal wordt gevorderd, waarvoor men in het buitenland op vasten bodem een geheel gebouw kan verkrijgen, en nergens zagen wij eenig gebrek dat uit den bodem optrok, geen scheur of vochtlagen, de grootste slooper van een gebouw waarin de hoogste eischen tot het verkrijgen van gezondheid gesteld worden. Er is geen land waar dergelijke stichtingen meer kosten dan bij ons, omdat onze grondslag zoo drassig is. Hoevele gebouwen in de nieuwe stad zijn bepaald droog en zoo gesticht dat de kracht van den bodem machteloos is, zeer weinigen, een verzuim van dien aard zou te recht den bouwmeester treffen en juist daarin te voorzien, is een der hoofduitgave die iederen solieden bouw drukt, vooral wanneer die over zulk een uitgestrekte oppervlakte gaat. Bovendien wat was het terrein, een maaiveld, een polder, die door kostbare ophooging geschikt gemaakt moest worden en dat alleen de nader te noemen cijfers zullen het aanwijzen, vordert veel kapitaal. Voor wij tot onze wandeling overgingen, vermeenden wij dit ons oordeel te moeten neerschrijven, omdat wij bij de beschouwing van alles, het als eischen waaraan daarbij voldaan moest worden, hebben vooropgesteld.

Situatie.

Het terrein waarop het Wilhelmina-gasthuis is aangelegd, is van ouden datum. Nog bestaat daarop het buitengasthuis, dat ten eenenmale onmogelijk is geworden. Het was het vroegere pesthuys, waarvan de dichter Hooft zong:

Als het drie kruysich jaer na zestien eeuwen quam,
Wierdt dit gesticht van drie kruysvoerend' Amsterdam.

Sints dien tijd werd het gebouw steeds gewijzigd en opgelapt en tot buitengasthuis meestal voor zenuwlijders bestemd. De omgeving diende voor grasland en groententeelt. 't Was zeer laag gelegen land, zooals de polder aanbiedt. Het doortrekken van het Jacob van Lennepkanaal gaf de eerste stoot tot wijziging. Met de maatschappij Overtoom die al die gronden in exploitatie had, werd door de gemeente Amsterdam koop getroffen. Een terrein, een vierkant vormende, waarvan elke zijde 230 meter lang is, gaf een oppervlakte van 52900 M^2 of ruim 5 hectaren. Het maaiveld lag van 1.40 tot 0.60 M. onder A.P. Talrijke slooten doorsneden het terrein, zoodat het geheel een lage en slappe ondergrond vormde. Voor dat met bouwen kon begonnen worden, moest de geheele oppervlakte opgehoogd tot 1.20 M. boven A. P. Dit werk werd in het jaar 1888 op den 30sten Juli aanbesteed aan den aannemer H. F. Wiegerink te Groenloo, voor de som van *f* 81.429. Het aanleggen van den grondslag vereischte alzoo een reeds aanmerkelijke uitgave. Volgen wij nu even het situatieplan, dan vinden wij aan de voorzijde de Helmerstraat, die op vrij

soliede wijze bebouwd, een flinke aansluiting vormt. Merkwaardige architectuur leveren de huizen daar niet op, doch onder datgene wat de bouwnijverheid heeft gesticht, behoort het niet tot het slechtste. Aan de Helmerstraat sluit een solied hek het gasthuisterrein af en wanneer de natuur het terrein later eens een groen aanzicht geeft, dan is de aanblik van den gasthuisbouw zeer bevredigend. Het hek heeft voor het administratiegebouw een dubbelen ingang voor den oprit, zoodat het mogelijk is aan de eene zijde op en zoo langs het gebouw aan de andere zijde weder af te rijden. Het administratiegebouw heeft twee zijvleugels en is reeds een kapitale stichting op zich zelf. Ter linkerzijde bevindt zich de woning van den directeur, die niet verre van het administratiegebouw kan verwijderd liggen. Achterwaarts vinden wij twee paviljoens, ieder voor 116 patiënten. Het gebouw voor 100 zenuwlijders en daarachter weder de apotheek met woning apotheker, keuken, waschinrichting, verder op ketelhuis, brandstoffenbergplaats, ter zijde links 4 barakken voor besmettelijke zieken, ieder van 28 patiënten, het lijkenhuis, enz., welke gebouwen ieder geheel op zich zelf staan en door belangrijke tusschenruimten zijn gescheiden. Daarbij kan dit terrein door aanwinst van de oppervlakte thans nog tot het Buitengasthuis behoorende, met ongeveer 2½ hectare nog vergroot worden, of ongeveer 28000 M². Men berekent dan duizend patiënten op de geheele oppervlakte ter genezing te kunnen behandelen.

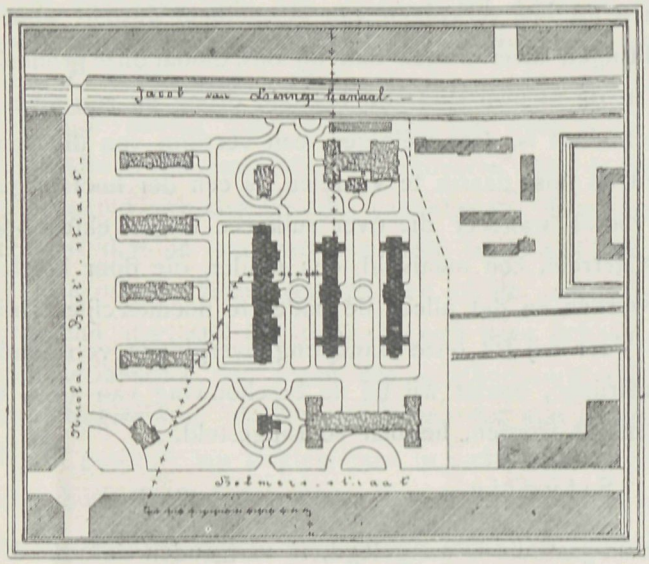

SITUATIEPLAN.

De tweede aanbesteding vond 4 Augustus 1890 plaats en betrof de beide gebouwen voor 116 patiënten, gebouw voor zenuwlijders, woning directeur, waarvan de heer H. R. Hendriks te Osch voor *f* 385.900 aannemer werd, terwijl het benoodigde balkijzer te zamen 418.397 kilogram, eene afzonderlijke besteding vormde, waarvan de heer D. S. M. Kalker voor *f* 30760.55 aannemer was.

Bepalen wij ons allereerst tot de woning van den directeur, ook deze heeft een afzonderlijken toegang uit het omgaande hek.

Directeurswoning.

De directeurswoning die als het ware in een landelijke en stadsomgeving is gelegen, gaf den bouwmeester een aanzien, daaraan evenredig. De overhangende kap, de omgaande veranda vormt alles landelijk, ook het spitsje dat de woning kroont en geeft dit een gezellige teekening tusschen de groep gebouwen. Toch zijn de aangewende materialen

van geen uitheemschen oorsprong, dus is het meer de keuze van den vorm die juist geen verhooging in prijs vormt. Dikwerf kost het simpele en naargeestige meer, dan het betere dat met weinig middelen is verkregen. De indeeling is praktisch. De belétage

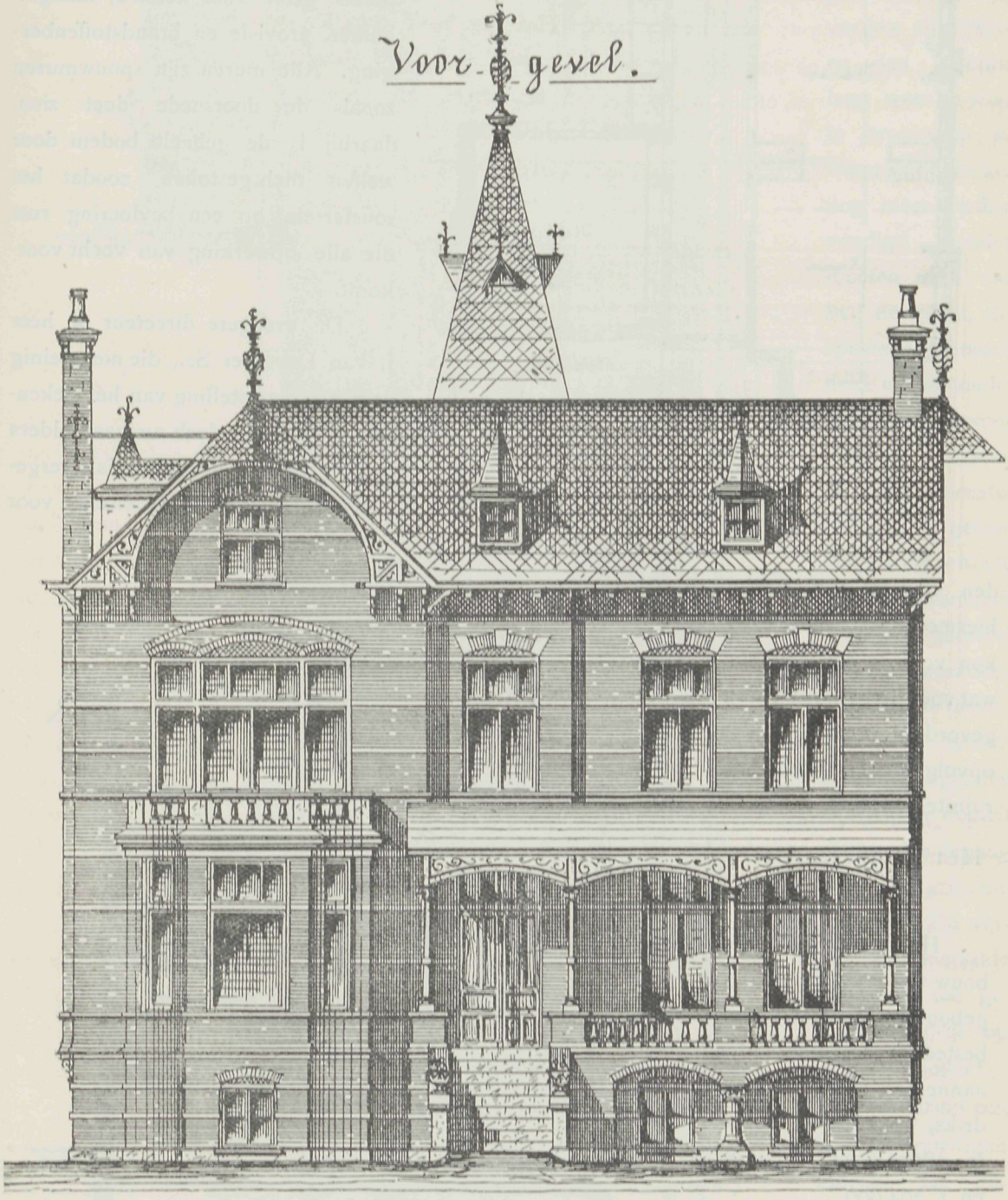

DOKTERSWONING.

heeft een ruime vestibule en trapportaal, ter linkerzijde de suite met een uitbouw aan den voorgevel, ter linker een groote kamer, waarom heen de veranda. De bovenverdieping

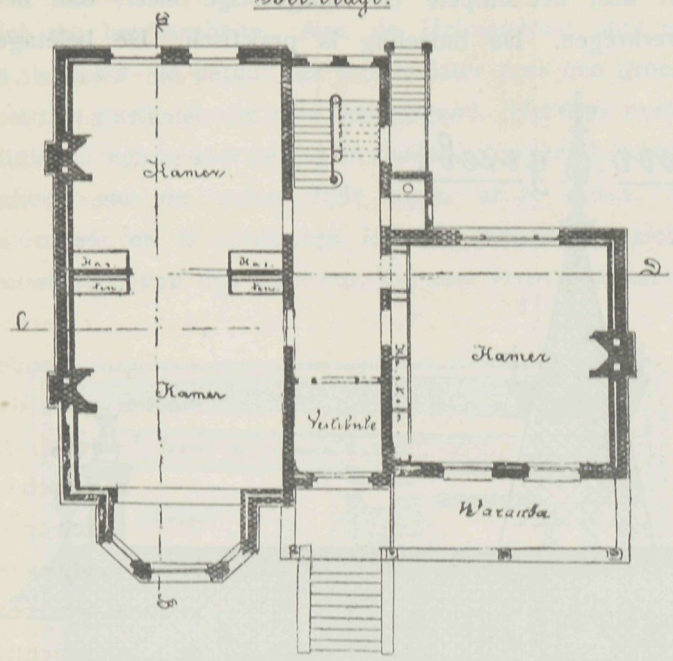

DOKTERSWONING.

bevat studeer-, slaap- en logeerkamer, daarboven zolder met meidenkamer. Terwijl het sousterrein plaats geeft voor keuken, mangelkamer, provisie en brandstoffenberging. Alle muren zijn spouwmuren zooals de doorsnede doet zien, daarbij is de geheele bodem door welfen dichtgestoken, zoodat het sousterrein op een bevloering rust die alle opwerking van vocht voorkomt.

De vroegere directeur de heer J. van Deventer Sz., die niet weinig de goede saamstelling van het ziekenhuis bevorderde, doch nu naar elders in dergelijke betrekking is overgegaan, gaf natuurlijk de eischen voor den woning aan, zoodat hiermede de bouwmeester kon voldoen aan datgene, wat voor dergelijke woning gevorderd is en voor ieder opvolger geen gebrek aan ruimte oplevert.

Het administratiegebouw.

Het administratiegebouw werd met de overige gebouwen bij latere aanbesteding aan denzelfden aannemer, den heer Hendriks, opgedragen en wel in 1893 voor *f* 394.988 en *f* 204.900.

Zonder veel uiterlijke praal vertoont het administratiegebouw een flink architectonisch geheel,

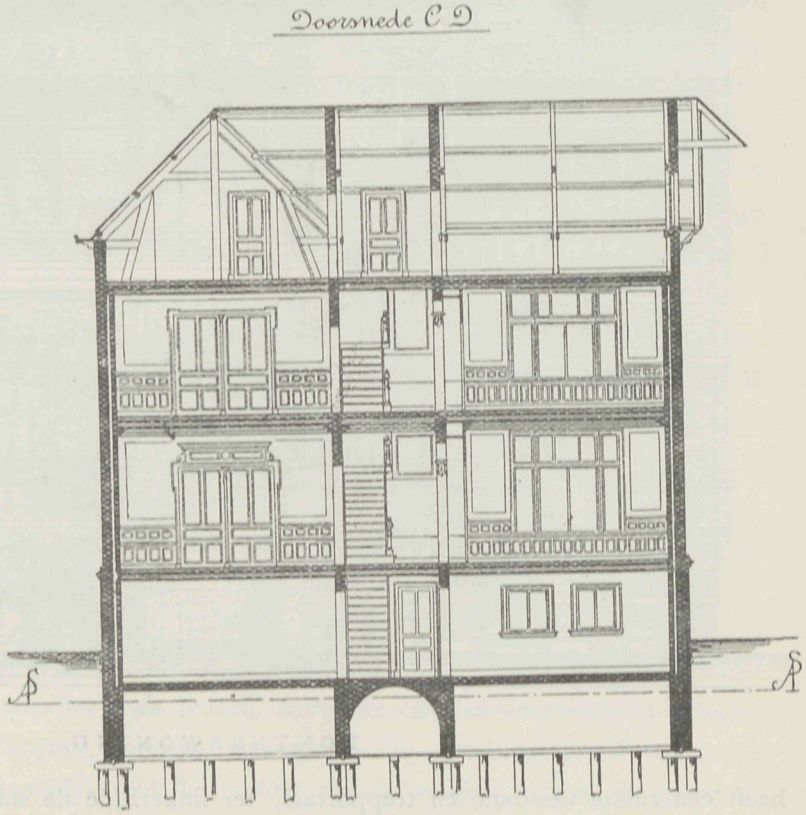

DOKTERSWONING.

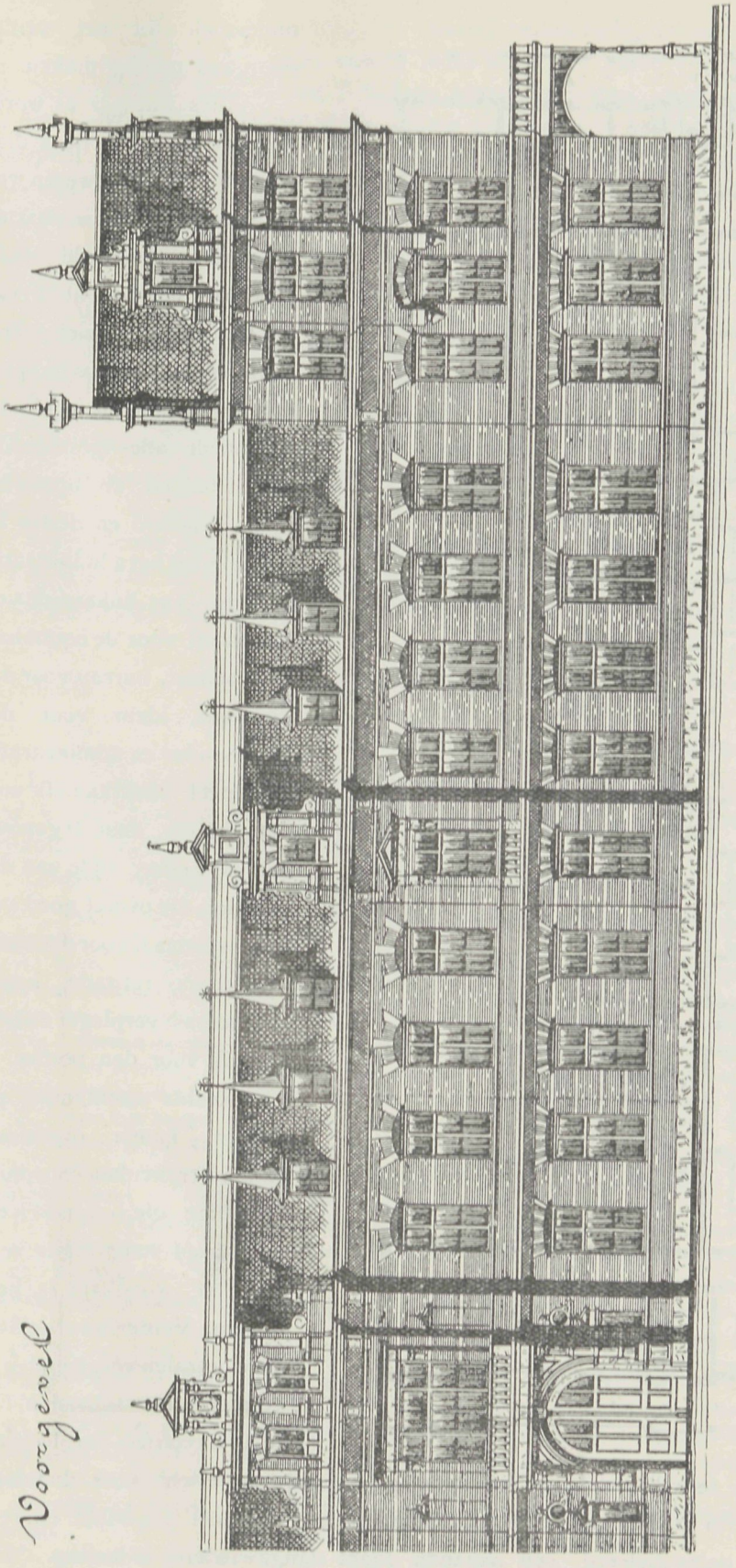

Voorgevel

ADMINISTRATIEGEBOUW.

metsel- en natuurlijke steen kenmerken zich door goede kwaliteit, de vormen zijn breed en dus geschikt lang weer en wind te trotseeren en wanneer de eischen nog meer vereenvoudigd zouden moeten zijn, dan had de gevel, die spaarzaam behandeld is, zich onder het doodgewone verloren, waarvoor de bouwmeester terecht het geheel gespaard heeft. Op het midden bevindt zich de hoofdingang, waardoor alles wat de dienstinrichting betreft moet doorgelaten worden. De doorrit achter den ingang verborgen is monumentaal. De verwelfde gemetselde zoldering die gedragen wordt op grijs granieten kolommen maakt een bizonder gunstigen indruk. De gevormde ruimte in den doorrit voldoet aan alle eischen die een voorloopig

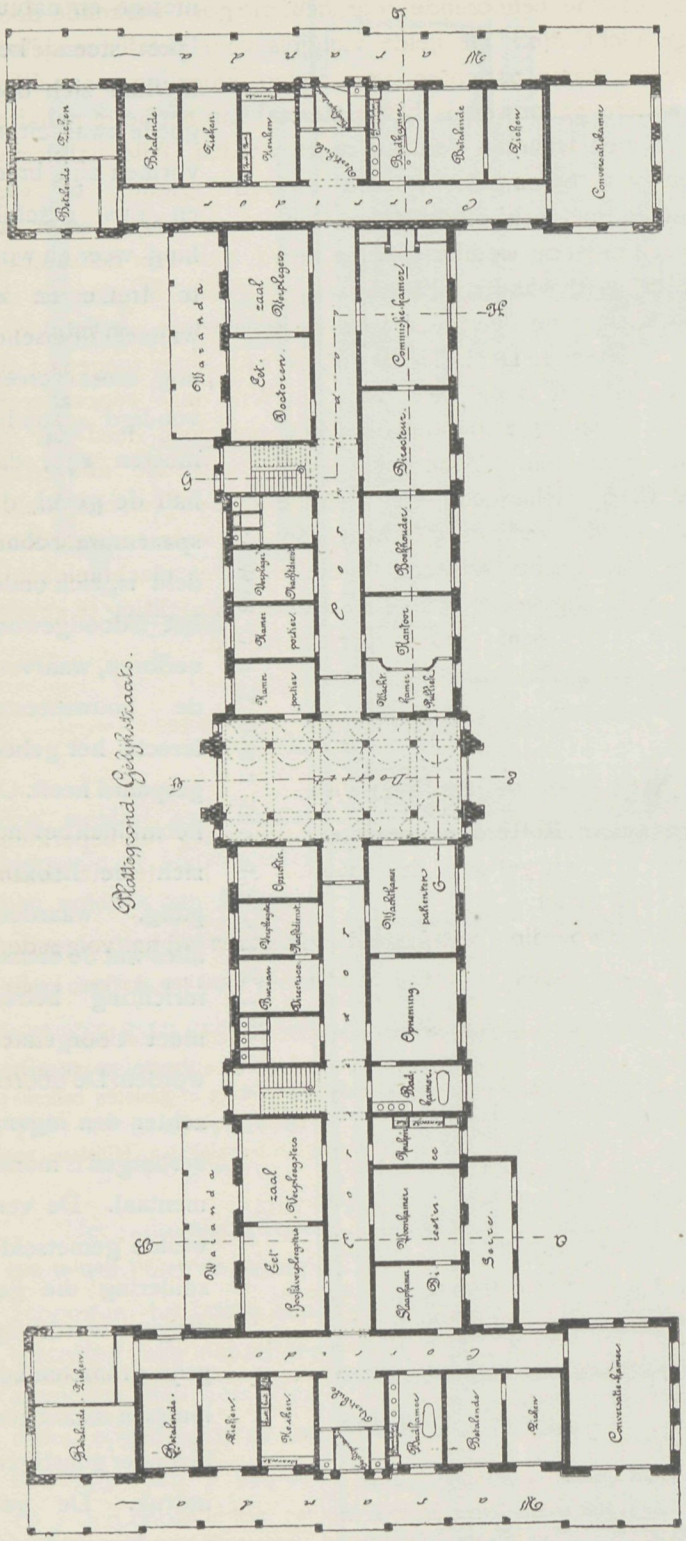

ADMINISTRATIEGEBOUW.

onderzoek tot het verder doorgaan noodig maken.

Alles wat per as wordt aangevoerd gaat door dien doorrit den aangewezen weg op naar de lokalen waar de aflevering gevorderd wordt. Juist op het oogenblik van ons bezoek meldde zich enkele gevallen aan en was de spoedige verdeeling en regelmaat waarmede alles geschiedde, geruststellend en opmerkelijk. Honderd en dertig lokalen bevat het administratiegebouw. Ter linkerzijde vergaderzaal voor de commissie van beheer, bureau voor den directeur, idem voor den boekhouder en administratiepersoneel, wachtkamers voor het publiek, daar tegenover aan de andere zijde van den corridor, die overal goed verlicht is, eetzaal voor doctoren, verplegers, retirade, kamer nachtdienst verpleger en twee kamers voor den portier.

Rechts wachtkamer patienten, kamer opneming, badkamer, keuken en woning directrice, die bovendien een zeer goed aangelegde serre voor de woonkamers heeft loopen. Verder aan de overzijde eetzalen verpleegden en verpleegsters retiraden, bureau directrice, verpleegsters nachtdienst, opzichters, terwijl de beide vleugels geheel zijn ingericht voor betalende zieken. Men vindt daarin zieken en conversatiekamers met oordeel ingericht en reeds gedeeltelijk met zorg gemeubeleerd, een veranda loopt langs iedere afdeeling. Elke

overige verdieping heeft eveneens de daarbij behoorende retiraden, die goed werkende door wateraanvoer frisch en zonder eenige lucht zijn. De beide vleugels voor betalende zieken zijn bestemd voor 3 eerste en 6 tweede klasse patienten, voor iedere afdeeling mannelijke en vrouwelijke. Even als bij al de andere gebouwen is het materiaal van het beste gehalte. Brandvrij en smetvrij, zijn kostbare eischen waaraan voldaan moet worden. Alle balklagen zijn van ijzer waartusschen welven van beton, de vloeren of van granito, of van caoutchou, ook enkele van houtgraniet, dat zich echter als het minst gunstigst materiaal onderscheidde, de trappen zijn allen joinville, de wanden gecementeerd, waarover het sanitair behang, de verdieping op den zolder van wanden uit cement, systeem Monier uit de fabriek Wittenburgerstraat te Amsterdam, die overigens zeer merkwaardige werkstukken op dit gebied aan het geheele gebouw leverde. De betimmering is wat rijker toegepast in de vertrekken voor bestuur en directrice, doch is dat een eisch die zelfs onze voorvaderen in de werken hunner barmhartigheid wisten te verbinden, hetgeen ons goed deed dat de bouwmeester ook hier in eere had gehouden. Zooals wij in de volgende aflevering zullen aantoonen, is anders overigens streng behandeld. De verwarming- en versche lucht. aanvoer in dit gebouw even als in al de anderen geschied door de kanalen waardoor de verschillende leidingen zich links en rechts kruisen, gevoed van het machinelokaal. Wij stellen ons voor nog een deel van de zijgevel en bovenplan van deze inrichting te geven in de eerstvolgende aflevering, alvorens onze tocht verder voort te zetten.

PRIJSVRAGEN

Societeitsgebouw te Rotterdam.

De R. K. Leesvereeniging, gevestigd te Rotterdam, heeft een prijsvraag van beperkten aard uitgeschreven; het betreft een societeitsgebouw te stichten op het terrein thans ingenomen door pand No. 16 Korte Hoogstraat.

Omtrent de bepalingen voor de beantwoording vastgesteld, vernemen wij het volgende:

1°. *Begane grond:* Winkelhuis met afzonderlijken ingang en woning (minstens 3 vertrekken, keuken, kelder en privaat).

2°. *Eerste verdieping:* Ruim societeitslokaal aan de voorzijde, in gemakkelijke verbinding met eene flinke leeszaal met noodige berging voor boeken enz., en zoo mogelijk behoud van den bestaanden uitbouw. In elk geval verlangt men, zoowel voor de leeszaal als het societeitslokaal, de ruimst mogelijke erkers of gesloten balkons; minstens 2 privaten en urinoirs in directe verbinding met de buitenlucht en op de geschikte plaats.

3°. *Tweede verdieping:* Ruime vergaderzaal, toegankelijk buiten gemeenschap der societeitslokalen. Minstens een privaat en urinoir. Verder conciergewoning (minstens 2 vertrekken, keuken, enz.).

4°. *Zolder* met eenige berging voor boeken enz.

5°. *Kelder*: pl. 20 M2., ten behoeve der societeit (geen voorkeur van plaatsing en toegang).

6°. *Gas- en waterleiding* door het geheele gebouw. Bij het ontwerpen moet rekening gehouden worden met eventueele rechten van derden en met de bestaande bouwverordeningen.

7°. Verder wordt nog verlangd met aangifte der verdiepinghoogten, de volgende teekeningen:

1°. De plattegrond van iedere verdieping (met omschrijving) en begane grond. Schaal 1 à 100.

2°. Minstens één doorsnede over de lengte en eene over de breede zijde, waarop duidelijk de constructie en de zwaarte der balklagen, kap, enz. is te onderkennen. Schaal 1 à 100.

3°. De achtergevel: 1 à 100.

4°. De voorgevel: 1 à 50 met detail van 1 à 20.

5°. Balklagen en kapgrond, alsmede eventueele nieuwe fundeering: 1 à 100.

6°. Eene gespecificeerde begrooting van kosten, met omschrijving en memorie van toelichting.

8°. Nog is zoo uitdrukkelijk mogelijk bepaald dat de bouwkosten (waaronder begrepen de kosten van afbraak. in geen geval de som van *f* 16.000.— (zegge zestienduizend gulden) mogen overschrijden, alles inbegrepen wat tot de totale oplevering behoort. Mocht er niet geheid behoeven te worden, dan is het maximum bepaald op *f* 14.000.— De opbrengst der afbraak is geheel ten voordeele van den aannemer, (onder afbraak wordt alleen verstaan bouwmateriaal).

9°. Alle aan te wenden materialen moeten nieuw zijn.

10°. De teekeningen moeten in eenvoudige zwarte inktlijnen zijn bewerkt, zonder schaduwen.

11°. De aannemer zal zoo mogelijk Rotterdamsche werklieden in dienst nemen en deze tegen ongelukken verzekeren.

12°. Elk mededinger is uitdrukkelijk gehouden, indien dit door het Bestuur mocht worden verlangd, tot den door hem aangeduiden prijs, den bouw in zijn ganschen omvang te leveren, echter dan onder toezicht van een door het Bestuur aan te stellen architect.

13°. De ingekomen antwoorden en plannen zullen na de beoordeeling, welke zal geschieden door eene jury bestaande uit drie architecten, buiten de stad woonachtig, in overleg met het Bestuur, minstens vier dagen in het societeitslokaal worden tentoongesteld.

14°. De mededingers moeten hunne plannen inzenden aan den president, den heer Arn. J. A. Gilissen, Zuid-Blaak No. 40 alhier, uiterlijk tot en met den 27 Maart 1894. Plannen welke later worden ingediend, komen niet meer in aanmerking.

15°. De ingezonden plannen en bijschriften mogen geen handteekening dragen, doch moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde het motto van het plan en tevens een correspondentie-adres vermeld staan. Alle uiterlijk schrift mag niet zijn dat van den mededinger.

16°. De hoogst bekroonde ontvangt als premie de som van / 100, de tweede bekroonde / 75, de derde / 25. Mocht het hoogste bekroonde plan te weinig strooken met de werkelijke, practische en economische belangen der vereeniging, dan zal de jury in overleg met het Bestuur, een der beide andere bekroonde plannen ter uitvoering kunnen aanwijzen.

17°. Het ter uitvoering aangewezen plan wordt eigendom der Vereeniging. De ontwerper wordt architect, behoudens het bepaalde in art. 12, tegen een honorarium van 5 pCt. der bouwsom, waartegen echter de premie vervalt. Ingeval geen der ingezonden plannen wordt goedgekeurd, beslist het Bestuur over de al of niet toekenning der premien.

18°. De ontwerper van het aangewezen plan zal gehouden zijn een volledig bestek te maken, waarin de bepalingen der tegenwoordig in gebruik zijnde Rijks algemeene voorwaarden zijn opgenomen. Volgens dit bestek is het Bestuur voornemens eene aanbesteding te houden. Eventueel zal dit bestek ook voor hem bindend zijn in verband met art. 12.

19°. De jury bestaat uit de heeren: Joseph Cuijpers te Amsterdam, F. M. L. Kerkhoff te 's Bosch, Nic. Molenaar te 's Hage, die elk eene stem uitbrengen, terwijl het geheel Bestuur twee stemmen uitbrengt.

Wij zouden de prijsvraag met stilzwijgen zijn voorbijgegaan indien niet enkele artikelen onze aandacht hadden getrokken. Waarlijk wij mogen nu toch wel eens een tijdperk te gemoet gaan waarin al dat gekrabbel met prijsvragen een einde neemt. 't Brengt gewoonlijk de prijsuitschrijvers onrijpe vruchten, en de mededingers veel verdriet. Dergelijke toestanden moeten zoo min mogelijk geschapen worden. Prijsvragen moeten de kunst bevorderen, niet ontsieren en dat doen zij wanneer hunne vorm, hoe goed wellicht ook bedoeld, verkeerd gesteld is zooals hier. Menigeen zal zich verwonderen dat de geen die het ontwerp levert, voor de door hem te bepalen bouwsom ook zich voor de uitvoering verbindt, waardoor ook bepalingen als art. 11 in dit program terecht komen. Men vergete echter niet dat te Rotterdam de toestanden zeer eigenaardig zijn, de meeste timmermanswerkplaatsen en zij zijn er om naijverig op te worden, worden beheerd door patroons, die tevens zooverre in de architectuur zijn gevorderd, dat architect en timmerman op hun patent een geheel vormt. Die toestanden welke in andere steden slechts schaars zoo werden aangetroffen, zelfs voor het publiek onmogelijk schijnen, hebben in zooverre hunne goede zijde dat vele praktische fouten voorkomen worden, alhoewel de theorie in sommige gevallen daardoor iets verkort wordt. Houdt men daarmede rekening, dan billijkt dit de verhouding in het program opgenomen, echter wordt al het goede vernietigd dat de mogelijkheid kan bestaan zooals art. 12 zegt, het bekroonde ontwerp volgens die gegevens onder een ander architect te doen uitvoeren. Dat is een bepaling die onrust op het dak brengt. De architect die de plannen zal controleeren van den ontwerper die het moet uitvoeren, zal een lang niet benijdenswaardige positie innemen en het is nu bijna ongelooflijk dat zulk een positie zonder voortdurend geharrewar omtrent inzichten kan gehandhaafd.

De belooningen bovendien voor het ontwerp zijn karig, was er geen begrooting bij dan ging het nog. Het had waarlijk wel voor den eerstbekroonden op 1 pCt. der bouw som gebracht mogen worden en later van de 5 pCt. niet in mindering gerekend. Al te groote zuinigheid levert slechte uitkomsten en nu mag men speculeeren op de werkeloosheid onder heeren bouwkundigen, die zich daardoor gedrongen, niet zullen weerhouden maar was het juist een reden te meer om die lang gevoelden druk voor hen eens te verzachten.

Daar wordt zoo weinig voor onze werkeloozen gedaan.

Cadettenschool te Alkmaar.

Topgevel ⅞ N. Zijgevel ⅛ Leergebouw. (1:20)

Standgezicht volgens c en doorsnede e.d.

doorsnede volgens e.f. en platte grond ⅛ kanteelingstuk.

Standgezicht en doorsnede volgens a.b.

doorsnede volgens g.h.

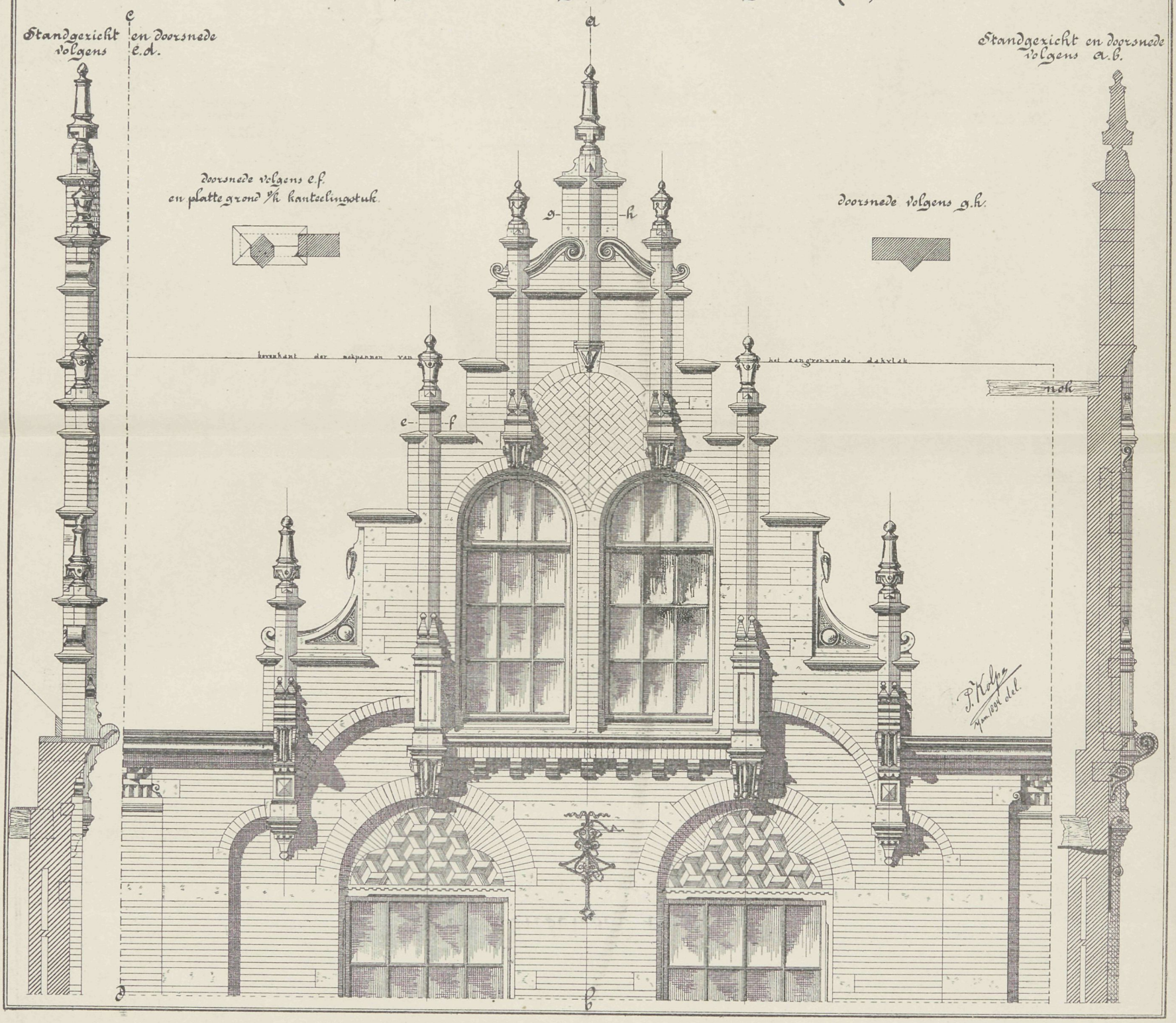

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Gevel van een Winkelhuis,

door C. L. de KONING, 's Gravenhage.

Onze plaat geeft een flinken winkelgevel te zien, die zich door ongemeene vormen van het gewone onderscheid.

Uit den Vreemde.

Een fort uit de XIIde eeuw.

DE SINT GRAVENSTEEN TE GENT.

Het is nog maar weinige jaren geleden dat elk toerist, die Gent bezocht, verwonderd stil hield voor een eigenaardige middeneeuwsche poort, geflankeerd door twee torens en geheel ingebouwd tusschen kleine winkels en huizen die den hoek vormden van de Beursstraat en de Hooge Zonstraat.

— Wat drommel is dat?

— Dat, mijnheer, is een poort van het kasteel van Karel den Vijfde, antwoordde een bereidwillig inwoner, die men om inlichting vroeg.

En bijna geen enkele vreemdeling kon de verzoeking weerstaan de oude poort binnen te gaan en de binnenruimte van het eerwaardig gebouw te bezichtigen.

Een oploopende, met zware steenen geplaveide gang gaf toegang tot een soort binnenhof. Wat men daar zag grensde aan het ongeloofelijke. De bouwvallige ruimten van het oude gebouw waren door alle denkbare betimmeringen in armoedige woningen herschapen, waar een talrijke bevolking, meerendeels behoeftigen, in verschillende verdiepingen boven elkander, huisden. Allerlei vuil huisraad, wasch die te droogen hing, een verpestende lucht en rook uit ontelbare schoorsteenen, deden den nieuwsgierigen bezoeker even snel weer den terugtocht aannemen als hij was binnengekomen.

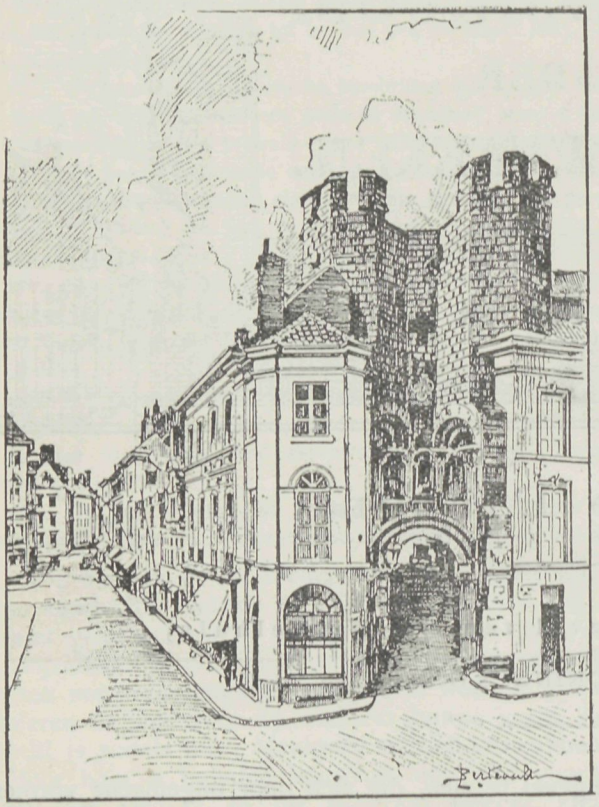

INGANG OP DEN HOEK DER BEURSSTRAAT.

Thans zal dit anders worden. De archeologen van België wisten reeds lang dat de oude poort en het gebouw dat daarachter verscholen was, niets met Karel den Vijfde te maken had, zooals de volksopvatting te Gent algemeen geloofde. De overblijfselen op den hoek van de Beursstraat zijn n.l. van veel ouderen datum, en vormden eertijds een dier onneembare sterke burchten uit de middeleeuwen, die in de latere geschiedenis van Vlaanderen een even grooten rol hebben gespeeld als de Tower te Londen of onze Gevangenpoort.

Het kasteel van Gent of het 's Gravensteen blijkt te zijn gebouwd in 1180 door den graaf Philips van Vlaanderen op de bouwvallen van een oud slot van Boudewijn Bras-de-fer, den overwinnaar der Noormannen. Wij hebben dus te doen met een der oudste en door zijn latere geschiedenis, met een der belangrijkste architectonische overblijfselen uit Belgie's historie.

Na gedurende twee eeuwen de citadel van de grafelijke hoofdstad te zijn geweest en de residentie der Vlaamsche vorsten, verloor het in 1353 die bestemming toen Lodewijk van Vlaanderen een nieuw paleis voor zich deed bouwen. Het werd toen het vergadergebouw van den staatsraad en tevens de officieele gevangenis van den staat, waar ook de terechtstellingen voltrokken werden. Van de hechte kerkergewelven van den Gravensteen maakte ook de Inquisitie gebruik, toen deze haar intrede deed in de Zuidelijke Nederlanden

en daar haar tallooze slachoffers maakte. Het oude kasteel had toen echter reeds een geheel ander uiterlijk gekregen dan bij den oorspronkelijken bouw : de grachten die het omringden waren gedempt en tegen de oude muren waren huizen en winkels van allerlei

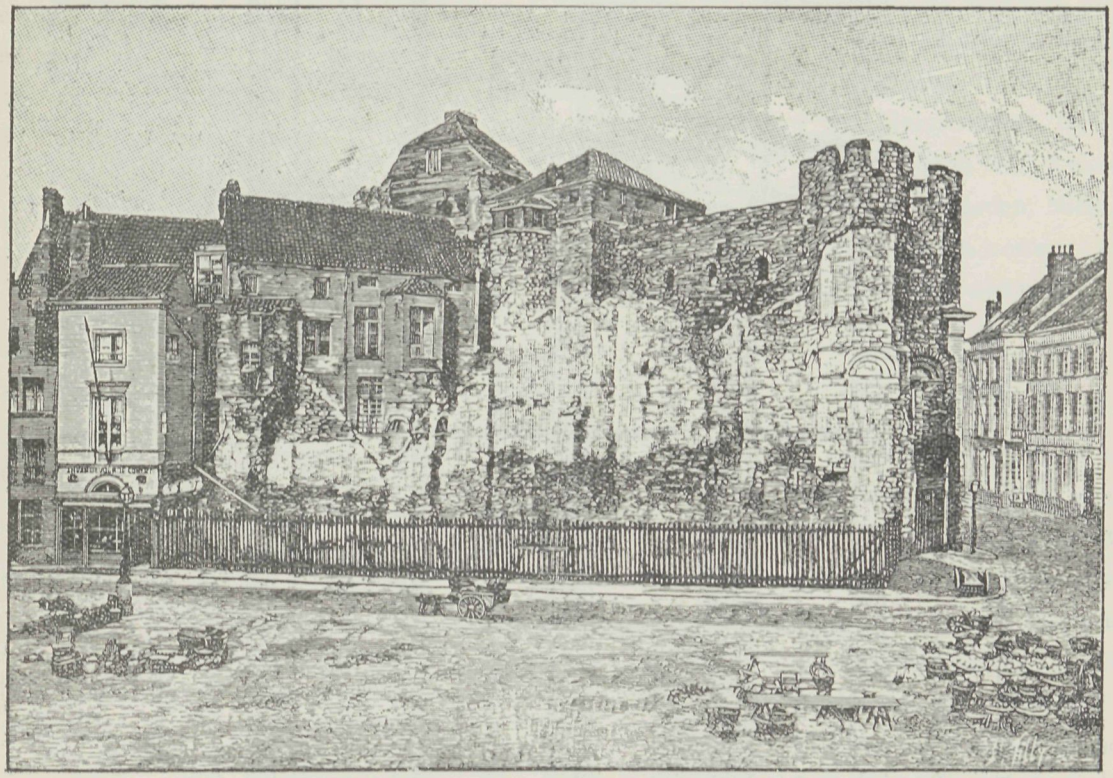

DE INGANG NA DE EERSTE AFBRAAK DER OMRINGENDE WONINGEN.

aard aangebouwd. Van lieverlede brokkelden enkele muren af, de torens vielen in puin en in de achttiende eeuw is uit de bouwvallige overblijfselen de oude middeneeuwsche burcht, die den geheelen omtrek beheerschte, nauwelijks meer te herkennen. (*Wordt vervolgd.*)

Het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam.

Ontwerp van den bouwmeester H. LEGUYT.

Het administratiegebouw met daaraan verbonden inrichtingen is in onze vorige aflevering genoegzaam behandeld, alleen deden wij, omdat over het inwendige een oordeel zou kunnen gevestigd worden ; toezegging de doorsnede ook nog te zullen opnemen. Die doorsnede doet zien dat aan alle vertrekken ten dienste der hoofddirectie nog al eenige zorg besteed is. Zij kenmerken zich dan ook door eene soliede en degelijke wandbetimmering zonder tot het peuterige af te dalen.

De voornaamste hoogtematen wijst de doorsnede ter zijde aan. Overigens gaat hierbij het bovenplan. De verhoudingen van het plan kunnen op de toegevoegde schaal worden

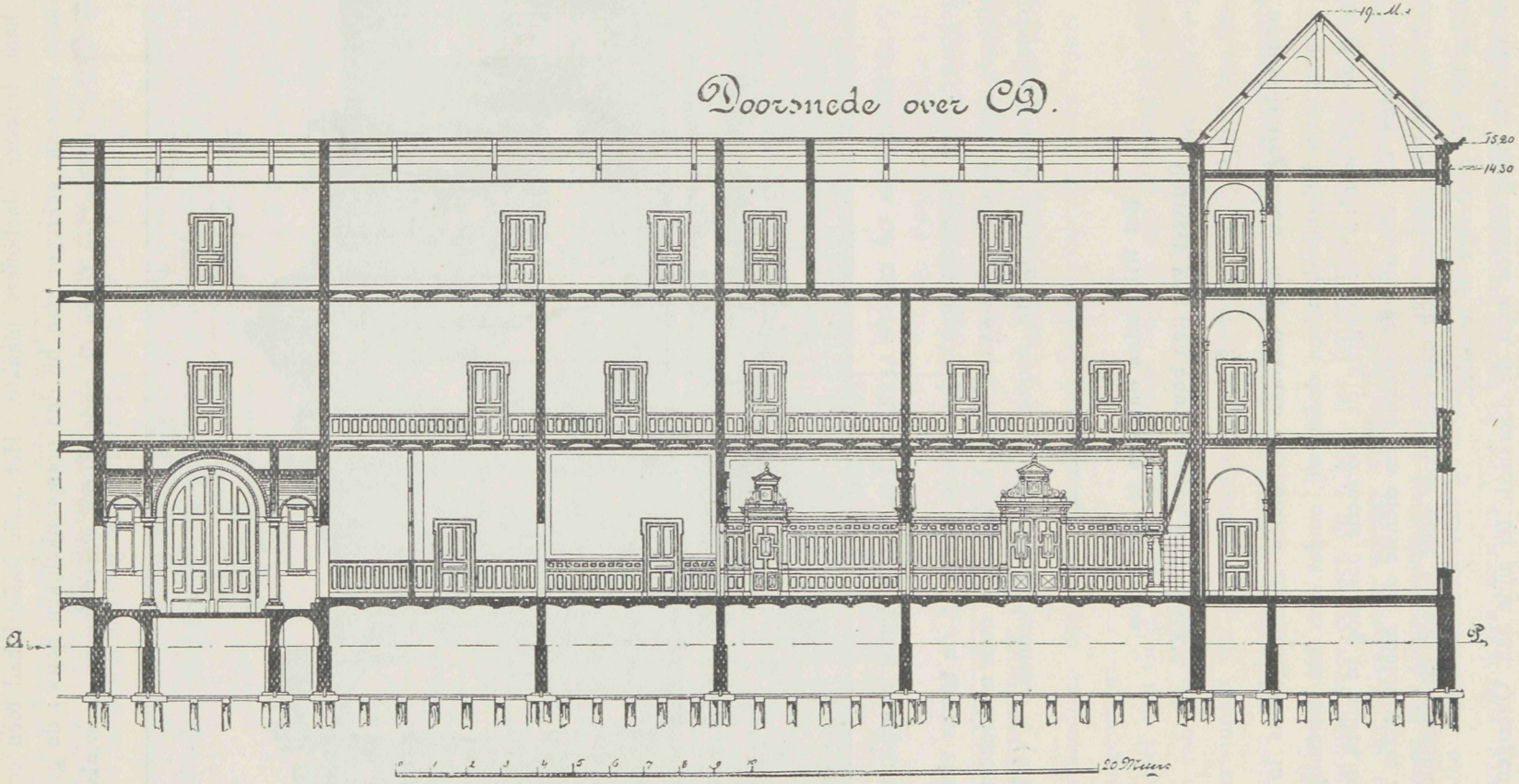

ADMINISTRATIEGEBOUW.

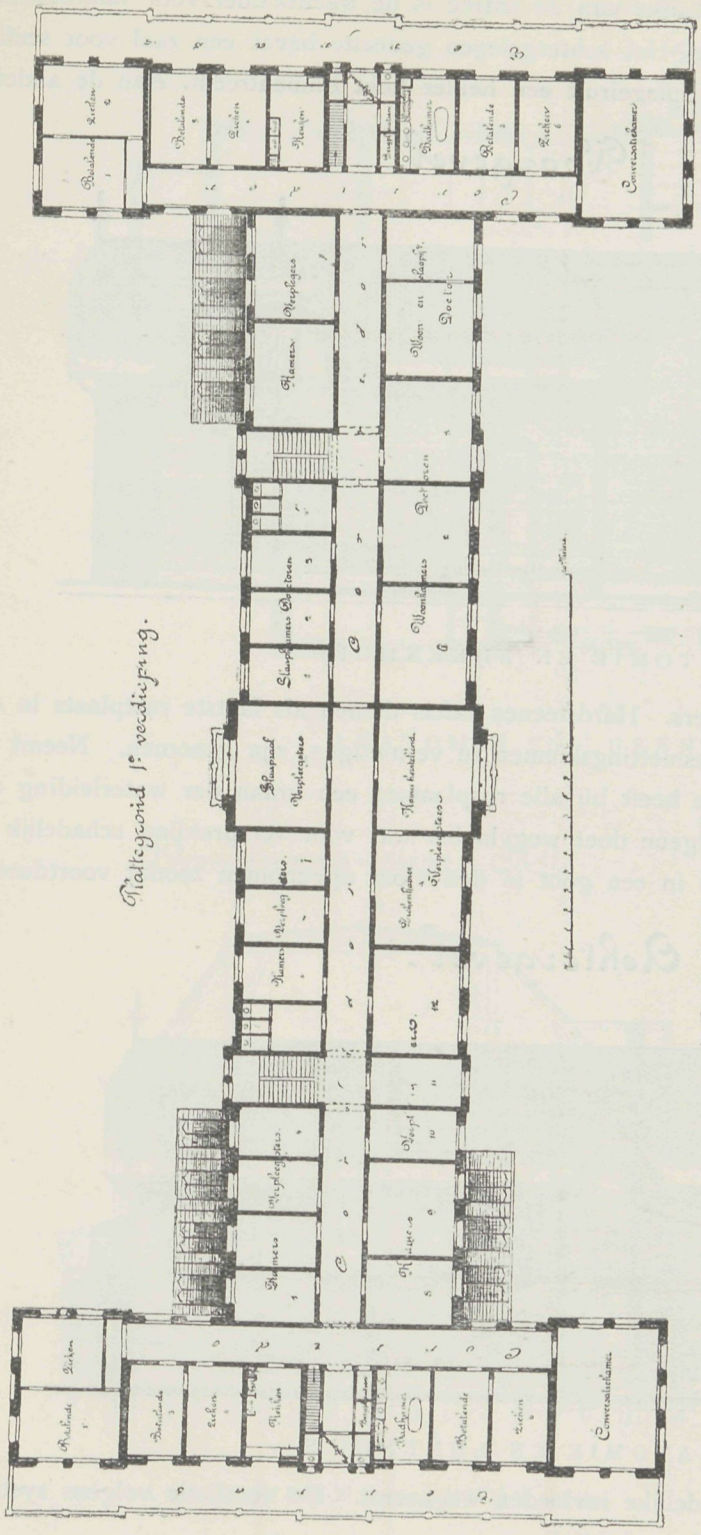

nagegaan. Ook de ligging der gebouwen ten opzichte der windstreken die het situatieplan niet aangeeft, willen wij even aanwijzen alvorens te vervolgen.

De Helmerstraat ligt ten zuiden, Jacob van Lennepkanaal ten noorden, Nicolaas Beetsstraat ten westen, Oude Gasthuis ten oosten.

Anatomie en Lijkenhuis.

Op het voorgedeelte van het terrein ongeveer in dezelfde lijn als administratiegebouw en directeurswoning bevindt zich het lijkenhuis. De ligging daarvan op den hoek van de Helmers- en Nicolaas Beetsstraat, maakt het mogelijk dat de begrafenis- en volgkoetsen geriefelijk kunnen voorrijden zonder eenige stoornis op het terrein of aan den publieken weg te brengen of zelfs dat terrein in gebruik te moeten nemen. Het gaat alles geheel afgezonderd van alle gasthuisomgeving, wat een goeden indruk maakt. Hoewel een onderdeel beschouwde de bouwmeester ook dit gebouw als een geheel dat bevredigen moest. Het gedeeltelijk landelijk uiterlijk sluit zich passend aan bij wat de directeurswoning te zien gaf.

Ook de achtergevel draagt dit kenmerk. De planverdeeling wijst op een rouwkamer die de entree vormt. Deze ruimte gelijkt een kleine kapel en is in volkomen overeen-

stemming met de bestemming. Links van de entree is de wachtkamer voor familieleden rechts de zaal voor microscopie. Het achtergelegen gedeelte bevat een zaal voor sectie onderzoek waar door een grooten spiegelruit een helder licht binnentreedt. Aan de andere

Voorgevel.

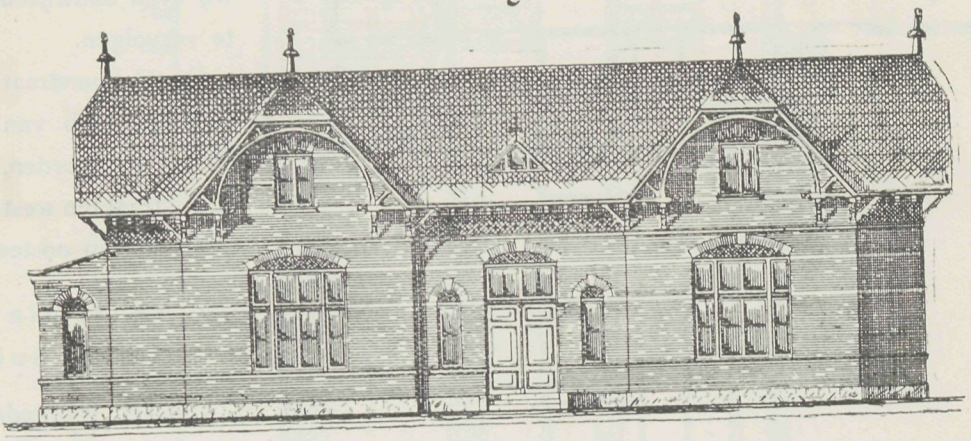

ANATOMIE EN LIJKENHUIS.

zijde van de gang de lijkenkelders. Hardsteenen tafels dienen als laatste rustplaats in dit verblijf. Alle voorzorgen om besmettingskiemen te vernietigen, zijn genomen. Neemt de steen weinig aan, het hootdeinde heeft bij alle rusplaatsen een kraan der waterleiding die opengesteld onder het lijk aldatgene doet wegvloeien wat voor verspreiding schadelijk is. Dit loopt door buisgeleidingen in een goot in den vloer opgenomen zoodat voortdurend

Achtergevel.

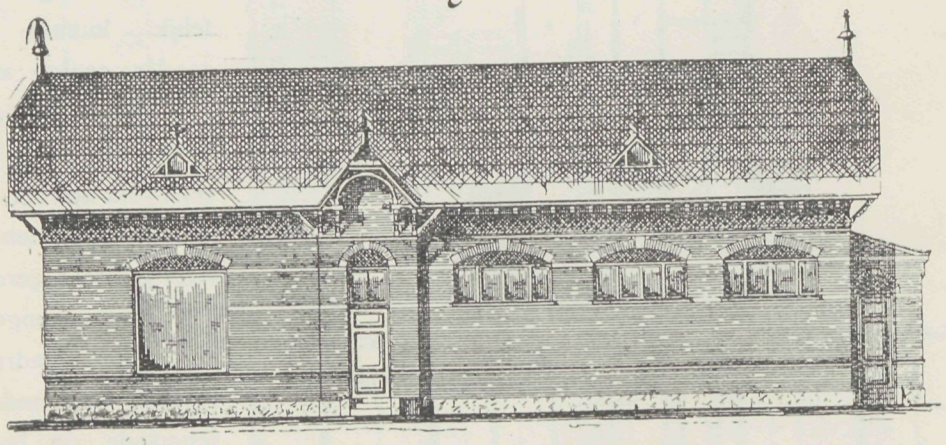

ANATOMIE EN LIJKENHUIS.

frisch wateraanvoer alle schadelijke invloeden wegneemt. De ventilatie volgens systeem Boijle houden het lokaal voortdurend frisch.

De doorsnede doet zien dat een ruime zolder over alles loopt, die dienst moet doen voor het bewaren van praeparaten. Een waterdichten kelder is bestemd voor berging van doodkisten enz. De constructies zijn gevolgd als bij al het andere practisch, alles getuigt

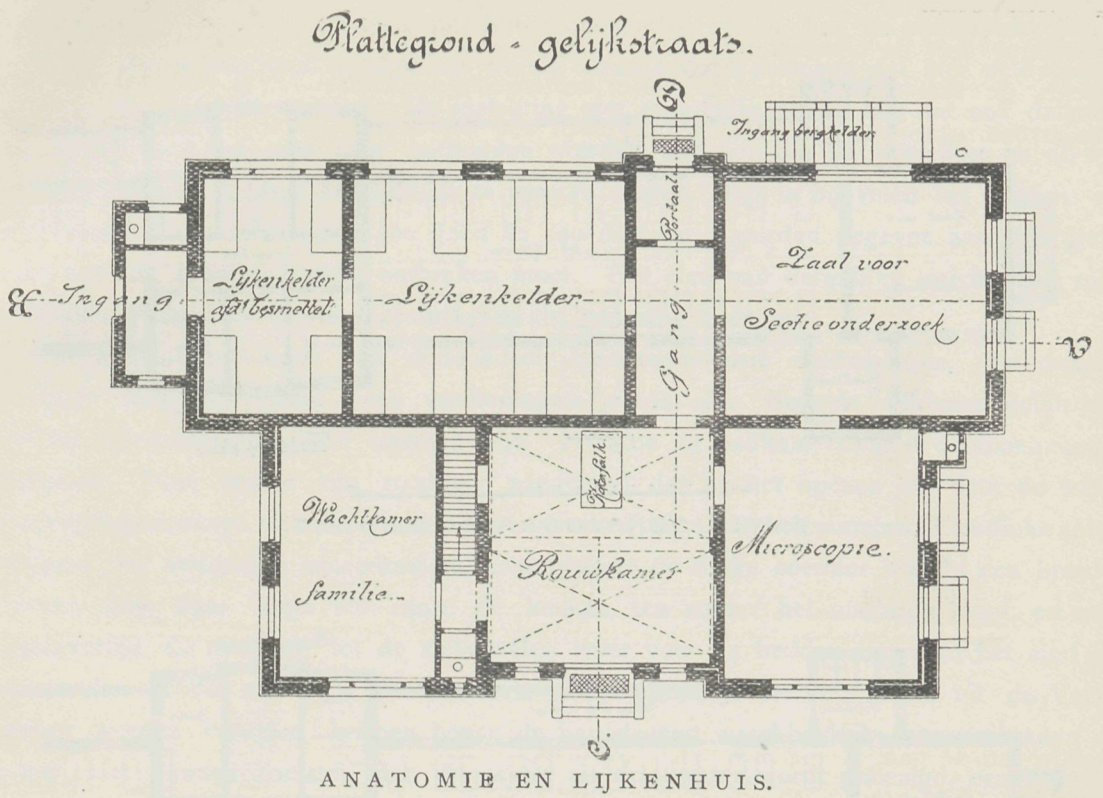

ANATOMIE EN LIJKENHUIS.

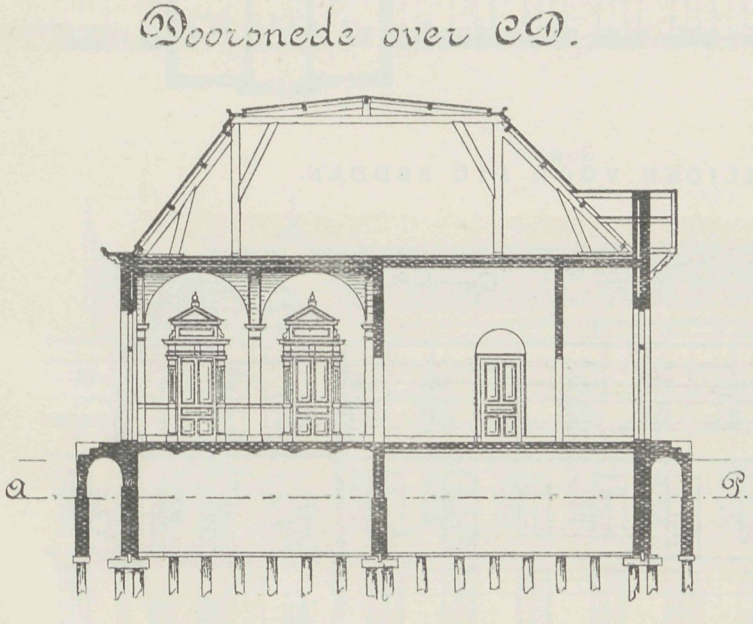

ANATOMIE EN LIJKENHUIS.

van soliditeit en het is alsof dit geruststeld tusschen al dat vergankelijke waaraan ons de stichting van dit gebouwtje herinnert.

Paviljoenen.

Thans komen wij op het middendeel van het terrein. In de eerste plaats de beide paviljoenen geheel in vorm overeenkomende doch van elkander door een groote tusschenruimte gescheiden. Deze paviljoenen zijn ieder bestemd voor 116 bedden, het eene voor mannelijke, het andere voor vrouwelijke patienten. Toen wij onze wandeling te midden der vele zieken, die de zalen vulden, maakten, kwam onwillekeurig de gedachte bij ons op, dat zooveel liefdewerk nog zooveel miskenning verwerft. Er was nergens haast een smetje, een onaangename lucht of de aanwezigheid van kranken te bespeuren.

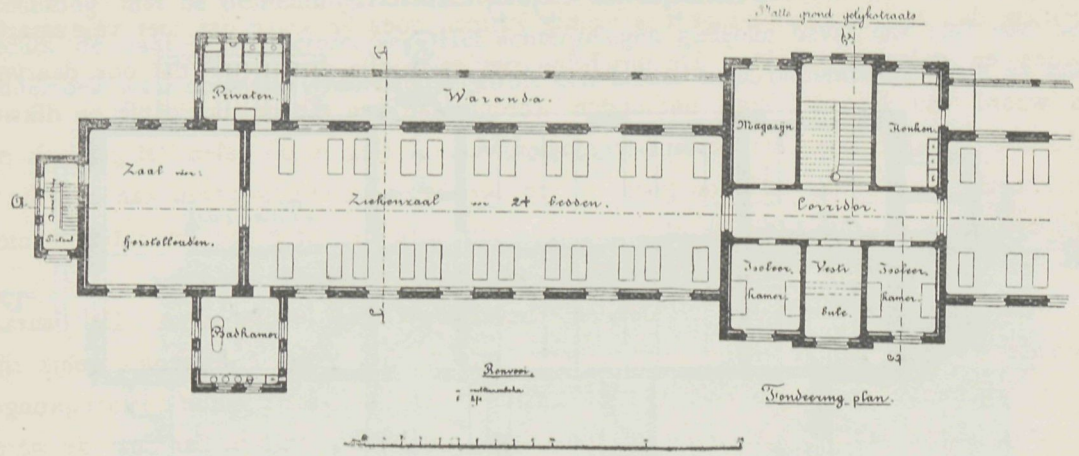

PAVILJOEN VOOR 116 BEDDEN.

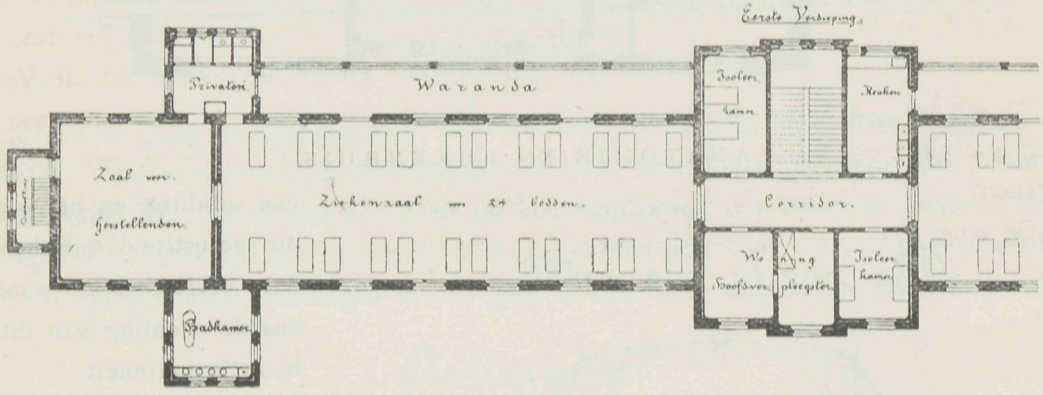

PAVILJOEN VOOR 116 BEDDEN.

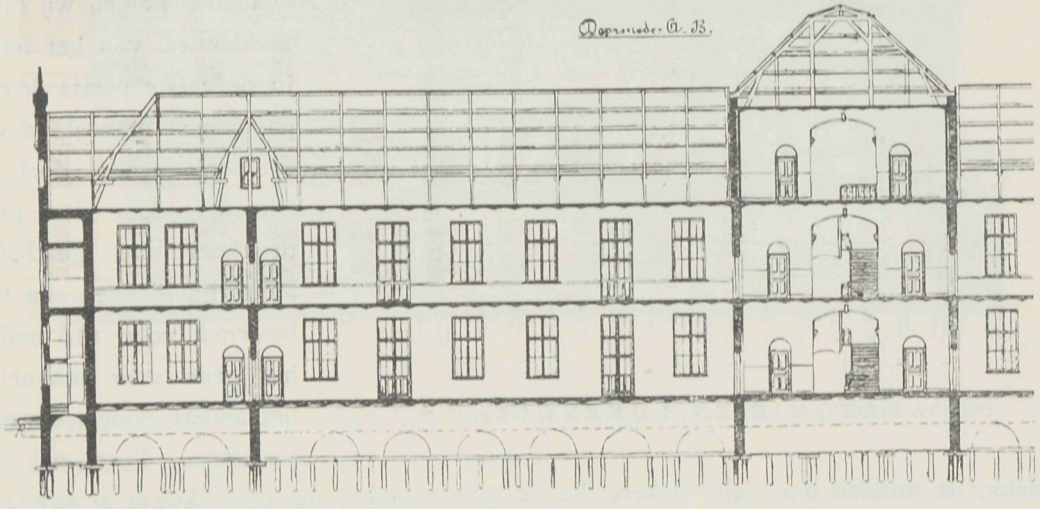

PAVILJOEN VOOR 116 BEDDEN.

Hadden wij de bedden niet allen met hulpbehoevenden gezien, had de carbollucht dit niet verraden, dan had al het weinige ons weinig kunnen doen gelooven dat hier vele smarten geleden en gelenigd worden. De inrichting ziet er in alle deelen uit, dat ook daarvoor een woord van lof niet mag onthouden worden aan hen die de moeielijke en dikwerf ondankbare taak hebben het bestuur te moeten voeren. Nog is bij velen het gasthuis een schrikbeeld, maar waar kan zoo goed en zoo doelmatig worden gegeven aan hen die te huis, het aan zooveel dikwerf ontbreken moet. Het zien van dergelijke inrichtingen moet zelfs den verstoksten in die vooroordeelen tot genezing brengen.

Ieder paviljoen heeft een middendeel, bevattende drie verdiepingen. De daaraan sluitende vleugels hebben twee verdiepingen, omdat die vleugels volkomen gelijk zijn, hebben wij slechts een dezer weergegeven. Privaten en badkamers zijn in de voorsprongen aanwezig. Deze laatste zijn zoodanig aangelegd dat bij het openen der deur de waterbesproeiing aanvangt, waardoor men het ververschen niet kan belemmeren. Een flinke entrée waaraan ter wederzijde isoleerkamers, achterwaarts de flinke corridor waarin een breeden steenen trap waar langs ten eenre de keuken, ten andere het magazijn loopt, en waar tegelijkertijd de toegang tot de ziekenzalen ieder voor 24 bedden is. Aan het eind der ziekenzalen is de zaal voor herstellenden. De badkamers die door water uit de Vechtleiding worden voorzien, hebben boven de hardsteenen waschbekkens, aanvoerkranen die echter niet kunnen toelaten dat dit water als drinkwater wordt gebezigd, een voorzorg die omdat het Vechtwater minder goede eigenschappen heeft, volkomen op zijn plaats is.

De lengte van ieder gebouw is 79.60 M,, daarvan is het middendeel 14.80 M. en de zijvleugels 9.10 M. breed. De ziekenzalen zijn ieder lang 25 M., breed 8 M. en 4.60 M. hoog.

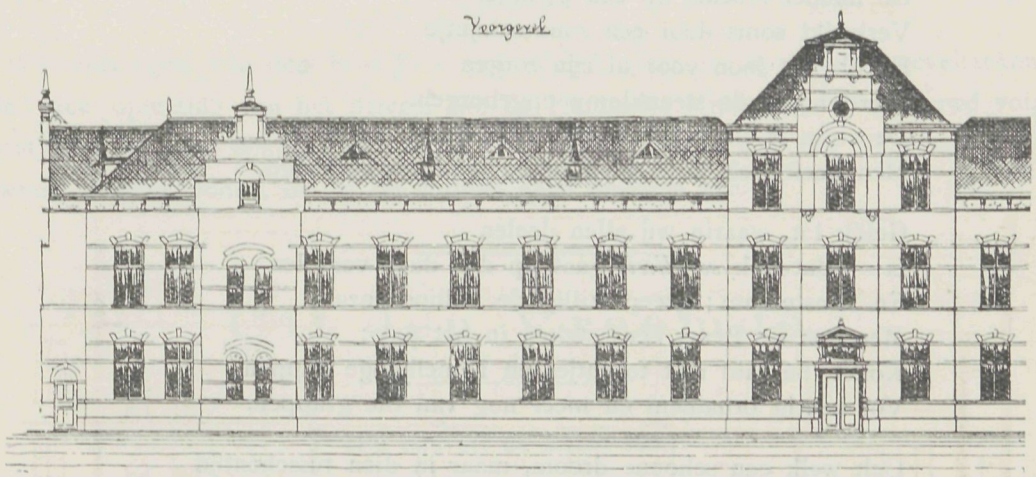

PAVILJOEN VOOR 116 BEDDEN.

Elke patient heeft dan 8 M² oppervlakte en ruim 38 M³ luchtruimte tot zijn wil. In het middengebouw is op de tweede verdieping nog een ziekenzaal voor 12 bedden, terwijl

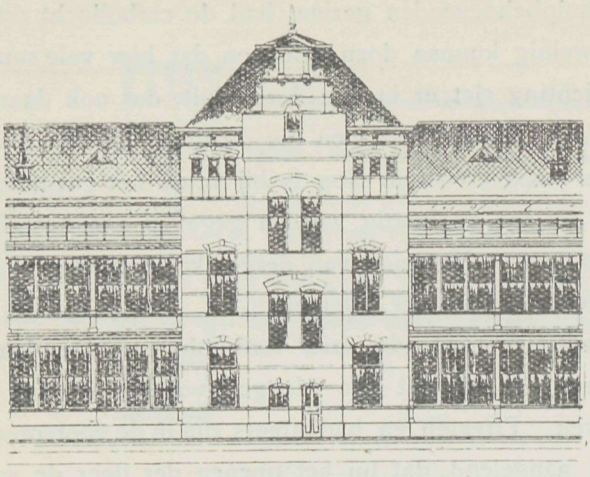

Achtergevel.

PAVILJOEN VOOR 116 BEDDEN.

de zolderverdieping van dien aard is dat bij eventueele groote ziekte ook de zolders kunnen bestemd worden tot verpleging. Alles wat daarvoor vereischt wordt is op deze verdieping aanwezig.

Alhoewel eenvoudig hebben deze paviljoenen een aangenaam architectonisch karakter. De hoofdgevel met zijn topjes, de achtergevel met de veranda's doen zich flink voor en hebben wij daarom juist ook het middendeel met de aangrenzende veranda's in figuur gegeven.

(Wordt vervolgd).

Beursbouw-mijmering.

Voor ruim een halve eeuw geleden,
Werd er eens bar op los gestreden
Door hen, die bouwkunst in hun leven
De kracht voor het bestaan moet geven.
Men dacht zich mat, men dacht zich stomp
En de hoofdstad kreeg *„een steenk'lomp"*.

De handel bloeide op een pleintje,
Verkwikt soms door een zonneschijntje
En als het loon voor al zijn zorgen
Werd hij in de steenklomp opgeborgen.
De vorm is slecht, maar van onschatbre deugd,
Men heeft zich jaren lang in de *soliditeit* verheugd.

Gelijk lot, waarin wij allen deelen
Is — dat ook *soliditeit* gaat op den duur vervelen —
En Amsterdam; greep willig de millioenenzak,
Men zou de Beurs eens steken in het pak;
Koket, bezaaid met torentjes en hemelhooge kappen,
Vol keurig ornament en meer nog van die grappen.

Och welk een schoone droom, maar in dien tusschentijd
Geraakte Amsterdam zoo wat al de centen kwijt,
Zelfs die, door velen, jaren lang gestort,
Opdat hun liev'lingsdroom toch eenmaal waarheid wordt.
Zoo staat zoo wat de zaak op heden
En morgen *»wordt de steenklomp op nieuw weer aangebeden"*

ONTWERP voor een GEVEL van een WINKELHUIS.

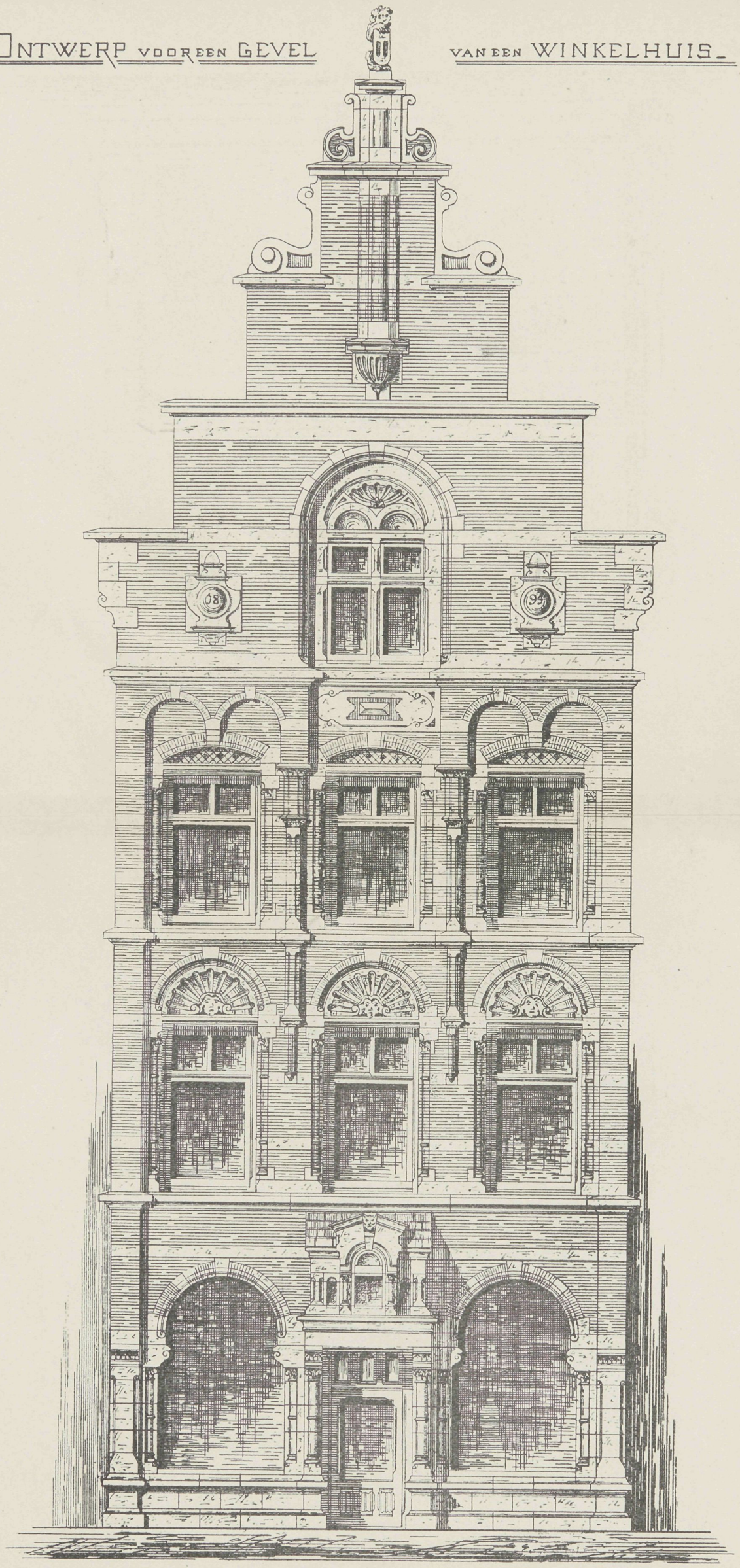

C. J. de Koning
Den Haag.

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

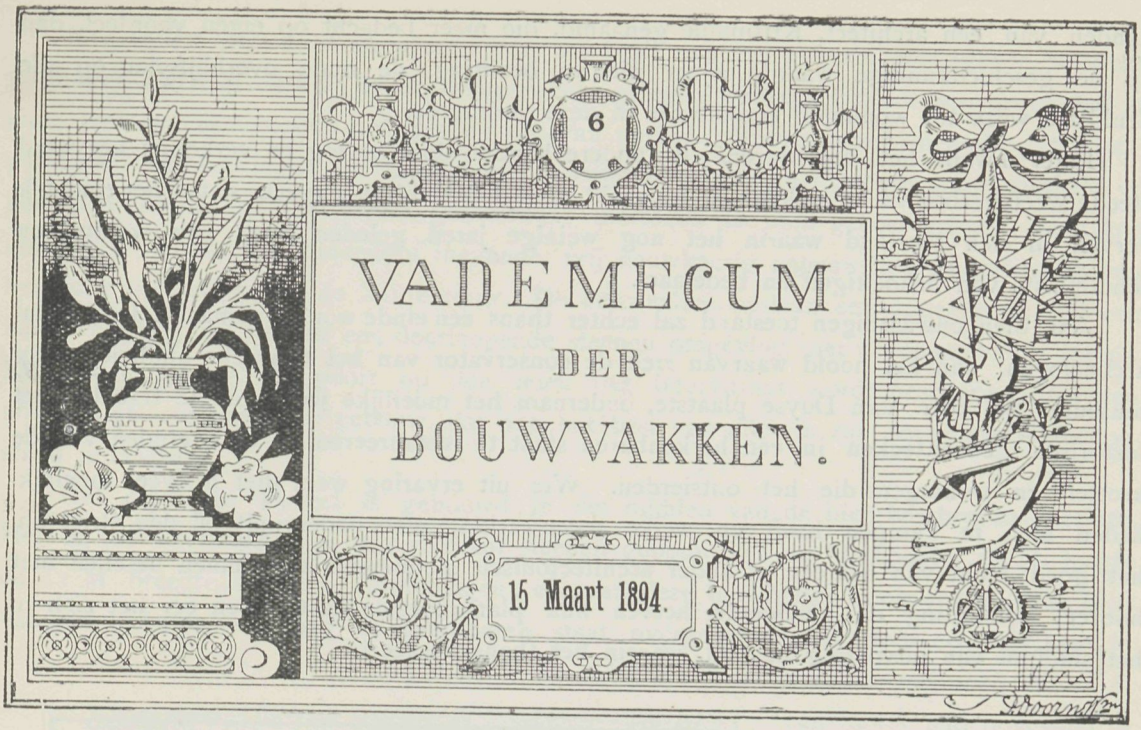

Bij de Platen.

Woonhuisgevel te Amsterdam.

Bouwmeester A. L. VAN GENDT.

Wij ontvingen van den heer J. S. van Wuijckhuizen ter opname de gevelteekening, zijnde eene opmeting van het perceel No. 80 Plantaadje Middellaan en gebouwd volgens het ontwerp van den bouwmeester A. L. van Gendt. Het is een van die gevels die hun nieuwheid lang behouden, omdat de vormen goed gekozen zijn.

Uit den Vreemde.

Een fort uit de XIIde eeuw.

DE SINT GRAVENSTEEN TE GENT.

In 1772 brak het oogenblik aan waarop de oude Gravensteen op nieuw zou worden vernederd. De Keizerin Maria Theresia verbande de Jezuïten-orde uit hare staten en met andere kerkelijke goederen werd ook de Gravensteen openbaar verkocht. Het kwam in

handen van een architect, Krismaille genaamd, die meer bedacht op eigen voordeel, dan op de geschiedkundige waarde zijner nieuwe bezitting, de oude overblijfselen op alle denkbare wijze tot woningen verbouwde en deze verhuurde.

Later kwam het voortdurend in andere handen door erving en verkoop; het werd steeds weer verbouwd en onkenbaar gemaakt door hebzuchtige eigenaars, tot het eindelijk verviel in den toestand waarin het nog weinige jaren geleden was; een woning en schuilplaats van behoeftigen en bedelaars.

Aan dien onwaardigen toestand zal echter thans een einde worden gemaakt. Een aantal archeologen, aan het hoofd waarvan zich de conservator van het Gentsche oudheidkundig museum, de heer Van Duyse plaatste, ondernam het moeilijke werk, om te trachten het historisch gedenkteeken in een herkenbaren staat te restaureeren en te bevrijden van de krotten en woningen die het ontsierden. Wie uit ervaring weet met hoeveel moeilijkheden men te kampen heeft en welke tegenwerking men ondervindt bij den strijd om het goed recht van het een of ander architectonisch monument, zal kunnen beseffen met hoeveel volharding de genoemde heeren hun plan moesten vasthouden eer het zich in het stadium van uitvoering bevond, waarin het thans verkeert.

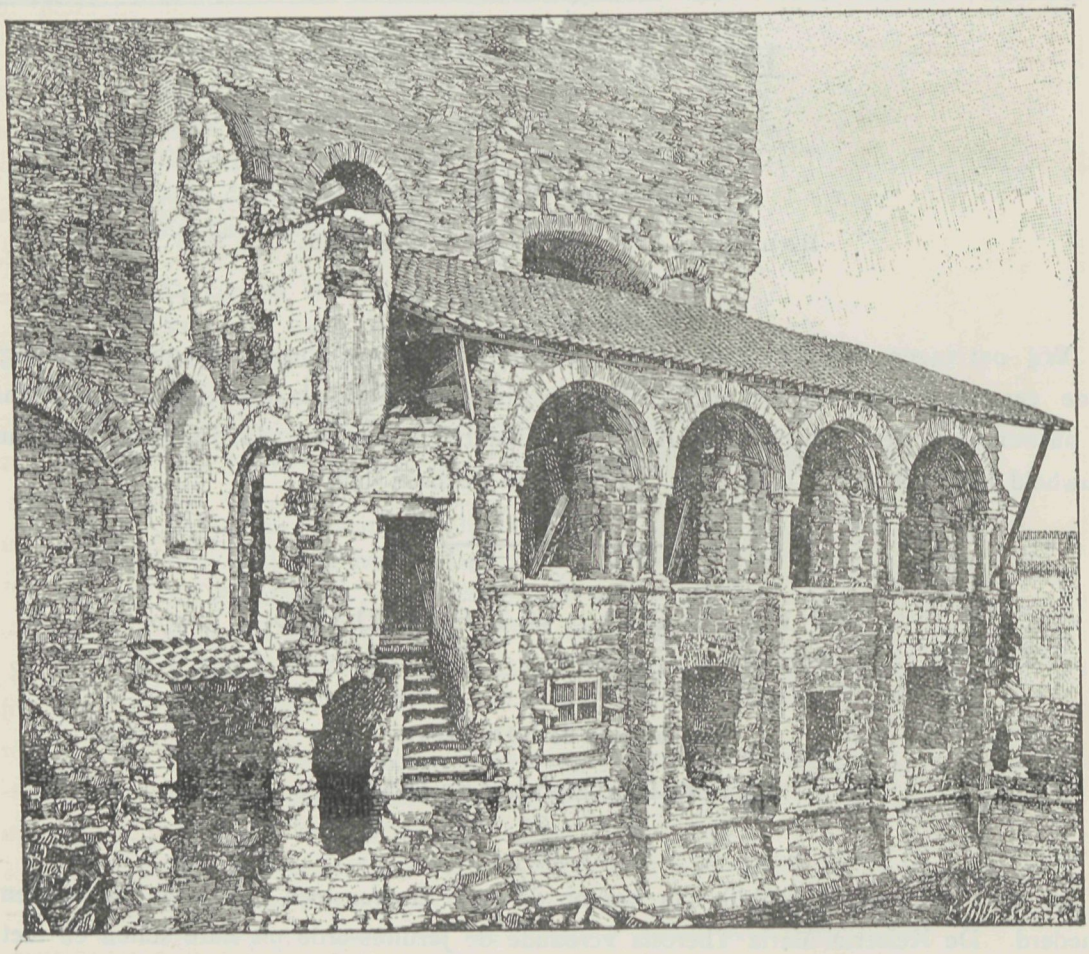

DE ROMAANSCHE GALERIJ.

Men moest zich eerst verzekeren van het bezit van het geheele omringende en dicht bewoonde kwartier en alle, in de binnenruimte gelegen woningen. Voor een groot deel is men met den aankoop en onteigening daarvan gereed. Voorts moest men alle later aangebrachte veranderingen en uitbouwsels verwijderen, wat met groote nauwgezetheid en ook niet zonder gevaar moest geschieden; hiermede is men geheel gereed. Men kan dus reeds thans, den binnenhof ingaande, vrij nauwkeurig nagaan hoe de inrichting van het oude kasteel was in de XIIde eeuw. De bouwvallen beslaan een oppervlakte van een halve hectare, zij vormen een doorloopende steenen omgeving met zeven-entwintig torens. De eenige ingang, de poort op den hoek der Beursstraat wordt beschermd door een afzonderlijk steenen poortgebouw, dat nog het best van alles in zijn oorspronkelijken toestand is bewaard.

Het eigenlijke kasteel is gebouwd in het midden van de hier beschreven enceinte. Het is, of liever het was, een vierkant steenen gebouw van 30 M. hoogte, 30 M. lengte en 12 M breedte, van drie verdiepingen; elk van deze had hooge boogvensters. De helft van dit gebouw was nog in bruikbaren staat overgebleven en door een fabrikant in gebruik genomen die o. a. een motor had opgesteld in de oude gewelfde wachtzaal.

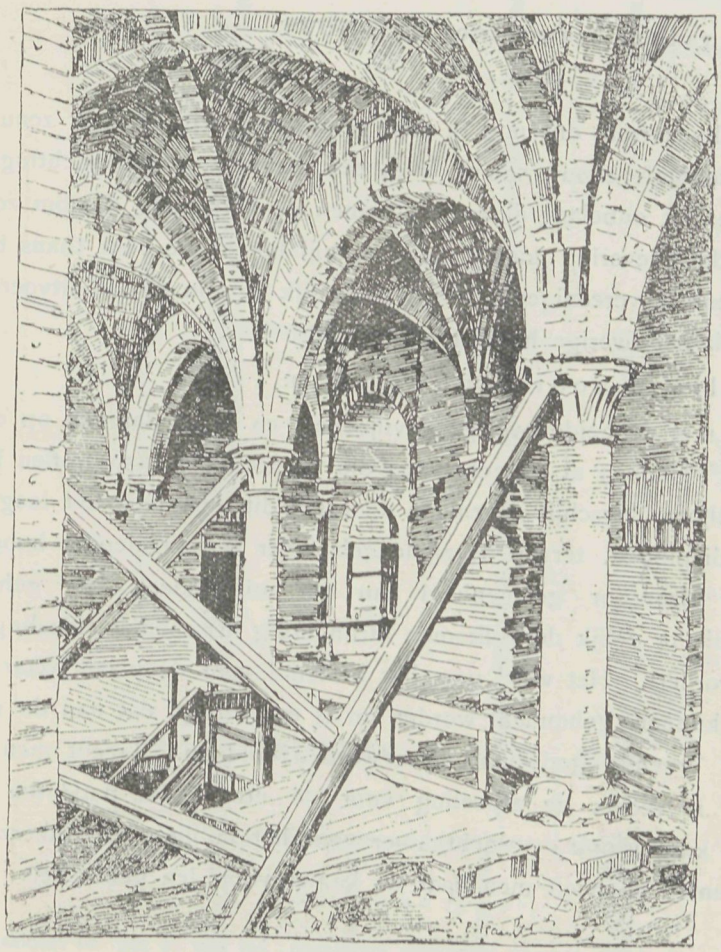

DE WACHTZAAL.

Aan de beide lange zijden van het hoofdgebouw waren zijgebouwen aangebracht; één diende voor kapel en had een fraaien zuilengang, het daaraan grenzend diende vermoedelijk tot woning van den kapelaan en bevatte in de kelderverdieping ruimte voor cachotten, terwijl van een derde, kleiner nevengebouw de bestemming niet meer is na te gaan, maar waarvan de overblijfselen, uit een architectonisch oogpunt zeer belangrijk, vrij goed bewaard zijn. Het zijn verschillende zeer fraai geconstrueerde trappen en een romaansche galerij van twee verdiepingen waarvan echter slechts één is overgebleven.

Met behulp van oude

gravures en chronieken kan men met voldoende zekerheid de primitieve inrichting van den geheelen zeer gecompliceerden bouw nagaan. Een vergelijking van die oorspronkelijke inrichting met hetgeen thans is overgebleven zal onze lezers doen zien hoe belangrijk het thans in vollen gang zijnde restauratiewerk is waarmede nog jaren zullen verloopen eer het geheel is voltooid. Reden te meer om het besluit der Belgische regeering toe te juichen, die tot de omvangrijke restauratie leidde.

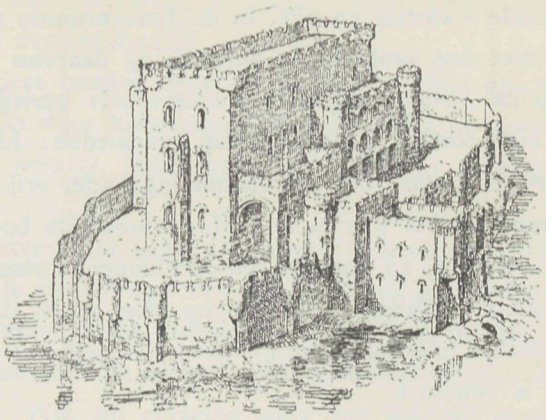

HET KASTEEL IN ZIJN OORSPRONKELIJKE GEDAANTE.

Het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam.

Ontwerp van den bouwmeester H. LEGUYT.

Van al hetgeen het gasthuisterrein ons nog te zien geeft, als paviljoen voor zenuwlijders, ziekenbarakken, het oeconomiegebouw waarin apotheek, keuken, waschinrichtingen enz., is dit laatste verre van het onbelangrijkste, wij namen de verdeeling daarom zoo, dat dit deel voor de volgende aflevering kan dienen, terwijl het eerste voor thans het onderwerp vormt. Alles op eens te vereenigen was niet mogelijk en zou dit de uitvoerigheid schaden waarmede wij ook het overige hebben beschouwd.

Paviljoen voor zenuwzieken.

Dit gebouw loopt gelijk met de beide overige paviljoenen en staat daarvan op een evenredigen afstand verwijdert. Hebben al de gebouwen die wij tot nu toe aantroffen het middendeel verhoogd, dit paviljoen verschilt daarmede doordien dit deel juist het laagste is, het bestaat uit twee verdiepingen, terwijl de zijvleugels ieder een verdieping hooger opgaan. De ontwerper vond daardoor gelegenheid aan dit middendeel een geheel andere bestemming te geven die te gelijk de volkomen afzondering tusschen de afdeelingen voor mannen en vrouwen bevordert. Het werd namelijk bestemd voor de plaats waar de godsdienstoefeningen zouden kunnen gehouden worden en is er gezorgd dat aan de vereischten voor iedere bij ons erkende godsdienst kan worden voldaan. Treedt men de ruime vestibule binnen, dan is rechts de afdeeling voor de vrouwelijke patiënten die noordelijk is gelegen, aan die kant is ook de wachtkamer voor het publiek, ter linkerzijde zuidelijker de mannelijke patienten en heeft men daar de kamer voor den geneesheer. De

---

Drukfout. In onze vorige aflevering zijn twee storende drukfouten ingeslopen: het zijn op pag. 40 rusplaatsen, lees: *rustplaatsen*.

Op pag. 43 dan had al het weinige ons weinig, lees: dan had al het *overige* ons weinig.

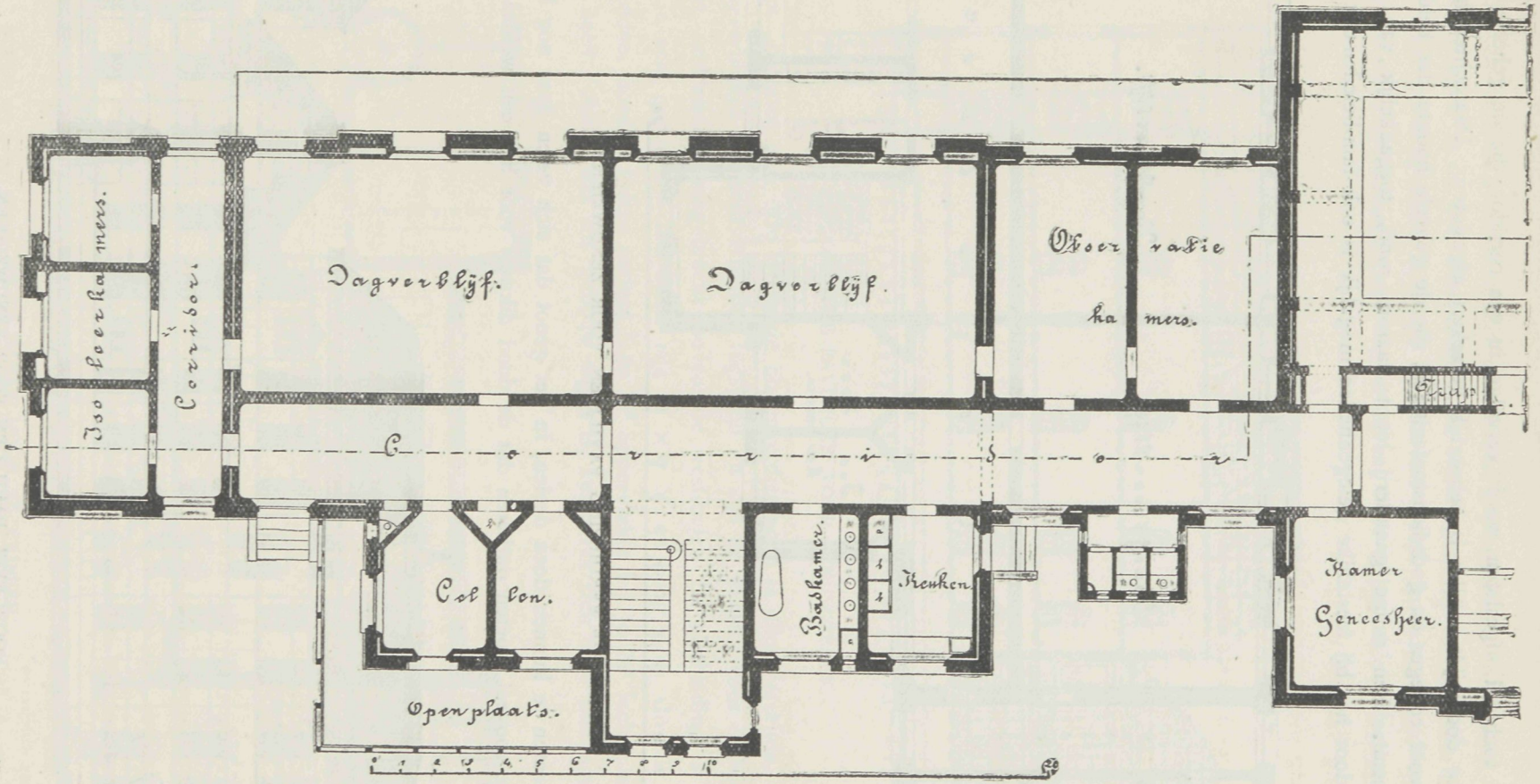

PLAN BEGANEN GROND PAVILJOEN VOOR ZENUWZIEKEN.

vestibule door tochtpui afgesloten wordt vervolgd in een corridor, die de geheele lengte van het gebouw doorsnijdt. Alles is behoorlijk verzekert afgesloten. Daarachter bevindt zich de zaal voor colleges en godsdienstoefeningen, die de geheele hoogte der beide verdiepingen inneemt. Een ruime gaanderij loopt daarom rond, toegankelijk van uit de vestibule, waardoor het bij feestelijke gelegenheden mogelijk is ook familieleden der zieken

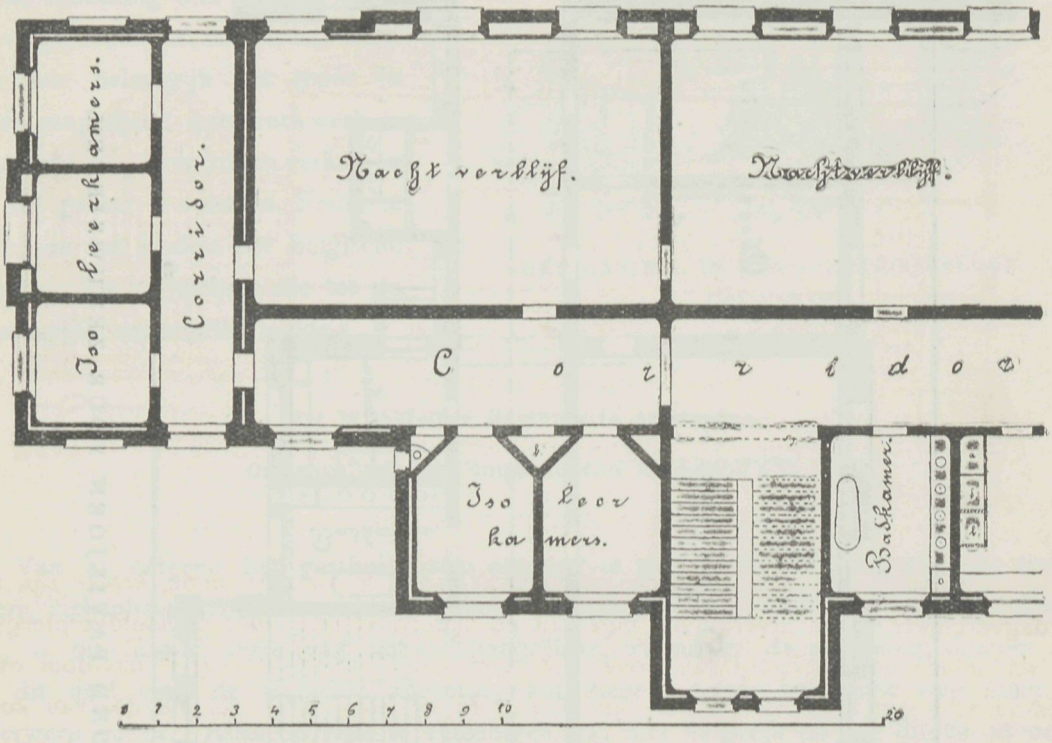

PLAN 1STE VERDIEPING PAVILJOEN VOOR ZENUWZIEKEN.

of andere patienten te kunnen doen deelen, in het genot dat zich velen daar nog kunnen verschaffen, die zooveel moeten ontberen dat de dood dikwerf voor hen een weldaad is.

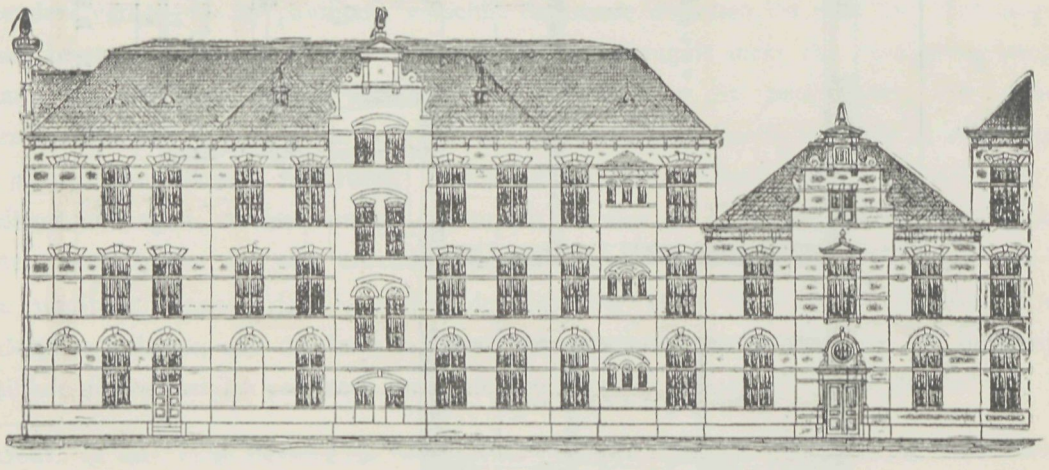

VOORGEVEL PAVILJOEN VOOR ZENUWZIEKEN.

De zaal is flink verlicht en zijn de wanden gepleisterd en in vakken verdeeld, uit elk der afdeelingen is de zaal bereikbaar. De afmetingen van het geheele gebouw zijn lang 90 M., het middengebouw is 20.70 M. daarvan breed. In ieder der afdeelingen bevinden zich twee observatiekamers, twee dagverblijven, twee cellen. drie isoleerkamers, badkamer,

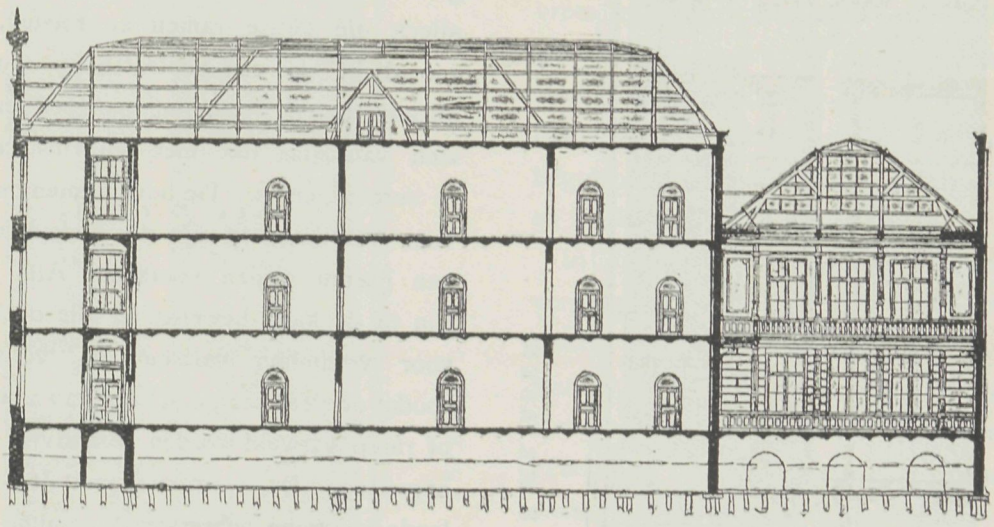

DOORSNEDE PAVILJOEN VOOR ZENUWZIEKEN.

keuken, privaten enz. Op de beide bovenverdiepingen is alles hetzelfde, echter zijn daar de dagverblijven in nachtverblijven ingericht en zijn de kamers voor de hoofdverpleegsters in het middendeel aangebracht boven de vestibule. De afscheiding is daardoor overal goed in acht genomen. De zalen zijn 11 × 7 M. en hoog 4.60. In elk daarvan komen 12 bedden, zoodat iedere patient 6.40 M^2 oppervlakte bij 30 M^3 luchtruimte ter beschikking heeft. Alles wat dit gebouw eigen is, kenmerkt zich door buitengewone soliditeit.

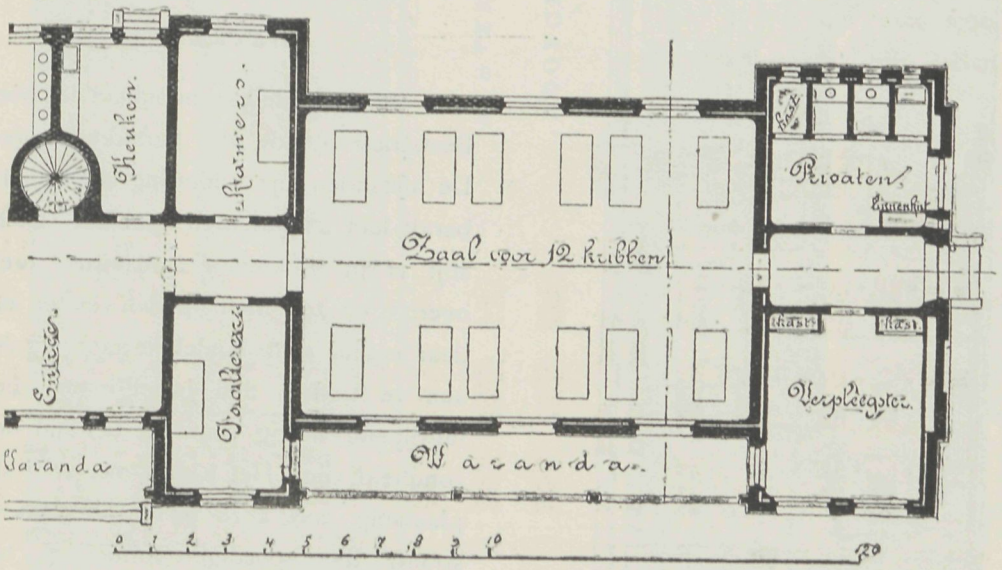

PLAN BARAK VOOR 28 KRIBBEN.

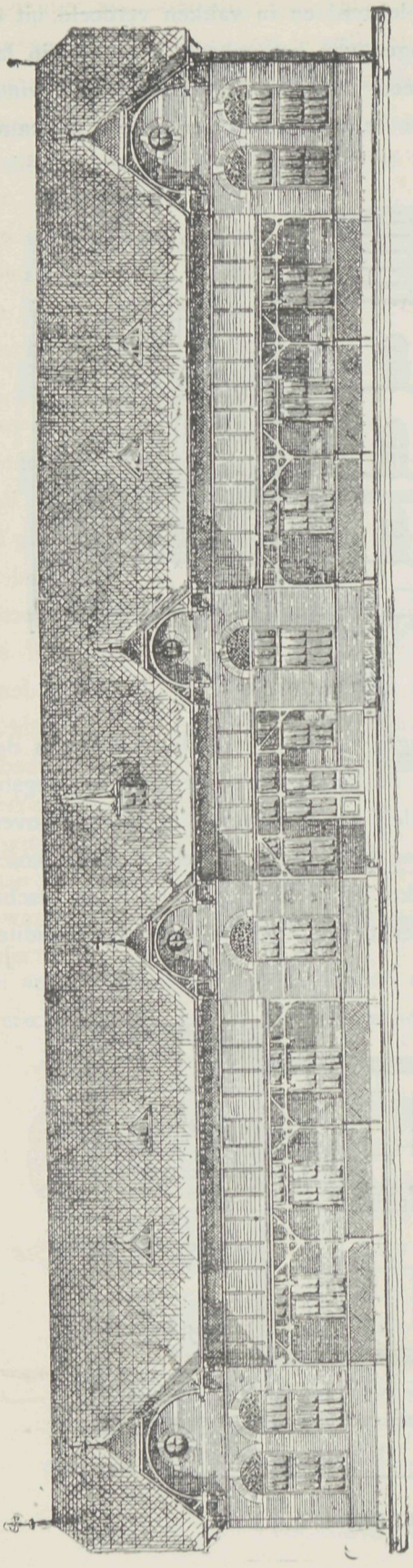

VOORGEVEL BARAK VOOR 28 KRIBBEN.

Ramen en deuren zijn van zwaarmoedige dikte, maar is dat alles noodig waar dikwerf zulke groote kracht door de patienten ontwikkeld wordt. Dit geeft aan den voorgevel een zeer eigenaardig aanzien, niet alleen die zware ramen en roeden, maar zoo dicht op een geplaatst, op nauweren afstand dan de teekening aangeeft en voorzien van glas dat met een vuistslag niet te vernietigen is. De bovenramen bewegen voor ventilatie en zijn die gedeelten allen van ijzeren spijlen voorzien. Alle muren zijn in de kalk bewerkt en alle deelen die voor vernieling vatbaar zijn, verwijderd, zoodat nergens eenige schade kan aangericht of ramp verwekt worden. Brandvrij is alles nagenoeg. De voorgevel met de verschillende voor- en achterwaarts gaande deelen is daardoor niet zoo rustig als de andere gevels, doch dat maakt eene goede breking in de zoo groote oppervlakte. Het aanbrengen van inrichtingen die niet onder dadelijke contrôle altijd kunnen blijven aan dien kant, heeft het groote nut dat van uit de omliggende gebouwen hierop voortdurend het oog valt.

Barakken.

In de onmiddelijke nabijheid der Nicolaas Beetstraat zijn de vier barakken opgesteld. De afstanden zijn onderling 23 M. Iedere barak kan 28 patienten opnemen. De bouwstijl is in volkomen aansluiting met het overige en zou men op den eersten aanblik daar eerder eene landelijke stichting denken aan te treffen, dan inrichtingen die zoo ingrijpend nuttig voor het behoud der gezondheid zijn. Het kwam ons voor dat de plaatsing zoo kort bij de Nicolaas Beetsstraat, die spoedige voltooiing te gemoet gaat, zeer gewaagd is. Er is dikwerf

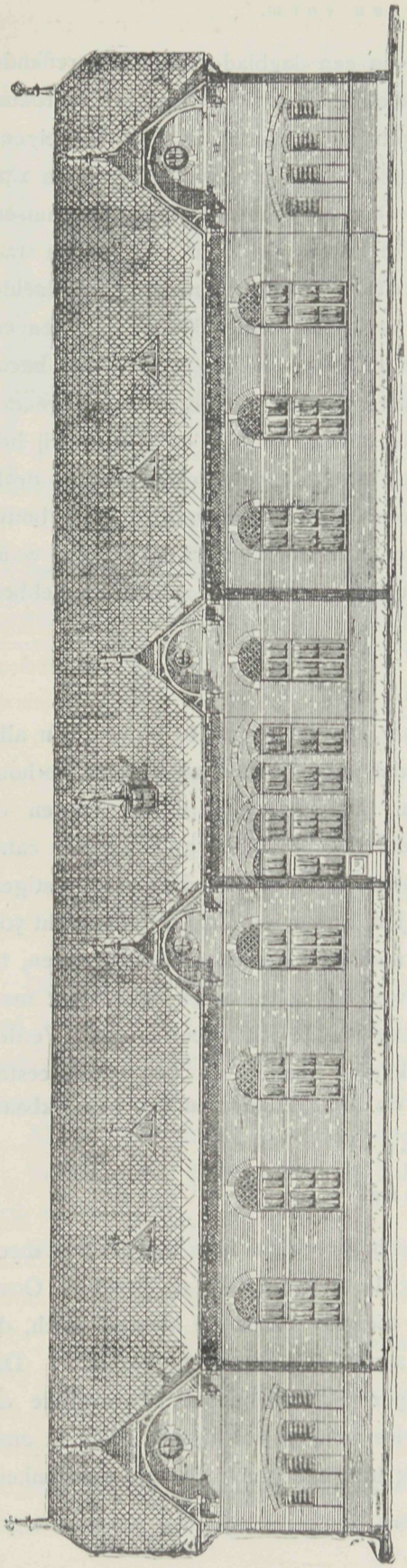

ACHTERGEVEL BARAK VOOR 28 KRIBBEN.

zoo weinig noodig om iets over te brengen en de afstand tot de straat is ongeveer 12 M., wat niet groot is. Het doel is echter langs het hek veel beplanting aan te brengen en vormt dat zeker een middel om de vrees eenigsints te temperen, doch niet geheel weg te nemen. Alle barakken hebben slechts eene verdieping. Onder een overdekking treedt men in de vestibule, die begrensd wordt door 4 isoleer, badkamers en keuken.

In de zijvleugels zijn de kamers voor verpleegsters en verplegers, terwijl achterwaarts de privaten zijn uitgebouwd. Een waranda sluit den voorgevel eigenaardig in. Het personeel mag zich niet naar de andere gebouwen begeven zonder desinfectie, daarom is zoowel voor hun verblijf als voor desinfectie gezorgd bij een dezer barakken. De constructie van de inrichtingen blijkt genoegzaam uit de doorsnede, ook de trap naar het bovendeel is tusschen badkamer en keuken goed afgesloten opgeborgen. Een weldadig licht treedt naar binnen en is overal ruimte en lucht aanwezig, middelen die hier vooral gewenscht zijn.

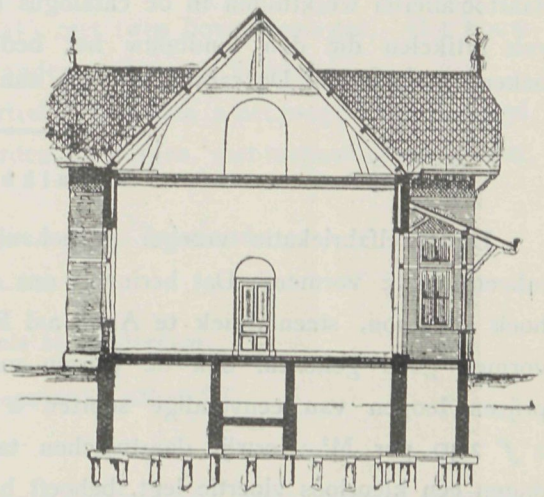

DOORSNE E BARAK VOOR 28 KR'BBEN.

Woonhuisbouw in anderen vorm.

Met genoegen namen wij dezer dagen kennis van een dagblad-recensie, betreffende eenige nieuw gebouwde huizen op de hoek der Bosboom-Toussaintstraat te Amsterdam. Ook die huizen hadden langen tijd onze aandacht getrokken, omdat zij door den eigenaardigen bouw zulk een goede afwisseling vormen tusschen datgene wat wij gewoon zijn en waarvan maar met geen mogelijkheid schijnt afgeweken te kunnen worden. Die huizen herinneren aan de gezellige details, de Oud-Duitsche huizen eigen en waarvan de stad Neurenberg nog zoovele verdienstelijke overblijfselen telt. Een zijgevel zooals de bedoelde huizen te zien geeft, is geheel iets anders dan een muurvlak verdeeld door dammen en ramen. Eigenaardig wentelt trap en omloop langs den gevel op enkele verdiepingen heen, en geeft iedere kamer recht tot verdeeling geheel verschillende met de nevensliggende. Wat ons echter voorkomt, is, dat alle materialen niet inheemsch zijn en zouden wij het betreuren indien van elders overgebrachte vormen ook oorzaak werd tot onnoodige druk op onze nijverheid, die inderdaad alle recht tot hulp in dezen tijd verdient. De bouwmeesters v. d. Vijgh en Emmingman verdienen echter erkenning voor hun streven, want het is inderdaad moeielijk om zich tegen de sleur der gewoonte in te zetten. Zij hebben dat met succes gedaan.

Zuivelbereiding.

Dikwerf levert het voor den bouwmeester bezwaar, op de hoogte te blijven van alle detailwijzigingen die het bouwvak oplevert. Toch is dat noodig, want zij bepalen verhoudingen waarmede rekening gehouden moet worden. Daarin komen de fabrikanten of hunne vertegenwoordigers te hulp door hunne dikwerf uitgebreide en geïllustreerde catalogussen. Op die wijze verdwijnt de moeielijkheid. Onder de velen van dien aard vestigen wij de aandacht op de zuivel-catalogus van de firma Jan Hamer en Co., Heerengracht 503 bij de Utrechtschestraat, Amsterdam. Voor alles wat noodig is om de melk te bewaren, te zuiveren, goed te houden, te transporteeren, te bewerken, of te wegen enz., vindt men daartoe allerlei werktuigen in de catalogus bijeengegaard met de prijsnoteering erbij. Verder vele artikelen die den landbouw het bedrijf gemakkelijk maken en den bouwmeester bekend moeten zijn. De catalogus is op aanvrage bij de firma Hamer en Co. beschikbaar.

Mozaikbevloering.

De tegelfabriekatie vroeger geheel uitheemsch, begint zich hoe langer hoe meer inheemsch te vormen. Dat herinnert ons ook weder de teekening die de firma A. Oosthoek & Zoon, steenfabriek te Alfen a/d Rijn, ons toezond. Zijn de kleuren frisch, de vormen goed gekozen, ook de prijzen maken dat aankoop onder ieders bereik is. Die prijzen loopen van eenvoudige soorten à *f* 1.05 per M². tot hoogst bewerkelijke op à *f* 2.40 per M²., terwijl daartusschen talrijke varieerende prijzen liggen. Die in onze dagen een kleurloos vloertje legt, behoeft het waarlijk niet aan gemis van de gelegenheid om het te verkrijgen, te wijten.

WOONHUIS

VAN DEN HEER J. VERSLUIJS

SCHAAL 1:25

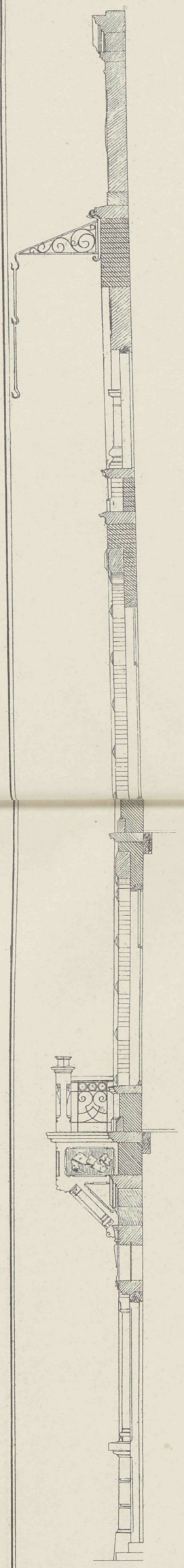

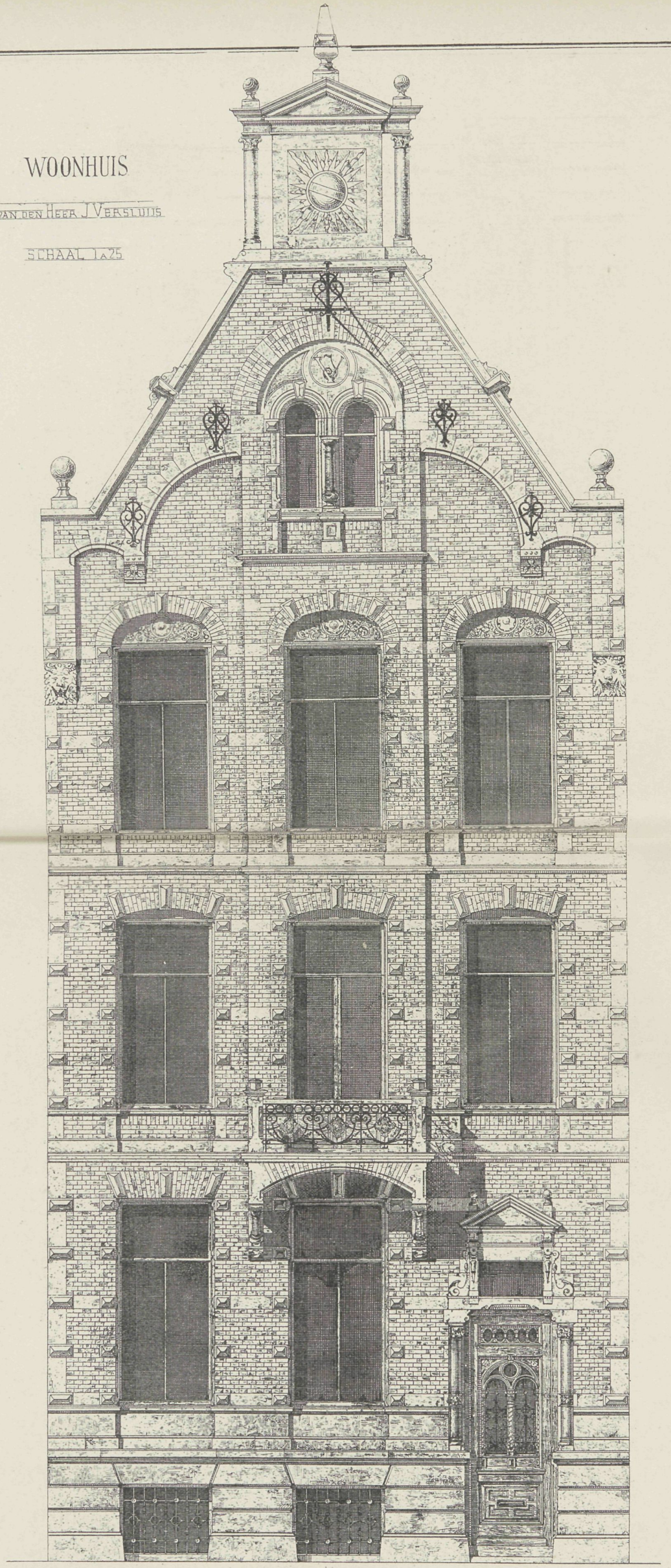

Opgemeten en getekend door
(anno 1889) J. Haan Wijckhuis

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

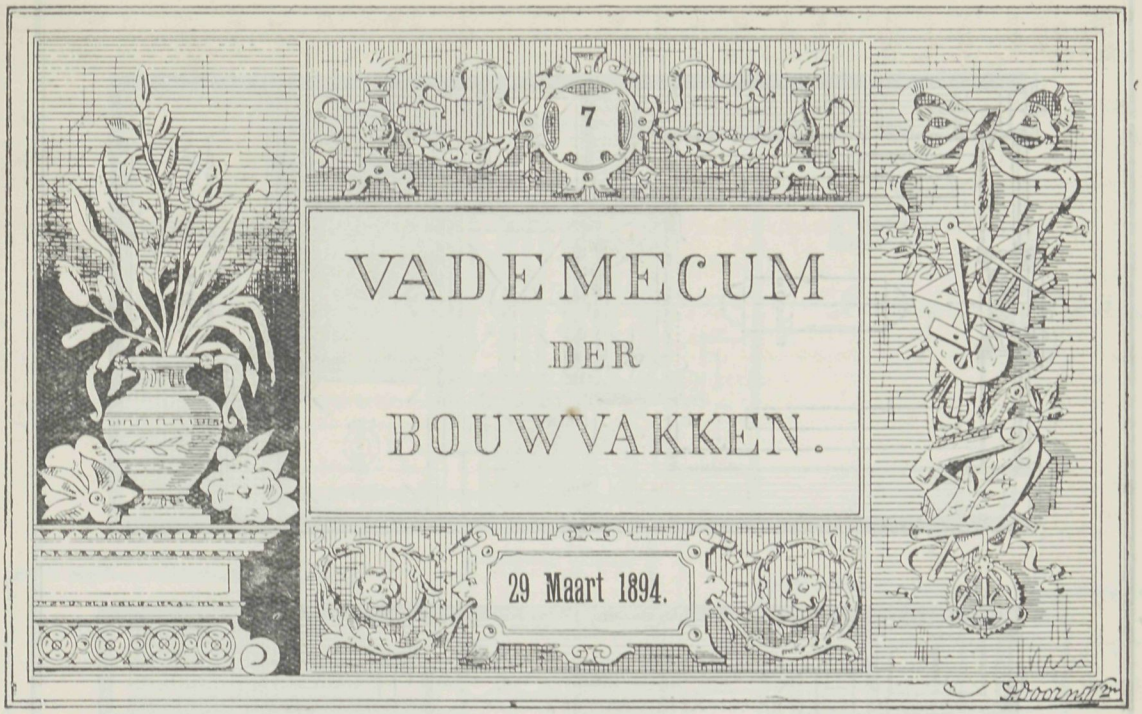

Bij de Platen.

Ontwerp voor een Winkelgebouw,

door Th. VAN HARDERWIJK.

Door de afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, werd in 1887 een prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerp van een winkelgebouw (magazijn van voorwerpen van kunst of smaak) met twee bovenwoningen. Het bouwterrein 12 × 24 M., werd aan drie zijden door andere gebouwen begrensd.

Al de in de platte gronden aangegeven vertrekken werden in het programma verlangd.

Verder moest de voorgevel in baksteen worden ontworpen, met toepassing van graniet, hard- en zandsteen.

Dit ontwerp werd met de uitgeloofde prijs van *f* 50 bekroond.

Het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam.

Ontwerp van den bouwmeester H. LEGUYT.

Wij zijn tot het laatste deel onzer wandeling gevorderd, dat verre van het onbelangrijkste is. Onze tekstfiguren geven het oeconomiegebouw van verschillende punten te zien.

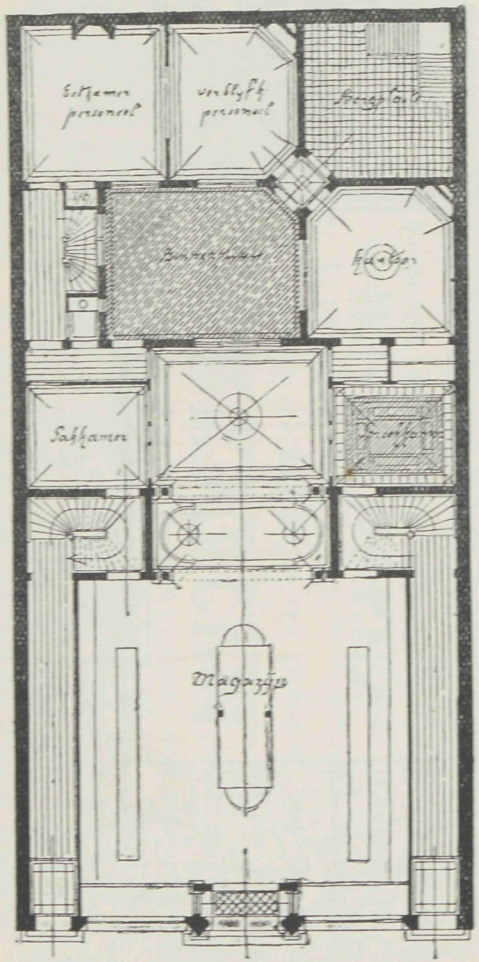
Magazijn

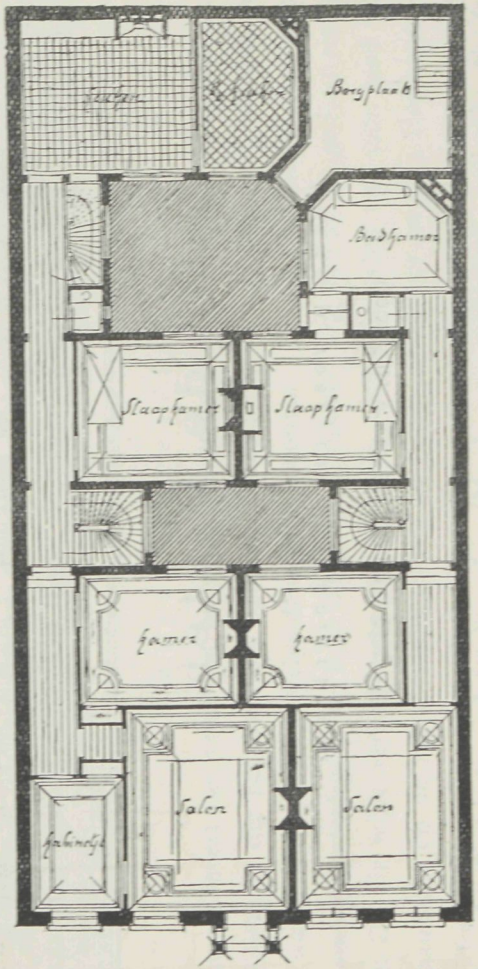
Salon
Salon

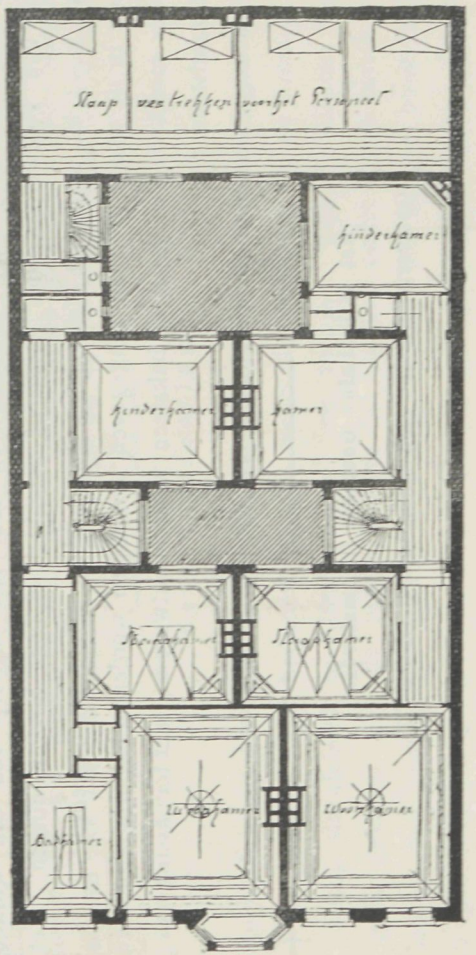

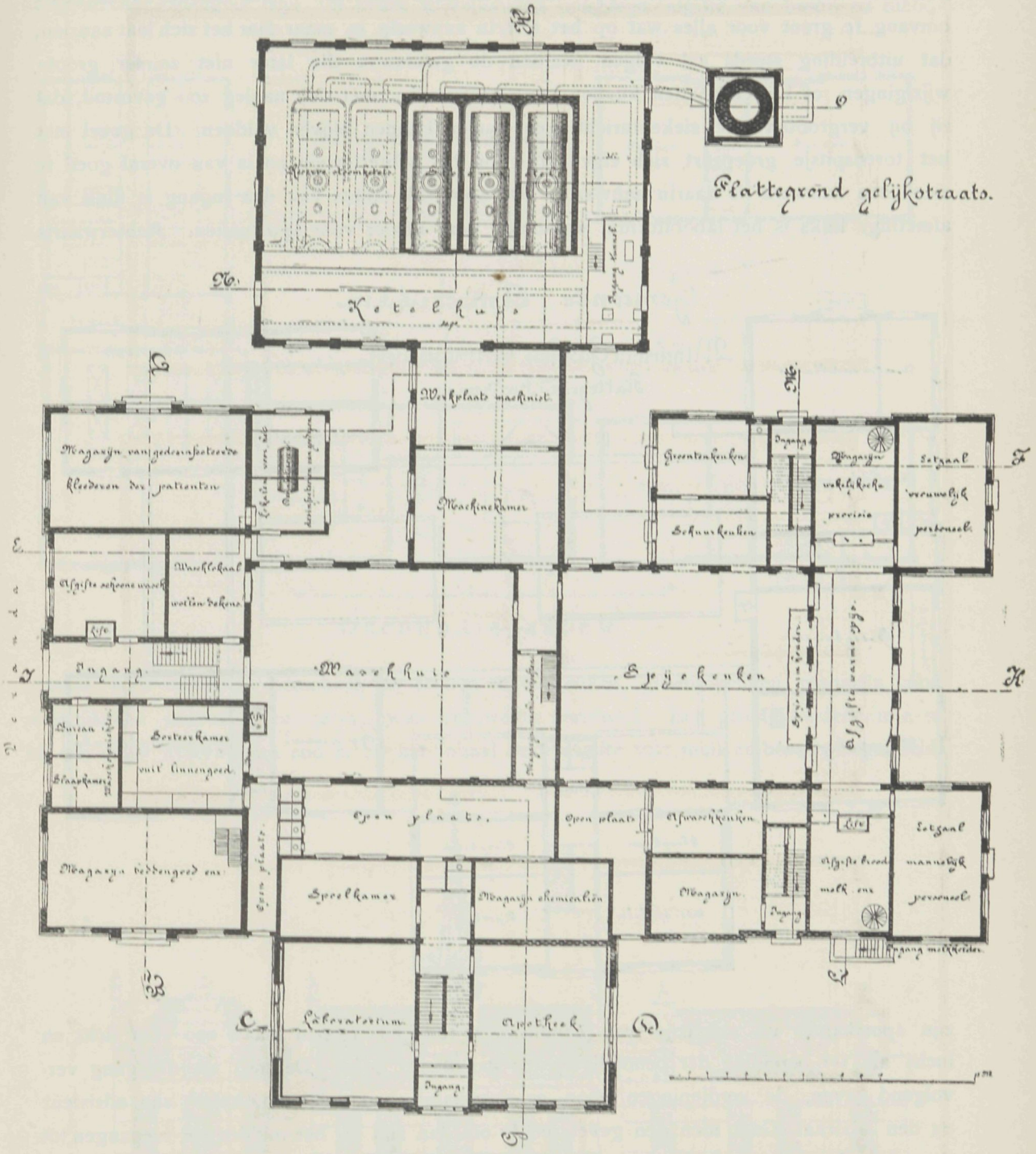

OECONOMIEGEBOUW.

Het is een dorp op zich zelf. Wij vinden daarin vereenigd apotheek, keuken, waschinrichting, ketelhuis enz. en beslaat de oppervlakte van alles 1600 M². Voor het oogenblik is de omvang te groot voor alles wat op het terrein aanwezig is, maar daar het zich laat aanzien, dat uitbreiding steeds zal volgen, werden de gebouwen die later niet zonder groote wijzigingen of kosten zouden kunnen vergroot worden, met den aanleg zoo gevormd, dat zij bij vergrooten der ziekeninrichtingen zouden kunnen blijven voldoen. De gevel met het torenspitsje groepeert zich eigenaardig op het achterterrein en is van overal goed te zien, een uurwerk is daarin aanwezig. De apotheek rechts van den ingang is flink van afmeting, links is het laboratorium waaronder een kelder voor spiritualiën. Achterwaarts

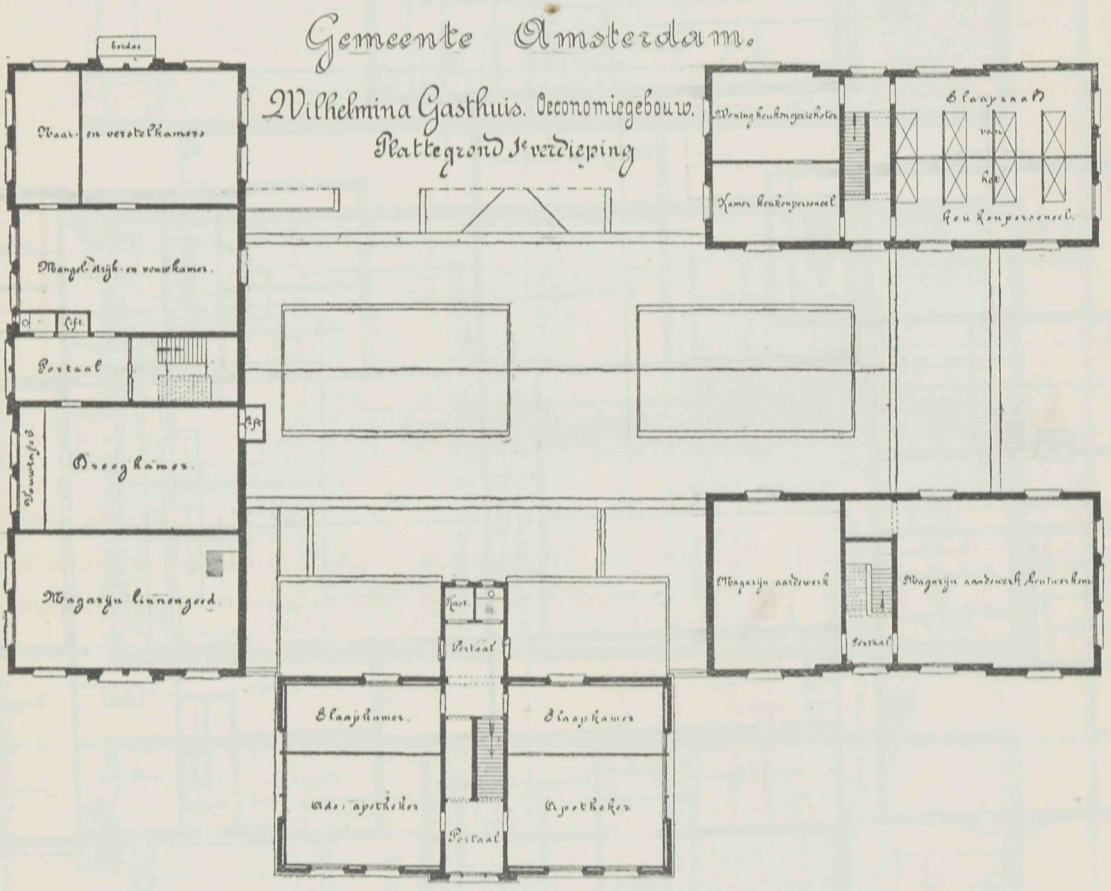

zijn spoelkamer en magazijn van chemicaliën, terwijl een open plaats zoo voor licht en lucht als ter bereiding der benoodigdheden kan dienst doen. De trap en de gang vervolgend geven, de verdiepingen woon- en slaapkamers voor den apotheker, zijn adsistent en den laborant. Gaat men den gevel rechts om dan zijn op het midden de toegangen tot de spijskeuken. Een inderdaad op breede schaal aangelegde inrichting. Al de spijzen worden in de overdekte ruimte afgeleverd, en gaan van daar over rails naar de verschillende gebouwen, een spoedig vervoer waardoor geen warmteverlies nagenoeg mogelijk is. De spijskeuken is goed verlicht en van flinke ventilatie voorzien. Door eene enkele beweging aan den stang kan men alle kleppen in het verhoogde kapgedeelte doen wentelen. Alles

wat op het gebied der kookinrichting van belang is vindt men hier toegepast. In de aangrenzende vleugels -zijn ter eenre waschkeuken, magazijn, afgifte van brood en melk,

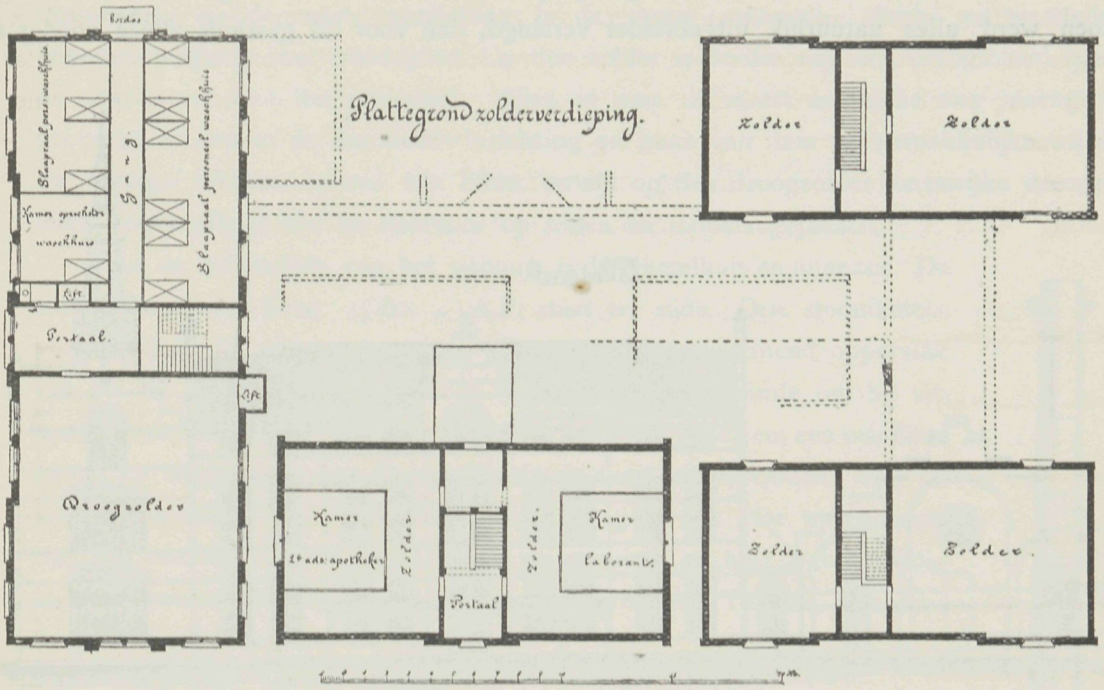

OECONOMIEGEBOUW.

eetzaal voor mannelijk personeel, ter andere schuurkeuken, groentekeuken, magazijn voor wekelijksche provisiën en eetzaal voor vrouwelijk personeel. Een groote kelderruimte is bij elk dezer afdeelingen, zoo is bij het lokaal voor afgifte van melk en brood gelegenheid

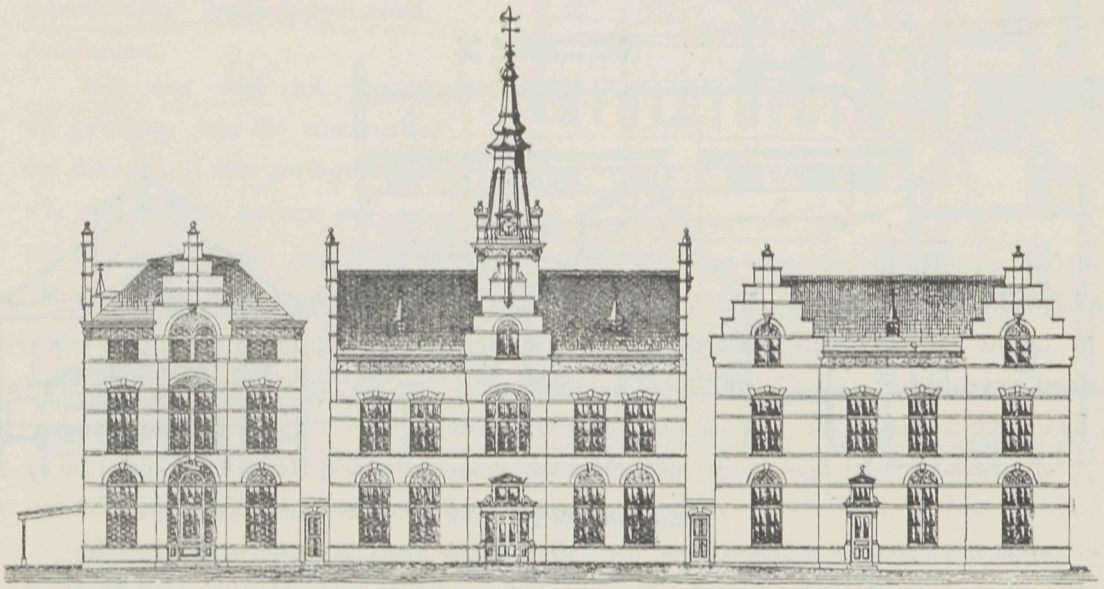

OECONOMIEGEBOUW.

de melkemmers spoedig naar den koelen kelder te verplaatsen, op de bovenverdieping zijn de verschillende vertrekken voor het keukenpersoneel. De aangrenzende van de keuken is het waschhuis. Omdat deze inrichting tegelijkertijd voor het Binnen gasthuis moet dienst doen werd alles natuurlijk uitgebreider verlangd, dan voor dit gasthuis alleen noodig is.

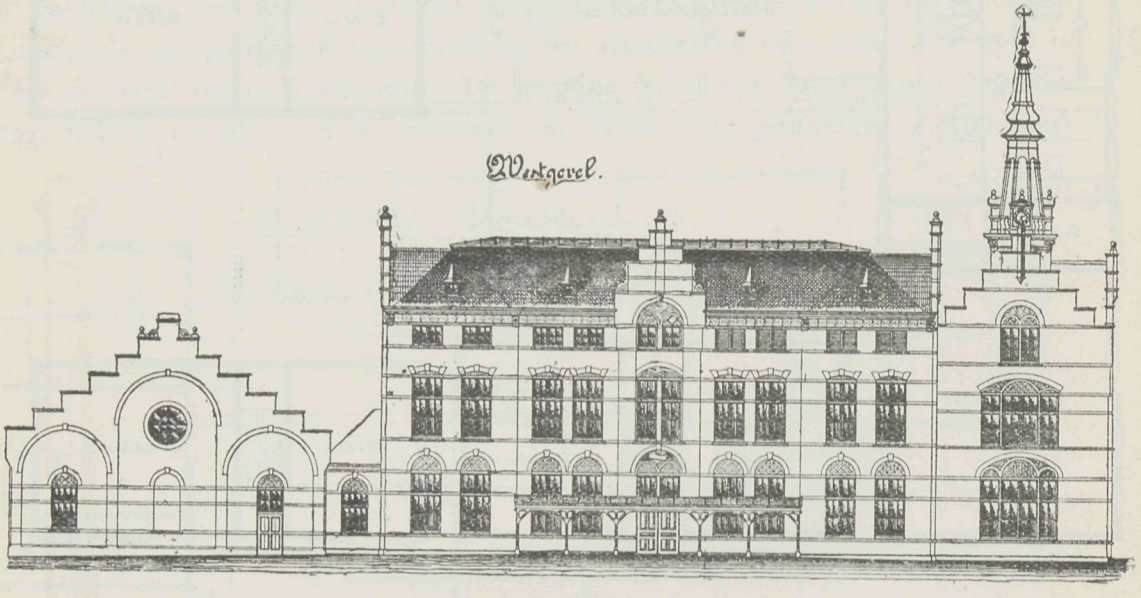

OECONOMIEGEBOUW.

Jaarlijks worden er 1.160.000 stuks linnen, wollen en andere goederen behandeld, terwijl er bovendien 11000 wollen dekens worden gewasschen en gedroogd. Alle machineriën zijn geleverd door Gebroeders Sulser te Winterthur, die volkomen op de hoogte zijn van

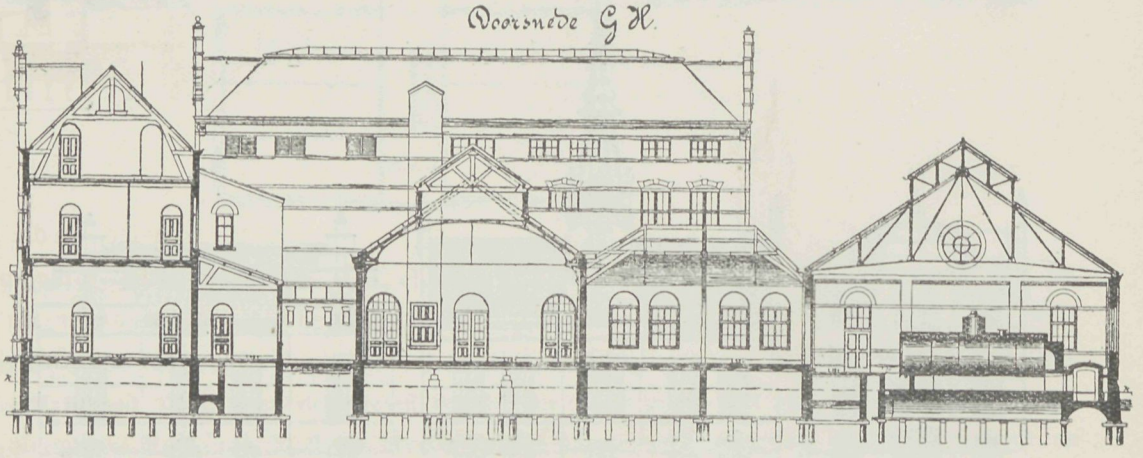

OECONOMIEGEBOUW.

alles wat voor elk onderdeel en iedere bewerking noodig is. Het is een fraai geheel. De ingang heeft het allereerst bureau en slaapkamer voor de waschopzichter, sorteerkamer,

lokaal voor afgifte schoone wasch en waschlokaal voor wollen dekens. Twee magazijnen, het een voor beddegoed, het ander voor gedesinfecteerde goederen sluiten tegen deze ruimte aan. Bij het magazijn voor gedesinfecteerde goederen is het lokaal met oven voor desinfectie; op de eerste verdieping is de droog-, mangel-, strijk- en verstelkamer, benevens magazijn voor beddegoed. Op den zolder is verder nog een drooglokaal benevens de slaapkamer voor het personeel. Alles is met de meest mogelijke zorg ineengezet, de goederen komen in de desinfectie-inrichting en gaan van daar op gemakkelijke wijze naar de overige lokalen, overal zijn liften, terwijl op den droogzolder de talrijke droogrekken allen verschuifbaar zijn en daarvoor op rollen en loopers geplaatst.

Aan de achterzijde van het gebouw is het ketelhuis en annexen. De stoomschoorsteen hoog 35.80 + A.P. staat ter zijde. Drie stoomketels, elk lang 7.50 M. zijn er aanwezig, allen met een verwarmend oppervlak van 70 M². Zooals op het plan te zien is, is er nog ruimte om bij uitbreiding der inrichting nog twee ketels te kunnen bijplaatsen, een machinekamer en werkplaats voor de machinist zijn hieraan verbonden. Van uit dit gebouw wordt alle werkkracht nagenoeg geleverd. De waschinrichting, de keuken, kortom, overal waar verwarming en heet water noodig is, benevens werkkracht, wordt van hieruit voorzien. Tunnels, waardoor de geleidingsbuizen voor de heet waterverwarming buizen loopen, doorkruisen overal het terrein tot een lengte van 110 M. Voor het meerendeel zijn deze vervaardigd uit materiaal, stelsel Monier van de Amsterdamsche Cementsteenfabriek, Wittenburgerstraat, Amsterdam.

KETELHUIS.

Met zeer veel lof mogen wij gewagen van die constructie die dikwerf uit zeer geringe dikte 2½ cM. bestaat, en aan weer en wind is blootgesteld, zooals de afdekkingen der lucht- en warmteafvoerkanalen, en die geen het minste gebrek vertoonen, evenzoo de afscheiding op verschillende slaapverdiepingen, waardoor ruimte, soliditeit en gezondheid bevorderd worden, welk een en ander de toepassing van dit materiaal, als een welkom hulpmiddel in het bouwvak doet waardeeren.

Een bezoek aan de tunnels werd eveneens gebracht en was de hitte daarin wel wat al te goedgeefs. De porien geleken waterkanalen, toch was het eigenaardig de zoo bevredigende werkking van alles te kunnen nagaan.

Wij zijn aan het slot. Onze lezers deden wij kennis maken met een inrichting, zooals in Nederland weinigen zijn. Wanneer wij in aanmerking nemen, de studie voor alles vereischt, de dikwerf moeielijke positie, die het beheer onder een gemeentebestuur mede-

brengt, dat wat te veel uitgaf en daardoor op bezuiniging moet toezien, dan verdient de ontwerper een woord van waardeering voor de werkkracht waarmede hij het geheel wist saamtevatten.

Het kan niet uitblijven of het gasthuis, dat velen slechts van naam, anderen slechts van uit de verte bekend is, moet bij aanschouwing meer en meer gaan pleiten voor den ontwerper en hebben wij het een aangename taak geacht, zoo uitvoerig in onze mededeelingen te kunnen zijn.

Het stellen van een ijzeren brug met behulp van eb en vloed.

Nabij Fréguier, in Bretagne, heeft men thans voor de eerste maal in Frankrijk de methode toegepast tot het stellen van brugvakken zooals die elders meer algemeen bekend is. De brug 78 M. lang, werd in drie brugvakken verdeeld; elk dezer, geheel ineen gezet, woog 40.000 K. G. De een na den ander zette men de brugvakken op een houten stellage in elkander, die gedragen werd door twee platte schuiten met voldoend draagvermogen. Telkens als een brugvak gereed was, voer men bij opkomende

vloed naar de plaats waar deze moest worden gesteld, waarna bij vallende eb de schepen hun last lieten zakken juist op de plaats waar men het brugvak wenschte. Zonder eenige stoornis gelukte deze wijze van werken bij alle brugvakken volkomen.

Voor zoover wij kunnen nagaan is deze methode, die ook ten onzent herhaaldelijk hare toepassing vond, het denkbeeld van Robert Stephenson die de brug bij Conway aldus in 1845—48 stelde. Hierbij leverde echter de sterkte van den stroom en het belangrijke gewicht der brugvakken groote bezwaren op. Elk brugvak woog ± 2.000 ton bij

een lengte van 120 M. Ook de nieuwe Tay-brug waarbij gewicht en afmetingen nog veel aanzienlijker waren werd op deze wijze in elkander gezet

Het voornaamste voordeel hierbij is, behoudens het benutten van de kracht van het water, het feit dat men de rivier niet behoeft aftesluiten voor de scheepvaart dan gedurende zeer korten tijd.

Een terugblik op de tentoonstelling te Chicago.

Nu ook die tentoonstelling al weder tot het verledene behoort, is een overzicht gemakkelijk. De groote verwachtingen, die men van het bezoek zich gevormd had, zijn gefaald, zelfs bleek dat in dit opzicht de laatste Parijsche tentoonstelling verre het overwicht hield. De gewoonte der Amerikanen om met reusachtige cijfers rekening te houden, heeft voorzeker veel bijgedragen tot het denkbeeld dat dagelijks op 200.000 bezoekers zou kunnen staat gemaakt worden, naar die maatstaf ging men in alles te werk en werd uitbreiding aan het geheel gegeven. Daar ruimten voldoend te verkrijgen was, nam men ongeveer negen maal grooter terrein dan de Parijsche tentoonstelling had ingenomen, doch die ruimte had een bezwaar, 't was een zeer ongeschikte bodem voor bebouwing en voor alles daartoe op streek was, gingen er kapitalen verloren. De 20 millioen dollars voor de inrichting uitgetrokken, bleken daardoor verre van voldoende te zijn. Door de uitgave van schuldbekentenissen vermeerderde men het kapitaal en bouwde voort zonder met de uitkomst te rekenen. Kort voor de opening echter was ook dat kapitaal opgeteerd en men riep de hulp van de regeering in. Een voorstel om met 10 millioen dollars te helpen, werd op 2½ millioen teruggebracht.

Daarop ging men over tot het slaan van gedenkpenningen die tegen een dollar moesten verkocht worden. Toen echter honderd duizend stuks waren geplaatst, hield de vraag er na geheel op, en gingen de resterende voor een vijfde van de prijs weg. De opening zou echter met de entreegelden hulp brengen en 1 Mei werd met spanning te gemoet gezien. In Chicago heeft men in Mei gewoonlijk vele regendagen, deze vielen ook nu in, ten getale van 26 en gaf zulks een zeer schadelijke druk op de rekening. In plaats van 6 millioen bezoekers waarop alles gebasseerd was, kwamen er slechts 1.050.036. Terwijl de dagelijksche uitgaven 42.000 dollars bedroegen, geraakt men bijna tot vertwijfeling hoe de zoo schijnbaar mislukte onderneming zich zou kunnen herstellen. In Juni braken betere dagen aan en zoo klom het iedere maand tot in October de gemaakte berekening zich bevestigde. De uitgaven werden daarbij dagelijks tot 24.000 dollars teruggebracht.

De verhouding was nu	Mei	1.050.037	
	Juni	2.675.143	
	Juli	2.760.263	
	Augustus	3.515.493	
	September	4.659.871	
	October	6.694.276,	totaal *21.355.083.*

In de laatste 14 dagen gaf men kinderkaarten uit waarvan 770.000 verkocht worden die 77.000.00 dollars opbrachten, zoodat de gezamenlijke entrées bedroegen 10.369.541.50 dollars.

Voor de plaatsruimten rekent men 14.369.541.50 dollars.

Van die opbrengst gaan de dagelijksche uitgaven af die 5 millioen dollars bedroegen, voor concerten, vuurwerken enz. 1 millioen. De bouw had 33 millioen gekost, vijf van die 33 millioen werden als schuldbekentenissen opgenomen en moesten dus afgelost, er bleef alzoo nog $3^1/_2$ millioen over tegen een tekort van 28 millioen, wanneer men hiervan de opbrengst der gebouwen die voor sloopen of andere bestemmingen verkocht werden afrekent, dan komt een schadepost van 75 à 80 pCt. op hen, die het kapitaal voor de onderneming vormden.

Allerlei oorzaken, vooral het slechte weder, hebben hiertoe medegewerkt, doch men moet hiermede vergeleken, de Franschen bewonderen die zulk een geheel ander resultaat wisten te verkrijgen. Dagelijks 164.761 bezoekers en een kostenuitgave die zeer bevredigend was.

Josson-Cement.

De Heer A. E. Braat, te Rotterdam, zond als naar gewoonlijk het verslag der proefnemingen der Josson-Cement de wereld in. Daaruit blijkt ten volle het deugzame van het materiaal. Wij willen enkele resultaten aanstippen. Uit een onderzoek in November—Dec. 1893 gehouden, van een monster daartoe door den Heer Gemeente-architect G. Looman te Alkmaar, afgegeven aan het proefstation Polytechnische school, blijkt dat de trekvastheid van 1 cement, 3 zand × 8 pCt. water, na 1 tot 6 dagen gemiddeld was 21.18 — 1—27 dagen gemiddeld 25.28 K.G. p. cM². en de drukvastheid 1—27 dagen gemiddeld 236.66 p. K.G. per cM²., dat is 46 pCt. trekkracht en 41 pCt. drukkracht meer dan de Duitsche norm.

Een tweede onderzoek van dezelfde inrichting voor de Naamlooze Vennootschap Niel-on-Rupell te Antwerpen van gelijke hoeveelheid 1—6 dagen gemiddeld 21.25 — 1—27 dagen gemiddeld 26.56 K.G. p. cM², trekvastheid enkel cement 26 pCt. water, 1—6 dagen gemiddeld 47.77 K.G. p. cM². 1—27 dagen gemiddeld 55.13 K.G. p. cM². De verhouding daarvan is 57 pCt. trekkracht en 60 pCt. drukkracht meer dan de Duitsche norm. — Wij gelooven, waar hier de feiten zelf genoeg aanwijzing geven, hieraan niets te behoeven toe te voegen.

Th. A. de Koster, Prijsnoteeringen.

De dezer dagen verspreide catalogus betreffende badinrichtingen, waschbekkens, closets en alles wat hiermede in verband staat verkrijgbaar bij de firma Th. A. de Koster, Amsterdam, verdient de aandacht vooral ook om het geriefelijke dat de prijsnoteering daarbij opgenomen vormt. Een groote keuze daarvan is vereenigd in het Magazijn Paleisstraat hoek Spuistraat.

Lichtdruk Kleijmann & De Jong Amsterdam.

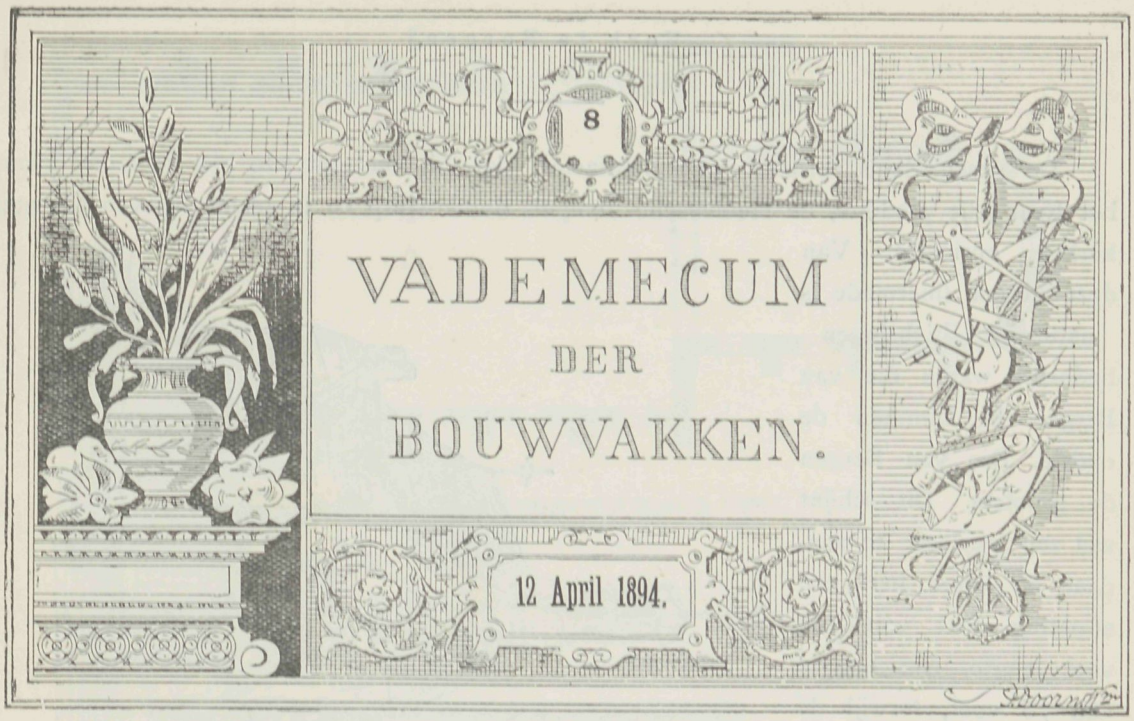

Bij de Platen.

Ontwerp voor een provinciaal Museum van Oudheden,

door J. VAN DONGEN.

Wij hebben reeds vroeger meegedeeld, dat het ontwerp bekroond door de Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen door ons zou worden opgenomen. Daar de teekeningen voor photolithographische overname niet geëigend waren, gaf dit oponthoud in ons voornemen; wij vertrouwen echter, dat de verkregen reproductiën dit ruimschoots zullen goedmaken. Bovendien gaf het onderwerp geen gelegenheid tot grootere verkleining, waarom in deze aflevering evenals in de volgende twee platen worden opgenomen. Daar de opname van het onderwerp over de kerk te Bergen nog al eenige plaatsruimte vordert, zal onze omschrijving bij de platen ditmaal kort zijn. Alles doet zien dat wij hier met een ongemeene studie te maken hebben, eigenaardig gedacht, goed van verhoudingen en met typische verdeelingen die volkomen bij het ontwerp passen. De ontwerper deed een moeielijke keuze, hij vormde het oude tot nieuw en daarin is hij gelukkig geslaagd, zoodat onder de museumstudiën dit verre van de onbelangrijkste is.

Kerk te Bergen.

De geschiedenis verhaalt van Bonifacius, dat hij omtrent 720 hier te lande kwam, het Evangelie predikte, de Heidensche tempels omverwierp en in plaats hiervan Christenkerken oprichtte. Van deze kerken (hiermede is natuurlijk Stichtingen bedoeld) waren die van Bergen in Limmen de oudste. Die van Bergen de grootste. Dit schijnt wel zoo geweest te zijn, daar de latere kerk een afmeting had van 163 voet lengte, een hoogte van 76 voet, terwijl de toren 232 voet hoog was.

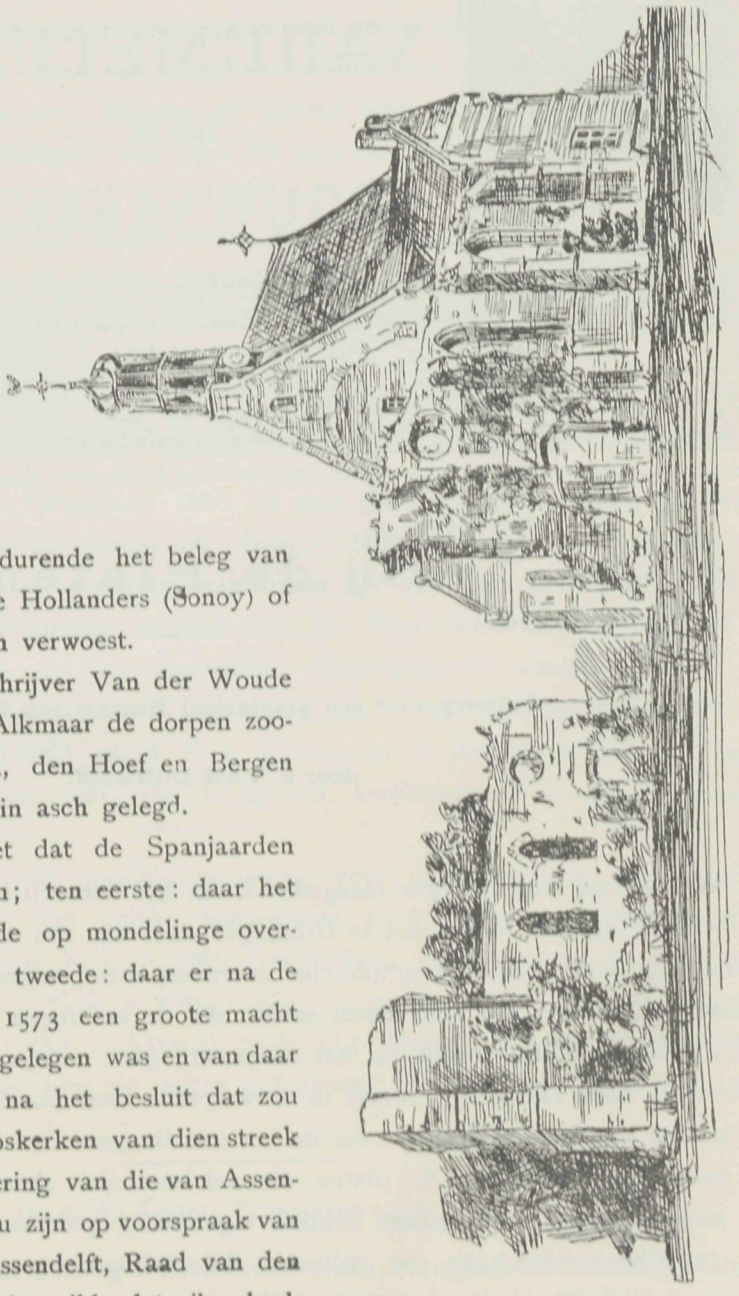

Deze kerk schijnt gedurende het beleg van Alkmaar in 1574 door de Hollanders (Sonoy) of door de Spanjaarden te zijn verwoest.

Volgens de kroniekschrijver Van der Woude werden na 't ontzet van Alkmaar de dorpen zooals Heilo, Egmond-Binnen, den Hoef en Bergen op last van Sonoy geheel in asch gelegd.

Waarschijnlijker is het dat de Spanjaarden dit op hun geweten hebben; ten eerste: daar het bericht van Van der Woude op mondelinge overlevering gebouwd is; ten tweede: daar er na de inneming van Haarlem in 1573 een groote macht Spanjaarden te Assendelft gelegen was en van daar uit strooptochten deden, na het besluit dat zou genomen zijn om alle dorpskerken van dien streek te vernielen, met uitzondering van die van Assendelft, welke verschoond zou zijn op voorspraak van den Vrijheer Gerrit van Assendelft, Raad van den Spaanschen koning, die niet wilde dat zijne kerk een gelijk lot onderging met de anderen.

Volgens een geschrift in de Katholieke kerk te Bergen nog bewaard, zou het den 21sten Februari 1574 hebben plaats gehad. Het luidt aldus:

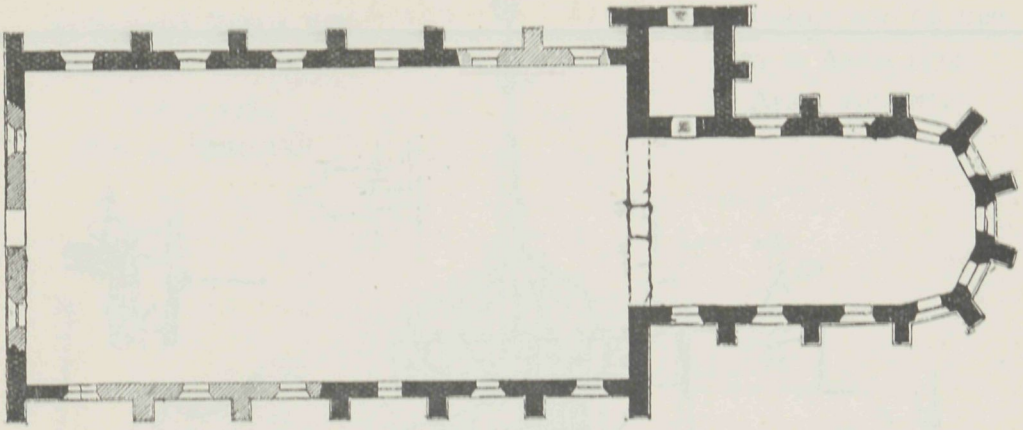

PLAN VAN DE TEGENWOORDIGE KERK.

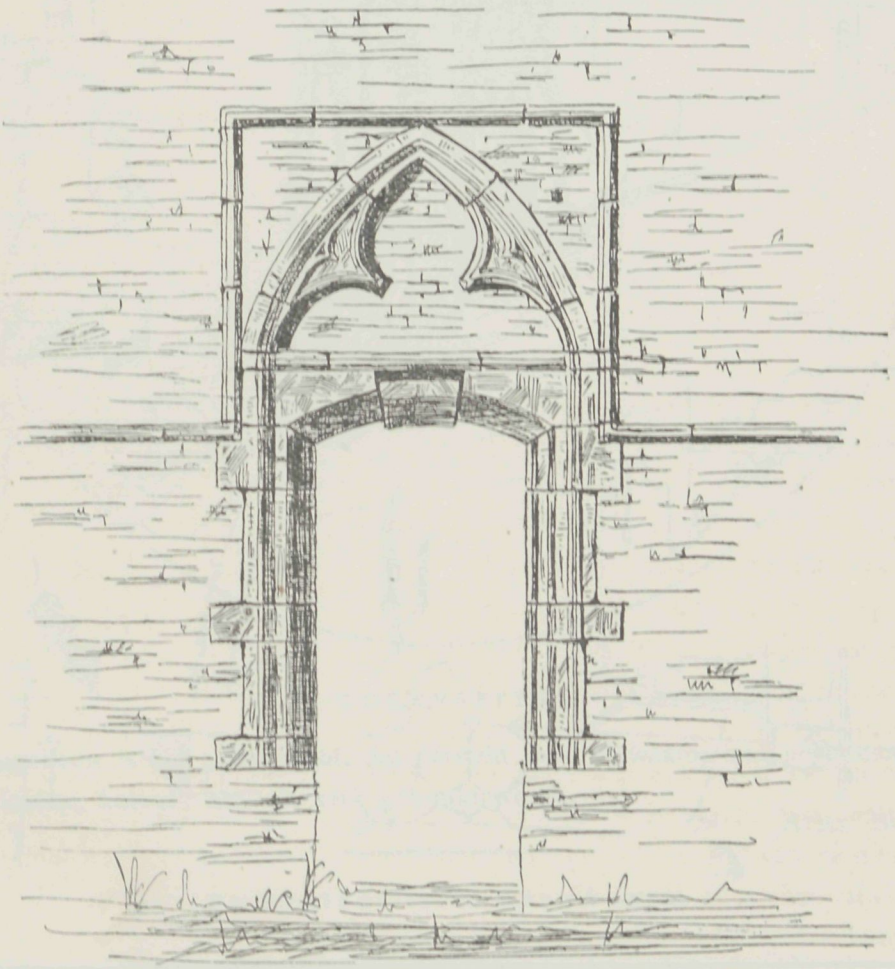

ZIJINGANG.

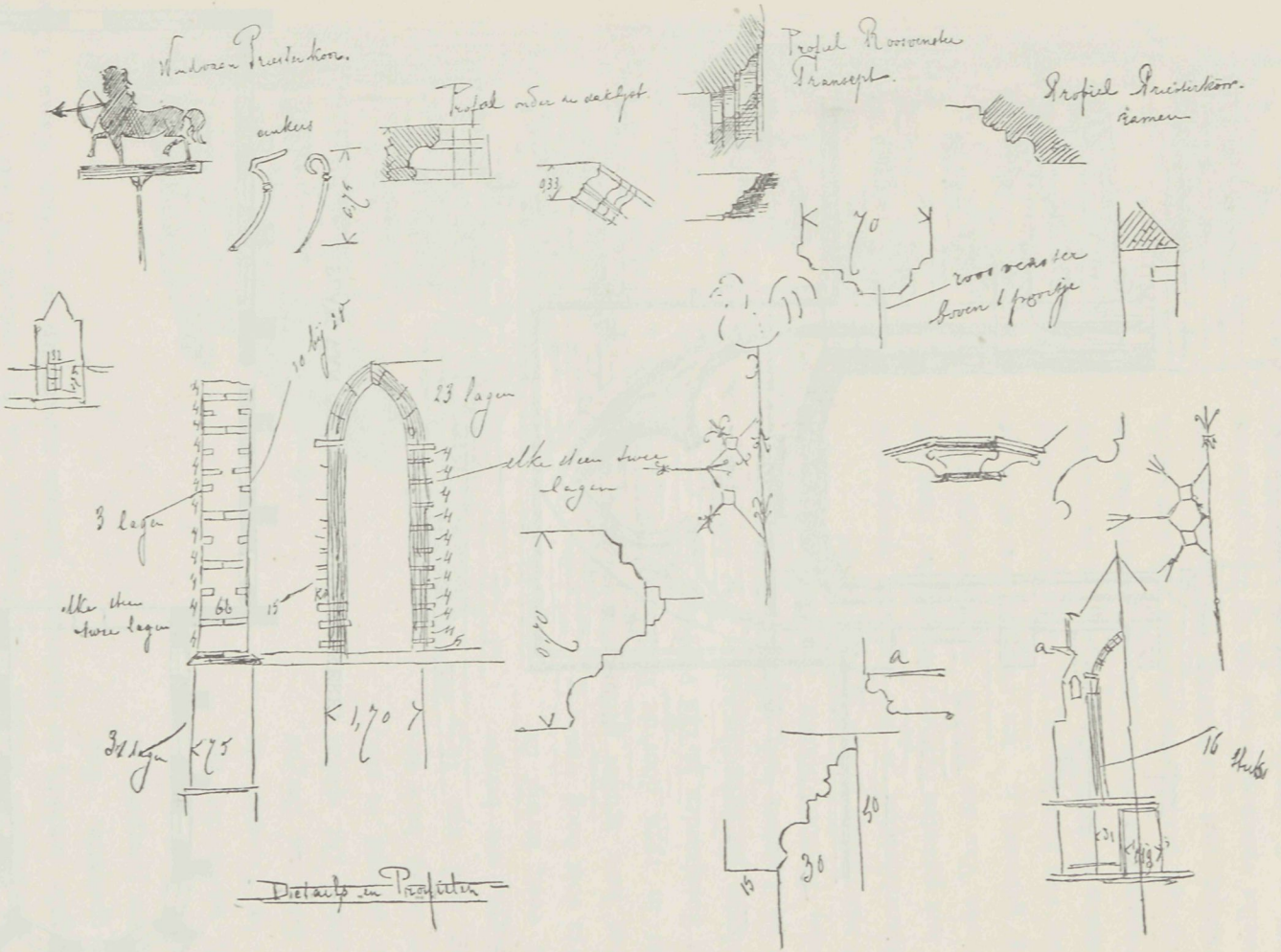

Details en Profielen

VERSCHILLENDE DETAILS.

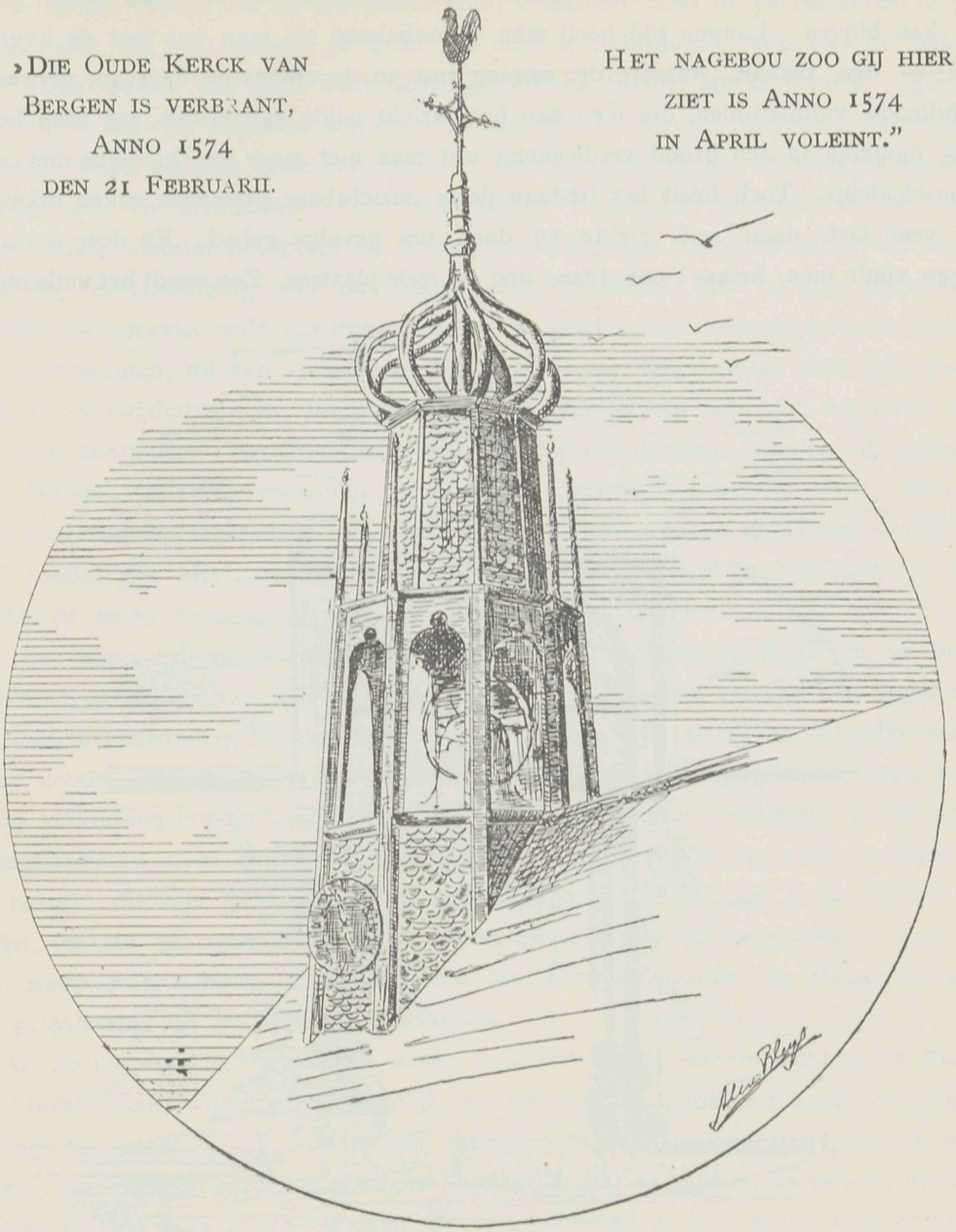

TORENSPITS.

Dit nagebouw is het priesterkoor, dat hersteld werd en waarop men nevenstaande klokketoren plaatste, hetwelk nog als kerk gebruikt wordt.

Alex. Bleys.

De hygiène in de Bouwkunst.

II.

't Is niet voldoende den grond, waarop gebouwd zal worden, te zuiveren en droog te leggen, vóór men tot de uitvoering van het werk overgaat, de hygiène gebied ook, dat

er maatregelen genomen worden, waardoor de bodem, als hij bewoond wordt, droog en zuiver kan blijven. Langen tijd heeft men — onbekend als men was met de hygiènische wetten — den bodem, waarop de woning rust en de omgeving daarvan, verwaarloosd. Verschillende vuilnisstoffen, die men aan het gezicht wilde onttrekken, zag men liefst zoo spoedig mogelijk in den grond verdwijnen; wat men niet meer zag hinderde niet en achtte men onschadelijk. Toch heeft het bestaan dezer onzichtbaar geworden zaken dikwijls niet alleen veel last, maar zelfs ziekte en dood ten gevolge gehad. En deze oorzaken en gevolgen vindt men, helaas! ook thans nog op vele plaatsen. Zoo wordt het vuile huiswater

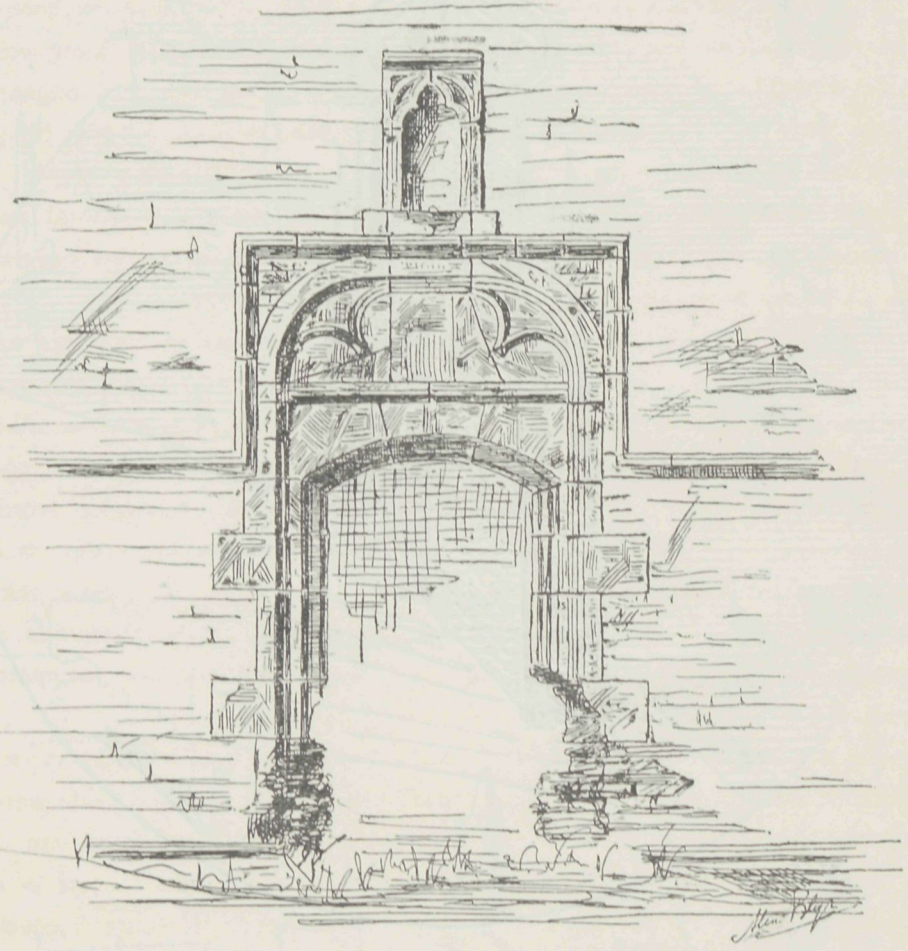

ZIJINGANG KERK TE BERGEN.

meestal nog eenvoudig naast de woning, in 't beste geval in een open goot, geworpen of geleid en men denkt er niet aan, dat er op die wijze weinig van in de naburige kanalen of grachten terecht komt, dat het meeste in den bodem dringt en dezen aldus in hooge mate verontreinigd en vochtig houdt. Het hemelwater, dat op erf en dak en tegen de muren neerslaat, wordt maar zelden in een goed spoor geleid, waardoor het eveneens in den bodem verdwijnt, het grondwaterniveau verhoogt en oorzaak wordt van vochtige woningen.

Het meest echter zondigt de mensch tegen de hygiènische wetten dáár, waar hij niet behoorlijk zorg draagt voor isoleering en verwijdering van de faecaliën. Op vele plaatsen,

vooral in kleine steden en op het platte land, verzamelt men de excrementen in putten of kuilen, met het voornemen ze later als mest te gebruiken. Wanneer de bodem en wanden dezer putten van goed materiaal opgetrokken en met sterke cement opgemetseld zijn en daarbij dikwijls nagezien worden, dan valt er niet zooveel op deze inrichtingen aan te merken, hoewel ook de beste cementmortel hier langzamerhand, en meestal ongemerkt, oplost, verslijt, en afbrokkelt. Zeer bedenkelijke toestanden ontwikkelen zich echter, wanneer, zooals meestal het geval is, de putten slechts van houten wanden voorzien zijn. Hier is de verontreiniging van den bodem eene constante. Men is, door onbekendheid met de hieruit voorvloeiende gevaren, zelfs zóóver gegaan, het in den grond doen verdwijnen van de excrementen, tot een systeem te verheffen. In de steden, waar mest weinig waarde had en de verwijdering der faecaliën veel zorg baarde, zag men niet ongaarne, dat de inhoud der beerputten verminderde of slechts langzaam toenam, doordat hij gedeeltelijk in den bodem verdween, waardoor het dikwijls „ruimen" onnoodig werd. Men legde daarom zoogenaamde zinkputten aan, putten zonder vaste wanden en vooral zonder vasten bodem, zoodat het vloeibare en opgeloste deel der excrementen in den bodem verdween en slechts de vaste, onopgeloste bestanddeelen verzameld werden.

In de diepe en ruime putten, van menig oud eerwaardig huis, zijn op die wijze excrementen en vuilnis van allerlei aard, van generaties, ja van eeuwen her, opgehoopt en in den bodem gedrongen. De onaangename lucht, die in vele vertrekken van zulke woningen ontstaat, zoodra deuren en ramen eenigen tijd gesloten blijven, is in den regel van een dusdanig vervuilden bodem afkomstig. Ook in vele moderne woningen wordt de lucht nog verontreinigd door primitieve inrichtingen voor faecaliën en ander vuilnis. Men heeft, helaas! dikwijls genoeg gelegenheid dit door de eenvoudige, maar zekere reactie van den reukzin te constateeren. Het meest merkbaar is dit luchtbederf in den zomer, als bij weersveranderingen, vooral bij een plotseling dalen van den barometerstand, de gassen gemakkelijk uit de privaten ontsnappen.

Wat de hygiènische beteekenis dezer verontreiniging van de lucht in de woningen betreft, hieromtrent willen wij al dadelijk opmerken, dat zij niet tot acute vergiftigingen aanleiding zal geven. Ook kunnen wij, naar den tegenwoordigen stand van de leer der oorzaken van infectieziekten, nauwelijks vermoeden dat er typhus, cholera of andere besmettelijke ziekten door zullen ontstaan of verspreid worden. Wel echter moet de aandacht gevestigd worden op de *chronische* inwerking eener verontreinigde lucht op het menschelijk organisme. De beteekenis daarvan mag niet gering geschat worden, daar de lucht, die wij inademen, een onzer gewichtigste voedingsmiddelen is.

De verontreiniging van den bodem, door den inhoud van beerputten, goten enz., is bij opgravingen, in de nabijheid van dezen, voor het bloote oog zichtbaar. Bij oude zinkputten is de grond dikwijls in den omtrek van eenige meters vet, taai, zwart en stinkend. Doch ook schijnbaar goedgebouwde putten, met betrekkelijk dikke baksteenwanden en cementbekleeding, beschermen den aangrenzenden grond niet volkomen voor impregneering met den inhoud der putten; chemische analysen van aarde, genomen uit den ondergrond van uit goed materiaal gebouwde putten, hebben dit bewezen.

Hoe sterk echter de verontreiniging van den bodem ook moge zijn, zij zou nog veel grooter wezen, als de grond niet de eigenschap bezat, tot zekeren graad, de offensieve organische producten langzamerhand om te zetten (te mineraliseeren) in anorganische, onschadelijke stoffen en zich op deze wijze zelf te zuiveren. Reeds vóór eeuwen was men met deze werking, deze zelfreinigende kracht, in den bodem van kerkhoven bekend. Men wist, dat na een zeker tijdperk, 't welk door den aard van den grond bepaald wordt, ieder spoor van de begraven lijken verdwenen is.

In den laatsten tijd is door de professoren Falk en Soyka de desinfecteerende werking van den aardbodem experimenteel bewezen, maar tevens werd door hen geconstateerd, dat deze werking hare grenzen heeft: zeer geconcentreerde oplossingen van vuilnisstoffen ondergaan nauwelijks eenige verandering, terwijl eene verdunning de mineraliseering bevorderlijk is. Bij een gestadigen toevoer van vuilnisproducten zal de bodem daarvan langzamerhand verzadigd worden en zal hij tot vervuiling overgaan, niettegenstaande zijne zelfreinigende eigenschap.

De impregnatie van den bodem met vuilnisstoffen treft in de eerste plaats het *grondwater* en de *grondlucht*. Wat de grondlucht betreft, de hoedanigheid daarvan schijnt van groot hygiënisch gewicht te zijn, daar aan eene voortdurende communicatie van deze met de woninglucht, niet getwijfeld mag worden. Verontreiniging van het grondwater treedt vooral bij welputten bedenkelijk te voorschijn. (Op het gevaar van onzuiver water wezen wij in een vorig artikel; dat het o. a. cholera en typhus doet ontstaan of verspreiden, is zoo goed als bewezen).

De stoffen, die aanleiding kunnen geven tot verontreiniging en te groote vochtigheid van den bodem en waarvoor de bouwmeester daarom maatregelen moet nemen ter verwijdering en isoleering, zijn meestal van velerlei aard en van meer of minder hygiënisch belang. Steeds echter zal bij het bouwen van *woningen* eene regeling getroffen moeten worden, door welke

1e het huis- en hemelwater en

2e de vaste en vloeibare excrementen van de bewoners geïsoleerd en afgevoerd kunnen worden, zooveel mogelijk zonder dat deze stoffen met den bodem in aanraking komen.

Zelden of nooit zal het terrein of de helling der bovenste bodemlagen bij eene woning zóódanig zijn, dat het huis- en hemelwater daarvan regelmatig en snel kan afvloeien, zonder dat een groot gedeelte in den bodem dringt, dezen verontreinigt en onderaardsche poelen en plassen vormt, waarvan het niveau, vooral bij aanhoudenden regen of in het voorjaar, bij plotseling smelten van groote sneeuwmassa's, aanmerkelijk kan stijgen en dan met kelders en fundamenten in aanraking komt. In sommige steden is dit kwaad nog in de hand gewerkt door de overigens hoogst nuttige waterleidingen. Dezen toch deden het waterverbruik, en daarmede de quantiteit huiswater, min of meer plotseling in hooge mate toenemen, zonder dat men de gelegenheid tot waterafvoer daarmede gelijken tred deed houden. Aan de eene zijde werden zindelijkheid gemak in de woningen bevorderd, doch tevens werden erf en straten en daarmede den bodem, met eene grootere hoeveelheid onzuiver water belast. (*Wordt vervolgd.*)

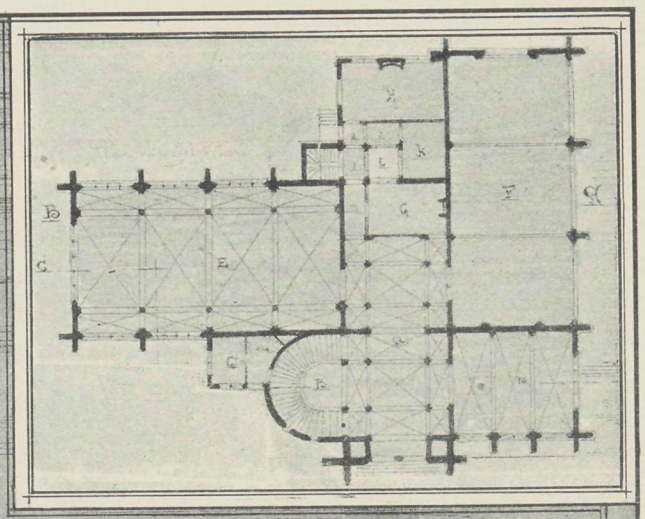

DRUK v.D. OSSEMAN, AMST.

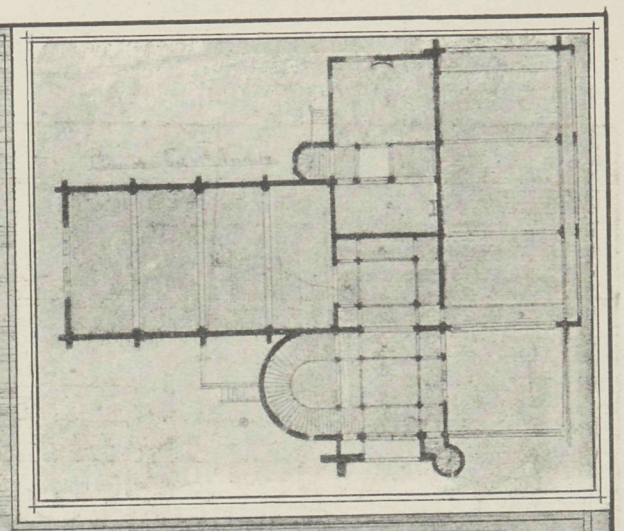

Vademecum der Bouwvakken 1894.
9e Jaargang.

DRUK v. D. OSSEMAN, AMST.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een provinciaal Museum van Oudheden,

door JOH. A. VAN DONGEN,

Architect te Breda.

Tot nadere verduidelijking van het ontwerp kunnen wij meedeelen dat de platte grond bevat:

1. Vestibule met hoofdtrap.
2. Garderobe en vertrek voor den portier.
3. Zaal voor voorwerpen van nijverheid.
4. Op de 1ste verdieping zaal voor schilderijen en teekeningen.
5. Zaal voor gouden en zilveren voorwerpen.
6. Overdekte ruimte voor fragmenten van bouwwerken.
7. Woning bewaarder.

De prijsvraag voor een ontwerp van een provinciaal museum van oudheden werd in 1890 uitgeschreven. Vijftien ontwerpen kwamen daarop in, waarvan dit het prijsbekroonde werd.

Het Damrak te Amsterdam.

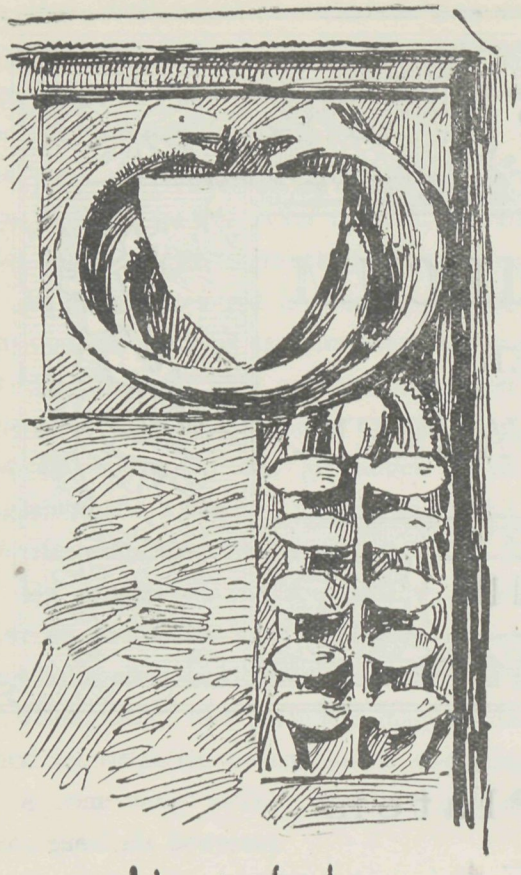

Hoekstuk

Langen tijd is het Damrak de verzamelplaats van allerlei wanstaltigheden geweest en is het nog: wanneer wij letten op het houten gevaarte dat men korenbeurs noemt, of een dito hulppostkantoor genaamd, dat gedurende de oprichting reeds allerlei functiën waarnam, en nu naar wij hopen zijn laatste bestemming heeft verkregen. Maar daarvoor is nog de tijd. Het eenmaal schilderachtige stadsgedeelte met zijn vertier door de beurtvaart aangebracht, is er niet beter op geworden. Eerst een zandwoestijn, toen een plantsoen voor een blauwe Maandag en toen wat wij zoo even omschreven. Geen wonder dat de ondernemingsgeest niet geprikkeld werd wat nieuws en goeds daar ter plaatse te doen verrijzen. Men lapte en kwakkelde met wat er was. Daar trad onze bouwmeester BERLAGE te voren met het ontwerp voor de Verzekeringsbank, dat dezer dagen van zijn beschutting ontdaan, aan den weg timmert, voor ieder ter beoordeeling. Die beoordeeling is velerlei. Daar zijn vele personen die het maar niet fraai kunnen vinden, anderen die er mee dweepen. Wanneer wij eene keuze mochten doen, dan zouden wij ons tusschen beiden instellen, het liefst aan de kant van de laatste beoordeelaars. Daar is zoo machtig veel noodig voor den bouwmeester om zich los te maken van alles wat hij dagelijks ziet en dat deed BERLAGE hier op bizonder gelukkige wijze. De toestand is gebroken. Het is iets nieuws tusschen al het oude en die erkenning, is voor den bouwmeester reeds eene groote waardeering. Het geheel maakt door zijn eenvoud in hoofdlijnen, door zijn rijkdom in gedachten van versiering, niettemin spaarzaam aangebracht, een indruk, die alle deskundigen noopt tot beschouwing en hen met welgevallen dit dikwerf doet herhalen. Amsterdam is een gevel rijker geworden, waarop met voldoening mag gewezen worden en zoo hecht ineengezet, dat de eeuwen wel iets van de kleur,

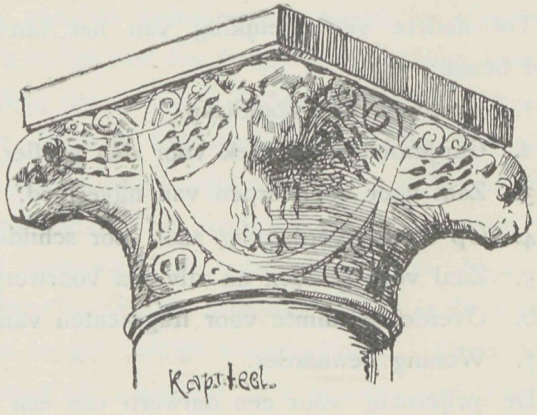

Kapiteel.

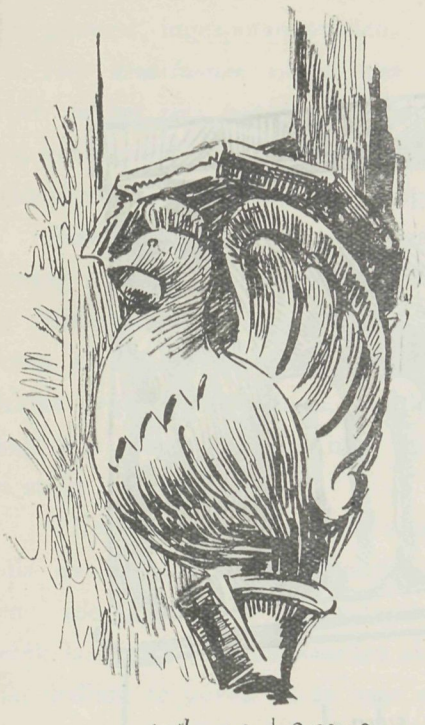

cul de lampe

weinig echter van den hoofdvorm zal doen verloren gaan. BERLAGE kan tevreden over zijn stichting zijn. Want al moge er kleine bedenkingen zijn zooals die dat de ijzeren steunpunten onder de balconplaat met de verhouding van de laatste niet bizonder overeenstemmen, toch is alles van dien aard dat dergelijk zien van den een bij den ander verloren gaat bij de beschouwing van het geheel. Wij danken aan de vaardige teekenstift, van den heer MOLKENBOER, eene serie onderdeelen van het gebouw, allen het beeldhouwwerk betreffende, die wij in twee afleveringen zullen doen volgen. Die beeldhouwwerken zijn van ongemeen fraaie opvatting. Vol leven en bearbeidt op eene wijze die menigeen doet uitroepen zij zijn niet af, maar wat juist de waarde bepaalt, meer dan genoeg, om begrepen te worden. Daar is geen tijd verspilt met kleinzielige hoekjes uit te peuteren en te blazen, die vergaderplaatsen van stof en allerlei zijn. Zij zijn breed en in overeenstemming met het geheel dat zij versieren. Dat is een bewijs dat de beeldhouwer VAN ZIJL die dergelijke fragmenten zoo ongemeen schoon weet af te werken, den bouwmeester begreep en waar dat geschiedt, onze oude kunst

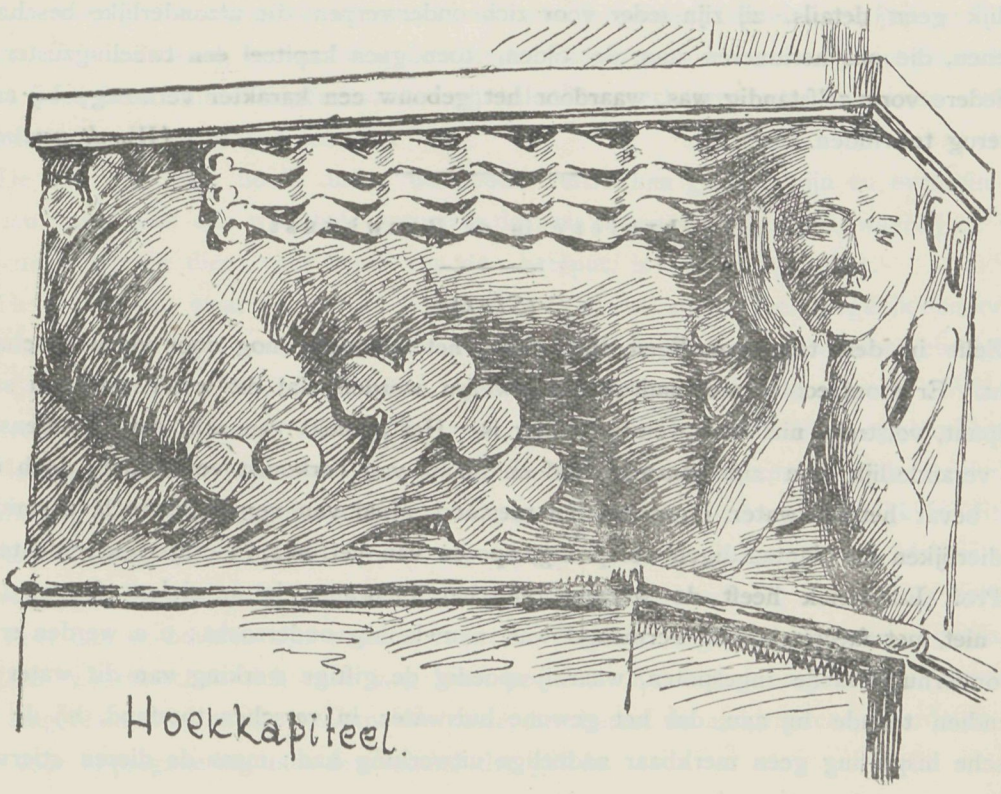

Hoekkapiteel.

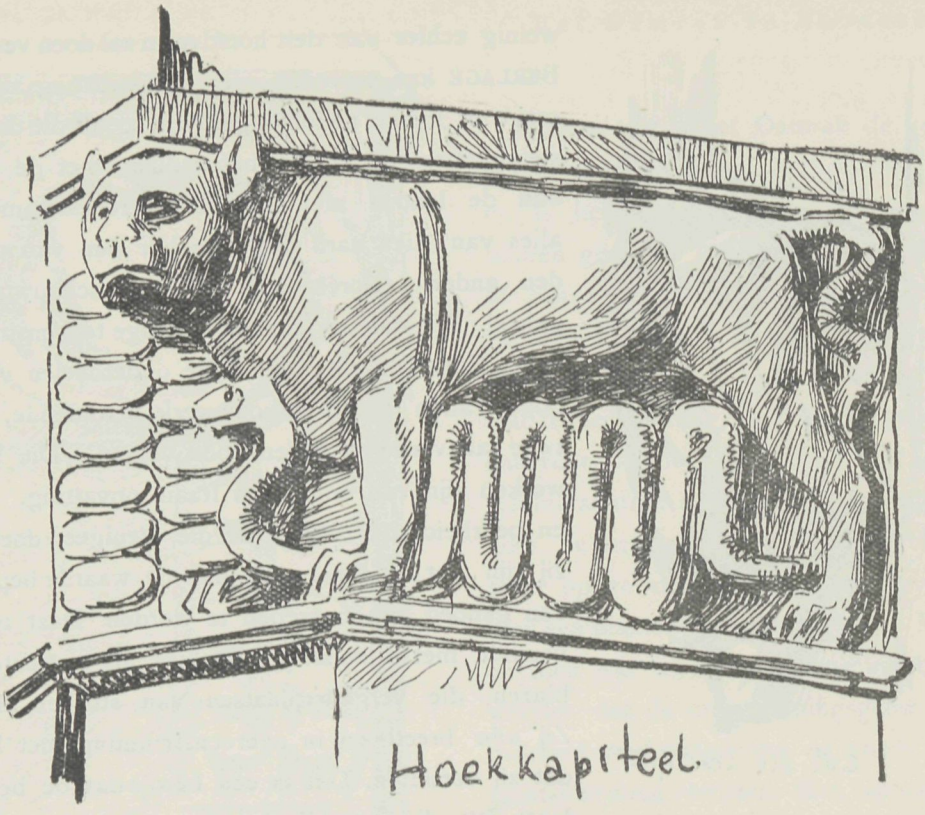

levert daarvan het bewijs, wordt iets degelijks verkregen. Al deze details zijn die van kapiteelen, hoekstukken boven den ingang, en cul de lampe onder de nis. Maar zij zijn eigenlijk geen details, zij zijn ieder voor zich onderwerpen die afzonderlijke beschouwing verdienen, die ons herinneren aan de tijden, toen geen kapiteel een tweelingzuster vond, toen iedere vorm zelfstandig was, waardoor het gebouw een karakter verkreeg, bij anderen niet terug te vinden. (*Wordt vervolgd.*)

De hygiène in de Bouwkunst.

(*Slot.*)

Zelfs in den tegenwoordigen tijd wordt het *huiswater* nog door velen onschadelijk geacht. Er moet echter met nadruk op gewezen worden, dat dit water, van een sanitair standpunt, volstrekt niet van weinig belang is. Het spreekt van zelf, dat de samenstelling zeer veranderlijk kan zijn naarmate tijd en plaats van herkomst verschillen, doch in den regel bevat het huiswater, in opgelosten toestand, afval van verschillende levensmiddelen, van dierlijken en plantaardigen oorsprong, sporen van vet, zeep, dierlijke excrementen, enz.

Prof. Emmerick heeft de werking van het huiswater, dat in riolen afgevoerd werd, doch niet met faecale stoffen vermengd was, nauwkeurig onderzocht; o. a. werden er konijnen onderhuids mede ingespoten, waarbij spoedig de giftige werking van dit water bleek. Bovendien toonde hij aan, dat het gewone huiswater, in verschen toestand, bij de onderhuidsche inspuiting geen merkbaar nadeelige uitwerking had; maar de dieren stierven als

zij met hetzelfde water, wanneer dit 2 à 3 dagen aan zijne eigen ontbinding overgelaten was geweest, ingespoten werden.

Het *hemelwater* is uit een oogpunt van bodemverontreiniging van weinig gewicht. Toch is het zeer noodig, dat het geregeld afleiding vindt, opdat het geen oorzaak worde van vochtigheid der woning. Open goten, ter verwijdering van het hemelwater, zijn maar zelden toereikend, daar het noodige verval in den regel ontbreekt.

Riolen zijn daarom voor den afvoer, èn van het hemel- èn van het huiswater, nagenoeg zonder uitzondering voor iedere woning onontbeerlijk. Voor het huiswater moeten zij onvoorwaardelijk noodzakelijk geacht worden, vooral nu wij weten, dat dit water, in goten of kuilen gevoerd, den bodem (en door verdamping ook de lucht) op hoogst schadelijke wijze verontreinigd, daardoor tot ontwikkeling en verspreiding van ziekten aanleiding kan geven en dus met de moderne eischen van hygiëne, zindelijkheid en comfort in strijd is.

Eene eerste voorwaarde voor eene doeltreffende rioleering, ter verwijdering van het huis- en hemelwater, is de mogelijkheid eener snelle wegvloeiing van den inhoud der buizen; voorts moet dit rioolwater naar een plaats kunnen geleid worden, waar het onschadelijk is. Aan deze voorwaarden is het eenvoudigst te voldoen, door de riolen eene behoorlijke helling te geven en ze naar een stroomend water van niet te geringe watermassa te leiden, waarin zij in den regel zonder bezwaar mogen uitmonden. Wenschelijk is het de riolen, die voor het huiswater bestemd zijn, tevens te doen dienen voor de afleiding van hemelwater; dit heeft het voordeel, dat er door de atmospherische neerslag van tijd tot tijd eene zeer gewenschte doorspoeling der buizen plaats heeft.

De *beerput*. Ofschoon de beerputten van een hygiënisch standpunt afgekeurd moeten worden, toch zullen zij, in verreweg de meeste woningen, vooreerst nog niet plaats kunnen maken voor betere inrichtingen, zoodat wij enkele opmerkingen over hun *bouw* en *ligging* hier niet achterwege mogen laten.

De beerput mag nooit onder bewoonde vertrekken gelegen zijn en evenmin direkt aan den muur van een woonhuis grenzen; de zeer algemeene toestand, waarbij de fundament-muur tegelijk dient voor wand van den beerput, is zeer verwerpelijk.

Het materiaal, waarvan de put geconstrueerd wordt, zij zooveel mogelijk ondoordringbaar voor water; hout en slechte steen mogen niet voor bodem en wanden gebezigd worden. Slechts de beste baksteen en het beste cement kunnen hiervoor dienen. Wel zullen mettertijd ook de muren, die van dit materiaal van de beste kwaliteit opgetrokken zijn, den inhoud der put doorlaten, doordat het kiezelzuur van het cement zich verbindt met de alkaliën der faeces, doch het moet toegegeven worden, dat het mogelijk is, dit doordringen tot een minimum te beperken; worden de putten namelijk van kleinen inhoud gemaakt en dikwijls geledigd, dan zal de genoemde verandering van weinig beteekenis zijn. Zeer aan te bevelen zijn wanden van eene dubbele laag hardgebrande en geglaceerde baksteen, waartusschen zich eene laag leem bevindt. Reeds het omgeven der muren met eene laag leem, van eenige centimeters dikte, beschermt de aangrenzende aarde in hooge mate voor impregneering met den inhoud der putten.

De kubieke inhoud der put moet zoo klein mogelijk zijn, opdat de ontbindende excrementen niet jarenlang verzameld worden; hoe kleiner de put, hoe veelvuldiger hij geledigd moet worden en des te volkomener zullen de met zijn bestaan verbonden slechte toestanden vermeden kunnen worden.

In 't belang eener zooveel mogelijk volkomen reiniging van den put, wanneer hij geledigd wordt, is het noodig de hoeken af te ronden en den bodem in den vorm van een omgekeerd gewelf te verdiepen. Voorts moet de put van boven luchtdicht gesloten worden; hierdoor blijft het hemelwater er buiten en wordt de gasvormige inhoud minder afhankelijk van de luchtbewegingen en veranderingen in den luchtdruk. De eenvoudigste en doelmatigste bedekking verkrijgt men met eene goed sluitende ijzeren plaat. Wordt de put alleen met planken bedekt, dan moet daarop eene aardlaag van leem of klei aangebracht worden.

Ventilatie. De gewone wijze, waarop de met gassen bezwangerde lucht in de beerputten gelegenheid vindt te ontsnappen en vervangen wordt door versche lucht, is zoo ondoelmatig mogelijk. Meestal toch geschiedt deze luchtverwisseling door den druk der koudere buitenlucht, die den gasvormigen inhoud der putten in de buizen doet opstijgen en in de woningen verspreidt. Door het aanbrengen van een luchtkoker in den mond van den put wordt dit kwaad niet voorkomen maar verergerd, daar hierdoor de buitenlucht gemakkelijk toegang bekomt tot den put en de gassen des te eerder door de buizen der privaten opwaarts gedreven worden.

De eenvoudigste en doeltreffendste ventilatie voor een beerput is nog altijd die, welke door prof. Pettenkofer ontworpen en reeds dikwijls aanbevolen werd Hierbij wordt de val-(hoofd-) koker tot boven het dak verlengd en in zijn bovenste gedeelte zoo mogelijk eene warmtebron (gasvlam) aangebracht, terwijl de raampjes der privaten geopend blijven en de put hermetisch gesloten wordt. Bij deze inrichting kan er, ook als er, bij meerdere etages, privaten boven elkander gelegen zijn, geen lucht uit de valkokers in de woningen dringen, want er heeft eene direct tegenovergestelde luchtstrooming plaats: de door de raampjes der privaten voortdurend toestroomende koudere buitenlucht neemt haar weg door de brilopening in den zijkoker en wordt, als er steeds gelegenheid bestaat voor nieuwen toevoer, in vereeniging met de gassen, die uit den put opstijgen in den verwarmden valkoker naar boven gedrukt en getrokken en in de vrije atmosfeer gedreven.

Voor eene regelmatige en voldoende werking van deze ventilatie-inrichting is het noodzakelijk, dat de valkoker overal dezelfde wijdte en een verticale richting heeft. Voorts moet hij van binnen glad en van ondoordringbaar materiaal opgetrokken zijn; houten valkokers zijn spoedig met de excrementen doortrokken en moeten dus onvoorwaardelijk afgekeurd worden. Het meest aan te bevelen materiaal voor valkokers is geëmailleerd gegoten ijzer of geglaceerde steen. De hoek, die de zijkokers met den hoofdkoker vormt, mag 25—28 graden niet te boven gaan.

Het bovenste trechtervormige deel van den zijkoker in het privaat, moet, volgens prof. Vogt, niet den konischen- of buikvorm hebben, zooals men algemeen aantreft, want deze vorm is slechts bij waterclosets doelmatig. Bij privaten zonder waterdoorspoeling moet

de achterwand van den trechter verticaal zijn en beneden zelfs in geringe mate terugwijken, opdat de vaste excrementen niet daaraan blijven kleven. Ook de voorwand van den trechter mag niet hol zijn en zijne helling zij zoo sterk mogelijk om eene snelle verwijdering der faeces te verkrijgen. Teneinde de neervallende faeces binnen zoo nauw mogelijke perken te houden en de afspoeling der wanden door de urine te bespoedigen, geve men den trechter en den daaraan-sluitenden zijkoker, in doorsnede, den eivorm.

B. W. R.

Ingolin.

In verschillende uitgaven prijkt een annonce die het Ingolin aanbeveelt in enkele zelfs vergezeld van een eerwaardig oud heer, die al zijn zeggingskracht ten beste geeft om op het nuttige van het middel te wijzen. Het middel in den handel gebracht door den heer D. Freni, Marnixstraat 39, Amsterdam, moet dienst doen om vochtige en salpeterachtige muren, zwammig hout enz. voor verder bederf te behoeden, in een woord te maken dat het de vocht beperkt.

Twee jaren wordt voor de deugdzaamheid ingestaan. Het gaat niet aan alle middelen van dergelijken aard te bespreken, de serie is te groot. Ingolin maakt echter eene uitzondering omdat het door deugdzaamheid zich aanbeveelt. Wij zouden dat niet zoo onderschrijven, indien niet vooraf informatien door ons waren ingewonnen, of dat oordeel op waarheid berust. De heer J. B. Logeman, te Amsterdam, die het middel heeft toegepast, schrijft ons als zijne bevinding, dat het Ingolin volgens de voorschriften door hem aangebracht in de praktijk heeft bewezen in alle opzichten te voldoen. De heer J. H. C. Schumacher eveneens te Amsterdam was even welwillend met het beantwoorden der vraag. In Januari nam ZEd. er de proef mede op een muur die voortdurend uitsloeg. Een gedeelte werd bestreken met Ingolin, een ander deel met portland cement. Waar Ingolin werd aangebracht is alles nog totaal droog, terwijl daaromheen de vochtige plekken zich weder lieten zien. Hoewel dit nu nog geen bewijs van onfeilbaarheid voor het middel is, zoo bewijst het echter dat Ingolin beter de vocht afsluit dan portland cement, wat reeds eene aanbeveling is. Tot op dit oogenblik beantwoordde de proef dus aan de verwachting. Waar wij inderdaad veel waarde hechten aan dit praktisch oordeel, is het zeker niet gewaagd tot proefname het Ingolin aan te bevelen. Wij bouwkundigen weten wat vocht in de woning is, en dat daartegen al zeer weinig gebrouwen is, kan dat door Ingolin gekeerd worden, dan vormt het middel waardige opname in ons receptenboek. De heer Freni zal gaarne een ieder nader toelichten en zeker de rij der ervaringen met nog meerdere kunnen vergrooten.

Veredeling van het Ambacht door proeven van bekwaamheid.

UITSLAG DER PROEFAFLEGGING.

Van de 25 candidaten, die zich voor het *Timmeren* hadden aangemeld, slaagden:

A. Voor *Meester:* 1, H. Ossewaarde te Goes. 2, A. van Pagé te Middelburg. 3, C. de Vries te 's Gravenhage.

B. Voor *Gezel*: 1. H. Baljet te Utrecht, 2 A. A. Hillebrand te Kralingen, 3. J. F. Hurkens te 's Hertogenbosch, 4. Th. Jansen Jr. te Haastrecht, 5. P. Korff te Den Helder, 6. G. Roelfsema te Groningen, 7. H. J. Ros, te 's Gravenhage.

Van de 5 candidaten, die zich voor het *Meubelmaken* hadden aangemeld, slaagden:

A. Voor *Meester*: L. Gerritsen, lid der firma H. Gerritsen en Zonen te Zwolle.

B. Voor *Gezel*: B. van Elburg, te Zwolle.

De eenige candidaat, die zich voor het *Huissmeden* had aangemeld, slaagde voor *Meester*, M. M. Breugelmans te Delftshaven.

Van de 9 candidaten, die zich voor het *Huisschilderen* hadden aangemeld, slaagden:

A. Voor *Meester*: 1. W. C. van As te Sommelsdijk, 2. J. E. van Leeuwen, te 's Gravenhage.

B. Voor *Gezel*: 1. H. Korff Azn. te Den Helder. 2. P. S. G. Nooteboom te Kralingen. 3. Th. Rovers te Schiedam.

De Commissie, aan wie door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Nijverheid en de Vereeniging „Arti en Industriae', de uitvoering dezer zaak was opgedragen, bestond uit de heeren: J. F. W. Conrad, oud-hoofdinspecteur van den Waterstaat, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, als voorzitter; H. L. Boersma, directeur der Ambachtsschool te 's Gravenhage, als onder-voorzitter; P. J. van Houten, lid van het Hoofdbestuur der Ned. Maatsch. tot bevordering der Nijverheid, als penningmeester en J. J. van Nieukerken, architect te 's Gravenhage, als secretaris. Deze Commissie werd voor elk vak afzonderlijk door 4 à 5 deskundigen bijgestaan.

Nu deze proefaflegging is afgeloopen, vestigt zij met aandrang de aandacht op de geslaagden en noodigt alle belangstellenden in de verbetering van den toestand der ambachten uit hen van dienst te zijn in de uitoefening van het vak, waarin zij als *Meester* of *Gezel* het bewijs van bekwaamheid verwierven.

De Commissie stelt zich voor die bewijzen van bekwaamheid binnen kort uit te reiken op eene gecombineerde openbare vergadering van de Vereeniging „Arti et Industriae" en het Dep. 's Gravenhage der Ned. Maatsch. tot bev. der Nijverheid.

PRIJSVRAGEN

Sociëteitsgebouw te Almelo.

De directie der sociëteit *Tot nut en vermaak* te Almelo roept de bouwkundigen per annonce op tot deelname aan eene door haar uitgeschrevene prijsvraag. Twee prijzen zijn daarvoor uitgeloofd, een van *f* 350 en een van *f* 150. De ontwerpen moeten bevatten sociëteit met concert-, tooneelzaal enz. en moeten ingeleverd worden voor of uiterlijk op 30 Juli 1894, ter keuze van den secretaris den heer M. G. Jannink te Almelo. Een curieuse bepaling volgt, die al het aanzien heeft of zij ten bate van de consumptie neergeschreven is, namelijk: Alle noodige gegevens zijn te bekomen in de koffiekamer der sociëteit, alwaar gedurende April en Mei 1894 de directie des Vrijdags van iedere week des ochtends van 10 tot 12 uur informatie zal verstrekken. Die bepaling vernietigd al wat goed in den aanhef was... Een kennismaking van prijsuitschrijver en prijsbeantwoorder moet altijd vermeden worden. De gelegenheid tot misbruik maken moet nooit gevormd en dit baant er volkomen den weg voor. Mondelinge inlichtingen zijn altijd gevaarlijk en bovendien de informatiën kunnen verschillen, dan wordt de strijd ongelijk. Daarom ware het beter dat al de gegevens als naar gewoonte gedrukt verkrijgbaar werden gesteld. Op deze wijze gelooven wij dat het voor de mededingers niet anders dan verdriet zal opleveren. Kon de directie daarin nog wijziging brengen, het zou zeker ten voordeele der prijsuitschrijving zijn.

Alle ontwerpen moeten onder een motto worden ingezonden en zoo spoedig mogelijk zal de uitslag worden gepubliceerd. Hoe de jury zal gevormd zijn, meld de annonce niet, en dat toch is voor de mededingers een grooten waarborg, het onderzoek dient met kennis van zaken te geschieden. Zullen dan die stumperige wedstrijden nooit uitsterven.

De nadere gegevens omtrent deze prijsvraag zijn:

1. Conversatiezaal voor ongeveer 125 personen.
2. Biljartkamer voor 3 biljarten.
3. Kasteleinswoning.
4. Flinke koffiekamer voor de tooneel- en concertzaal.
5. Tooneel- en concertzaal met galerij voor ongeveer 550 personen.
6. Waranda aan den tuinkant en eene kleine aan de voorzijde van het gebouw.
7. Kegelbaan.
8. Muziektent.
9. Privaten — voor zoover mogelijk — buiten het gebouw.
10. Gesloten gang als toegang tot de tooneel- en concertzaal, alsmede een entrée onmiddelijk van buiten.
11. Vestibule.
12. Ruime kelder.
13. Gas- en waterleiding.

Voor het gebouw moet een ruime put en klein plantsoen komen.

De teekeningen moeten in lijnen opgewerkt. De bouwsom is *f* 35.000.

Vereenigingsgebouw te Rotterdam.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, heeft een prijsvraag voor een vereenigingsgebouw uitgeschreven. Het programma is van den volgenden inhoud:

Terrein. Het terrein wordt verondersteld te zijn gelegen aan het begin van de Baan, tusschen het Van Hogendorpsplein en de Schiedamsche Vest te Rotterdam.

Vorm en afmetingen zijn op bijgevoegde situatie aangegeven.

Bestemming. Het gebouw is bestemd voor koffiehuis met restaurant; voor het houden van vergaderingen, tentoonstellingen en muziekuitvoeringen, voor het geven van partijen en voor sociëteitsgebouw ten dienste van verschillende vereenigingen.

De lokalen moeten daarom zooveel mogelijk zóó geschikt worden, dat zij zoowel vereenigd als afgescheiden, zonder hinder van elkander, te verhuren zijn.

Hoogten. Het gebouw moet bestaan uit een sousterrein hoog 2.5 M.; eene begane-grondverdieping, waarvan de vloer 1.25 M. boven de straat ligt, hoog 4 M.; benevens eene eerste en waar noodig eene zolderverdieping, waarvan de hoogten aan den ontwerper zijn overgelaten. De opgegeven hoogten zijn tusschen vloer en plafond.

Indeeling. Het sousterrein moet bevatten: eene hoofdkeuken van pl. m. 50 M²; eene bijkeuken van pl. m. 25 M²; twee provisiekamers van pl. m. 12 M² ieder; diverse kelders voor wijn, bier, brandstoffen enz.; gelegenheid voor het aanbrengen eener centrale verwarming; een diensttrap breed pl. m. 0.90 M. naar de woning van den kastelein en verder doorloopend naar de overige verdiepingen; een of meer lifts, privaten, kasten en andere gerieflijkheden.

De begane grond moet bevatten: een hoofdingang met marquise, een ruime vestibule door tochtdeuren afgescheiden; een hoofdtrap van pl. m. 2 M. breedte, een toegang voor de koffiezaal en een toegang voor de woning

van den kastelein; een koffiezaal van pl. m. 125 M2; een buffet met buffetkamertje; een biljartzaal van pl. m. 80 M2 bestemd voor 4 biljarts; een restauratiezaal van pl. m. 50 M2 en twee andere zalen, voor diverse doeleinden bestemd, van pl. m. 50 M2 ieder; een jassenkamer; een toiletkamer met diverse privaten en urinoirs, alsmede een woning voor den kastelein, bestaande uit vier vertrekken met keuken enz. Deze woning kan ook gedeeltelijk in een insteekverdieping gevonden worden, waartoe dan ook voor dat gedeelte de hoogte, van den beganen grond, lager gelegen kan zijn.

De eerste verdieping moet bevatten: eene ruime vestibule; een groote zaal van pl. m. 170 M2 met zij en bovenlicht; eene kleinere zaal van pl. m. 110 M2, op zulke wijze aan eerstgenoemde zaal grenzende, dat beiden gemakkelijk te vereenigen zijn en dat de kleinere zaal ook als tooneel kan gebruikt worden; een bergplaats voor stoelen enz. van pl. m. 25 M2, verder een zaal van pl. m. 60 M2, daarbij een buffet met buffetkamertje; twee societeitslokalen, te zamen groot 125 M2, een of meer jassenkamers, toiletkamer met privaten en urinoirs voor heeren; toiletkamer met privaten voor dames.

Zoowel aan de pleinzijde als aan de zijde van het water moeten de verschillende lokalen, op den beganen grond en eerste verdieping, ontworpen worden met veranda's, balcons of loggia's.

De zolderverdieping moet bevatten: de vereischte slaapvertrekken voor het dienstpersoneel, een strijk- en mangelkamer, eenige bergplaatsen en een vijf- of zestal schilderateliers van pl. m. 30 M2 ieder.

De twee gevraagde teekeningen zijn: de plattegronden; de twee voornaamste gevels en twee doorsneden op een schaal van 1 à 100.

Situatie.

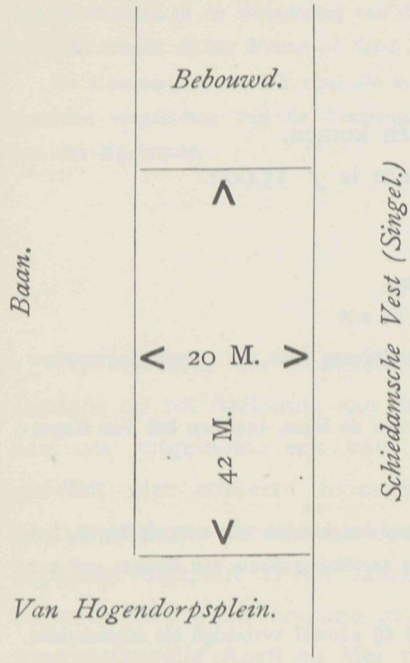

Een detail van een der voornaamte gevelpartijen op een schaal van 1 à 20.

De detailteekening kan in potlood, de overige teekeningen moeten in inktlijnen bewerkt zijn.

De verdere wijze van afwerking wordt geheel vrijgelaten.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt en verder vergezeld zijn van een gesloten naambrief en een correspondentieadres, waarop het motto der teekeningen herhaald is.

De inzending moet plaats hebben uiterlijk 15 September a.s. aan het adres van den 1ste Secretaris, Scheepmakershaven 69*a*. Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren: J. Verheul Dzn., J. P. Stock Wzn. en C. N. van Goor, architecten te Rotterdam; Paul du Rieu, bouwkundig ingenieur en J. J. van Nieukerken, architect, beiden te 's Gravenhnge.

Zij heeft het recht de volgende bekroningen toe te kennen:

Een 1ste prijs, bestaande uit: de zilveren medaille, benevens *f* 100.

Een 2de prijs, bestaande uit: de bronzen medaille, benevens *f* 50.

Verder een of meer eervolle vermeldingen.

De uitslag der bekroningen zal op de eerstvolgende wintervergadering van B. en V. bekend gemaakt en de ingekomen ontwerpen aldaar geëxposeerd worden.

Het gemotiveerde rapport der commissie van beoordeeling zal daar tevens ter inzage liggen.

NAMENS HET BESTUUR,

HENRI EVERS, *Voorzitter.*

B. TH. KRAAIJVANGER, 1*e Secretaris.*

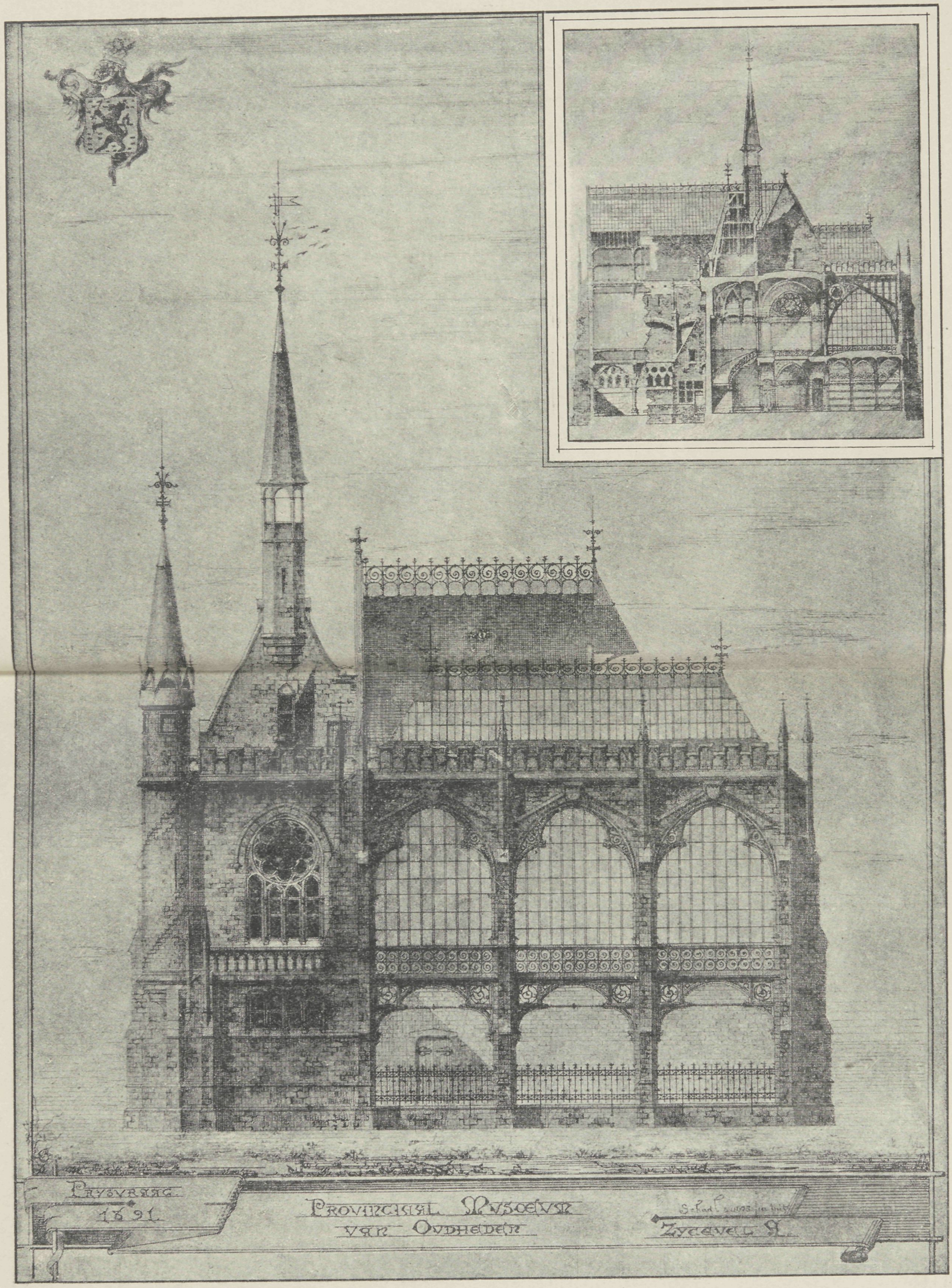

DRUK v. D. OSSEMAN, AMST.

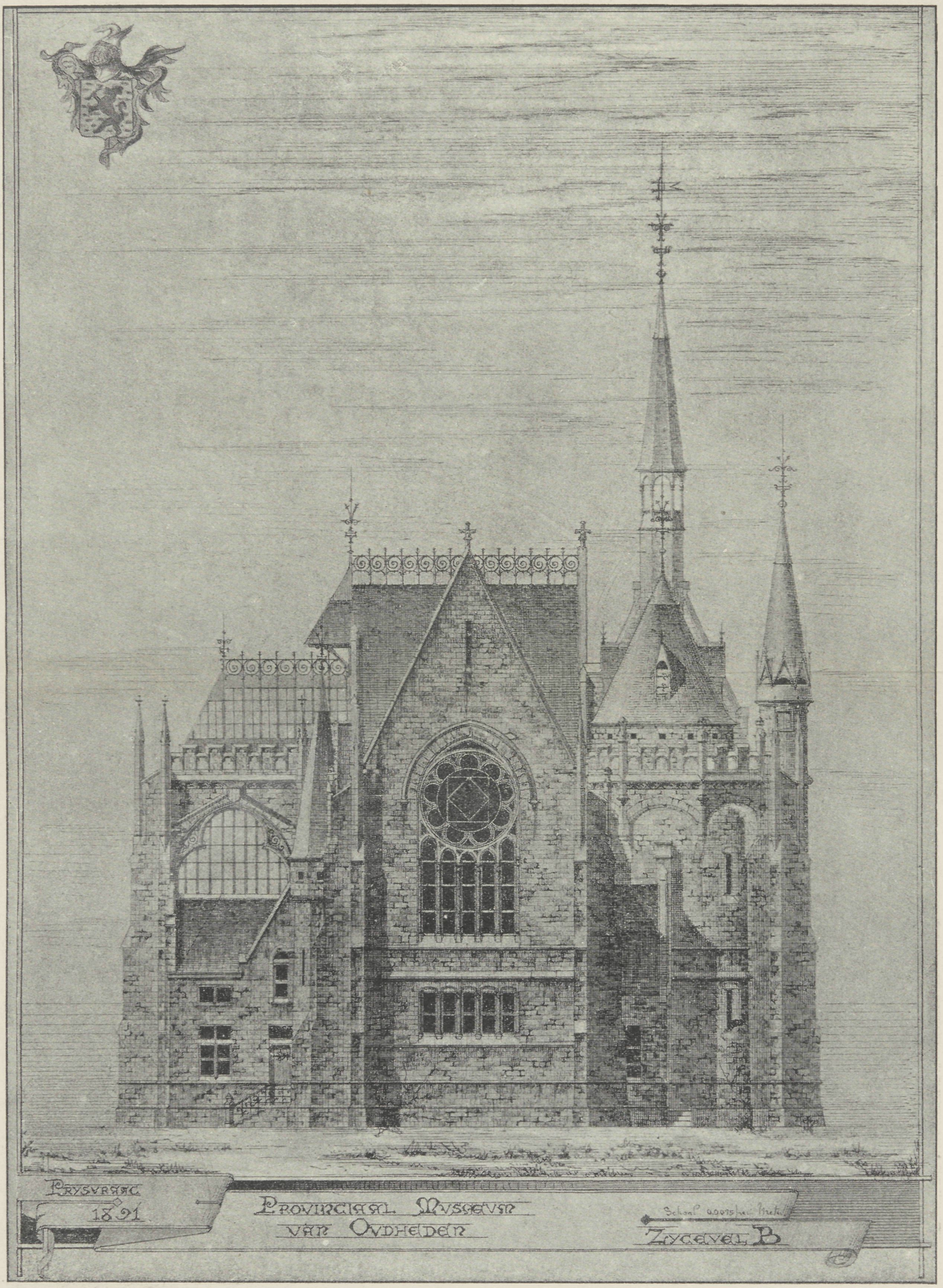

Vademecum der Bouwvakken 1894.
9e Jaargang.

DRUK v.D. OSSEMAN, AMST.

Afl. 9, Plaat 13

Bij de Platen.

Cadettenschool te Alkmaar.

GEVEL VOOR EEN TRAPPENHUIS.

Teekening van P. KOLPA.

De gevel, uitgevoerd naar het ontwerp van den architect J. J. van Nieukerken, is in metselsteen hardgrauw (waalworm) opgetrokken, de tympanvullingen boven de raamkozijnen, aangeduid door arceering, zijn van frisch rood Groninger steen. De metselwerken onder de gootlijst en onder den cordonband, volgens de boven aan de teekening aangegeven details, zijn van dezelfde steensoort, terwijl de arceering bij het metselwerk onder den cordonband aangeeft dat men de frisch roode steen afgewisseld heeft met de zacht van kleur zijnde, gele zeeuwsche steen. De natuurlijke steen aan den gevel verwerkt, is die van Morley en wel de half harde kwaliteit.

Levensverzekering-gebouw Amsterdam.

In onze vorige aflevering hebben wij toezegging gedaan nog enkele details van het beeldhouwwerk te zullen doen volgen; aangebracht aan het gebouw der levensverzekering

gevestigd Damrak, Amsterdam. In de laatste dagen hebben de zienswijzen omtrent den bouw

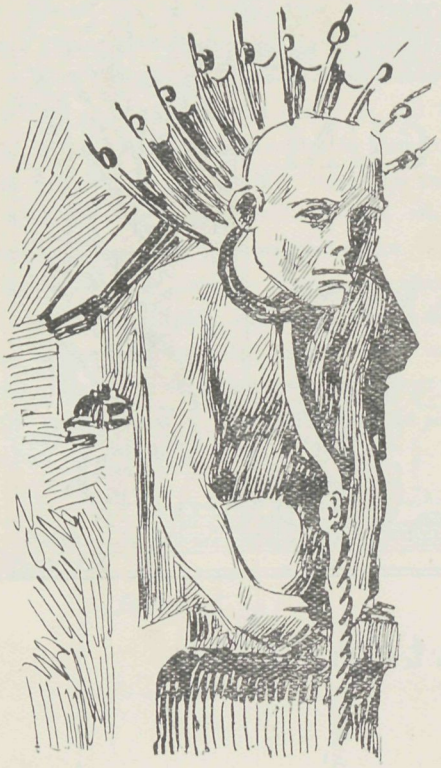

zich op velerlei wijze uitgebreid, en is daarbij het verschil van opvatting opmerkelijk. Het feit alleen dat de bouwmeester BERLAGE voor zijn ontwerp zoo de aandacht weet te trekken, bewijst voldingend dat er verdienste in zit, die menigeen opvalt. De details die wij hierbij als tekstfiguren geven, zijn de beide balconplaatdragers, die de zware steenen plaat, opgehangen aan de ijzeren beugels, om hunne halsen geklonken hebben, om deze op de bestemde plaats te houden. De beide cul de lampe en de nokversiering zijn natuurnabootsingen, zoo als de beeldhouwer Van Zijl gewoon is die terug te geven.

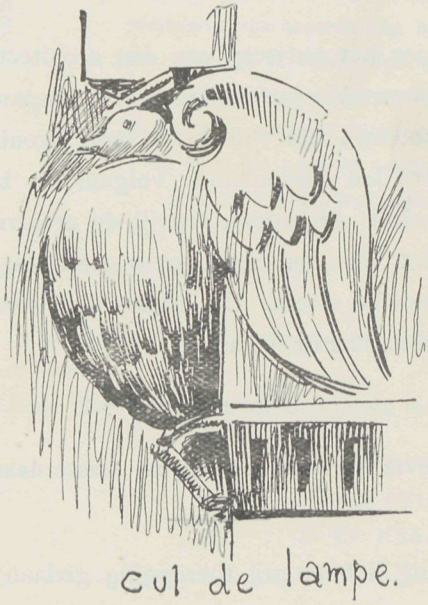

cul de lampe.

Karaktervol en zonder tot een bewerking af te dalen die dikwerf oorzaak is dat de hoofdvorm door de onderdeelen geheel zich nagenoeg verliest.

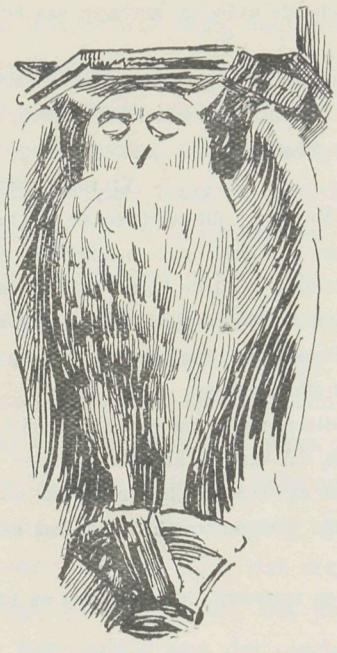

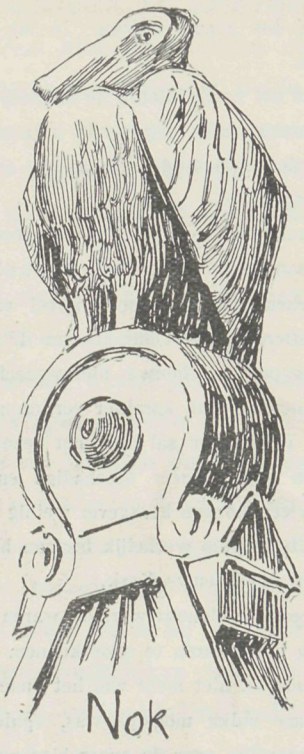

De Nieuwe Kerk te Amsterdam.

De verbouwing van de Nieuwe Kerk te Amsterdam heeft tot zeer eigenaardige polemiek aanleiding gegeven. Jhr. Victor de Stuers ving in de Meimaand aan met op de navolgende wijs de restauratie te bespreken in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, en zooals te verwachten was beantwoordde de bouwmeester Posthumus Meijjes vier dagen later het schrijven van den heer de Stuers. Wij laten beiden hieronder volgen.

In een der beide laatste nummers van het Bouwkundig Weekblad komt eene beschrijving voor van de door den architect Posthumus Meyjes uitgevoerde herstelling van den gevel van het Noordertransept der Nieuwe Kerk te Amsterdam. Daarin wordt medegedeeld „dat alle beeldhouwwerken en verdere détails, lijsten enz., met de grootste zorg *opnieuw werden „opgehakt*".

Dat men tot deze bewerking is overgegaan, moet zoowel uit een artistiek, als uit een technisch oogpunt worden betreurd. Hoe handig dat opkappen geschiedde, het oorspronkelijke beeldhouwwerk verliest daarbij toch onvermijdelijk iets van zijn karakter. Voorts ontneemt men door deze bewerking aan de steen de huid, die zich bij het cristalliseeren van het groefwater toen de steen oorspronkelijk gekapt werd, aan de oppervlakte gevormd heeft en die van het grootste nut is voor het behoud van de steen tegen klimatorische invloeden. Is die laag weggekapt, dan is de steen beroofd van hare bescherming en is zij aan langzamen ondergang prijs gegeven.

Waartoe heeft men overigens dat kostbare opkappen noodig geacht? Waar de beeldhouwwerken te veel verweerd waren, heeft men ze vernieuwd, en daar is niets tegen, mits men de oude stukken niet al te spoedig veroordeeld heeft. Maar waarom de niet verweerde stukken opgeknapt? Vermoedelijk om er een helder, lichtkleurig aanzien aan te geven, harmonieerend met de nieuwe stukken. Dit mocht echter geen reden zijn. Dat steen die 4 eeuwen oud is, grijs en grauw uitziet, is geen euvel, maar natuurlijk en onvermijdelijk. De nu opgeknapte steen zal over 10 jaren toch weer grauw worden; zal men dan andermaal gaan opkappen? Wat blijft er met zulk een

stelsel na eene eeuw van over? Ook het disparaat tusschen de kleur van de oude en de nieuwe steenen is slechts tijdelijk en dus zonder belang. In elk geval moesten de boven geschetste nadeelige gevolgen van het ophakken weerhouden.

Ik acht het nuttig hierop de aandacht te vestigen, omdat deze onoordeelkundige behandeling van het steenwerk bij oude monumenten mij reeds herhaaldelijk gebleken is te vallen in den smaak onzer autoriteiten, die daartoe verleid worden door de den Hollanders aangeboren zucht naar net- en frisschheid.

27 April, 1894. VICTOR DE STUERS.

In hetzelfde blad van 5 Mei antwoordt de heer C. B. Posthumus Meyjes op dit schrijven als volgt:

Naar aanleiding van de in het Bouwkundig Weekblad van 31 Maart ll. voorkomende beschrijving van de herstellingswerken aan den noordergevel van de Nieuwe Kerk te Amsterdam, heeft de heer Victor de Stuers in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 1° Mei ll. de zeer juiste opmerking gemaakt, dat het uit een artistiek en technisch oogpunt beschouwd niet wenschelijk is, bij dergelijke herstellingen oude beeldhouwwerken op te kappen, daar deze hierdoor hun karakter verliezen en spoediger opnieuw zullen zijn verweerd.

Iedere deskundige zal zich met deze zienswijze van den heer de Stuers volkomen vereenigen, mits die beeldhouwwerken niet zóózeer beschadigd en verweerd en uitgeteerd zijn, dat van het kunstvolle, vooral op eenigen afstand, aan een hoogen kerkgevel weinig meer is waar te nemen en dat van eene beschermende laag gekristalleerd groefwater, indien die werkelijk bestaan heeft, geen sprake meer kan zijn. Dit nu was het geval aan den noordertranseptgevel der Nieuwe Kerk.

De meeste beeldhouwwerken waren aldaar zoodanig beschadigd en verweerd, dat zij slechts na nauwkeurige bestudeering goed waren te onderkennen.

Ten einde nu niet meer van het oude te verwijderen dan hetgeen strikt noodzakelijk was, zijn de beeldhouwwerken, waar zulks mogelijk was, opnieuw opgekapt, en werden de overige geheel door nieuwe vervangen, zoo nauwgezet mogelijk naar de overgeblevene fragmenten bewerkt.

Geenszins was „de zucht naar net en frischheid" de drijfveer tot het bekappen der beeldhouwwerken; ware dit het geval geweest, dan zouden met meer reden eenvoudig alle oude stukken nog door nieuwe zijn vervangen; dit ware alsdan nog „frisscher" geweest!

Integendeel, de wensch om zooveel zulks mogelijk was het oude te behouden en de schoone vormen voor algeheel verval te bewaren, gepaard aan de noodzakelijkheid der restauratie van den in bouwvalligen toestand verkeerenden gevel, was de leidende gedachte bij deze geheele restauratie.

De opgekapte en zelfs de nieuw geplaatste steen heeft, dank zij rook en stof en den invloed van het klimaat, gelukkig reeds veel van hare nieuwheid verloren en zal zeer zeker binnen enkele jaren weder de heerlijke grauwgrijze tint van den ouden steen vertoonen.

Amsterdam, 2 Mei 1894. C. B. POSTHUMUS MEYJES.

Wij leven in een zonderlingen tijd. Gaat een verdienstelijk bouwwerk tot verval over er wordt geklaagd over verwaarloozing. Wordt het onderhouden en zooveel mogelijk in eere hersteld, een andere klaagtoon duikt op, die voor bestendiging van toestand is en die laatste klacht vind dikwerf gretig gehoor, omdat zij geuit wordt van eene zijde niet alleen invloedrijk, maar nuttig is voor behoud van veel wat goed is. Toch is alle overdrijving ten nadeele van iedere zaak. Zoo ook hier. Nu men het mag toejuichen, dat de Nieuwe Kerk eindelijk eens een goede voogd kreeg om de deugden er weder in te prenten die er altijd in vroegere eeuwen aan eigen was, nu al dat ongelukkige gelap met timmermans gothiek, renaissance of stijl en geen stijl eens een einde heeft genomen en de bouwmeeester Posthumus Meijjes bewees, dat dergelijke restauratie niet alleen noodig maar mogelijk is, nu is het te betreuren dat bezwaren gevormd worden, als zou door het verkappen der bovenlaag van de steen het karakter verloren gaan. Wij weten het niet of dit ook hier het geval was, maar gaan daarin toch eenigszins te werk naar eigen ervaring waar wij zoo

dikwerf geroepen waren tot herstel van in verval zijnde fragmenten, uit natuurlijken steen gehouwen. Zal er wel eenig deel compleet geweest zijn? Zou niet hier hebben ontbroken wat ginder toevallig aanwezig bleef waardoor het den bouwmeester die met liefde de zaak betrachtte, mogelijk was daardoor zich het geheel volledig te denken. Wanneer nu toch hersteld moet worden, aangebracht, wat verloren is, dan lag het toch immers op den weg, dat het overige moet bijgewerkt en wat blijft er dan over. Mogelijk de vlakke deelen. Maar daarvoor is het bezwaar zeer gering.

Met het opkappen neemt men het leger niet weg dat zich door eeuwen heen daarop heeft gevormd. De tijd gaat verder en men zou de steen wel ten halve kunnen vervormen voor dat het bezwaar dat Jhr. Victor de Stuers zich denkt, werkelijk ontstaat. Op die wijze zou men alles maar moeten laten zooals het was en de gevolgen zouden zich nog sterker doen gevoelen. Want iedere steen heeft zachte deelen, hetzij dat zich daarin krystallagen gevormd hebben die vullingen en openingen achterlaten, hetzij roestdeelen die zich verspreiden en daardoor het water toegang verleenen, worden die openingen niet gedicht, het teert steeds verder in, en juist dat dichtzetten doet de kleur wisselen en die kleurwisseling weder brengt zooveel gevaar, dat men den raad geeft alles maar liever bij het oude te laten.

Maar hoe weinig van dat oude had bovendien den oorspronkelijken vorm behouden. De tijd had daarop zooveel invloed gehad, dat verweering en verbrokkeling enkele deelen van het schoon, geheel had beroofd en in een wangedrocht had herschapen. Moet men nu om der oudheid wille die overblijfselen maar laten uitsterven. Is de molm van de stoel heiliger dan de stoel zelf, waar die kan dienen als voorbeeld ter bestudeering, wat uit de molm niet mogelijk is. Daarom juist is het te waardeeren dat men brak met die ziekelijke beginselen en teruggaf wat bij den oorsprong had bestaan, nu werkt het geheel mede tot bevordering van den kunstzin, geeft het nageslacht gelegenheid om uit wat ons heden opteekende in lateren tijd dat opnieuw te vervolgen en het bouwwerk te doen blijven, wat het bij den oorsprong was. Het is ons bovendien onbegrijpelijk waar de bouwmeesters die zich in den steun van Jhr. Victor de Stuers jaren achtereen mogen verheugen, dat die het restaureeren mogelijk was, zonder op dergelijke bezwaren gestuit te zijn. Wij voor ons koesteren een wensch en dat is dat het den bouwmeester Posthumus Meijjes gegeven moge zijn, de kerkvaderen te overtuigen dat al de uitwassen en zij zijn vele, die zich in de laatste jaren gevormd hebben om de Nieuwe-kerk, dat die mogen verdwijnen opdat de muren statig oprijzen naast het monumentale gebouw door van Campen gesticht.

Al die aanwassen zijn ook oudheden geworden, maar wij hebben er niets geen voorliefde voor. Toch zou de vraag gewettigd zijn of zich daartegen misschien ook geen stemmen zouden verheffen, die dat van hun standpunt beschouwd, als wandalisme ons zouden aanrekenen. Men ziet het, alles is mogelijk. Zoolang als er nog veel van dien aard overal in ons land is op te ruimen en dat is er, is het zaak ons niet te verdiepen in dergelijke kleinigheden, die als het er op aankomt al bitter weinig reden van bestaan hebben.

Waschtafels met mahoniehouten of blank eikenhouten omtimmering.

Wij zagen dezer dagen de uitgebreide collectie prijsnoteeringen met een vermeerderd, die om de keurige nette uitvoering de aandacht verdient. De firma Van den Berg & Co., Prins Hendrikkade 163 te Amsterdam voorziet de gebouwen van waschtafels, die eigenlijk dien naam niet meer verdienen, maar met de beste meubelstukken kunnen wedijveren. Tot verduidelijking van een en ander gaf de firma van de verschillende modellen fraaie lichtdrukken, die voor het ophangen gereed zijn en bij menig bouwmeester aan den wand bevestigd; de herinnering aan dit artikel zullen levendig houden. Er is ontzaggelijk veel op dat gebied in den laatsten tijd gedaan, doch wat de firma te zien geeft, verdient daarbij zeker de voorkeur.

De geïllustreerde catalogus van alles wat met de badkamer in verband staat, in de meeste huizen in onzen tijd een vereischte, daarom noodig, in al zijn nieuwheid gevolgd te worden door den bouwmeester, geeft op de meest moeilijke vragen antwoord.

Aanvoer- en afvoer-van-water, badkuipen met toebehooren, kortom alles voor dergelijke inrichtingen noodig, is daarbij volledig opgenomen. De catalogus enz. is op aanvrage verkrijgbaar bij de firma. Wij kunnen onze abonnenten wel in overweging geven er een aan te vragen. Het doen zien geeft allicht aanleiding tot het doen toepassen.

PRIJSVRAGEN

Societeitslokalen, R. K. Leesvereeniging, Rotterdam.

De jury bestaande uit de heeren Jos. Cuypers te Amsterdam, F. I. M. Kerkhoff te 's Hertogenbosch en Nic. Molenaar te 's Gravenhage, benevens het bestuur, bekroonde eenparig met den eersten prijs het ontwerp-motto *Nederland*, waarvan ontwerper is de architect Anton van de Sandt, de tweede prijs verkreeg *Pulchrum Splendor*, ontworpen door den architect Jacques van Gils, de derde prijs *Veni, Vidi* . . . ., is het ontwerp van den architect B. Th. Kraaijvanger. Allen zijn gevestigd overeenkomstig de concoursvoorwaarden te Rotterdam. Wegens de vele verdiensten aan een der overige ontwerpen verbonden, verkregen de heeren Pluim en Gielen, bouwkundigen te Rotterdam, eene eervolle vermelding. Eene tentoonstelling van de verschillende ontwerpen geeft het publiek gelegenheid tot kennismaking. In het bouwkundig weekblad brengt H. E. welverdiende hulde aan het ontwerp Van de Sandt, dat in aanmerking genomen de beperkte bouwsom, zeer vele groote verdiensten in zich vereenigt. Ook de bezwaren waarop wij indertijd gewezen hebben, doch die in verband met de toestanden te Rotterdam daar minder bezwarend zijn, worden daarbij herinnerd. De prijsuitschrijvers mogen volgens H. E. met groote voldoening op den afloop terug zien.

Daar de beoordeeling der drie bekroonde ontwerpen de meeste waarde heeft, laten wij hieronder volgen wat de jury daarvan zegt:

Nederland. Reeds bij den eersten aanblik maakt dit ontwerp door zijne regelmatige, heldere verdeeling een goeden indruk. Goede planverdeeling, weinig verloren ruimte; het eenige nadeel is 't breedteverlies van den winkel voor den kelderingang der societeitslokalen.

Binnenplaats (lantaarn) goed aangelegd.

Om de ruimte in de societeitszaal te vergrooten is de trap daarin gewerkt, maar dat vormt gezellige hoekjes, vooral op oogenblikken dat het bezoek niet zeer druk is.

De muren zijn goed opgaande en regelmatig verdeeld.

Het gebruik van ijzeren balken is zeer aan te bevelen.

De noodige hoogte van de zalen is handig gevonden door in de kap te werken, en dit zal voor de vergaderzaal een goed resultaat hebben met de gebogen zoldering, die bij meer hoogte nog zal winnen.

De gevels zijn zeer eigenaardig van karakter; evenwel konden de ronde bogen in de vensters aan de grachtzijde voor eene gunstige verlichting, hooger en vlakker worden opgebouwd. De voorgevel is goed verlicht en heeft veel licht. De combinatie van ijzer en steen tot dracht van den erker zoude winnen, als de ijzeren balken meer terug werden gelegd.

Het karakter der hoofddeuren is goed verschillend gehouden. De erker zelf en de topgevel zullen waarschijnlijk in kleur moeten versierd worden, (mozaik-tegels of sgraffitto.)

De buitenlekdorpels ontbreken onder de vensters; waar zooveel stof tegen de ramen slaat, is dit zeer noodig om de onderliggende Zandsteen niet spoedig met zwarte streepen te vervuilen.

De bogen onder den topgevel dienen doorgevoerd te worden tot op de beide kraagsteenen der vensters.

De pinakels hebben minder reden van bestaan tot afsluiting, waar de boogjes niet voorgemetseld zijn, hun vorm is mager geteekend en niet zoo voldoende aangeduid, als de profielen van den onderbouw.

De begrooting is met zorg gemaakt en het komt ons voor, dat dit gebouw voor eene geringe som zal kunnen uitgevoerd worden. Het teekenwerk is bijzonder gemakkelijk behandeld.

Pulchrum, Splendor, Veri. De Plattegronden beschouwende, dan is de open plaats wel klein aangelegd.

De lokalen der societeit zijn zeer ruim.

De trap naar de societeit kon wat verbeteren met een schalmgat daarin te maken.

In de doorsnede is de kil tusschen achter en voorbouw niet gewenscht, de daken konden beter in elkander sluiten.

De verdiepinghoogten zijn zeer goed genomen.

Het stelsel van moerbalken en zichtbare kinderbalkjes is niet gunstig voor 't afsluiten der gehoorigheid ofschoon eene zeer decoratieve constructie.

Gevels. In den voorgevel is de onderschraging van den erker mager van vorm en niet opgelost, evenmin als de afdekking ervan.

A. De ijzeren console en balk zullen hunne groote functie beter toonen, indien zij wat rijker en breeder ornamentaal worden uitgewerkt.

B. De stijlen in den voorgevel zijn bepaald te licht, vooral om ijzeren balken te dragen met den erker.

De onderpui is overigens goed van hoofdlijnen, en als de societeitsdeur wat grooter verdeeling der paneelen had, zoude het aanzicht daardoor veel winnen.

De erker in den achtergevel heeft te veel onnoodige schoren.

De voorgevel is echter zeer constructief samengesteld, daar er geen ijzeren krachtbalken (puibalken) noodig zijn.

Het teekenwerk is zeer nauwkeurig en met zorg behandeld.

De gevel met de hoektorentjes is veel beter dan de andere en goed gedetailleerd.

Veni Vidi...? Wat de plattegronden aangaat, zoo is de kelder goed en overvloedig groot; ook de winkel is goed groot en de lantaarn voldoende.

De geheele indeeling is regelmatig samengesteld, alleen de luiken in het trottoir zijn hinderlijk.

Het programma vraagt in het plan der 2e verdieping nog eene kamer meer voor den concierge, die hier naar den zolder verhuisd is.

De societeitslokalen zijn goed groot.

De doorsneden zijn eenvoudig afgewerkt en goed samenhangend. De trappen zijn te stijl en 20 cM. aantrede is te weinig. Het licht in den winkel is zeer voordeelig aangebracht.

De ontwerper maakt gebruik van oude gangenmuur voor gewelfjes.

Gevels. De achtergevel is dragelijk. De voorgevel is ordelijk en goed verdeeld, maar de onderpui is wel wat ordinair-alledaagsch van vorm, tengevolge van overlading met gecopieerde ornamenten.

De bovenbouw is veel beter van karakter.

De boog over 't keldervenster moet een rechten blok worden. Ronde vormen in hout zijn af te keuren, hier voor den erker zonder reden aangebracht en kostbaar.

De tegels tusschen de Ie IIe verdiepingen zijn smakeloos van versieringsmotieven.

De dakjes van de dakvensters zijn onnoodig ingewikkeld.

Detail. De versieringsmotieven zijn niet smaakvol gekozen, noch portretten, noch emblêmen, noch de Merciuriuskop, zijn hier gewenscht.

De pilasters zullen vereenigd een degelijker en waardiger voorkomen kunnen geven aan een societeits- en vereenigingsgebouw.

Het teekenwerk is duidelijk en flink. De memorie is goed uiteengezet.

Winkelhuis bestemd voor een kunsthandel.

Over de vijf ontwerpen, ingezonden op deze door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen uitgeschreven prijsvraag, is door de jury bestaande uit de heeren L. M. Moolenaar, G. Nijhuis, K. Hoeksema, N. W. Lit en P. van de Wint, rapport uitgebracht. Wij ontleenen daaraan het volgende. De vijf ontwerpen waren voorzien van de volgende motto's:

1 Het ontwerp, onder het motto *R*, voldoet in strikten zin, wat de hoogte-afmetingen aangaat, niet aan de gestelde eischen van het programma.

Door het aanwenden van den geheel rechtlijnigen puibalk is de ontwerper er niet in geslaagd de pui en de daarboven gelegen verdiepingen tot een constructief geheel zoo te vereenigen, dat daardoor het evenwicht tusschen kracht en last voldoende is uitgedrukt.

Ook is de toegang tot den winkel bekrompen en de gerekte verhouding van de winkelruit niet gelukkig; de kunstzaal op de eerste verdieping is in den gevel goed uitgedrukt. Het teekenwerk is goed.

2 *Glück auf* voldoet wat de afmetingen betreft aan de gestelde eischen.

Bij dit ontwerp is van den winkel te veel ruimte afgenomen voor de portiek. De bestemming van den gevel voor een kunsthandel komt niet genoeg uit, de kunstzaal op de eerste étage treedt niet genoeg op den voorgrond; pui en gevelverdiepingen vormen geen aangenaam geheel: de aslijnen zijn verwaarloosd. Het plaatsen van het reclamebord in de portiek is overbodig, daar dit door een meerdere uitdrukking van den gevel moest gevonden zijn. Het teekenwerk is goed uitgevoerd.

3. *Kunstgenot*. Ook dit ontwerp voldoet, wat de afmetingen betreft, aan de eischen van het programma. Het teekenwerk en de architectuur zijn breed opgevat; de gevel is met smaak ontworpen en bezit originaliteit. Het karakter van een kunsthandel treedt hier in den juisten zin op den voorgrond. Het evenwicht in de verschillende verdiepingen is goed bewaard gebleven, de architectonische behandeling is smaakvol en verleent aan het geheel groote artistieke waarde. Tevens is de ontwerper er volkomen in geslaagd in den gevel een constructief geheel uit te drukken, zoodat deze conceptie uit een esthetisch oogpunt beschouwd, belangrijke architectonische waarde bezit.

4. *Denken en Werken*. Dit ontwerp beantwoordt niet aan de gestelde afmetingen. Het teekenwerk is middelmatig en verraadt geen geoefende hand en mist alle artistieke waarde

5. *Wilhelmina*. Wat de afmetingen betreft, beantwoordt dit aan de eischen. Dit ontwerp laat zich door niets onderscheiden van een gewone winkelpui met bovenverdieping. De verlichting op de eerste verdieping (qua kunstzaal) is te onbeduidend. Het teekenwerk is goed uitgevoerd, doch zonder artistieke waarde

Ten einde uit te maken aan welke der ontwerpen de uitgeloofde prijs en premie moesten worden toegekend, werd door de jury besloten, dat elk jurylid afzonderlijk zijn oordeel over de meer of mindere verdienste der ontwerpen in een bepaald aantal punten zou uitdrukken, waarbij het aantal 5 als maximum werd aangenomen, terwijl tevens besloten werd dat elk ontwerp zou worden beoordeeld met het oog op: de gestelde eischen in het programma omschreven, het teekenwerk, den algemeenen indruk en de artistieke waarde. De uitslag hiervan was: *R* 13; *Glück auf* 14; *Kunstgenot* 17½; *Denken en Wevken* 5 *Wilhelmia* 11 punten.

Wij stellen u daarom voor het ontwerp „*Kunstgenot*" met *den prijs* te bekronen, maar meenen geene vrijheid te vinden om, niettegenstaande het ontwerp *Glück auf* meer punten verwierf dan het ontwerp *R*, aan eerstgenoemd ontwerp de premie toe te kennen. en wel omdat het minder aantal punten, toegekend aan *R*. alleen een gevolg hiervan is, dat dit ontwerp niet volkomen de afmetingen heeft, die het programma voorschrijft. Ware dit wel het geval geweest, zeer zeker zou dit ontwerp een veel grooter aantal punten verkregen hebben dan *Glück anf*.

Wij hebben met het oog hierop, de eer u in overweging te geven, de uitgeloofde premie niet toe te kennen.

Cadettenschool te Alkmaar.

Gevel v/e trappenhuis met aansluiting der tusschengevels a/d voorgevel van het Logiesgebouw

Detail v/h metselwerk tusschen de consoles onder den gootlijst met lätei boven de horizinen.

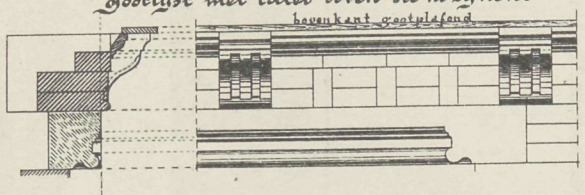

Detail v/h metselwerk onder den cordonlijst - g.

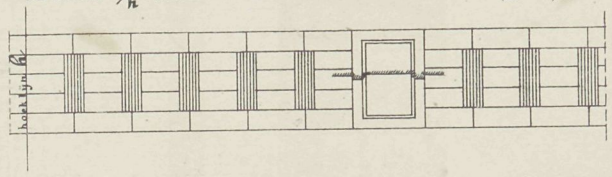

Standgezicht en doorsne, de volgens C.D.

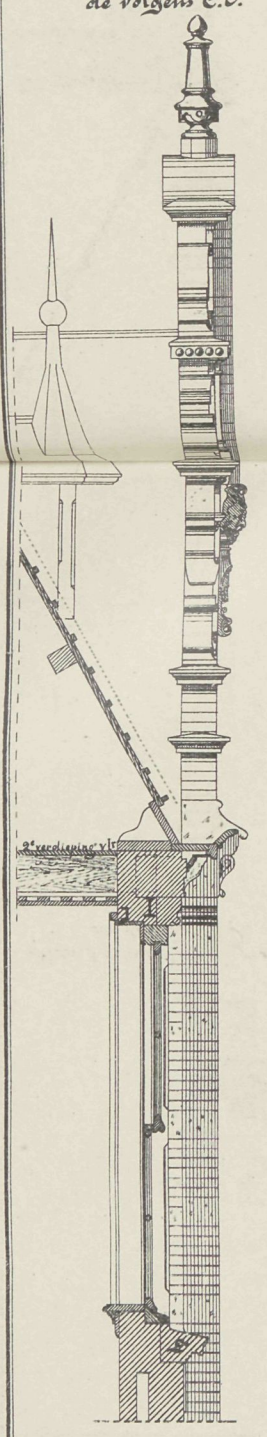

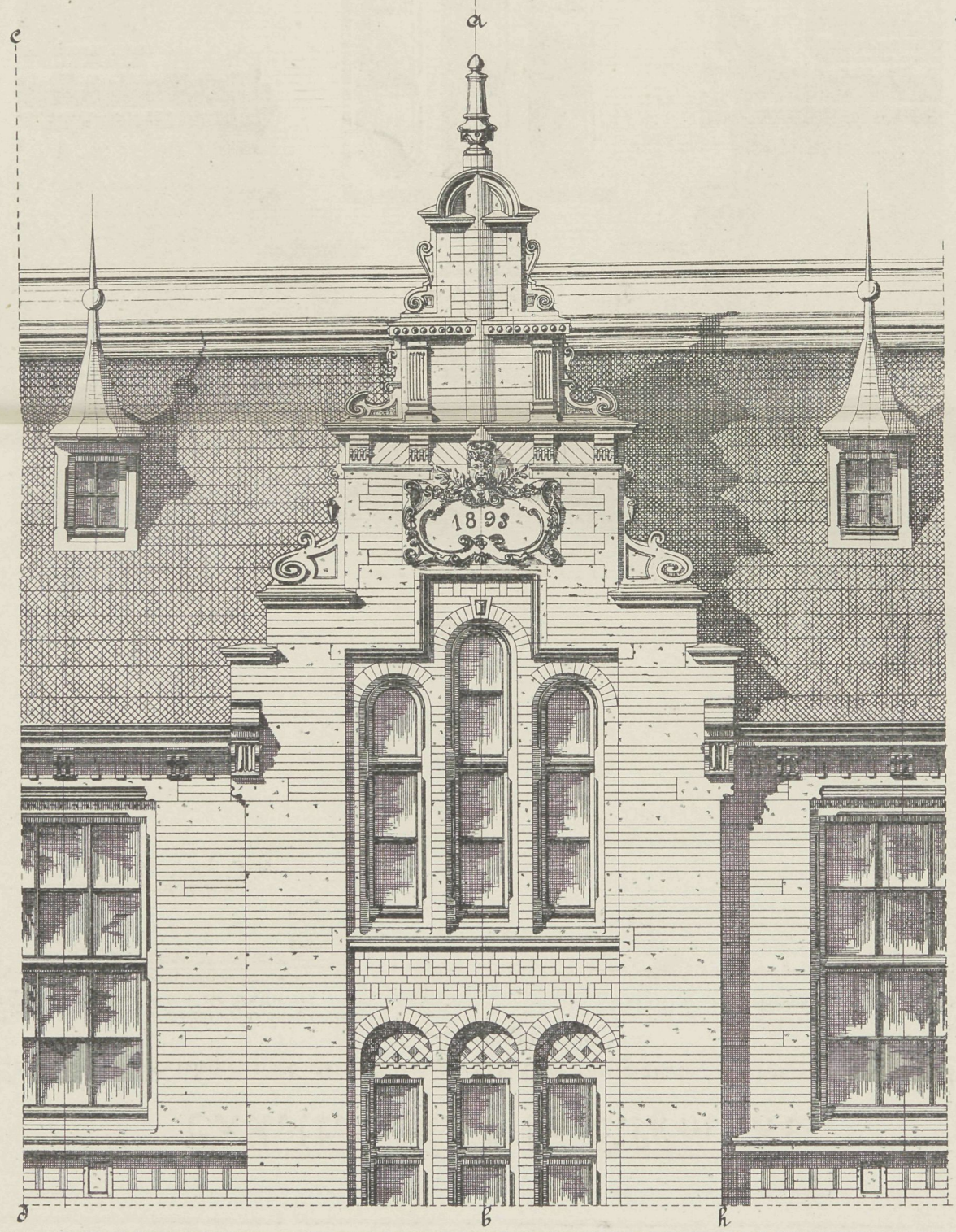

Standgezicht en door„ snede volgens A. B.

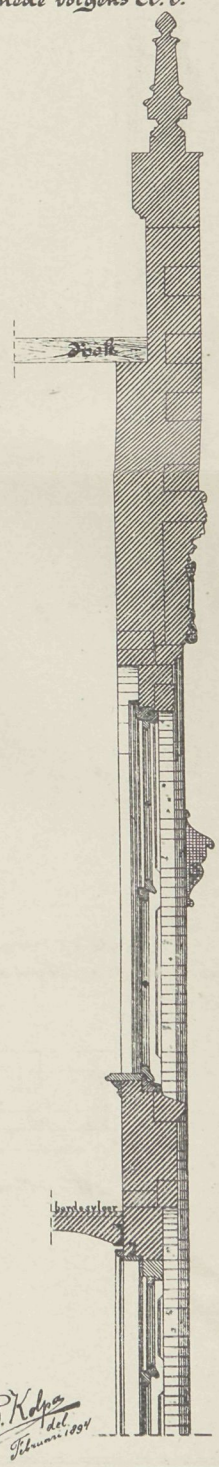

P. Kolpa del. Februari 1894

Bij de Platen.

Ontwerp van een heerenhuis.

door S. BAKKER te Harlingen.

Dit ontwerp is niet uitgevoerd. Het was bestemd om te dienen als gevel voor een deftig heerenhuis in een onzer noordelijke provinciën. Het plan geeft voor de inwendige verdeeling aan: Sousterrein, bergplaats, linnenkelder, brandstoffen, keuken, provisiekelder, verdieping beganen grond: vestibule waarin marmeren trap, gang met trap en tochtafsluiting, daarachter kleine kamer en ter zijde twee kamers en suite en veranda. Op de eerste verdieping: kleine kamer met uitbouw, twee slaapkamers, badkamer en serre boven de veranda, dan de zolderverdiepingen met dienstbodenkamer. Zooals de flink geteekende gevel doet zien, is alles solied van constructie en in overeenstemming met datgene wat voor dergelijk ontwerp gevorderd wordt.

Iets over Vlaamsche renaissance.

door Th. MOLKENBOER.

Noch de Hollandsche noch de Vlaamsche renaissance hebben ons groote gebouwen achtergelaten, zooals de Italiaansche renaissance dit gedaan heeft met zijn paleizen en groote kerken, zuilengangen, musea en wijdsche stedenaanleg. Ook lijkt geen dezer twee

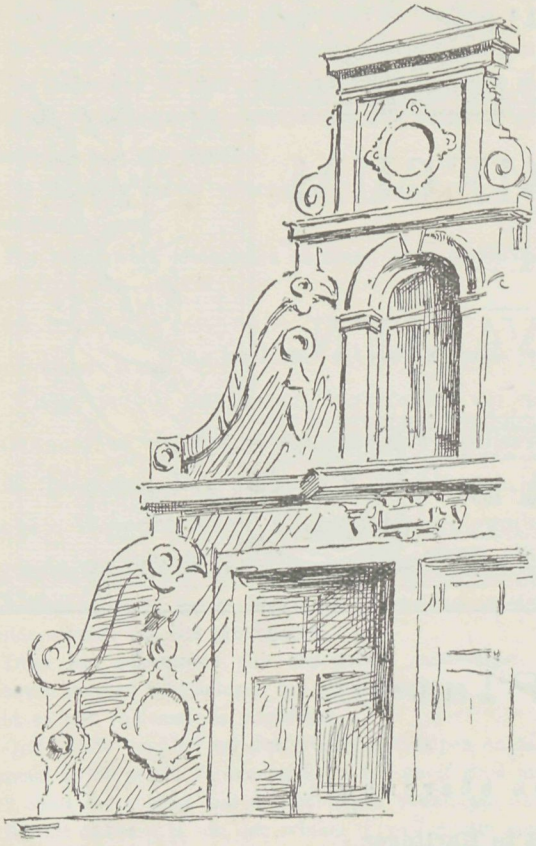

1. Markt.

wat naam de stad Yperen en de stad Antwerpen in dien tijd als koopsteden hadden. En de Vlaamsche renaissance was weer van invloed op de Hollandsche, en deze weer op de Duitsche, en zoo hangt dat alles samen en is terug te brengen tot de eerste sporen van die nieuwe Kunst, die gevonden wordt in Italië.

De eerste, de gothische periode van de Vl. renaissance heeft het aanzijn gegeven aan het Stadhuis te Brussel (1448) dat te Oudenaarde (1530) en dat van Leuven (1447). Brussel is nog geheel gothiek, met een hoogen toren, en veel traceerwerken en een rij van hertogen in den gevel gebeeldhouwd, in volle wapenrusting.

Oudenaarde is eveneens gothiek, met zeer bijzondere uitingen van een klein maar ijverig volk op de pompeuse pracht die gegeven wordt aan de fransche kasteelen uit het renaissance-tijdperk, waar alles groot was, hoog en versierd met veel goud en onnoemelijk kostbare steensoorten, waar koningen door de zalen liepen, de muren met groote gobelins behangen waren en de plafonds beschilderd met allerlei zinnebeeldig-mythologische voorstellingen.

Klein zijn meestal de monumenten die ons geworden zijn uit dit zoo bijzondere tijdperk, gemaakt door een klein volk, door burgers, allen flink en handeldrijvend, allen welvarend en trotsch op die welvaart.

Zooals alle renaissance, zoo is ook deze gekomen uit de gothiek; zij heeft de gothiek verdrongen, langzaam-aan, heel langzaam, want de sporen van die middeleeuwsche kunst zijn zelfs nog te vinden in de 17e eeuw. Vlaanderen kreeg zijn renaissance uit Frankrijk natuurlijk omdat 't zoo dicht bij dit land ligt, en ook uit Italie door zijn grooten handel van dien tijd. Denk eens

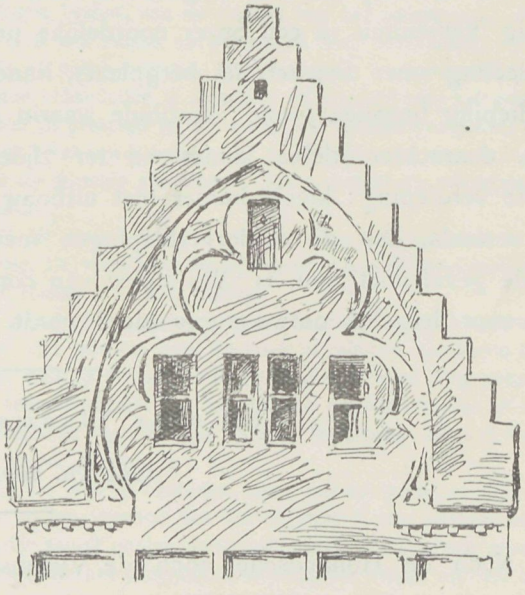

2. Korenbeurs.

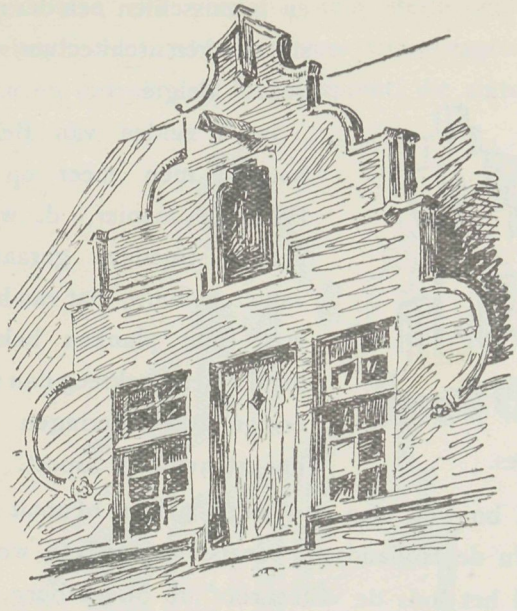

3. Woonhuis. Rue de l'empereur.

soms gothieke vormen aanbracht met renaissance details, zoo als dit gezien werd in alle gebouwen uit dit overgangstijdperk, zoowel in Frankrijk als in de Nederlanden.

Twee groote bouwmeesters uit dien tijd vertegenwoordigen de twee richtingen.

De gothiek werd verdedigd door Rombout Keldermans en op de zijde der renaissance streed Guyot de Beaugrand. De laatste architect was met Margaretha uit Frankrijk meêgekomen. Hij werd door de landvoogdes belast met de vergrooting van het paleis en maakte de ontwerpen die uitgevoerd werden door Keldermans na alvorens vergothiekt te zijn.

Dit gebouw getuigde van den enormen strijd tusschen die twee beginsels. Maar geheel zuiver daarvan en behoorende tot het meest schoone wat de Vlaamsche renaissance ooit voortbracht, is het Huis met den Zalm te Mechelen (1534); 't werd gebouwd door een Hollander, Jan Borremans. Het gebouw, waar de topgevel later is opgezet, is bijzonder fraai van profileeringen veel traceerwerken en ook met een toren, de hoofdindeeling is ongeveer als die van Brussel.

Als een gebouw waarmee geacht kan worden de Vlaamsche renaissance te beginnen, is het Huis »Het Tribunaal" te Antwerpen, dat vroeger het paleis der landvoogdes Margaretha van Oostenrijk was (1517). In dat gebouw wordt vooral opgemerkt de hevige strijd die gestreden werd tusschen gothiek en renaissance, waar men

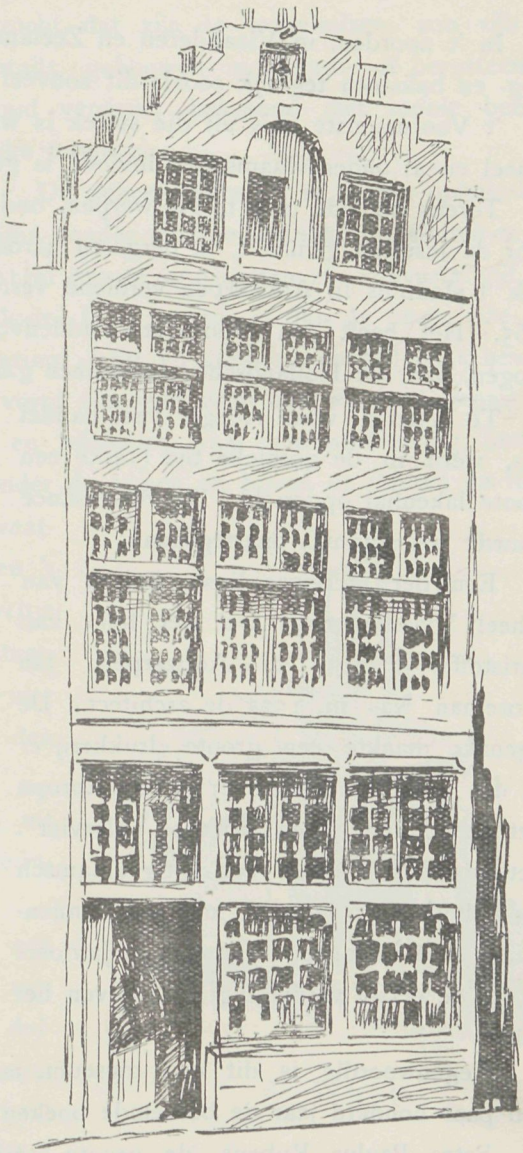

4. Woonhuis Rue Neuve.

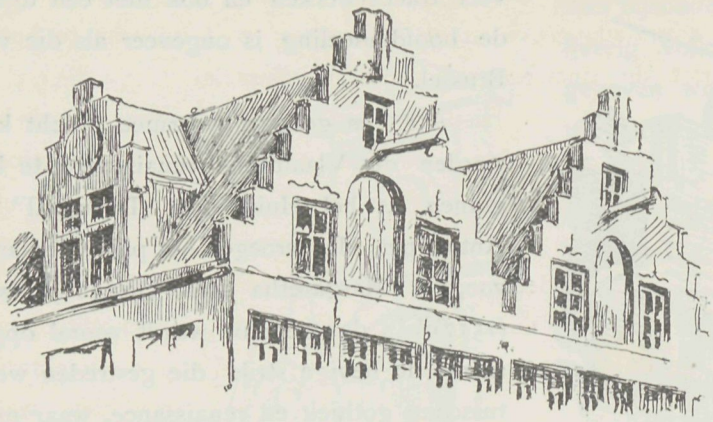

5. Huizen in de Rue aux Laines.

en is misschien een der rijkste stukken architectuur van geheel België.

In 't zuiden van België bouwde men meer op de Fransche manier, d. w. z. het constructieve geraamte van 't gebouw, dat van hout was, met planken bekleedend, men verkreeg dan met eenige beschilderingen een hoogst artistiek aspect.

In 't noorden, in Vlaanderen en Zeeland, bouwde men van steen, zelden of nooit met berg- en baksteen tegelijk zooals dit zooveel in de Hollandsche renaissance gedaan wordt. 't Voornaamste huis uit die streek is wel het huis de »Steenrots" te Middelburg, dat geheel en al onder vlaamschen invloed is gemaakt.

Torens bouwde men te Antwerpen, onder anderen de toren van de H. Boromaëuskerk, door de Jesuiten gemaakt, in berg- en hardsteen, de architect was Pater Huisjes te Brugge. Ook 't stadhuis in Antwerpen verdiend vermelding, door Cornelis de Vrient ontworpen in 1565. Het heeft een imposanten middenvoorsprong, in Italiaansche renaissance, met een hoogen, naar de Hollandsche renaissance gaande, topgevel, waar echter geen dak achter zit.

Te Yperen, waar vroeger veel handel was, werd in de gothieke tijd (1200) een groote lakenhal opgericht. De renaissance bouwde een stadhuis daartegenaan.

Een der merkwaardigste huizen van geheel Vlaanderen is wel het huis van Christoffel Plantyn te Antwerpen. Jan Sporeman was in 1575 de architect. De eigenaar maakte een groote drukkerij er in, die beroemd was over geheel Europa met den hollandschen drukker »Elsevier". Het huis is het type van een deftig Vlaamsch heerenhuis uit dien tijd, met een binnenplaats en daaromheen de kamers gelijkvloers en op de eerste verdieping. Daarboven het dak.

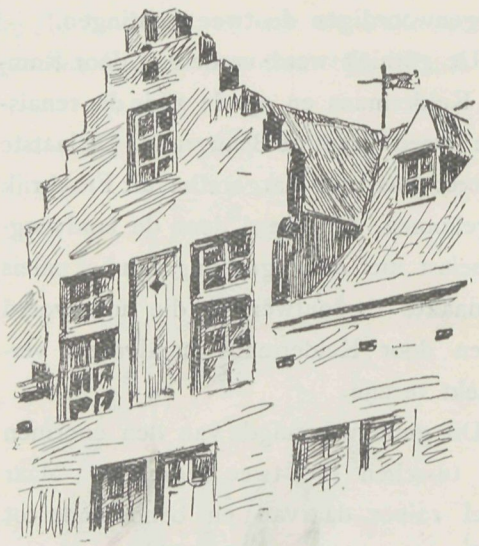

6. Woonhuis. Rue des Navets.

Tegenwoordig is dit een museum, nog geheel in denzelfden toestand als toen voor een paar honderd jaar de beroemde boeken daar gedrukt werden van Lipsius.

Peter Paulus Rubens, de groote schilder, de Antwerpenaar, die op een der drukste straten van de Scheldestad zich een huis gebouwd had, met bloemslingers en vruchten-

guirlanden rijk versierd, nam sterk deel aan de groote strooming der renaissance. Hij teekende veel ontwerpen voor triomfwagens, waarvan er hangen op 't museum te Antwerpen en ontwierp de Scheldepoort, die sints eenige jaren afgebroken is.

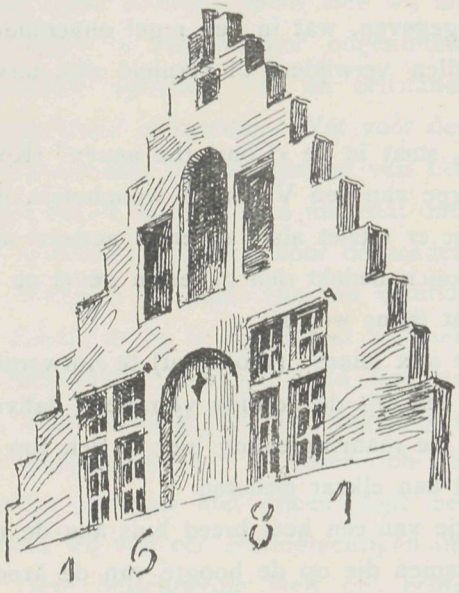

7. Woonhuis in de Rue Porte aux Vaches

Taillebert was de beeldhouwer die de koorstoelen van Yperen beeldhouwde, de beroemdsten in Europa met die van Dordrecht.

Beeldhouwwerk werd er gemaakt aan de deuren van de schepenkamer in het stadhuis te Oudenaarde, dat bekend is om zijn buitengewone verscheidenheid en rijkheid van ornamentatie.

Maar 't voornaamste misschien wat de Vlaamsche renaissance op architecturaal gebied wrocht, dat zijn de woonhuizen, zoo rijk van details, gebouwen met hard- of bergsteen met goud versierd, bekroond met mooie beeldjes, rijke topgevels.

De geheele gevel is in ramen opgelost, die bijna zonder dammen aan elkaar sluiten en bijna overal groote kruisramen zijn; meestal vijf naast elkaar. In 't midden is dan de deur. De dammen zijn een candelaberachtige druipversiering, lang en dunner wordend naar beneden, zoo typisch voor vlaamsche meubelen, een vorm die daar altijd aan wordt toegepast. Het gebouw is eenige verdiepingen hoog, rijk en bijzonder fraai van profileering, met medaillons waar open vlakken mochten zijn onder de ramen en boven de deuren en in den topgevel, die meestal in drieën is ingedeeld, waarvan 't onderste deel dan drie ramen bevat en 't bovenste één. Dit is goed te zien in het geveltje te Antwerpen, dat op den Marché (markt) staat. Zie fig. 1. Hier heeft de gevel toevallig maar vier ramen, daarom zijn in 't onderste deel van den top maar twee.

De topgevel is meestal samengesteld uit elkaar opvolgende kromme lijnen en profileeringen. Zie fig. 1.

Uit het eerste tijdperk der Vl. ren. is een gevel te Antwerpen op de »Vieux marché aux blés" (oude Korenmarkt), zie fig. 2, waar duidelijk de gothieke traceerwerken te zien zijn, evenwel komen daaronder in den gevel direct vijf ramen naast elkaâr bijna zonder dammen.

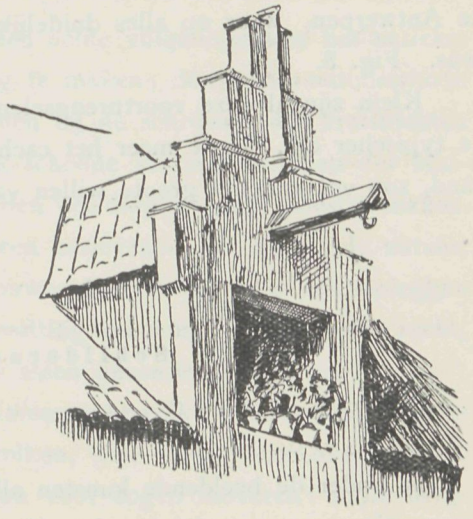

8. Waag.

Ook zoo in fig. 3, te Antwerpen in de »Rue de l'empereur" (Keizersstraat), waar zeer duidelijk gothieke invloeden te bespeuren zijn. Opmerkelijk is hier het loopen der cordonbanden onder de dorpels der deuren in den gevel. Omdat de meeste van deze huizen in de pui van onderen »gemoderniseerd" zijn, d. w. z. herschapen in gewone winkels, is alléén maar 't bovenste gedeelte van die huizen weergegeven, wat in den regel onveranderd bleef; behalve de beeldhouwwerken, die bijna allen verwijderd of vernield zijn, terwijl overal de plaats waar zij waren, zichtbaar bleef.

Een geveltje in zijn geheel nog ongeschonden, staat in de »Court rue neuve" (Korte Nieuwstraat), fig. 4, te Antwerpen. 't Is het type van een Vlaamsch woonhuisje, niet deftig, maar burgerlijk; er is een smederij in, die er uitziet alsof zij er in geweest was van 't begin van het huisje af. De indeeling der ramen bedekt den geheelen gevel en op den top heeft zeker vroeger een beeldje gestaan dat thans weg is.

Eigenaardig zijn twee hoekhuizen aan de »Rue aux laines" (Wolstraat) te Antwerpen, fig. 5, met twee dezelfde toppen aan de straat en een erg de gothiek verradend dakvenster aan de zijstraat. 't Is merkwaardig te zien hoe de raamverdeeling hier in den top is, waaronder voor ieder huis drie ramen komen, dicht aan elkaar gesloten.

Nog opmerkelijker is dit in fig. 6, een geveltje van een heel breed huis aan de rue des Navets (Wortelstraat) te Antwerpen. De drie ramen die op de hoogte van de kroonlijst in den topgevel komen.

Aan de »Longue rue Porte aux vaches" (Lange Koepoortstraat) te Antwerpen, staat de gevel geteekend in fig. 7. 't Is een trapgevel waar vroeger beeldhouwwerk aanzat, zooals duidelijk aan eenige kleine overblijfselen daarvan blijkt, die buitengewoon mooi van proportie is, op een hoog huis, in een nauwe straat en gebouwd werd in 1681, zooals met de balkankers in groote ijzeren letters op den gevel geschreven staat.

Een merkwaardig mooi dakvenstertje bevindt zich nog op de »Poids public" (Waag) te Antwerpen, waar op alles duidelijk aanwijst dat hier vroeger beeldhouwwerk aanwezig was. Fig. 8.

Klein zijn al deze voortbrengselen van de Vlaamsche renaissance, maar zij zijn er des te typischer om, des te meer het cachet dragend van het volk dat ze maakte in een klein land, zoo vol van het groote willen van een welvarend en handeldrijvend geslacht.

Schilderachtige architectuur.

Is onder de beeldende kunsten alleen de bouwkunst vrij gebleven van de zucht naar hervorming, naar moderniseering, die onzen tegenwoordigen tijd kenmerkt? Staat zij als een brommige oude ter zijde en merkt zij niets van het streven der jongeren, dat zich uit in schilderkunst en beeldhouwkunst, in drama en muziek? Gelukkig dat wij deze

vragen niet bevestigend behoeven te beantwoorden ; gelukkig dat wij in den laatsten tijd verschijnselen waarnemen die er op wijzen dat er nog nieuwe takken ontspruiten aan den ouden stam, dat zich ook een gezond realisme ontwikkelt op het gebied der bouwkunst. Want hier, evenals elders, zien wij langzamerhand de eeuwenlange overlevering verlaten om plaats te maken voor oogenblikkelijke, artistieke invallen ; hier, zooals elders, de kunstenaar optreden, vrij en zelfstandig, als scheppend individu, zonder den dwang van schoolschheid of traditie. Wat voor den schilder en dichter de natuur is, wordt voor den bouwkunstenaar de bestemming van het gebouw waarnaar zich de groepeering der onderdeelen regelt en naar dien maatstaf ontwerpt hij zijn plan, zonder angstig vast te houden aan symetrie en andere, door de academische richting als heilig beschouwde wetten.

Wanneer wij aldus van een »schilderachtigen" trek in de bouwkunst spreken, daar is het noodig er op te wijzen wat wij hieronder verstaan. Wij houden ons aan de beteekenis die het meest voor de hand ligt, namelijk dat het bouwwerk, wil het »schilderachtig" zijn, in samenhang met zijn omgeving is, hetzij deze een schoon landschap of een boeiend oud stadsgedeelte is. Wanneer zich het bouwwerk zóó voegt naar zijn omgeving dat het karakter daarvan niet alleen blijft bewaard, maar ook verhoogd en verfraaid wordt, spreken wij van een schilderachtigen indruk.

Deze omschrijving stelt ons echter voor een nieuwe moeilijkheid, namelijk voor de vraag : wat is een schoon landschap ? Zonder te willen ingaan op de vele veranderingen die dit begrip in den loop der eeuwen heeft ondergaan, wijzen wij alleen op enkele uiteenloopende voorbeelden. De antieke opvatting van een schoon landschap was, naar het voorbeeld van Griekenland en Rome zelf, vlak en breed, zonnig en helder, met zacht oploopend heuvelland, waarop vruchtbare akkers en wijngaarden. Voor een ruw berglandschap, met donkere kloven, steile hellingen en ondoordringbare wouden voelden de ouden niets.

De renaissance toont zich in haar opvatting een echte volgelinge van het antieke. Van de middeleeuwen behoeven wij niet eens melding te maken ; de zin voor natuurschoon scheen toen als uitgedoofd, want tevergeefs zoekt men bij de schrijvers der kruistochten naar de een of andere schildering van de wonderlijk schoone kustlandschappen der Middellandsche Zee, die toch op de zonen van het Noorden een diepen indruk moesten maken.

Eerst Petrarca toont zich de verkondiger van een herlevende liefde voor de natuur, zij het ook alleen in den zin van de antieken. De bouwwerken en de wijze van aanleggen van parken en tuinen houden slechts met deze opvatting rekening. Alles wordt recht, vlak, streng symetrisch en in platten grond op lange assen geconstrueerd.

Geheel in tegenstelling met deze opvatting der Romaansche volken uit den Renaissancetijd vertoont zich de uiting der meer Noordelijke volken, wier ideaal meer overeenkomt met het landschap dat hunne oude heldensagen hun voor oogen tooveren : steile bergtoppen met dichte dennewouden begroeid waartusschen wilde beken zich een weg banen en ridderburchten hun dreigende kantige omtrekken omhoog steken. Uit deze elementen bouwden de groote meesters van de 16de en 17de eeuw hun »romantisch" landschap op

en in samenhang daarmede was ook de bouwstijl in die dagen: geen angstvallige gelijkheid der tegenover elkander liggende deelen, geen nauwkeurige verhouding in symmetrie maar in tegendeel: het toevallig gewordene, het grillig bijeen- en opeen gestapelde vormt den grondtoon van de bouwwerken uit dien tijd. Evenals het berglandschap grillige terrassen, klippen en kloven vormt, zoo verheft zich ook het bergslot grillig, met puntige en hoekige omtrekken. Eensdeels was dit een gevolg van het feit, dat de bouwmeester van den nood een deugd moest maken en de wetten der symmetrie slecht toe te passen waren op den onregelmatigen bodem, anderdeels door een grondiger studie van en een dieperen zin voor de omgeving, waarin men werkte. Hoe menig fraai brokstuk oude kunst, menige toren, of patricisch huis met erkers, zou bewaard gebleven zijn indien die schilderachtige zin in onze moderne opvattingen niet ware verdwenen, vooral in het begin en in de eerste helft van onze eeuw!

Wat wij tot heden in het algemeen over de ontwikkeling van den schilderachtigen trek in de bouwkunst gezegd hebben, is geheel van toepassing op de bouwwerken uit de verschillende tijdperken, waarin verschillende opvattingen golden. Wat over is van de oude bouwwerken van Hellas en Oud-Rome (het grootste gedeelte ligt in puin of is spoorloos van den aardboden verdwenen) wijst op strenge toepassing van orde en symmetrie. De tempelaanleg op den berg van Praeneste, de meest grootsche wellicht uit de geheele oudheid en gewijd aan Fortuna geeft daarvan een volkomen beeld. Dit bouwwerk, bestemd om de zeelieden, die de Romeinsche kust naderden, reeds van verre een groet van de geluksgodin toe te roepen, was streng symmetrisch aangelegd, met groote terrassen, trappen en hallen die in volkomen harmonie met elkander langs de helling van den berg omhoog stegen om als het ware den grooten tempel, die den top bekroonde, voor te bereiden.

De monumentale gebouwen der Renaissance verraden in het algemeen dat de ontwerper geen rekening hield met de werking van het geheel in verband met de omgeving waarin het werd geplaatst. Als rotsvestingen schijnen ons het Strozzi- en Pitti-paleis te Florence en die van Farnese en Borghese te Rome. Dat echter den kunstenaars uit die dagen de machtige werking der harmonie met de omgeving geenszins vreemd was, bewijzen enkele villa's in de omgeving der zuidelijke steden, die van fijnen artistieken zin blijk geven. Streng in platten grond, in den geest der antieken, hebben deze villa's aangebouwde, uitspringende vleugels, open loggia's en begroeide terrassen, die aan het geheel iets schilderachtigs geven en als het ware den overgang en de harmonie vormen tusschen het bouwwerk en de landelijke omgeving.

(*Wordt vervolgd.*)

Details. Heerenhuis

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bij de Platen.

Ontwerp voor eene Villa te Bussum,

DOOR DE ARCHITECTEN

G. W. VIXSEBOXSE en W. J. BRANDTS.

Bussum is den laatsten tijd, dank zij de verhoogde belasting van Amsterdam, weder in den vooruitgang. Verschillende villa's verrezen en zijn daaronder zeer goede op te merken. Daarvan is er een op onze plaat weergegeven. Het ontwerp bezit een hoogst regelmatige en geriefelijke planverdeeling, suite met behoorlijke kasten, welverlichte gang en goed geplaatste trap naar de bovenverdieping, kamer, keuken enz. Op de bovenverdieping twee slaapkamers, bad-, logeerkamer enz. en gaat van daar de trap naar den zolder. Het uiterlijk geeft door de vele afwisseling, verkregen door de voor- en achterwaarts gaande gedeelten, door de kleurige metselsteen in verband met den houtbouw een werkelijk aardig geheel te zien, dat niet met kunstmiddelen is verkregen. Juist dergelijke ontwerpen passen in de fraaie natuur die Bussum oplevert.

De ontwerpers behandelden de teekening eenvoudig, waardoor de waarde van het ontwerp wint en des te beter blijkt.

Schilderachtige architectuur.

In tegenstelling hiermede dragen de landhuizen in den omtrek van Florence, de *campagna's*, d. i. de hofsteden, de eenvoudige boerenwoningen een door en door schilderachtig en daardoor eigenaardig karakter, dat zich in de schoone natuur der Toskaansche bergen ontwikkelde. Hier hebben de eenvoudige eischen der praktijk en der behoefte, tot de aantrekkelijkste bouwwerken geleid: een gesloten woonhuis met galerijen voor het drogen van de wasch en de maïs, open of half overdekte dorschvloeren, torentjes met de nergens ontbrekende duiventil, een van buiten aangebrachten trap, dat zijn de elementen waaruit die aantrekkelijke, onsymetrische campagna's werden opgebouwd. En alsof de landelijke bevolking doordrongen was van de eigenaardige schoonheid dezer grillige kunstuitingen, vinden wij ook de kleinere kerken uit die streek in schilderachtige onsymmetrie gebouwd, meestal met een alleenstaanden of ter zijde aangebouwden klokkentoren.

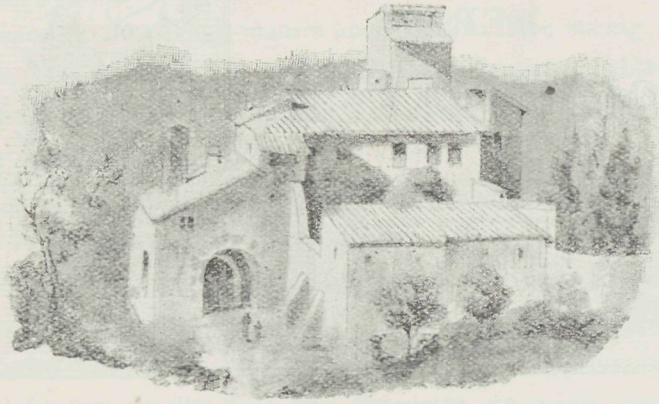

I. Campagna bij Florence.

Als type van de opvatting der Noordelijke volken wat betreft schilderachtigen aanleg, noemden wij boven reeds het middeleeuwsche bergslot. Het is er ver van af dat de oude ontwerpers dier rotsvestingen de bedoeling hadden met hun bouwwerken een schilderachtig kunstwerk te leveren. Evenals de keuze van de plaats zoo is het geheele ontwerp het product van praktische eischen, van de gegevens van den bodem en andere toevallige omstandigheden; door het aanbouwen van vleugels en torens, noodza-

II. Kerk bij Siena (Italië).

kelijk geworden door vergrooting van de bezetting, veranderde oorlogsmiddelen, gedeeltelijke verwoesting of welke andere oorzaak ook, ontstond dikwijls eerst eeuwen na den oorspronkelijken aanleg het grillige bouwwerk waarvan wij thans de schilderachtigheid bewonderen.

Elk bezoeker van den Wartburg weet, hoe van de twaalfde tot de zeventiende eeuw, geslachten aan dit oude slot der landgraven gebouwd hebben; hetzelfde verschijnsel merkt men op bij andere noch in staat gebleven burchten uit denzelfden tijd. Dit sluit echter niet uit dat wat voor ons de schilderachtige schoonheid vormt, ook door de tijdgenooten, zij het dan ook half onbewust, moet zijn gevoeld. Het bewijs daarvoor is juist de voorliefde waarmede de schilders, vooral Dürer, deze motieven gebruikten voor hunne landschappen. Ja, wij zien zelfs van de invoering van het buskruit, toen de bouwwijze der riddersloten geen reden van bestaan meer had, toch dezelfde onsymmetrie, dezelfde grillige groepeering der onderdeelen gehandhaafd en dit niet alleen voor adelijke burchten maar ook voor stadswoningen.

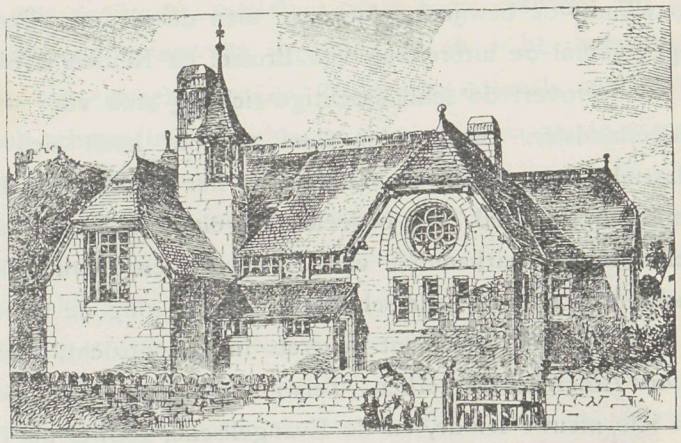

III. Dorpsschool te Berkshire (Engeland).

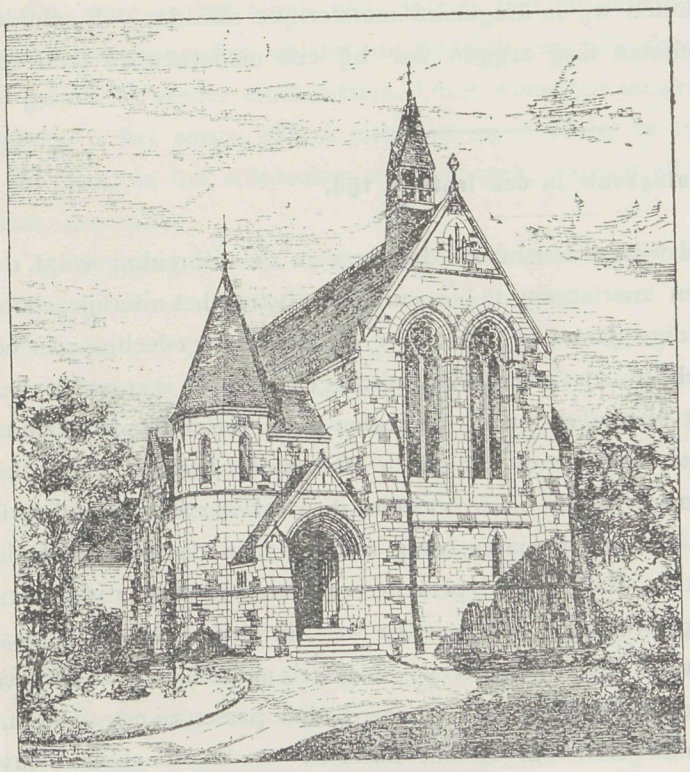

IV. Engelsche kerk.

Voor villa's en kleinere landhuizen, vooral nabij de groote steden bleef echter de Italiaansche opvatting de overheerschende. Eerst sinds betrekkelijk korten tijd heeft ook de Noordelijke richting dit gebied veroverd, vooral sinds de bouwkunstenaars de uiterst schilderachtige houtbouwstijl in studie namen. Zoo heeft zich een zeer aantrekkelijke en vooral voor het doel zeer passende

villa-architectuur ontwikkeld waarvan de voornaamste eigenschap juist de schilderachtige werking is. Weinig steden zijn er die zich verheugen in een villa-kwartier of zij vertoonen eenige aantrekkelijke voorbeelden hiervan.

Maar ook het inwendige der steden levert van het doordringen der schilderachtige bouwkunst de bewijzen, doordien men de nieuwe wijken meer naar die grondslagen aanlegt; vooral de uitbreiding van Brussel en Keulen is hiervan een sprekend voorbeeld.

Zoo verovert de schilderachtige richting stuk voor stuk het terrein op haar academische medestandster. Slechts één land wellicht heeft zich nooit gevoegd naar de wetten der klassieke bouwwijze en van eeuwen her getoond dat het ook in de kunst de vrijheid en de natuur lief had. Wij bedoelen Engeland, het land dat zich het eerst ontwrong aan den gekunstelden parkaanleg van Le Notre en „natuurlijke" tuinen wilde hebben. Met die zucht naar natuur, naar schilderachtigheid ging de nationale bouwstijl mede.

Een bijzonder element leveren in dit opzicht, niet alleen in Engeland, maar ook in Noord-Amerika, de kerken. Terwijl op het vasteland de hervorming in deze richting niet tot iets nieuws leidde, en de Evangelische, zoowel als de Roomschkatholieke kerken naar het zelfde schema worden gebouwd, bevorderde juist de staatsgodsdienst in Engeland meerdere vrijheid op dit gebied. Vooral voor kleine bedehuizen (waarbij de grootsche kathedraal-verhoudingen zijn buitengesloten) en daár waar bestaande huizen noodzaakten om te woekeren met de ruimte zien wij in Engeland meesterlijke staaltjes van schilderachtige bouwwijzen. De Engelschman mag zeggen dat hij een modernen en toch echt nationalen bouwstijl bezit.

De woningbouw in den laatsten tijd.

Wanneer men de nieuwe stadswijken zoo nu en dan eens in de uitbreiding volgt, dan is bij den woningbouw wel eenigen vooruitgang te bespeuren wat betreft het uiterlijk schoon. De gevels die voor slechts weinige jaren geleden ieder op zich zelf gedeelten van een oneindig groot geheel geleken, hebben iets meer zelfstandigs gekregen en is er onderscheid op te merken tusschen twee naast elkander staande perceelen door verschillende gezinnen bewoond. Het aloude karakter waarbij iedere woning zich afteekende, herleeft, en danken wij dat nieuwe aan den goeden smaak onzer bouwmeesters, die daarvoor aan den industriebouw den weg wezen. Wanneer men eenige jaren terug ziet, en dan daarbij het heden vergelijkt, dan is het een feit, dat dr. P. J. H. Cuypers in veel den voorganger is geweest, dat zijn streven, het eerste is geweest op den goeden weg, in strijd met al dat naargeestige waaraan het oog zoo gewend was. Wanneer wij de gevels aanzien door dr. Cuypers voor ongeveer twintig jaren geleden ontworpen en uitgevoerd, dan passen zij nog volkomen in het kader van wat ons heden geeft, dat is het beste bewijs dat, die toen nieuwe richting onze kunst is ten goede gekomen. Waar wij ons over zooveel hebben te beklagen mag dit wel met een woord van waardeering worden gedacht. Die ontwerpen geven het bewijs dat ieder onderdeel de aandacht is geschonken, een boogvulling, een colonnet, een anker, een draagsteen, zelfs het kozijnhout teekent zich op geheel andere en meer

eigenaardige wijze af, getuigt van het feit dat zelfs die nietigste onderwerpen den denker niet zijn ontgaan. Door die waardeering der kleinigheden veranderde het groote ontzaggelijk, er kwam wending in de strooming en hoewel in den eersten tijd, daartegen veel och's en maar'n zich verhieven, het heden heeft geleerd, dat juist die weg ons tot een nieuwen toestand moest brengen en gaven die pogingen aanleiding dat er meer ontstond wat de aandacht verdient, dat anders geheel verloren zou zijn gegaan. Daar is, wij herhalen het, in het heden veel goeds. Maar er is ook een schaduwzijde. Zij die goed doen zijn gewoonlijk zeldzaam, vandaar dat het goede ook schaars is, ja slechts op enkele plekken aan te wijzen. Van al wat geduld wordt behoudt het slechte de overhand en daardoor wordt de stad meer ontsierd dan versierd. Daarom is samenwerking van theorie en praktijk gewenscht, opdat het eene aanvult wat het andere ontbreekt, daarom roepe de practicus liever de hulp van de theoricus in, opdat wat hij gaat maken de toets der kritiek kan doorstaan. Is echter het uiterlijk van vele woningen eigenaardig, aan het innerlijk blijft veel ontbreken. Gewoonlijk wordt alle sieraad aan den gevel opgehangen om daar een adreskaart te vormen en dikwerf ten koste van het innerlijke. Donkere gangen, trappen die opgekropen moeten worden en die kraken onder de beklimming, zijn dikwerf de eerste ongeriefelijkheden, en wat kan een woning aangenamer stemmen dan de gezellige intrede. Dat is wat ook buitenlandsche woningen zoo echt aantrekkelijk maakt, de vestibule of voorhal brengt ons als het ware in het tehuis zelf, deze is tegelijk ontvangzaal waar allerlei geriefelijkheden worden teruggevonden, en die ons dadelijk een blik doen slaan in de wijze hoe eigenaardig het geheel er verder moet uitzien. Onze woningen missen dat. Een smal rein gestucadoord gangetje is het eerste wat te zien valt en is veelal de trap naar hoogere verdieping midden in die gang in het stikdonker weggeborgen, trappen allen naar hetzelfde model, steek met kwart, gemaakt.

In de gang troont dan dikwerf Liernur op het midden, met zijn lief en zijn leed. Op die wijze komt men op de bel-étage, waar veelal een kleine kamer die dikwerf niet anders bereikbaar is dan na eerst de groote kamer te zijn doorgeloopen, waardoor veel van de waarde verloren gaat. Die groote kamer heeft een erker, zonder dat zou hij niet aan de eischen van het heden kunnen voldoen en daarvoor wordt heel wat leed vergeten. Het dienstpersoneel huist meestal in het sousterrein en heeft de woning en bovenverdieping die afzonderlijk verhuurd is, dan dient datzelfde sousterrein dat dikwerf in een aanhoudend zweetbad verkeert, tegelijk tot slaapplaats, dikwerf ook voor bewoning. Licht en lucht, gaven die ons door de natuur op zoo billijke wijze geschonken worden, zijn als het ware uitgesloten en is alleen het eenige waardevolle, ten minste als men dat er onder kan rangschikken, een overladen plafond, een marmeren schoorsteenmantel, lokvinkjes waarmede het publiek nog wel te vangen is. Over het algemeen is in de innerlijke indeeling van onze woning nog zeer veel gebrekkigs. Wat toch is meer van waarde. De bewoner moet er zijn gansche leven in doorbrengen en of nu al het uiterlijk vroolijk en het innerlijk er bedroevend uitziet, wat voor genot geeft dat aan de woning waar het innerlijk alleen moet stemmen en gerief aanbrengen. Wij hebben dikwerf de klacht gehoord de gevel was zoo kostbaar en moest van binnen gespaard, want zonder fraaien gevel kon het huis

niet bestaan, want och men heeft tegenwoordig zoo veel aan te merken. Laat dit zoo zijn. Het kostbare is echter altijd niet het fraaiste. Een eenvoudige vorm, waar en met kennis aangebracht, voldoet meer dan een sierlijke die niet op zijn plaats is. Daarom juist kon er veel van het uiterlijk worden vergeten, om aan het innerlijk te geven wat daaraan toekomt. Maar ook dat innerlijk kan op billijke wijze goed zijn. Het komt alleen maar op de wijze van verdeelen aan. Een goede en een slechte gevelvorm kan de laatste nog wel de kostbaarste van zijn, dit is dus geheel een punt van smaak en verstand. Wanneer de critiek ook meer tot het inwendige onzer huizen kon doordringen, wat zou er veel te berispen zijn, maar wat zou er ontegenzeggelijk tal van verbeteringen tot stand worden gebracht. Niet alleen in verdeeling, maar ook in constructie. Al gelijkt het huis uitwendig onvergankelijk, het innerlijk geeft alle kenteekenen daarmede in strijd te zijn aan. De afscheidingen der vertrekken zijn zoodanig dat het geluid tot overal doordringt en is het huis gelijk opgetrokken met een aangrenzend, dan is het veelal of beide buren één perceel bewonen. Deze en dergelijke ongeriefelijkheden ontstaan veelal omdat aan het innerlijk te weinig zorg is besteed en aan het uiterlijk alles is opgeofferd. Tegen dat gevaar mogen wij wel eens waarschuwen, de waarde toch van het huis is meer binnen de muren te zoeken dan daarbuiten, het een heeft waarde voor het heden, al mag het andere dit ook voor de geschiedenis hebben.

De gemeente-architect van Amsterdam.

Wij achten de geschiedenis die bijgedragen heeft tot het eervol ontslag aanvragen van den gemeente-architect van Amsterdam genoegzaam toegelicht, om die nog eens te herhalen. Een nieuw feit heeft zich daarbij voorgedaan. Eenige architecten, het onderstaande doet dit nader zien, hebben zich tot B. en W. gewend met er op te wijzen dat de strafoefening hard is. Die meening onderschrijven wij gaarne.

Al is in ons gemeentebouw-departement wel iets zooals wel overal zal zijn dat voor verbetering vatbaar is, dat is buiten deze kwestie en mag daarop niet van invloed zijn. De gemeente-architect werd tot die betrekking geroepen. Een daad echter zooals geschiedt is, een te goedertrouw gedane wijziging, die betrekkelijk weinig schade aanrichtte, door verplaatsing van loon, die bovendien geheel zonder eenig voordeel voor de betrokkene was; zulk een daad verdient niet dergelijke middeneeuwsche bestraffing en moet de straf dienen om aan andere gerieven te voldoen, dan is het zaak dat B. en W. zich meer onomwonden uitspreken. Zooals het nu staat is het vonnis fin de siècle en doet ons het van harte goed dat er zooveel collegialiteit onder de kunstbroeders bestaat, dat zij al is de positie onmogelijk geworden, toch als tegenhanger hun gevoelen uitspreken, wat voor den betrokkene in de toekomst waarde heeft. Wij gelooven dat er weinigen zullen zijn die dit niet deelen. Terwijl dit wordt afgedrukt is het besluit door B. en W. in be-

handeling genomen en wellicht gevallen ; kunnen wij den uitslag niet melden, toch nemen wij volgaarne het onderstaande op, dat als een gunstig teeken des tijds kan beschouwd worden.

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam,

Geven eerbiedig te kennen de ondergeteekenden, allen praktiseerende arch. te Amsterdam ;

dat zij zouden meenen aan hun zin van collegialiteit te kort te doen, wanneer zij zich niet met alle bescheidenheid tot den Raad wendden in zake het ontslag van den gemeentearchitect, de heer Weissman ;

dat, hoewel het „handelen in lijnrechten strijd met een door B. en W. genomen besluit', zeker zeer te laken is, toch de vraag hun op de lippen komt of ontslag niet als straf daarvoor te zwaar moet worden geacht ;

dat immers de Gemeente door de (overigens te recht gewraakte) handeling van den gemeente-architect geenerlei nadeel ondervond, daar hydro-zandsteen zeker voor binnenbekleeding (waarin zij in het onderhavige geval gebruikt zou worden) even goed is als natuurlijke steen, terwijl zij deze overtreft in houdbaarheid van kleur ;

dat verder het misverstand niet uitgesloten is geweest, daar volgens den gemeente architect de *nadruk* meer moest volgen op *bewerking hier ter stede* als op soort van materiaal ;

dat in ieder geval de gemeente-architect slechts te groote meegaandheid met den aannemer heeft getoond, een eigenschap die bij zoo uitgebreid en uitvoerig werk als het nieuwe Gemeente–Museum in den regel tot betere resultaten voert dan overdreven gestrengheid ;

dat het natuurlijk niet op hun weg ligt, den Raad te verzoeken den bekwamen man, die in een reeks van werken, die der gemeente tot eer strekken, getoond heeft, wat het *artistieke* gedeelte van zijn taak betreft, op de rechte plaats te staan, een zoodanige straf op te leggen dat hij in zijn werkkring blijft gehandhaafd ;

dat zij de hoop uitspreken, dat uwe overwegingen, in verband met die van B. en W., er toe zullen leiden aan den heer Weissmann het afmaken van het Museum op te dragen, op zoodanige voorwaarden, dat de terugtreding in de z.g. burgerpraktijk hem worde vergemakkelijkt ;

dat aldus handelende bovendien de belangen der gemeente, zoowel uit een artistiek als een financieel oogpunt (volgens de meeningen van de onderget.) gebaat zullen worden ; daar het te vreezen is, dat bij het afmaken van een bouwwerk als het nieuwe Stedelijke Museum door een ander dan den ontwerper, de daarin zoo noodzakelijke eenheid zal worden gemist of prijsgegeven.

Van Heusden's Burgerlijke Bouwkunde

De achtste vermeerderde druk verscheen, dat is aanbeveling genoeg. De uitgever A. W. Sijthoff te Leiden durfde dit aan. wel een bewijs dat dit beknopte werk waarde heeft en behoud. Was het de vorige oplaag die de heer P. G. LANCEL vermeerderde, thans is het de heer F. H. BERGHUIS, geen onbekende bij velen. De uitgave heeft er dan ook weder bij gewonnen en is met zijn tijd meegegaan. Waarlijk, wilt ge een beknopte en goede vraagbaak voor de praktijk, schaft u Van Heusden's Handleiding Burgerlijke Bouwkunde aan, die bij billijken prijs zeker het meest van dien aard geeft.

PRIJSVRAGEN

Rapport van beoordeeling der prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunde en Nijverheid te Harlingen.

HET LEVEREN VAN EEN ONTWERP VOOR EEN GETUIGSCHRIFT.

Ingekomen zijn 10 ontwerpen. 1e Motto „Suze". 2e Motto „C. M. S.". 3e Motto „Stielgelore" (Met de dorische zuilfragmenten). 4e Motto „In drie kleuren." 5e Motto „Wapen van Harlingen", geteekend. 6e Motto „Anonyme". 7e Motto „Alle begin is moeilijk". 8e Motto „Tuat". 9e Motto „?". 10e Motto „Stielgelore".

Motto „Suze". Ofschoon dit ontwerp geen aanspraak kan maken op oorspronkelijkheid en er motieven in voorkomen waarin de nieuwheid valt te betwisten, heeft het de verdienste smaakvol van compositie te zijn en uitstekend geteekend.

Het voldoet aan de gestelde eischen.

Motto „C. M. S." De compositie wekt in sterke mate de herinnering op aan het Diploma der vereeniging van Teekenonderwijzers. Het teekenwerk is met zorg behandeld, 't is echter alsof de vulling van het bovenpaneel, zoo kloek en ferm van een meer vaardige hand is dan het overige, waarin op enkele punten iets wijfelends valt waar te nemen.

Motto „Stielgelore". Afgezien van de vraag of een perspectivische voorstelling als de hier gebezigde voor het ontwerp van een diploma wel juist is te noemen is de plaatsing van het schild hoogst onbehagelijk en niet gemotiveerd. Ook bij de aanschouwing van dit ontwerp denkt men onwillekeurig aan een antwoord op de prijsvraag des heeren Brandsma, den bekenden theehandelaar, voor de verkrijging eener reclamekaart.

Motto „In drie kleuren". Er is iets stuitends in dit ontwerp, dat voortgebracht wordt door den plompen vierkanten vorm van het vlak der inscriptie en de kille kleuren.

Overigens heeft de versiering hare verdienste die echter lijdt onder de lamme beweging van het lint in den nuchteren rand die haar omzoomt. Het teekenwerk is goed.

Motto „Wapen van Harlingen" get. Het ontwerp is vlijtig bewerkt, doch bezit geen verdienste. De afmetingen zijn overschreden.

Motto „Anonyme". Het ontwerp is niet gelukkig samengesteld. De motieven zijn blijkbaar met onvoldoende kennis aan de architectuur ontleend.

Het teekenwerk is gebrekkig.

Motto „Alle begin is moeielijk". Het ontwerp schijnt een incrustatie te zijn, een behandeling die voor een diploma als het gevraagde niet gelukkig genoemd mag worden. De compositie is bovendien onduidelijk en smakeloos, een regelmatige vulling valt er alleen in waar te nemen.

Het teekenwerk is van een ongeoefende hand.

Motto „Tuat". Oorspronkelijkheid kan aan dit ontwerp niet ontzegd worden. Het draagt echter geen artistieken stempel.

Het teekenwerk is slordig.

Motto „?". Bouwkunde en Nijverheid zijn aardig in de compositie ingevlochten.

Het ontwerp heeft overigens geen verdienste.

Motto „Stielgelore". Een uiting der allernieuwste kunstopvatting doch niet gelukkig geslaagd. De compositie is onduidelijk en onbeduidend, het teekenwerk zwak.

Resumeerende *draagt de jury het ontwerp Motto „Suze" voor ter bekrooning met den uitgeloofden prijs.*

Aldus opgemaakt door de ondergeteekenden

Leeuwarden 8 Mei 1894.

(get.) J. E. NOORDENDORF.
S. BARON.
H. H. KRAMER.

Ontwerp voor eene Villa te Bussum

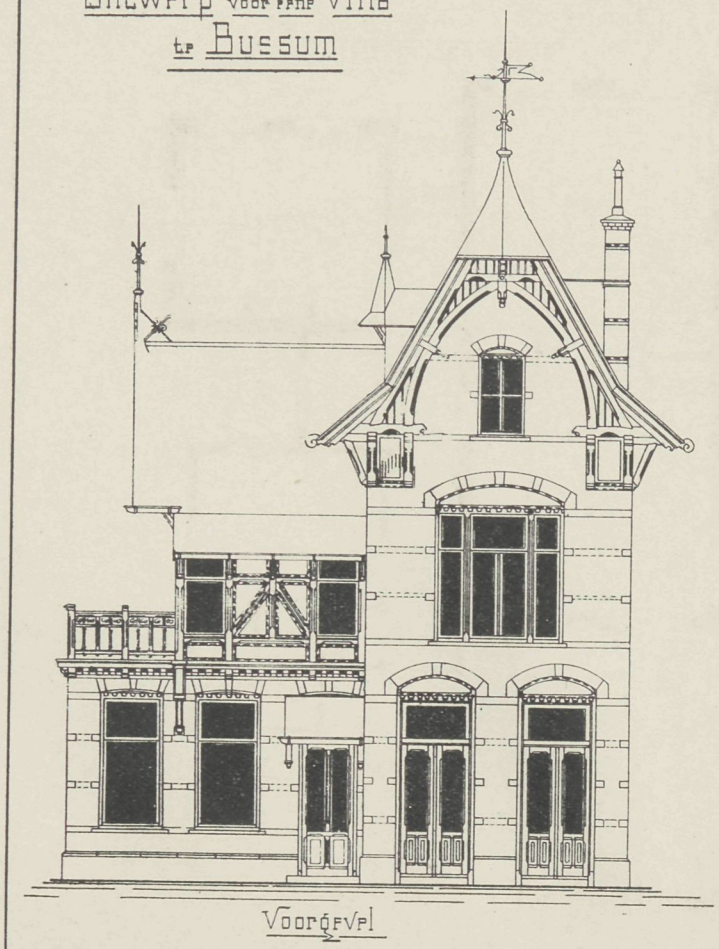

Voorgevel

Zijgevel

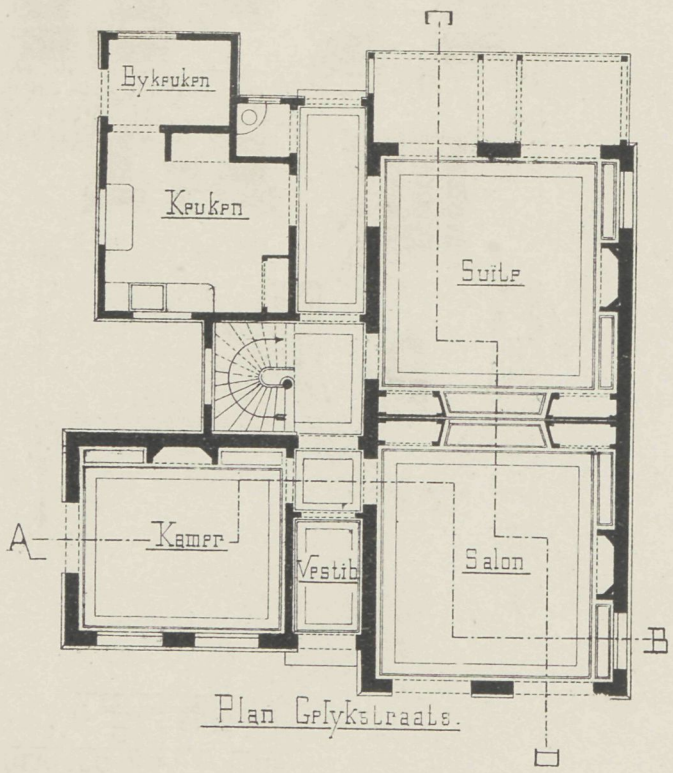

Plan Gelykstraats.

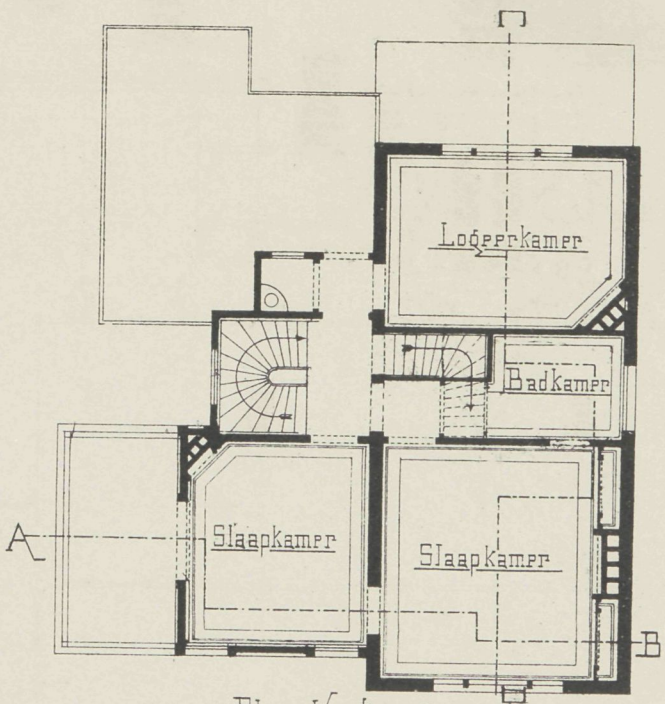

Plan Verdieping. Amsterdam Juli 1893

de Architecten:

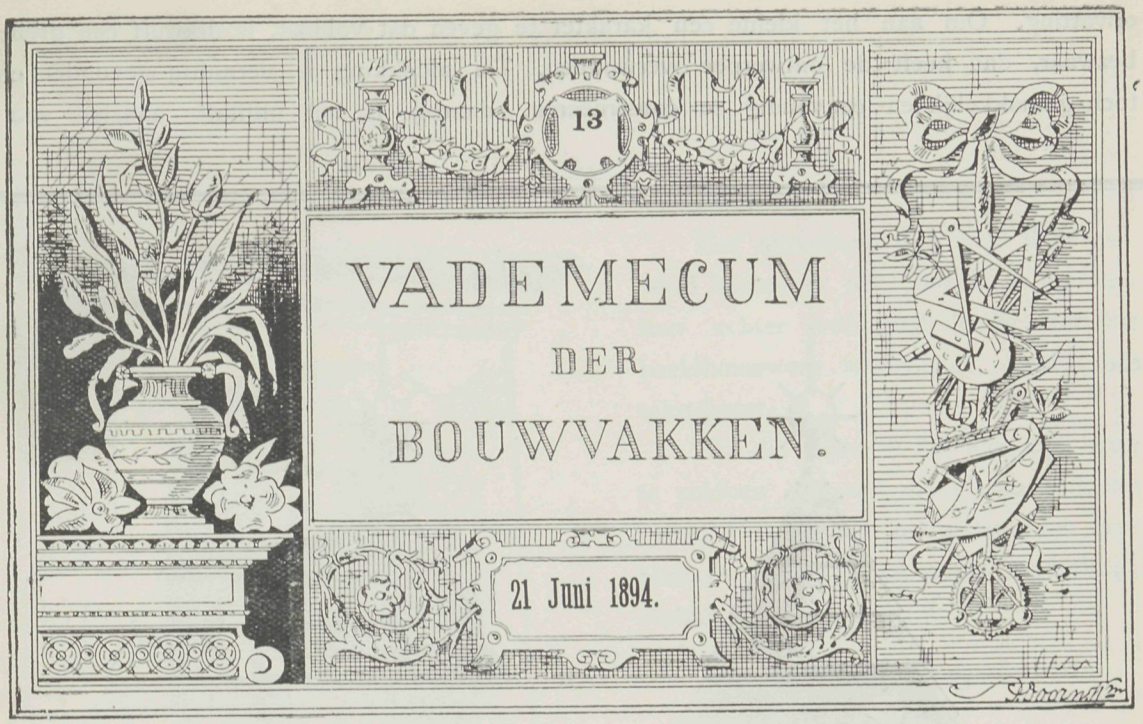

Bij de Platen.

Ontwerp van eene Villa,

door **F. T. DE MAZURE Jr.**

Het is niet dikwerf het geval dat bij het ontwerpen alle mogelijke vrijheid wordt gelaten. Dan eens zijn het de aangrenzenden, dan weder het oppervlak, dan de kosten enz. waarmede rekening dient gehouden te worden. Het ontwerp waarover onze plaat opheldering geeft, heeft echter geen van die bezwaren gekend, waardoor overal afwisseling, ruimte en behoorlijke indeeling kon worden verkregen. Daardoor ook kon iederen gevel een eigenaardig aanzien verkrijgen. De materialen zijn voor de plinten en banden natuurlijke en voor de gevels gebakken steen en maakt het aangebrachte hout zoo voor kap als torenbouw daarbij een aangename wisseling.

Ontwerp van een Schildwachthuis,

door **JAN BOERMA.**

Wij zijn reeds vroeger in de gelegenheid geweest van denzelfden ontwerper een gelijk onderwerp te plaatsen. Dit onderscheidt zich daarvan echter door hoogst karakteristieke

opvatting. Om aan het kleine een karakter te geven dat voldoet, is dikwerf een groot bezwaar, dat heeft de ontwerper overwonnen. De afdekking is vernuftig gevonden en toch gemakkelijk en eenvoudig te construeeren, daarbij is het militaire aanzien voor

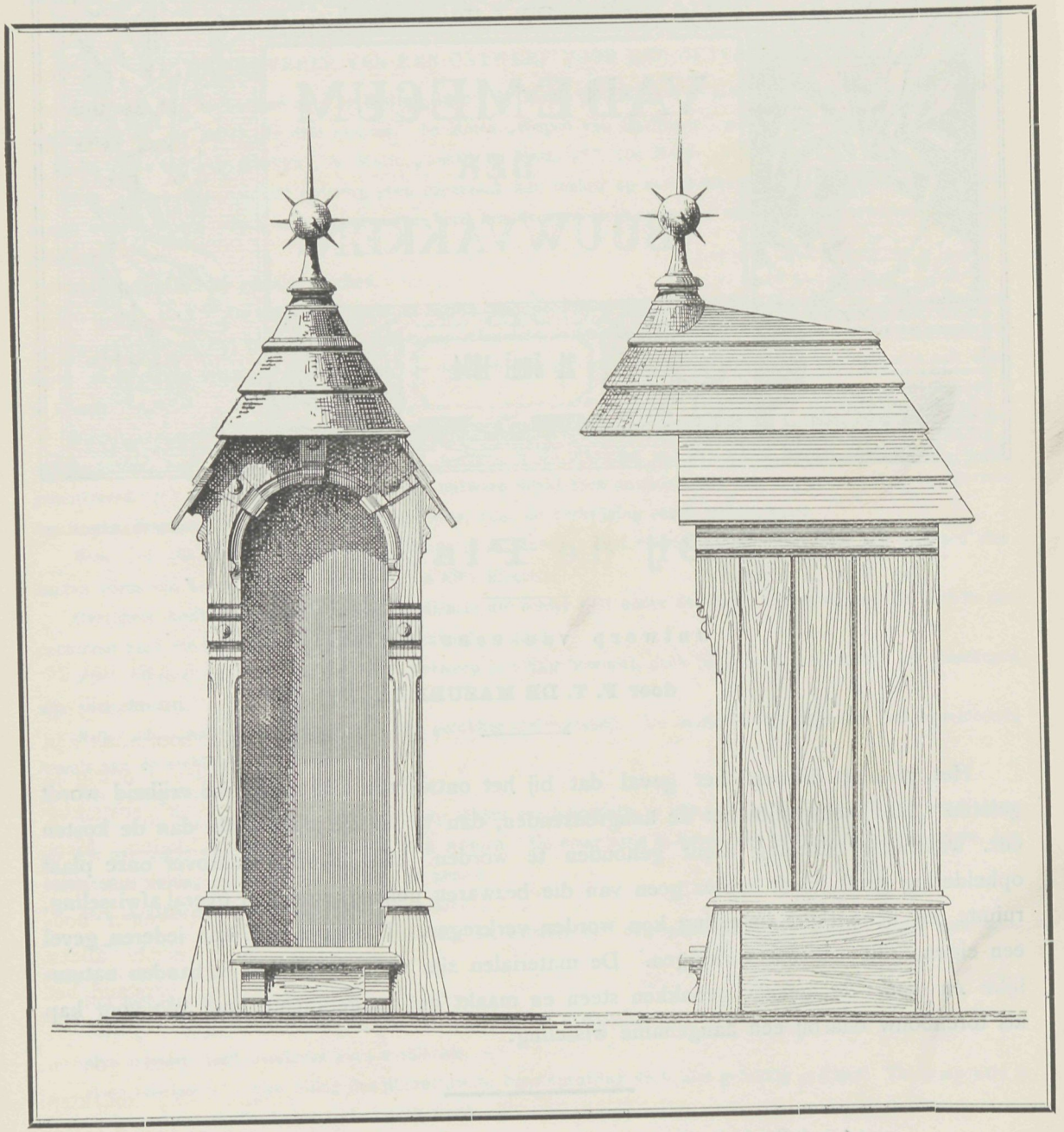

dergelijke doeleinden gewenscht, er in aanwezig. Het is of het slechts op commando wacht om zich in het gelid aan te sluiten.

Bij een over dit onderwerp uitgeschrevene prijsvraag, werd het ontwerp door de jury ter bekroning voorgedragen.

Ontwerp van een Grafmonument,

door Th. MOLKENBOER.

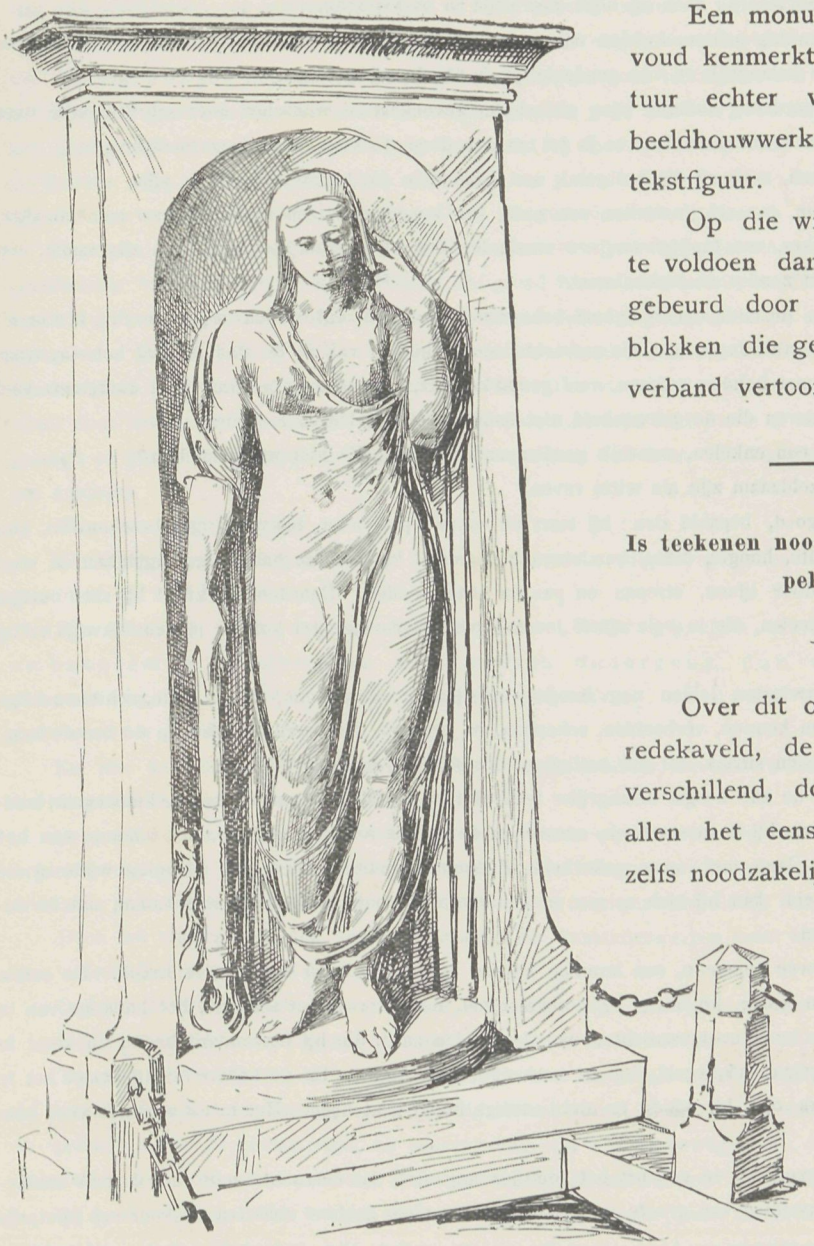

Een monument dat zich door eenvoud kenmerkt wat betreft de architectuur echter vol uitdrukking wat het beeldhouwwerk aanbelangt, geeft onze tekstfiguur.

Op die wijze is het mogelijk beter te voldoen dan wel zoo als zoo dikwerf gebeurd door een opeenstapeling van blokken die geen het minste onderlinge verband vertoonen.

Is teekenen noodig voor onze maatschappelijke vorming.

Over dit onderwerp is heel wat geredekaveld, de inzichten zijn en blijven verschillend, doch in de hoofdzaak zijn allen het eens, dat teekenen nuttig ja zelfs noodzakelijk is om ieder zelfstandig te ontwikkelen. Meer nog dan wiskunst achten wij teekenen noodig, het eerste alleen oefent het verstand, het laatste bovendien het oog en den goeden smaak. Wij maakten onlangs met een degelijk volksboek kennis, geschreven door J. Blockhuys en A. Gervais als antwoord ingezonden op een prijskamp uitgeschreven door den Provincieraad van Antwerpen en als zoodanig in 1892 bekroond, behandelend de kunstnijverheid of de kunst beschouwd in haar betrekking met de nijverheid. Onder de verschillende daarin behandelde onderwerpen stippen wij gaarne aan wat van het teekenen in het algemeen gezegd wordt. Juist nu zoo

algemeen de machines de zondebokken vormen waaraan de stilstand in zaken wordt geweten, kan de herinnering aan hetgeen daarin gezegd wordt welkom zijn.

Meermalen is door mannen, die zich ernstig om de volkszaak bekommeren, de vraag gesteld of de kunst om voorwerpen, wezens, dieren en planten door lijnen te verbeelden, niet zoo nuttig, zoo belangrijk, zoo noodzakelijk is als het schrijven, of zelfs niet nuttiger, belangrijker en noodzakelijker.

Dikwijls is op die vraag geantwoord; doch zij blijft nog altijd in overweging.

Wij zouden ons waarlijk gelukkig achten, konden wij onze geachte lezers ten volle overtuigen, dat de teekenkunst ten minste zoo nuttig, zoo belangrijk en zoo noodzakelijk is als de schrijfkunst.

Inderdaad 't is schoon en voordeelig anderen zijne gedachten, gevoelens en wenschen door schriftteekens over den aardbol heen te kunnen doen kennen, en dezelve ja tot na den dood, te kunnen doen eerbiedigen.

Dat weet, dat gevoelt iedereen, zelfs zij die het geluk niet hebben in die kunst ingewijd te zijn.

Maar wat zou een timmerman, een schrijnwerker, een smid, een koperslager, een metselaar, een meubelmaker, een steenhouwer, een steenbakker, een tapijtwever, een versierder, een kleermaker, een goud- en zilversmid, een beeldhouwer, een schilder... zijn zonder de teekenkunst?

Dat zij allen die kunst in dezelfde evenredigheid behooren te bezitten, dat willen wij geenszins beweren; maar de ondervinding leert toch alle dagen, dat die ambachtslieden, die hun vak in de stad geleerd hebben, waar zij zich tevens in de teekenkunst konden oefenen, veel gemakkelijker, veel beter, veel fraaier en doorgaans veel voordeeliger werken, dan die anderen die de gelegenheid niet hadden goed te leeren teekenen.

Kent gij, geachte lezer, wel een enkelen, waarlijk goeden ambachtsman, die niet teekenen kan?

Wij gelooven dat deze zoo zeldzaam zijn als witte raven.

Wie leert teekenen, leert goed, bepaald zien; hij leert de voorwerpen beter, nauwkeuriger beschouwen, hun omtrek, plaatsing, lengte, breedte, hoogte, dikte, hun omvang bepalen; hij leert ze onderling vergelijken en wint de bekwaamheid aan, om ze door lijnen, strepen en punten af te beelden. Daardoor verkrijgt hij zeer nuttige voorstellingen, begrippen en oordeelen, die in vele zijner levensbetrekkingen van pas komen, ja hem dikwijls nuttig en onontbeerlijk zijn.

Maar die verstandelijke aanwinsten leiden nog hooger; zij leeren de schoone, fraaie, nette, schilderachtige vormen der voorwerpen of dingen kennen, verbeelden, scheppen, en brengen den leerling alzoo op de breede baan, die tot kunstzin, kunstliefde, goeden smaak, tot het heiligdom der schoone kunsten leidt.

Alzoo, hij die ingewijd is in de zoo hoogst belangrijke teekenkunst, hij zij dan ambachtsman, kunstenaar, landbouwer of handelaar of wie anders, hij is in staat om, zoowel in de natuur als in afbeeldsel, het schoone van het leelijke, het verhevene van het lage met meer zekerheid te kunnen onderscheiden, dan de oningewijde in die kunst; en door die bekwaamheid, kan hij zich zelven en anderen veel zoet levensgenot verschaffen, dat de onkundige natuurlijk moet ontbeeren.

Stelt, in die gedachtenrij, twee personen, een kundige en een onkundige, voor eenig meesterstuk. De eerste hecht er zich, als 't ware, aan vast; hij beziet en herbeziet het, neemt er al het schoone, het kunstige van in zich op, vergelijkt het met andere kunstgewrochten van denzelfden aard, die hij bewonderd heeft; hij komt in verrukking, die zich op zijn gelaat afspiegelt, hij is verheugd, gelukkig. — En de andere? Hij beziet het te nauwernood; trekt de schouders op: hij vindt er niets aardigs in en gaat heen. Het meesterstuk is voor hem niets of weinig waard.

Hebben wij niet dikwijls vernomen, en gebeurt het somtijds nog niet, dat eerzame landlieden, ja zelfs stadbewoners, tafereelen, meubelen, juweelen van groote kunstwaarde voor niets geldend schatten en voor een spotprijs verschachelen?

Dat zou toch immers niet gebeuren indien de bezitters eenigszins ingewijd waren!

Maar, hooren wij ons toeroepen, hij die tamelijk wel teekenen kan, is daardoor nog niet in staat gesteld om de waarde van eenig kunststuk te schatten; daartoe is veel meer noodig. Bovendien, alleman heeft den tijd en de gelegenheid niet om behoorlijk te leeren teekenen, en het daarin zoo verre te brengen, dat hij die kennis wezenlijk kan benuttigen.

Die opmerking is gedeeltelijk waar. 't Is zoo dat allen die hebben leeren teekenen geene kunstenaars, geene

kunstschatters zijn, zoomin als dat al wie muziek leerde een toonkundige is; maar stellig is 't nochtans, dat men geen meester of kunstenaar in eenig ambacht, in 't schrijnwerken, timmeren, goud- en zilversmeden, versieren enz.... zal vinden, die tevens geen goed teekenaar is, en gezonde begrippen heeft over het ware en schoone in de kunst en in zijn vak of ambacht; evenmin als men ooit van een kunstenaar-toondichter hoorde gewagen, die geene noot leer en de wetten der samenstelling, der harmonie en der melodie niet kende?

Welke gebouwen zou een veronderstelde bouwmeester maken, welke soort van beelden een beeldhouwer, welk slag van schilderijen een schilder, wanneer zij niet bedreven waren in de teekenkunst?

Verder is 't waar, dat, om tot de kunst te geraken, er ernstig en met volharding moet gearbeid worden. Er is dus vooreerst aanleg noodig. Een half blinde wordt geen goed teekenaar; een half doove geen goed toondichter; dus vooreerst goed zien en daarbij een goede meester, die goed weet en goed helpt. Boven die hoofdvereischten is het noodig, dat de leerling de overtuiging hebbe, dat hij door die kennis voor zich zelven en voor anderen nuttig zal kunnen zijn, en dat die kunst hem zal helpen om goed door de wereld te komen, gelijk men gewoonlijk zegt. Zijn die voorwaarden vervuld, dan is de zaak al ver gevorderd. Doch, daar is nog meer te overwegen.

Laat ons dat eens goed begrijpen: Millioenen armen zijn ledig. Het stoomtuig is overheerschend. Maakt de geschiedenis van een brood, bij voorbeeld: De grond waaruit het groeit, wordt door het stoomtuig bewerkt. De tarwe door een stoomtuig gezaaid en gemaaid, gedorscht en gemalen, – ja, te Gosport, in Engeland, wordt de bloem door een stoomtuig tot brood gebakken. De steenen waaruit thans de meeste huizen worden gebouwd, worden door een stoomtuig vervaardigd; het hout van vloeren, deuren en vensterramen, voor tafels en kasten, wordt door een stoomtuig gezaagd en geschaafd; de schoorsteen bekleedsels of mantels worden door een stoomtuig gezaagd en geslepen; de tapijten, behangsels, het grootste deel onzer kleedingstukken enz., worden door stoomtuigen gemaakt.

Waar moet dat eindigen?

Die vraag is sedert lang gedaan en door een der edelmoedigste menschenvrienden, door F. Froebel, opgelost geworden.

Zijn antwoord bondig samengevat, luidt aldus: „Wilt gij den mensch, den arbeider, den ambachtsman redden van den wissen ondergang, dan moet gij hem boven het stoomtuig boven de werktuigen verheffen, of deze brengen en houden hem gewis ten onder."

En hoe kan dat redden gebeuren? Hoe kan de arbeider, de ambachtsman boven het stoomtuig, boven de werktuigen verheven worden?

Door middel der stoomkracht, voert men de zwaarste werken uit. De stoom klieft en scheurt rotsen en verbrijzelt ze tot gruis. Hij sleurt millioenen en millioenen kilogrammen koopwaren van allen aard, van 't eene einde des lands naar het andere, en vliegt er mede de zeeen over gezwind als de wind.

Doch het vinden, teekenen, snijden, versieren der kunstvoorwerpen, moet hij overlaten aan 's menschen vernuft, aan 's menschen verstand en hand.

Ook het bestuur van het stoomtuig, der werktuigen blijft het eigendom van 's menschen geest.

Het komt er dus vooral opaan, 's menschen geest, 's menschen verstand te verheffen.

Te dien einde stichtte de edelmoedige F. Froebel kindertuinen of kinderscholen, waarin hij de kinderen van de wieg af, door zijn eigenaardig opvoedkundig stelsel opleidt in de richting van het besprokene doel. Al zingende en spelende leeren de kleinen daar, bij ondervinding, wat rust en beweging is; de meetkundige vormen der lichamen daarstellen, tegen- en tusschenstellen, zoo van vormen als van kleuren: de beginselen van het schoone.

Zij leeren dat eerst door middel van beweegbare voorwerpen; later leeren zij ze door lijnen, streepen en punten verbeelden. Door zelf werken, zelf zoeken, brengen zij van jongsaf aan eigenwerk, eigenvinding voort. Zij maken bloemen en versiersels, die veeltijds grooten verwonderen. Oog, oor en hand worden er volgens natuurlijke leerwijzen geoefend en hart, gemoed en wil worden daarbij niet vergeten.

Wanneer nu de kinderen, in een goed ingerichten Froebeltuin opgevoed, later in de lagere scholen op denzelfden voet en grond hunne leerjaren voleinden, en dan, 't zij in 't middelbaar onderwijs, 't zij in de nijverheidsscholen of teekenacademies hunne zoo voordeelig begonnen studiën voortzetten, dan zullen er geslachten optreden die de oude wereld zullen verbazen, en die zich dan ook boven het stoomtuig, boven de werktuigen zullen verheffen.

De kunstnijverheid en de fraaie kunsten zullen er aanzienlijk bij winnen ; dat bewijst de ondervinding dàar reeds, waar de Froebelscholen sedert jaren bestaan en vruchten dragen.

Kan dat wel anders ?

Die kleinen hebben door duizenden oefeningen kennis gemaakt met de bestanddeelen der teekenkunst. Zij hebben leeren zoeken en vinden, opmerken en handelen. Zij leerden lijnen, hoeken, figuren kennen en vormen. Die kennis hoe gering zij ook schijne, op dien leeftijd verworven, is van eene onschatbare waarde voor de latere vorming of opvoeding van den mensch.

Bracht tot heden toe, in 't algemeen gesproken, het onderwijs in het teekenen de met recht gewenschte vruchten niet op, dan lag dat stellig daaraan, dat het niet tot kunstzin, kunstgevoel, kunstbekwaamheid leidde ; dat het niet doelleidend, niet doelmatig was ingericht. Nu, 't staat vast, dat het vooral in de genoemde gestichten s, dat de jeugd, die zich tot vrije ambten in de samenleving voorbereidt, de noodige kennis moet opdoen of aanwinnen om of kunstenaar in zijn vak te worden, of ten minste in staat gesteld te zijn om de kunst naar waarde te kunnen schatten of waardeeren.

„Kunstzin, kunstsmaak moet in de jeugd genoegzaam ontwikkeld worden, om de schoone kunsten te kunnen begrijpen, te kunnen beoordeelen en desnoods het schoone te kunnen bewijzen", zegt een leeraar-kunstenaar.

Stellig is het nog, dat het kunstbegrippen zijn, die in onze huidige samenleving schier door een ieder moeten gekend zijn, niet om allemaal tot kunstenaar te maken, maar om een publiek te vormen, om de kunstvoortbrengselen te schatten, en dat publiek mag geen blinde zijn, die over vormen en kleuren oordeelt. Die noodige kennis, gelijk wij vroeger bewezen, moet men dan leeren ; zij is ook de ware gids, waaraan de mode zelve niet kan weerstaan.

Wie ons zou spreken van een geleerd volk zonder kunstsmaak, zonder kunstbegrippen, zou ons doen huiveren over het dorre, schrale en levenslustlooze van zulk een volk ; want wetenschap en kunst zijn tweelingszusters, die malkander kennen, beminnen en ondersteunen, van malkanders leven, lust, vreugde, krachten leven en zich vervolmaken.

Dat ziet ons landbestuur 1) in, dat bewroedt het, wanneer het middelen beraamt om het teekenonderwijs zoo in te richten, dat het de gewenschte vruchten voortbrenge, welke ter eere en tot welzijn van land en volk verstrekken.

Ten slotte : de teekenkunst is voor de overgroote meerderheid van vakken en ambachten eene noodzakelijke kennis, voor allen zeer nuttig en aangenaam. Hoe beter zij die kunst bezitten, hoe beter zij hun vak, hun ambacht hunne kunst kunnen uitvoeren ; hoe meer genot, levenslust zij daarbij genieten, hoe meer voordeel zij er uit trekken kunnen.

Met het oog op den toestand onzer kunstnijverheid, dient hierbij nog gezegd, dat, sedert eenigen tijd onze magazijnen en winkels opgepropt zijn van nijverheidsartikelen, die waarlijk wansmaak verraden en het verval van den echt nationalen kunstzin diep doen betreuren.

De mode met hare gekke en zieke grillen schijnt voor goed hare besmettelijke oppermacht bij ons te hebben gevestigd ; en dat zou alzeer te bejammeren zijn, kwetste zij maar alleen de maag en de gezondheid onzes volks, hetwelk dat blinde kind troetelt, streelt en aanbidt ; maar het verderf grijpt dieper en oefent den noodlottigsten invloed uit op onzen vaderlandschen kunstarbeid, op de vaderlandsche kunstnijverheid, op de voortbrengselen onzer ambachten.

De vreemde mode heeft, zoo schijnt het, het gezond verstand onzes volks op hol gebracht en zoodanig verblind over eigenwaarde, dat het vreemde klatergoud verkozen wordt boven het eigen gelouterd goud.

Wanneer zal die ongelukkige en diep vernederende toestand ophouden ?

Dàn als onze ambachtslieden, onze kunstnijveraars zullen ontwaken, het gevaar erkennen en met ons de handen aan 't werk slaan, om door de aangeduide middelen den mensch, den arbeider boven het stoomtuig, boven de werktuigen te stellen, en den valschen modesmaak, door hoogeren kunstzin en goeden kunstsmaak te vervangen.

Dan zal de leuze en de wet onzer kunstnijverheid zijn :

„Geen rijker kroon
Dan eigen schoon."

---

1) Hiermede is België bedoeld.

Het bovenstaande uitgesproken in een stad waar thans de nijverheid op machtige wijze door haar Tentoonstelling zetelt, waar de kunst in vele opzichten gunstig wordt bevordert, verdient meer algemeen bekend te zijn omdat hetgeen daarbij gezegd wordt eenvoudig doch in alle opzichten waar is. Alleen door ons te verheffen boven de toestanden die drukkend zijn, door ons verstand daarbij te raadplegen, is het mogelijk den sluimerenden toestand in vele takken der nijverheid te verbeteren, die alleen hun heil van het alledaagsche verwachten.

PRIJSVRAGEN

Bruggen over den Donau te Buda-Pesth.

Deze prijsvraag trok indertijd veler aandacht, vooral ook om de daarbij uitgeloofde premiën, die een belangrijk cijfer bedroegen. Het was nog weinig voorgekomen, dat op een Europeschen wedstrijd van dien aard, ook Amerikanen deelnamen, datzelfde deden ook de Engelschen niet, wanneer het een concours betrof, op het vaste land van Europa uitgeschreven. De uitslag van deze prijsvraag had echter een geheel ander verloop en van overal kwamen de deelnemers saam. Zes en zeventig antwoorden, waarvan Engeland er tien, Noord-Amerika zestien telde, waren verder verdeeld over Italië, Nederland, België, Oostenrijk en Frankrijk. Uit Hongarije zelf kwamen slechts achttien antwoorden in. De deelname is dus uiterst gunstig geweest. Het program verlangde twee bruggen en had daarbij als hoofdvoorwaarde gesteld dat deze niet alleen dienstbaar voor het verkeer zouden zijn, maar bovendien door hun esthetische schoon, fraaie monumenten over de Donau-oevers zouden vormen. De spanning der bruggen was voor de een 312.8 M., voor de andere 331.4 M.

Er werd daarvoor een doorgaande overbrugging vereischt, zonder steunpijlers. Voor de laatste echter zou het mogelijk kunnen zijn de overspanning te verdeelen, in drie openingen, echter zoo, dat de middelste 170 à 175 M. lang bleef. De voorkeur werd echter gegeven aan algeheele overspanning, zoodat dit bij de beoordeeling wel in overweging kwam. Voor de brug met de grootste overspanning viel de bekroning ten deel aan het ontwerp van de heer J. Kübler, hoofdingenieur der werktuigenfabriek te Esslingen en de heeren Eisenlohr, Weigle, architecten te Stuttgart. De premie, 30.000 kronen, is ongeveer een bedrag van ruim vijftien duizend gulden. De kosten voor den bouw bedraagt *f* 5.460.000.

Het is een inderdaad fraai ontwerp. Op de beide kaden langs de Donauoevers aangelegd, zijn de vier hoofdpijlers opgetrokken, waartusschen zich het hangende gedeelte aansluit. De pijlers zijn monumentaal van vorm, aan den voet door fraaie beeldhouwwerken omvat. Een voorgedeelte van een schip waarop verschillende figuren, die door bazuingeschal de stichting verkondigen. De top der pijlers, die eenigzints aan den Italiaanschen torenbouw doet denken, is gekroond door een koepelvormig gedeelte, waarop gevleugelde figuren.

Tegen de pijlers is de versterking aangesloten die weder gesteund wordt door een kolossaal voetstuk met ruiterstandbeeld. Is de ligging van de brug reeds fraai door de omgeving; het ontwerp is van bijzondere monumentale opvatting en maken de ruiterstandbeelden met de pijleraansluitingen een fraai architectonisch geheel.

Ook een tweede ontwerp van dezelfde ontwerpers kwam in aanmerking, doch zonderling klinkt het hierbij, dat toen men de verwantschap tusschen de beide projecten opmerkte, dit van invloed was op de beoordeeling, waardoor de tweede prijs, die er aan toegekend zou geworden zijn, ten deel viel aan den hoofingenieur Johann Feketehasy, in gemeenschap met de architecten Steinhard en Lang.

Den derden prijs verkreeg de Reschitzaer Constructiefabriek, in vereeniging met de firma Gregersen en de architect Schmall, dit was een ontwerp voor dezelfde overspanning als het met den prijs bekroonde. De kosten daarvan bedroegen *f* 5,420,000.

Het met den eersten prijs bekroonde ontwerp heeft een overspanningswijdte van 320 M. en een breedte van 16 M., waarvan 10 M. voor de voertuigen en ter wederzijde 3 M. voor de voetgangers. De beide kabels die de geheele overbrugging dragen, bestaan uit 14,023 stuks met elkander gelijkloopende verzinkte staaldraden, 4 Mm. dik. Hierbij werd de methode gevolgd te New-York bij de Brooklynbrug door Röbling toegepast. Deze draden werden tot strengen gevormd en daarvan de kabel gevlochten. Daar de draden allen verzinkt zijn, is het binnendringen van roest uitgesloten, terwijl bovendien de buitenrand door het met zinkwit bestrijken wordt gesloten. Aan deze kabels zijn de hangers, waaraan de brug bevestigd is, verbonden. De hooge ligging der brug maakt, dat alle vaartuigen die den Donau gewoonlijk bevaren, zonder storing er onder door kunnen trekken.

Bij al hetgeen op dit gebied in de laatste jaren is gedaan, vormt dit een bizondere fraaie en tegelijkertijd kunstvolle aansluiting.

Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Als bekroonden worden daarvoor opgegeven

BOEKWINKEL-GEVEL:

A. D. N. van Gendt, 's Gravenhage	*f* 20.
N. Nelis, Haarlem	» 10.
A. van der Lee, Utrecht	» 10.

WONING TOLGAARDER:

N. Nelis, Haarlem	*f* 20.
P. Doorn Hzn., Amsterdam	» 10.

Ontwerp voor eene Villa

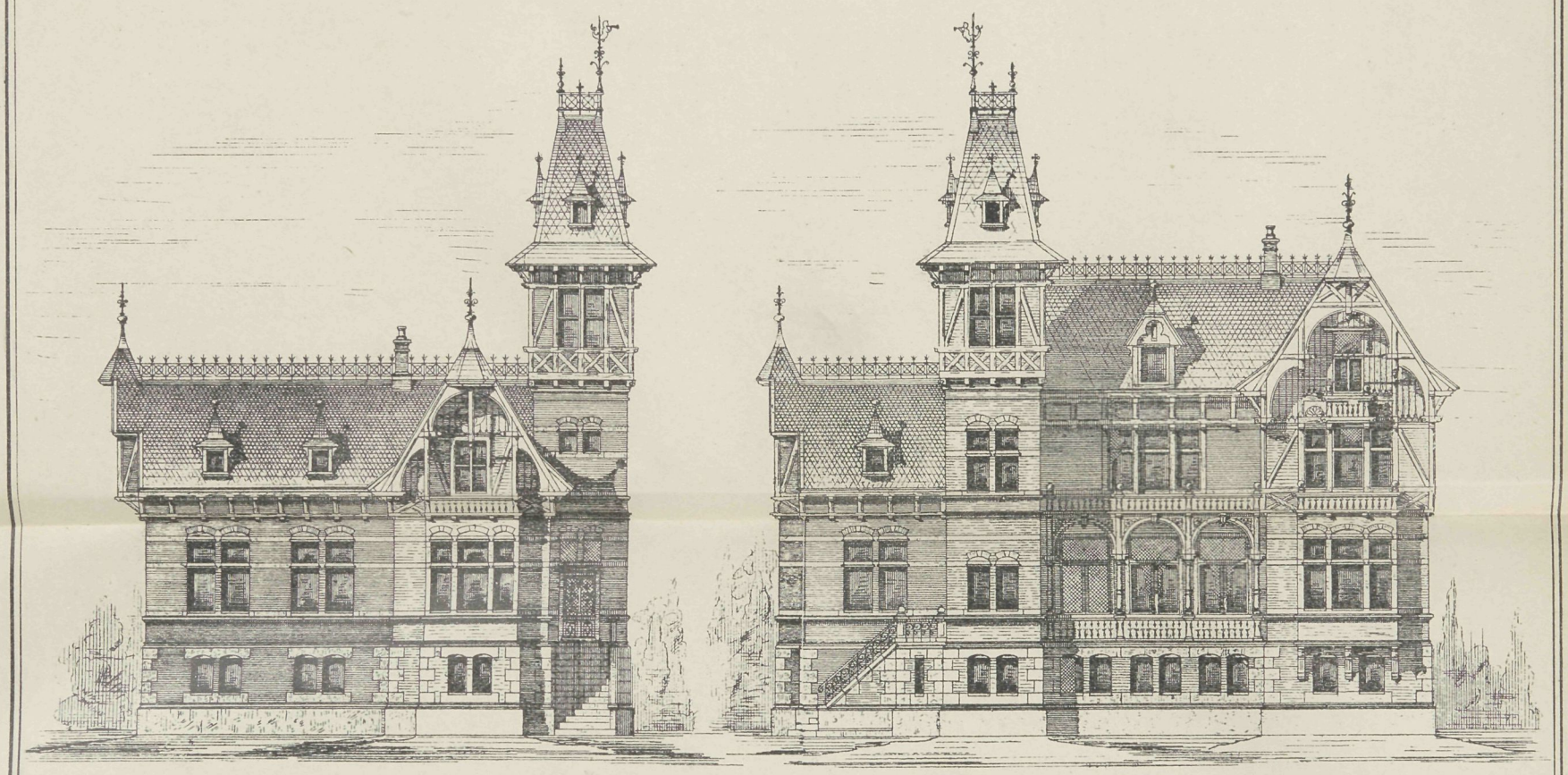

Sous-terrain

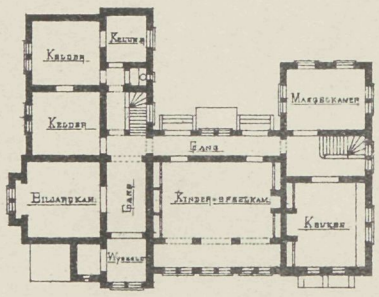

Bel-étage

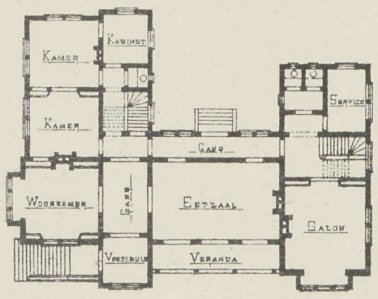

Verdieping

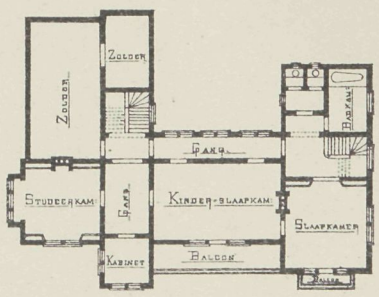

F. T. de Marcus Jr.

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bij de Platen.

Ontwerp van een tochtpui,

door D. VAN LITH.

Een in blank eikenhout getimmerde tochtpui levert ons dit ontwerp, waarvan de verhoudingen goed en de versieringen passend zijn aangebracht.

Bij een inzending op de tentoonstelling te Leiden, werd het met den eersten prijs bekroond.

Ontwerp voor een heerenhuis,

door C. A. VAN WERKHOVEN.

Een huis zooals wij dat in de provinciesteden meermalen aantreffen, geplaatst aan een fraaien wandelweg, is ook het huis waarover onze plaat handelt. Plannen en gevel getuigen van een streven naar eenvoud en is daarbij alle sieraad met spaarzaamheid toegepast. Het is een flinken gevel en een geriefelijke indeeling. — Ook dergelijke onderwerpen behooren tot de vraagstukken van onzen werkkring.

Uit den Vreemde.

De geprojecteerde onderaardsche electrische spoorweg te Parijs.

Sinds November 1891 bezit Londen een onderaardsche electrische spoorweg, de eerste inrichting die er van dien aard bestaat. De lijn loopt van de City (King William Street) onder de Theems van Southwark; een tweede lijn is geprojecteerd naar het Waterloo station.

Ook in Parijs heeft men thans, naar het model van de Londensche, een electrischen, ondergrondschen spoorweg geprojecteerd, waarvan onze illustratie een denkbeeld geeft. De ontwerper is de ingenieur Berlier. De spoorbaan moet, onder den grond, loopen van het *Bois de Vincennes* (in het oosten) naar het *Bois de Boulogne* (in het westen der stad), in het geheel dus een afstand van 11 K. M. Bij den Londenschen spoorweg liggen de rails in twee geheel van elkander afgescheiden buizen, waarvan de een voor de heengaande,

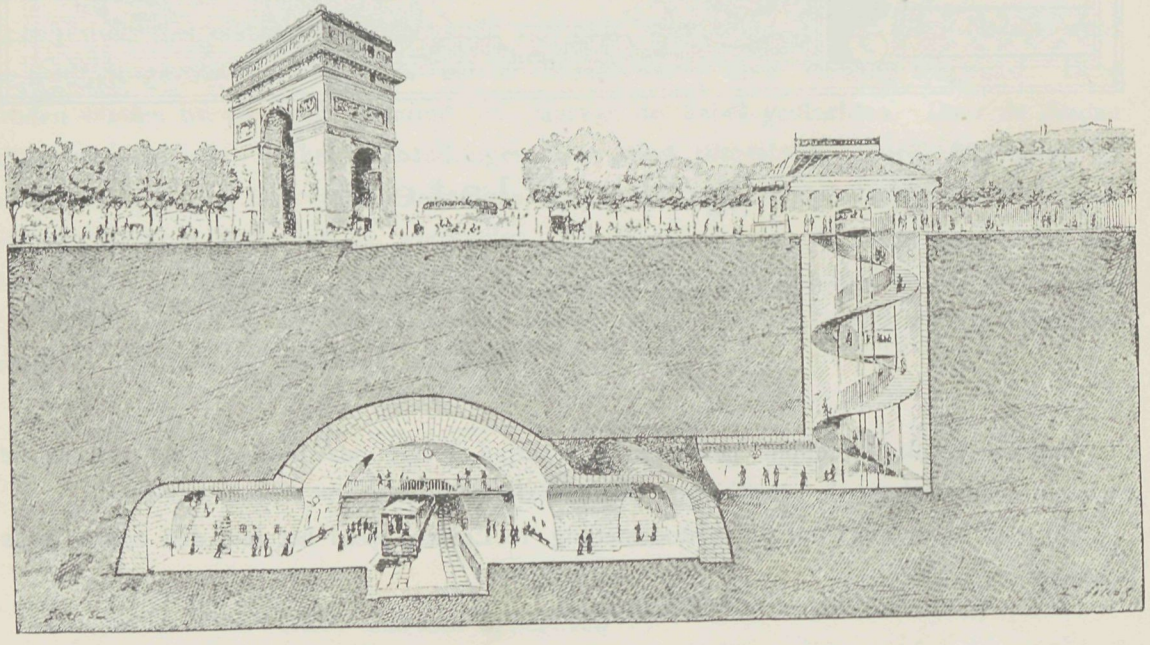

ELECTRISCHE ONDERAARDSCHE SPOORWEG TE PARIJS.

de andere voor de terugkeerende treinen bestemd is. In Parijs daarentegen wil men slechts één enkele groote buis van 5.80 M, middellijn voor de in beide richtingen rijdende treinen construeeren. De bureaux en wachtkamers liggen eveneens onderaardsch aan beide zijden van het perron, die men bereikt door een hoogen wenteltrap af te dalen, van boven afgesloten door een kiosk en toegang gevende tot den beganen grond. Dertien van zulke stations zijn op de Parijsche lijn ontworpen.

De voor de beweegkracht noodige electriciteit wordt in een centraalstation geproduceerd. Terwijl de geleiding van den electrischen stroom bij bovengrondsche banen een der grootste moeilijkheden vormt, bevindt zich deze bij ondergrondschen aanleg in volkomen

ongevaarlijken toestand. In Londen rusten de electrische locomotieven op twee assen, waarvan elk onafhankelijk van de ander door de dynamomachine bewogen wordt. De stroom wordt door een midden tusschen de rails liggende staalbegeleiding gevoerd, waarover de drie zware contactsleden der locomotieven glijden.

Hetzelfde systeem wordt ook in Parijs in toepassing gebracht; ook de verlichting der wagens van den weg en der stations geschiedt geheel electrisch. Onze illustratie geeft een denkbeeld van het station, ontworpen tusschen de *Arc de Triomphe* en het *Bois de Boulogne*.

Wat de kosten betreft, zoo zijn deze op 5.750.000 francs per K.M. berekend. Elke trein kan naar verkiezing uit een tot vier wagens bestaan, elk met 52 plaatsen. De snelheid zal ongeveer 20 K.M. in het uur zijn, zoodat de geheele rit van de beide eindpunten der stad, met inbegrip van het oponthoud aan de stations, ongeveer 37 minuten zal duren.

Het Rumaaansche Koningsslot te Pelesch.

Te midden van een wonderschoone natuur verheft zich het koningsslot waarvan onze tekstfiguren een tweetal aanzichten geven. — Zoowel uiterlijk als innerlijk is dit bouwwerk volkomen geslaagd. Uiterlijk door de volle overeenstemming met de omringende natuur, innerlijk door de kunstvolle opvatting waarmede elk deel van het geheel is begrepen. Het was dan ook begrijpelijk dat dit de aandacht van de ondernemende Duitsche uitgevers trok en onder redactie van Jacob v. Falke, een welbekende waar het de omschrijving onzer kunst betreft, zag eene uitgave het licht geheel alleen over dit bouwwerk handelend, en bevattende buiten de in den tekst opgenomen 38 houtsneden bovendien 25 schetsen. Die schetsen werden allen vervaardigd door de leerlingen der kunstnijverheidschool van het Oostenrijksch Museum, en wel onder toezicht van Professor Unger en den bouwmeester Hecht. Dit lustslot werd onder toezicht van Koning Karel I en zijne gemalin Elisabeth, algemeen bekend onder den dichterlijken naam van Carmen Sylva, gebouwd, die hierbij de hoogste eischen stelden om alles volkomen aan het doel der stichting te doen beantwoorden. De voornaamste medewerkers bij den bouw waren de bouwmeesters Wilhelm Doderer en Johann Schulz te Weenen, benevens de beeldhouwer Martin Stöhr. De bouwstijl is de Duitsche renaissance 16de eeuw. De aanleg werd zeer moeielijk verkregen, vooraf moest het terrein dat een opgaande bergrug vormde, worden geslecht en op de verkregene effene vlakte het gebouw opgetrokken worden. — Wij zijn niet in de gelegenheid de plannen hierbij op te nemen, dat zou te uitvoerig worden, en was het alleen ons doel te wijzen op de wonderschoone zamenvatting van het geheel te midden van een natuur zooals zelden wordt aangetroffen. De bouwmaterialen zijn allen zooveel mogelijk ontleend aan de omgeving en doordien die zeer veel natuurlijke steen in het dal van Prakova oplevert, werd ook deze het meest gebezigd. Het marmer, groen van kleur, is uit de groef van Slanic. Voor den bouw is geruimen tijd noodig geweest, vooral ook doordien de oorlog met Turkije

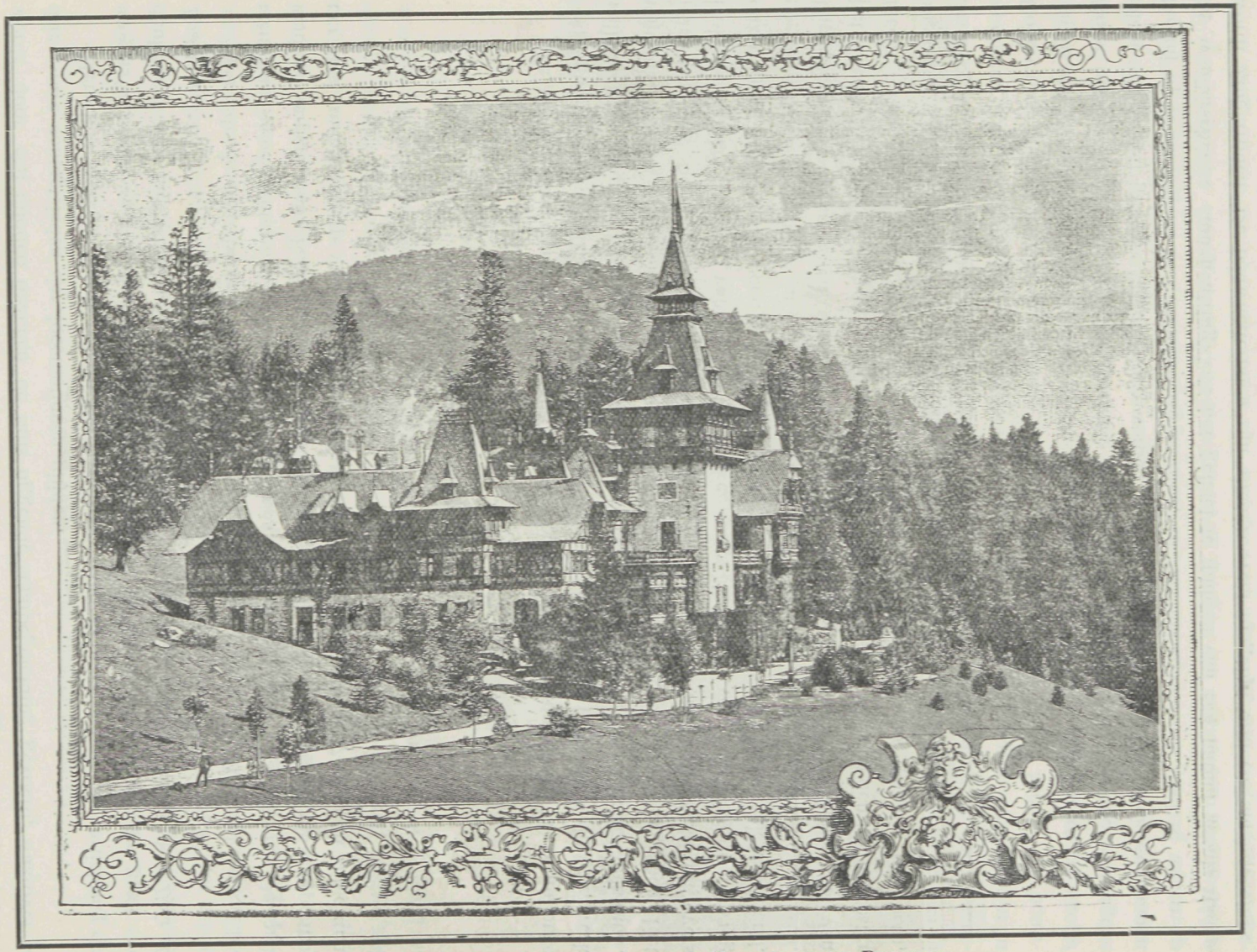

Zuiswestelijke gevel — RUMAANSCH KONINGSSLOT PELESCH.

de voortzetting eenigen tijd belemmerde, zoodoende was men bezig van het voorjaar in 1874 tot den herfst van 1883. De kosten van den bouw bedroegen ongeveer 3 millioen gulden.

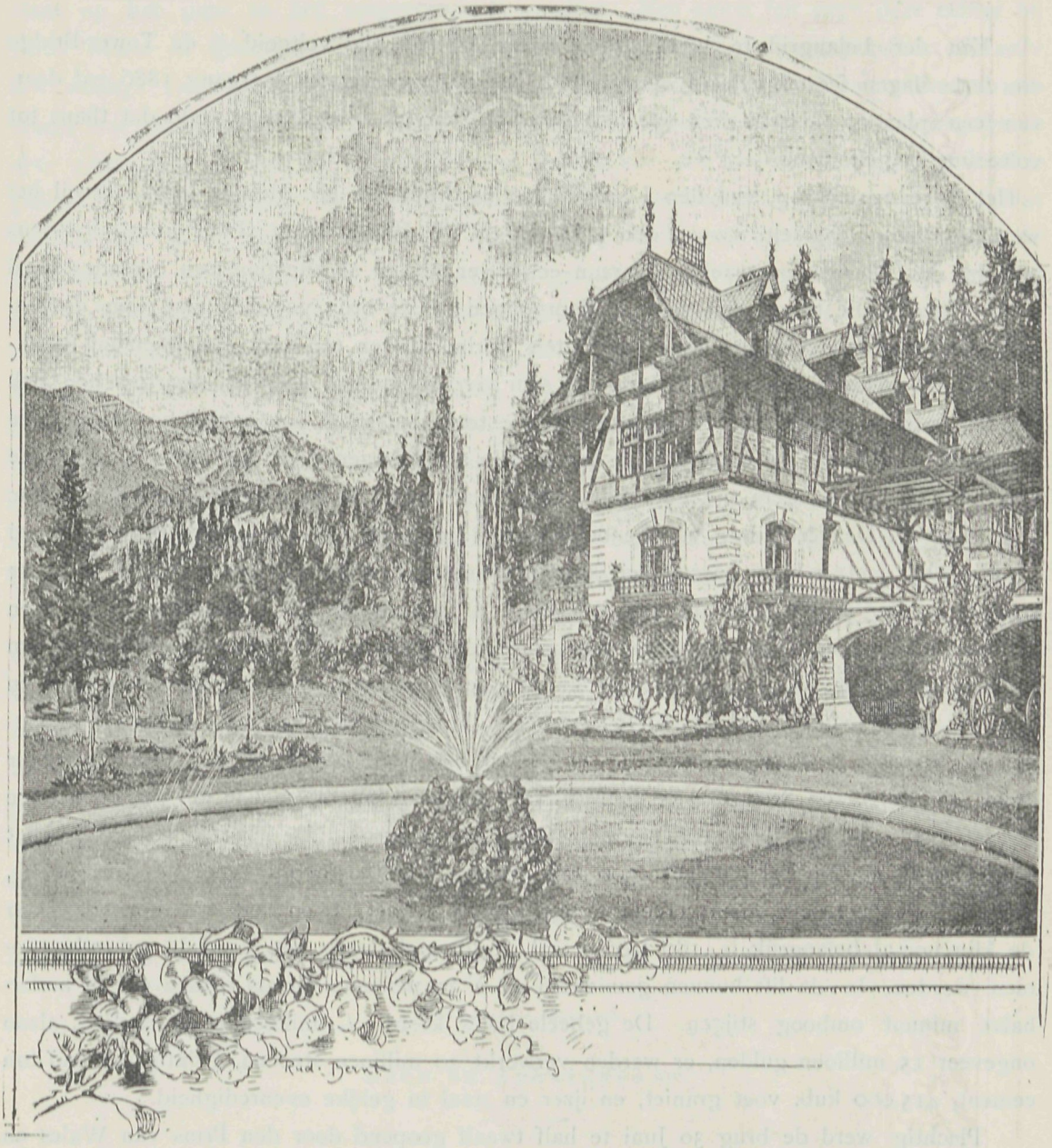

Westelijke gevel van het slot.

Wat is verkregen is verdient echter de volle waardeering, want het is een in alle deelen kunstvollen arbeid die de ontwerpers en de daarbij verder betrokkenen tot eer strekt.

De Tower Bridge geopend.

Een der belangrijkste bouwwerken in den laatsten tijd voltooid, is de Tower-Bridge die dezer dagen feestelijk werd opengesteld. Reeds onzen eersten jaargang 1886 gaf daarvan een plaat, omdat in dien tijd het plan van den bouw was vastgesteld dat thans tot voltooiing is gekomen.

Het is een ontwerp van den Londenschen bouwmeester Mr. Horace Jones, terwijl het werktuigkundige gedeelte is van den ingenieur M. T. Wolfe Barry. Twee kolossale torens zijn in de Theems opgesteld, waaraan een eigenaardige architectuur een bizonder goed aanzien geeft. Die torens zijn voor de doorgangen op de brug voorzien van ruime openingen, die aan de middeneeuwsche burchten herinneren en een echt monumentaal karakter vormen. Het bovendeel der torens is van vier hoektorens voorzien waartusschen zich het kapgedeelte insluit. De vereeniging van de torens met het vaste land bestaat in twee bruglengten, die als het ware aan de torens zijn opgehangen door een kabel waaraan de verschillende brughangers zijn bevestigd. Ieder dezer vaste brugdeelen hebben eene breedte van 18.60 M. De verbinding van de beide torens geschiedt door eene overbrugging, breed 18 M. Dit deel is een bascule, en kunnen wanneer het omhoog gesteld is, de grootste schepen zonder eenige belemmering doorvaren. De ruimte daarvoor bedraagt 60 M. Ten einde geen belemmering in het personenverkeer te verkrijgen, werden in de torens trappen en liften aangebracht. Al naar verkiezing kunnen de voetgangers hiervan gebruik maken en kunnen, in het bovendeel des torens gekomen, hun weg over een vast bruggendeel vervolgen, waarvan de breedte 15 M. is. Dit deel is zoo hoog opgesteld, dat alle schepen er onder door kunnen varen. De bouw van de torens is uiterst soliede en wel tot aan de bascule van graniet, daarboven van metsel- en zandsteen. De geheele afstand die het bruggendeel inneemt, is ongeveer 300 Eng. voeten. De vaste brug voor de voetgangers, die het bovendeel der torens vereenigt, ligt 140 Eng. voet boven den waterspiegel. Daar de klim nog al belangrijk is, 180 treden, zal de lift wel steeds het meest in gebruik genomen worden. In de lift kunnen gemiddeld 21 à 30 personen plaats nemen die in anderhalve minuut omhoog stijgen. De geheele bouw koste $1^1/_4$ millioen pond sterling, alzoo ongeveer 15 millioen gulden, er werden verwerkt 30 millioen steenen, twintig duizend ton cement, 415.000 kub. voet graniet, en ijzer en staal in gelijke evenredigheid.

Plechtig werd de brug 30 Juni te half twaalf geopend door den Prins van Wales en moet dit volgens hen die het openingsfeest bijwoonden, een niet alleen schitterende, maar hoogst indrukwekkende vertooning zijn geweest, toen al die stoomgevaarten gillende en gierende, fluitende en stampende, met oorverdoovend geraas den opengestelden weg, als in optocht achter elkander doorvoeren.

Roode Kunstzandsteen.

De weinig verkwikkende geschiedenis met den Amsterdamschen gemeente-architect, staat op het punt in het vergeetboek te geraken. Een enkel feit deed deze echter bij velen weder in gedachten opleven. Wij lezen toch 4 Juli ll. in de dagbladen. *In zake den onlangs veelbesproken roode kunstzandsteen bij den bouw van het Museum-Suasso, vernemen wij, dat gisteren — na gehouden onderzoek aan het proefstation voor bouwmaterialen — deze steen door B. en W. is goedgekeurd, en dat aan den aannemer vergund is dien te gebruiken.* Wij schrijven dit cursief, omdat wij over die beslissing ons verheugen. Wat toch is het geval. In de heftigheid die zich bij de kwestie had gevormd, hadden de steenhouwers werklieden, wat hunne zaak in geen enkel geval betere steun kon leveren, zich de uitdrukking veroorloofd dat kunstzandsteen een rommelzoo was, wat puin, specie enz. Die beschouwing had geheel en al ter zijde kunnen gelaten worden. De steenhouwers traden voor hun goed recht op, behoud van arbeid, wat vooral in deze dagen noodig is en dergelijk pogen verdient steun en waardeering. Zich echter door de heftigheid van den strijd zoover te laten vervoeren om een fabrikaat in discrediet te brengen dat dit niet verdient, was volkomen onnut en overbodig en hoewel wij ons met hart en ziel bij de werklieden en hun eisch zoude scharen, betreurden wij toch dergelijke ongelukkige gevolgtrekking. Kunstzandsteen mag, toen ieder stucadoor zich op de fabricatie daarvan toelegde, van inferieure gehalte geweest zijn, dat is geweest en dank zij de onderzoekingszucht onzer beproevingsstations, winnen de materialen aan deugd en gehalte. Onze tijd is sterk vooruitgegaan op dat punt. Juist de leveringen van de Utrechtsche zandsteenfabriek kunnen er op wijzen dat zij menig onderzoek glansrijk doorstonden en bewezen deze wat meer te zijn, dan wat een zonder oordeel uitgesproken uitdrukking aangeeft. Toch is de menigte geneigd aan het kwade gehoor te verleenen en gaat het men zegt zoo spoedig van den een op den ander, zonder recht van bestaan te hebben. Dat neemt de uitspraak van B. en W. weg en wij kunnen niet nalaten dit feit te releveeren en daarbij de wensch uit te spreken dat het even gretig de ronde moge doen als al het andere. Het is dan het eenige rooskleurige deel in een toestand vol distelen.

Loon en Arbeidsduur.

Aan de ministers van waterstaat en oorlog is door de heeren H. L. Drucker te Leiden, F. H. v. Malsen te 's Gravenhage en C. Muijsken te Amsterdam, daartoe uitgenoodigd door de arbeidsraden te Amsterdam, Bolsward, Franeker, 's Gravenhage, Haarlem, Leiden en Zutfen, en ook zelf deel van die raden uitmakende, een adres gericht, waarin als eenstemmig oordeel van die arbeidsraden wordt medegedeeld, dat de bepalingen, in de algemeene voorschriften van werken onder het beheer van het departement van waterstaat uitbreiding behoeven en wel in dien zin, dat de arbeiders beschermd worden tegen

het gevaar dat het loon ingekrompen wordt en de werktijd te veel uitgebreid, aangezien de aannemers op dat punt door geene bepalingen in het bestek gebonden worden.

Zij meenen, dat, waar bij het opmaken van de ramingen niet gerekend wordt op vermindering van loonen of overdrijven van den werktijd, het ook wenschelijk is daaromtrent bepalingen te maken die den aannemer binden.

Die verbetering zou naar het oordeel van bovengenoemde arbeidsraden in *beginsel* kunnen vastgesteld worden in de algemeene voorschriften, terwijl voor ieder werk afzonderlijk in het bestek zelve cijfers en bepalingen kon worden opgenomen.

Voor ieder ontwerp toch moet op de plaats zelve door den daarmede belast zijnden ambtenaar worden onderzocht naar de gesteldheid van het terrein, de draagkracht van den bodem, de gelegenheid tot aanvoer van de bouwstoffen, de kosten van vervoer, enz. enz.; onderzoekingen niet alleen van technischen, maar ook van administratieven aard.

Daaraan zou zich zeer goed aansluiten een onderzoek omtrent loon en werktijd, ten einde zoowel voor de begrooting als voor het bestek, met inachtneming der plaatselijke toestanden, de cijfers vast te stellen.

Ambachtsschool voor Alkmaar en Omstreken.

Wij ontvingen dezer dagen een uitvoerig verslag van 1893, van de Vereeniging »De Ambachtsschool voor Alkmaar en Omstreken." Daaruit blijkt dat die Vereeniging op bizonder gunstige wijze werkt. Een welverdiende lof wordt door het bestuur gebracht aan de vele bemoeiingen van den heer H. J. de Groot, die niet alleen de school op zijn initiatief deed ontstaan, maar bovendien als directeur op uitnemende wijze zorg draagt voor den bloei en de uitbreiding der inrichting. Aan jaarlijksche subsidie werd door het Rijk *f* 6000, door de provincie Noord-Holland *f* 2000, door de gemeente Alkmaar *f* 1200 betaald, terwijl verschillende omliggende gemeenten en particulieren verder deelnamen.

De school werd bezocht door 49 leerlingen, als 20 voor timmeren, 15 voor smeden, 8 voor meubelmaken, 6 voor schilders, waarvan 31 te Alkmaar inwoonden, de overige uit de aangrenzende gemeenten waren. De ontvangsten totaal *f* 10054,98 hadden een uitgave van *f* 9570.39. Een gering cijfer waarvan een alleszints bevredigend resultaat verkregen is.

PRIJSVRAGEN

Diploma der Internationale Bakkerijtentoonstelling.

Op deze prijsvraag kwamen 51 antwoorden in:

In aanmerking kwamen de motto's *A. B. C. f* 75. *Bij*, *Koek*, *Korenbloem* en *Kriek*, verwierven *f* 150 onderling te verdeelen. Dit is eenigsints afwijkend van de programbepalingen.

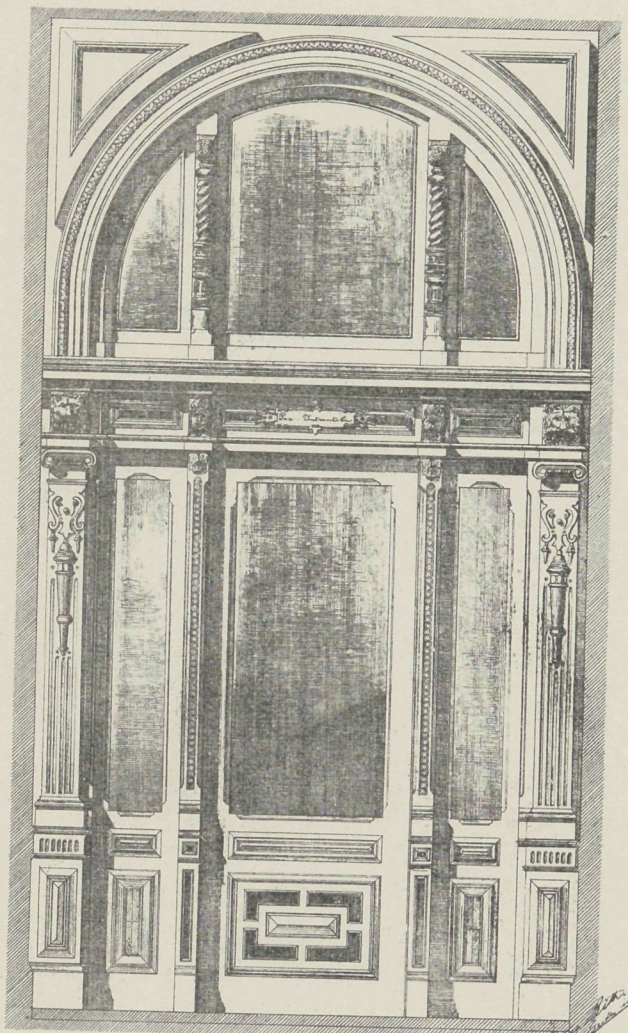

ONTWERP VAN EEN TOCHTPUI

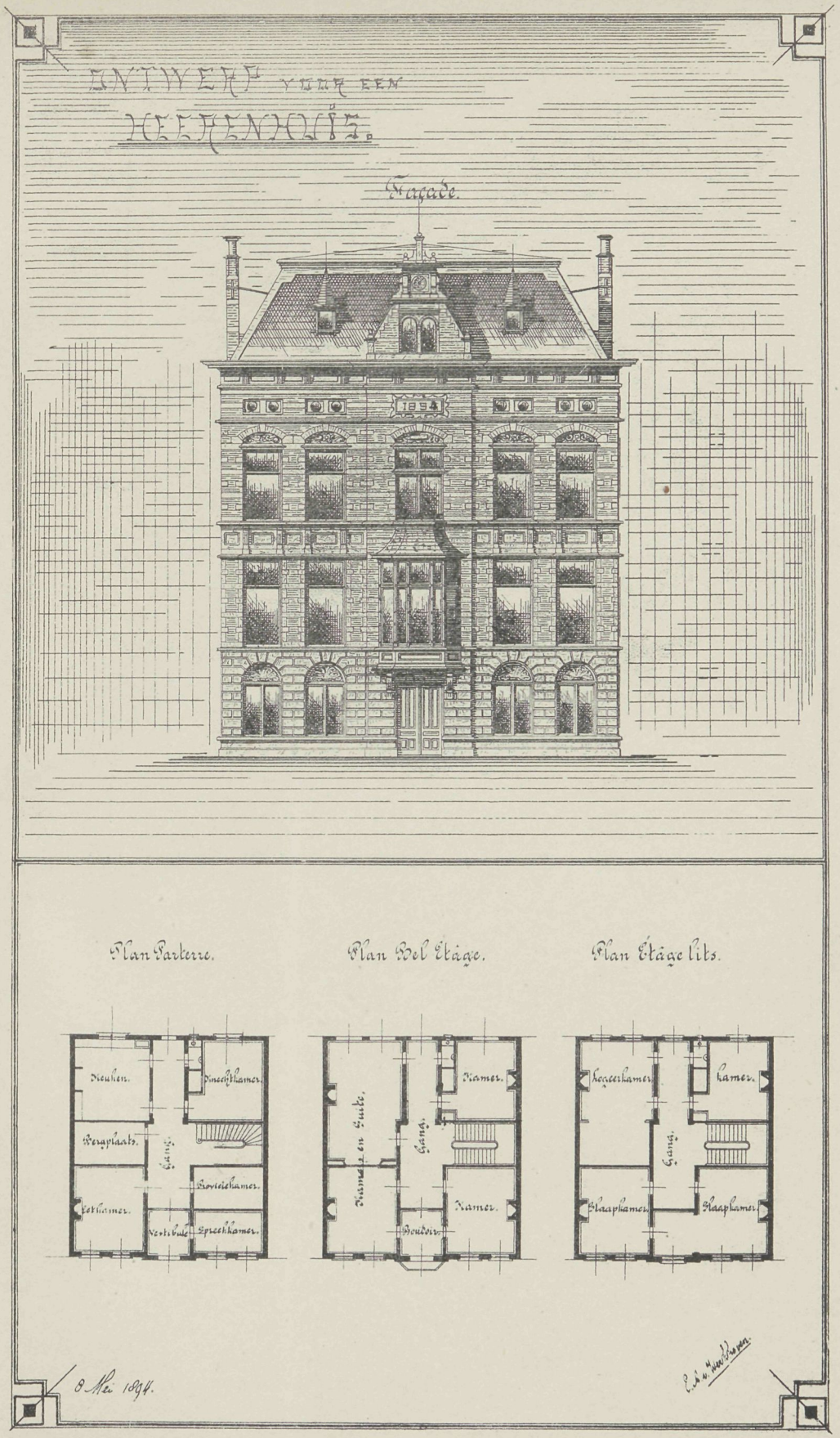

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

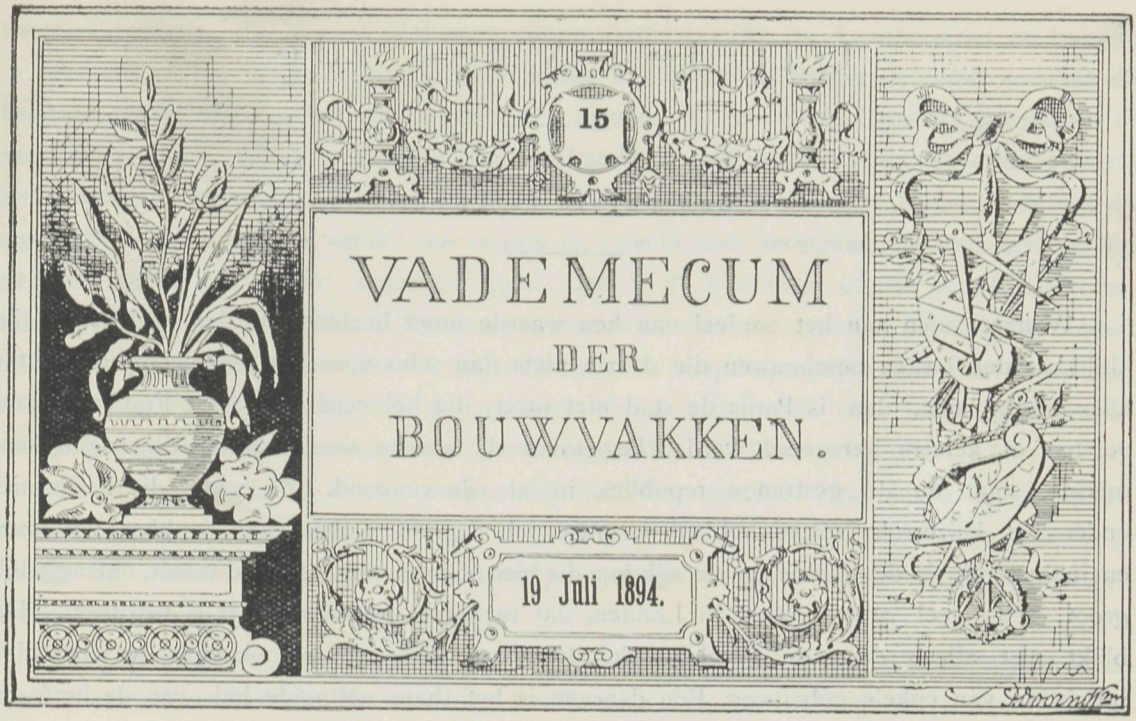

Bij de Platen.

Saloninrichting.

Bouwmeester I. GOSSCHALK.

Het is velen onzer inteekenaars bekend, dat wij eene nieuwe uitgave hebben ondernomen, die het inwendige der gebouwen zooveel mogelijk in alle onderdeelen behandeld en eene zeer passende aansluiting vormt bij het Vademecum, dat zijne keuze op ruimer schaal kan inrichten. De uitgave noemden wij »Onze Tijd" en kan reeds op veler deelname rekenen.

Om nu een juist denkbeeld te geven wat daarin voorkomt, bestemmen wij een der platen daarvan, ook ditmaal voor onze uitgave, overtuigd daarmede een goede daad te doen. De ontwerper toch is bij ons allen hoog aangeschreven en bovendien, het ontwerp zelf verdient door velen gezien en gewaardeerd te worden. Wij waren in de gelegenheid daar dergelijke opname nog al met bezwaren gepaard gaat, daarvoor niettemin dank zij de welwillende medewerking van den heer J. Gosschalk goed te slagen.

Ter verduidelijking diene het volgende: De stijl waarin de salon is ingericht, herinnert aan den tijd van Lodewijk XV en is uitgevoerd in mahonie met goud afgezet. De schoorsteenmantel is bleu Turquin, een zacht blauwe marmersoort. Het plafond mahoniehout met sterk sprekende lijsten, waartusschen de heeren Witkamp en Van der Waaij hoogst verdienstelijke beschilderingen aanbrachten.

Uit den Vreemde.

Een paleis te Parijs.

Wanneer men aan het oordeel van hen waarde moet hechten die den verledenen tijd altijd als den besten beschouwen, die daarin niets dan schoon, in het tegenwoordige echter alles slecht zien, dan is Parijs de stad niet meer, die het eens was, toen Frankrijk door vorsten of keizers geregeerd werd. Tegenover de groote weelde welke die dagen kenmerkte, staat nu de gestrenge republiek in al zijn eenvoud. Zij echter die Parijs niet onder het keizerrijk gekend hebben, kunnen zich daarvan echter geen denkbeeld vormen en in hun oog is de weelde en de rijkdom die hier nog ten toon gespreid wordt, ontzaggelijk groot, zelfs veel grooter dan in Londen, dat toch met meer welvaart is begiftigd. Dit blijkt niet alleen door de fraaiheid der kleeding, maar vooral ook door de vorstelijke inrichting van enkele gebouwen. Een daarvan is het thans voltooide huis van de hertogin de Somar, niet alleen bekend wegens haren grooten rijkdom, maar ook door hare geschriften over het spiritisme. Doordien de hertogin het eerst gehuwd is geweest met Lord Caithness, uit het huis der Stuarts, alzoo in rechte lijn een afstammeling is van de ongelukkige vorstin Maria Stuart, zijn vele vertrekken met de beeldtenis dier koningin, hetzij op doek of in buste, gesierd, zelfs zijn enkele vertrekken geheel ingericht tot herinnering aan het treurig bestaan dier koningin. Vele wanden zijn met gobelins bedekt, waarop tafereelen uit het leven van die koningin; een levensgroot beeld is zoodanig in een nis geplaatst en onder eigenaardige verlichting gesteld, dat het den indruk geeft alsof Maria in persoon de trappen afdaalt, talrijke vitrines zijn gevuld met alle mogelijke relequien die op haar leven betrekking hebben, terwijl er een vertrek is, waarin de vorstin, geheel is weergegeven, met een tafel voor zich waarop het doodvonnis, als een herinnering aan haar laatste oogenblikken.

Doch niet alleen de dooden worden er geëerd, ook de levenden. Iedere week zijn er belangrijke bijeenkomsten ten haren huize, waarbij over allerlei wetenschappelijke onderwerpen gesproken wordt, onder anderen ook door de algemeen bekende sterrekundige Flammarian. Daarvoor is een vergaderzaal aanwezig, die wel als het rijkst ingerichte deel van het huis kan beschouwd worden.

Uiterlijk ziet het huis er zeer eenvoudig uit en zou men niet vermoeden dat achter die muren zooveel belangrijks geschiedde en is opgeborgen. Ramen zijn er weinigen in den gevel, daar het innerlijk grootendeels door bovenlicht verlicht is. Dat gemis aan ramen maakt den gevel zelfs somber en men zou gelooven voor eene kleine burcht geplaatst te zijn.

Belt men, zoo verschijnt een in donkere liverei gekleede bediende, men staat verwonderd over de werkelijk groote vestibule, die zich dan voordoet, zoo geheel verschillend met wat het uiterlijk aangeeft. Zonder door een deur afgesloten te zijn komt men in een

tweede vestibule, die als wapenkamer dienst doet, geweren en wapens staan en hangen in rijke afwisseling langs de wanden, vervolgens komt men in een derde ruimte waarvan de hoeken geheel door geharnaste figuren zijn ingenomen, terwijl een daarvan bovendien in een nis op een rustbank is gezeten. *Holyrood* staat op een der deuren en daarachter bevindt zich een kapel ter nagedachtenis aan Maria Stuart gesticht. Dit alles behoort nog tot de eigenlijke entree, waarin verder een ruimte is, gevuld met kerkelijke beelden, kerkstoelen en een groote als altaar ingerichte tafel. Dit is de wachtzaal of wel het gedeelte der vestibule als zoodanig bestemd. Een aangenaam licht valt door gekleurd glas naar binnen en maakt dit punt zoo rijk met oudheden gevuld, zeer belangrijk. Uit deze wachtzaal voeren verschillende deuren tot de woonvertrekken, allen rijk van draperien voorzien, terwijl bovendien kostbare marmeren bevloeringen den rijkdom verhoogen.

Het trappenruim is als het ware verblindend van pracht. Het glazen dak, waarvan het licht door de kleuren van het glas is getemperd, rust op zuilen uit porphyr gehouwen, terwijl de wanden aan alle kanten met reusachtige spiegels zijn bedekt, waardoor het geheel een tooverachtig aanzien verkrijgt.

Ter halverhoogte van de trap is een bordes waarop toegang tot de vergaderzaal. Ook hier is geen deur die tot afsluiting dient, maar zijn het kostbare draperiën. Ziet men door de opening in de zaal, dan geeft de weerkaatsing der spiegels hieraan een ongemeen rijk aanzicht. De vergaderzaal is zooals reeds gezegd is, het rijkste uit het geheele gebouw. Van de wanden is niets te bespeuren, overal zijn deze verborgen achter kostbare schilderijen, kunstwerken uit vroegere eeuwen en dezen tijd. Aan het portret van de hertogin zelf is eene eereplaats ingeruimd. Zwaar vergulde stoelen staan aan rijen opgesteld. Kleed is niet aanwezig, omdat een buitengewone fraaie parketvloer de balklaag dekt, bovendien dempt een kleed het geluid, zoodat het ook daarvoor niet raadzaam was. Aan eene zijde der zaal is een galerij uitgebouwd, waarvoor een fraai gebeeldhouwde balustrade, eveneens verguld die moet voor het orchest dienen. In de hoeken en langs de wanden van de zaal staan zetels met hooge rug en leuningen, waarvan het houtwerk verguld is, de bekleedingstof bestaat uit roode brokaatstof waarin gouden leeuwen zijn gestikt, waarboven de hertogelijke kroon en waaronder het wapen, dat bestaat uit vier roode appelen op schild. Dit wapen treft men overal aan, boven de marmeren of uit hout gesneden schoorsteenmantels, in de portalen, op het leder der stoelen gedrukt of in de zijden stoffen waarmede de doorgangen of ramen zijn versierd. De tafel in de vergaderzaal staat op een verhoogd gedeelte dat met roode tapijten is bedekt, de tafel zelf heeft eveneens een rood kleed dat met de meest kunstvolle versieringen, in kleurige zijde en goud, is bestikt. Aan weerszijden der treden die tot het verhoogde gedeelte toegang geven, staan kandelabres uit kostbaar beschilderde faience, een vrouwenfiguur voorstellende die de luchters draagt, terwijl een knaap aan haar voeten gezellig dartelt. Het licht in de zaal valt van boven in, doch niet door het plafond, er zijn ter zijde half cirkelvormige ramen, die de zon moeten voorstellen, aangebracht, waardoor het licht binnentreedt. Dit geeft een verrassenden en welgeslaagden indruk, daarbij brengt de warm-gele toon van het glas een aangenamen gloed binnen.

Het plafond zelf is geheel en al beschilderd. Het midden vertoont de hemel, waarin

engelen dartel stoeien, boven de tafel is het plafond ingericht voor een groep die Apollo voorstelt op den zonnewagen. De omlijstingen zijn met guirlandes, waarin zilveren of koperen bloemen, gedekt, of waar daartoe ruimte was, gewijd aan mythologische figuren, terwijl daaronder latijnsche opschriften staan. Aan de vergaderzaal sluit zich eene kleine ruimte aan voor kleinere bijeenkomsten, een rijk uit marmer gebeeldhouwde figuur een gewonde heldin voorstellende, geeft aan deze ruimte reeds groote waarde en wordt dit beeld door de verschillende spiegels herhaaldelijk weergegeven. In een hoek met palmen en beelden gevuld staat de tafel eveneens met kleed gedekt als die uit de vergaderzaal. Al de meubelen getuigen van den grootsten smaak terwijl het beeldhouwwerk, alles van beroemde meesters, en werkelijke kunstproducten zijn. Van hier komt men op helder verlichte gangen die om de vergaderzaal heen loopen en waarop overal een groote rijkdom aan planten en beelden aanwezig is. De wanden dezer gangen zijn allen beschilderd met wijngaardranken en allerlei groen en vruchten. Langs verschillende trappen zijn de toegangen tot de salons, overal echter heerscht een ongekenden rijkdom in architektuur, versiering enz., zoodat men zich als in een tooverpaleis terugverplaatst waant. De salons zijn allen verschillend van stijl en in de meest mogelijke afwisseling, daaronder munt er een bizonder uit, bekend onder de naam van *Salon Venetien,* waar de wanden geheel met gobelins zijn bedekt, die tafereelen uit de schepping voorstellen. Deze salons met de daarbij in overeenstemming zijnde meubelen, zijn allen even rijk van opvatting. In dat gedeelte van het gebouw bevindt zich ook de bibliotheek, het licht valt van de beide einden in, eveneens door gekleurd glas.

De wanden zijn rondom op de halve hoogte met hout betimmerd, een fraai kleed, blauw met geel, dekt den vloer, waarop een eikenhouten tafel met veel beeldhouwwerk gesierd, dat zich alles los langs den voet strengelt. Een schat van allerlei prachtwerken is op de tafel uitgespreid. Rondom langs den wand zijn de boeken opgesteld. Boven de wandbetimmering zijn goudlederen behangsels aangebracht. De deuren die toegang tot de bibliotheek geven, zijn van donker ebbenhout en van zorgvuldig behandeld snijwerk voorzien. Cariatiden ter zijde geplaatst, dragen de bekroning. Ook het plafond waarvan de balken zichtbaar zijn en in vakken is verdeelt, is zeer uitvoerig behandeld.

Blijft nog als belangrijk over even aan te stippen de eetzaal.

De betimmeringen zijn daar meest allen van rozenhout. Het kostbaarste zilver in de meest kunstvolle vormen is op tafel aanwezig. Ook de versieringen op de deuren, de wandbetimmeringen, en op de meubelen zijn van zilver, terwijl de schilderstukken langs de wand in overeenstemming zijn met de bestemming der zaal.

Overal troont in het geheele gebouw dat verder talrijke kamers ter bewoning telt, uitgebreide lokaliteiten voor keuken en personeel, een rijkdom die nagenoeg in vorstelijke verblijven niet wordt terug gevonden. Terecht zijn de Parijzenaars trotsch op het wonder uit hunnen tijd en is dat een geruimen tijd een goede bron van bestaan voor vele industrieelen geweest.

Glasschilderkunst.

Als eene hoogstbelangrijke arbeid op het gebied der glasschilderkunst van den laatsten tijd, mag voorzeker genoemd worden het raam voltooid voor het kasteel van Tournelles te Orleans. Het herinnert de wapenfeiten van Jeanne d'Arc, welbekend als de Maagd van Orleans. Het ontwerp voor dit raam is van Albert Maignan, terwijl in de met roembekende inrichting van Ch. Champineulle de vervaardiging is geschied. Vormt de levendigheid dat het onderwerp kenmerkt en het eigenaardige daarvan reeds een aantrekkingspunt, het fraaie decoratief dat de feiten omlijst, sluit zich hierbij zoo kleurvol aan, dat het raam in Frankrijk veler bewondering verwierf en daarover met grooten lof wordt gewaagd.

Tentoonstelling in 1900.

Het is de Parijzenaars ernst met hunne tentoonstelling en is de commissie tot voorbereiding geconstitueerd. Geheel andere namen werden daarbij aangetroffen dan bij de laatst gehouden tentoonstelling van zich deden spreken. Een belangrijke som van 100,000 francs is uitgetrokken voor premiën, toe te kennen aan de beste ontwerpen voor de inrichting van het terrein en de gebouwen. De plannen moeten vier maanden na de prijsuitschrijving ingeleverd worden. De Eiffeltoren, waarvan de beroemdheid als het ware in beruchtheid is veranderd, zal blijven bestaan, doch al het weinige wat aan dien tijd herinnert, zal worden gesloopt.

Een nieuwe brug.

Wij Hollanders kennen de bruggen in velerlei vorm, en al maakt de gemakzucht hooge-, wip-, klap- of wat voor soort van bruggen ook in onzen tijd enkel tot *lage vaste bruggen*, waardoor alle vertier uit het stadsleven wordt gebannen en de nandel schade ondervindt, overal denkt men er gelukkig zoo niet over en wordt wel degelijk rekening gehouden met de toestanden die de welvaart moeten bevorderen. In Chicago, dat met zijn tentoonstelling en vele andere zaken, tot zelfs in de werkstakingen nummer één wil zijn al is het niet met bijzonder veel geluk, neemt men voor de bruggen nogal vrij wat zorg. Storing te water mag niet gevormd, daarbij echter die op den weg zoo kort mogelijk afgesloten worden. Nu moet er een brug gebouwd worden in South Halsted-street over de rivier die Chicago doorsnijdt. Het water is niet breed, pijlers mochten er niet ingeslagen worden, omdat zulks de scheepvaart hinderlijk zou zijn en lang oponthoud mocht niet gevormd, omdat juist op dat punt jaarlijks 16 à 17 millioen stuks vee passeeren die naar de welbekende slachthuizen gaan. Nu richtte men aan beide oevers een ijzeren gevaarte op, waar bovenin op beiden een huisje gesteld werd ter bewaring van de machine die een groot gewicht moet omhoog brengen en doen dalen. Moet de brug geopend zoo gaat het deel dat de rivier overdekt geheel en al omhoog, zoodat de schepen met hoogen mast er onder door kunnen varen en zijn die gepasseerd, dadelijk zakt het bruggendek op de oude plaats terug. Voor die werking is slechts weinig tijd noodig en verkreeg men daarmede zeer goede resultaten. Het staat alzoo te bezien dat de bruggenserie met deze nieuwe soort wordt vermeerderd, die in het onderhoud niet kostbaar zijn daar alle herstellingen boven het water kunnen geschieden.

Algemeene voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen,

door J. A. VAN DER KLOES.

De lezers van het orgaan der Vereeniging Architectura et Amicitia hebben kennis gemaakt met de belangrijke beschouwingen over de algemeene voorschriften voor de

levering en keuring van bouwstoffen, opgenomen in het technisch gedeelte. Het was echter een goed denkbeeld, die uitgave in beknopten vorm verkrijgbaar te stellen. De uitgevers E. J. Brill zonden ons daarvan ter kennisname een exemplaar. De kosten voor dat allesints degelijke boekje is *f* 1.65 en wij kunnen de aanschaffing daarvan allen aanraden die omtrent de sterkte, gehalte van de materialen, op de hoogte van hunnen tijd wenschen te blijven.

PRIJSVRAGEN

Gedenkteeken ter eere van Thomas à Kempis.

Programma voor den wedstrijd.

Artikel 1. Het ligt in de bedoeling der commissie dat dit gedenkteeken, ter eere van Thomas à Kempis, zal zijn in den vorm van een grafmonument. In het benedengedeelte van dit monument moet gelegenheid zijn om, achter getraliede deuren, het te Zwolle berustend gebeente van Thomas à Kempis te kunnen plaatsen, indien daartoe vergunning zal worden verleend.

Het bovengedeelte moet een plastische voorstelling bevatten — in relief of ronde bosse — van Thomas à Kempis, geknield voor den kruisdragenden Christus.

De leidende gedachte is deze: de Christus spreekt tot den schrijver der *Navolging* de woorden: „Die Mij volgt wandelt niet in de duisternis". (Evangelie van den H. Joannes VIII, 12). Met deze woorden begint het eerste hoofdstuk van het eerste boek der *Imitatie*. In de oude kronyken, die van dit werk gewagen, wordt het steeds genoemd: het boek, dat begint: „die Mij volgt". Dit volgen van Christus bestaat volgens Thomas à Kempis in het dragen van het kruis. Het verheven hoofdstuk XII van het tweede boek, dat deze idee op onvergelijkelijke wijze vertolkt, heet dan ook: Van den Koninklijken Weg naar het H. Kruis.

Art. 2. Het geheele gedenkteeken moet in den nederlandschen stijl van de XVe eeuw ontworpen en in fraaie en duurzame bergsteen — zij het dan ook, dat van verschillende steensoorten gebruik worde gemaakt — worden uitgevoerd.

Art. 3 Het gedenkteeken zal worden geplaatst te Zwolle in de R. K. kerk van den H. Michaël in het zuiderschip tegen den binnenmuur van den toren.

Op franco aanvrage aan den secretaris der jury, zal aan belanghebbenden gratis worden toegezonden een afdruk van de architectonische teekening, waarop zijn afgebeeld plattegrond en opstand van het hier bedoelde gedeelte der St. Michaëlskerk.

Art. 4. Zij, die aan dezen wedstrijd wenschen deel te nemen, hebben daartoe in te zenden:

1°. De architectonische teekeningen van het geheele monument, t. w.:

a. plattegrond;

b. opstand;

c. doorsnede, met aanduiding der constructie;

d. de noodige détails;

e. ensemble-teekening, omvattende het geheele muurvlak met het daartegen geplaatste gedenkteeken en de eventueel aan te brengen polychrome versiering van het overblijvend gedeelte van dat muurvlak.

a, *c* en *e* te teekenen op 1/20, *b* op 1/10 en *d* op de helft der ware grootte.

2°. Plastisch uitgevoerde schetsen:

a. van de groep of het relief, waarin de figuren — als zij staande zouden zijn gemeten — minstens de hoogte van 70 cM. hebben;

b. de kop van Thomas à Kempis op ware grootte gemodelleerd.

Art. 5. Uit elk ontwerp en uit elke schetst moet duidelijk de bedoeling van den kunstenaar blijken, en zij

moeten de jury in staat stellen te beoordeelen of van den vervaardiger dier schetsen een goede uitvoering in het groot kan worden verwacht.

ART. 6. Bij de ontwerpen moet worden gevoegd een raming der kosten (met duidelijke opgaaf van de te bezigen materialen):

A. van de groep of het relief.

B. van het architectonisch gedeelte van het monument.

Beide met inbegrip der kosten van opstelling, welke door en voor rekening van den vervaardiger geschiedt.

Van deze berekening zijn de fundeeringen en besteigeringen uitgesloten evenzoo de eventueele polychrome versiering van het overblijvend gedeelte van het muurvlak.

De kosten van *A* en *B* te zamen mogen de som van f 10,000 (*tien duizend gulden*) niet te boven gaan.

De prijsopgave sluit in zich, dat de inzender zich bereid verklaart om bij eventueele opdracht het werk voor de door hem begroote som uit te voeren.

ART. 7. De ontwerpen moeten zijn geteekend met een motto of spreuk, die herhaald moet zijn op een verzegelden briefomslag, welke den naam en het adres van den vervaardiger bevat. Op dien briefomslag moet tevens geplaatst zijn een geheim teeken, dat na afloop van den wedstrijd bij opvordering van het ingezonden ontwerp tot herkenning van den eigenaar kan dienen.

ART. 8. Het plaatsen van eenigen naam op het ontwerp of den bijgevoegden brief of opheffing van de anonymiteit, op welke wijze dan ook, heeft tengevolge, dat die inzending buiten mededinging wordt gesteld.

ART. 9. De ontwerpen worden ingewacht te Amsterdam uiterlijk tot 15 Januari 1895. Zij moeten vrachtvrij aan de commissie worden toegezonden. De plaats, waar zij zullen worden ingewacht, kan evenwel eerst later juist worden opgegeven.

Na 1 December 1894 zal de secretaris der jury (Amsterdam, Vossiusstraat 50) desgevraagd den belanghebbenden daaromtrent volledige inlichtingen toezenden. Opdat de anonymiteit bewaard blijve, moet de aanvrage door tusschenpersonen geschieden.

ART. 10. De beoordeeling zal plaats hebben te Amsterdam.

ART. 11. Aan het best gekeurde ontwerp zal worden toegekend:

een prijs van DUIZEND GULDEN,

en aan het in kunstwaarde hierop volgend ontwerp:

een prijs van VIJF HONDERD GULDEN.

ART. 12. In elk geval zullen aan de twee relatief beste inzendingen de uitgeloofde prijzen worden toegekend.

ART. 13. De uitspraak der jury zal plaats hebben uiterlijk twee maanden na het sluiten van den termijn van inzending, dus vóór 15 Maart 1895.

De bekroonde inzenders ontvangen onmiddellijk na de beslissing daarvan bericht.

ART. 14. Door het uitbetalen der prijzen wordt de commissie eigenares van de bekroonde ontwerpen. Zij behoudt zich het recht voor om verder naar welgevallen te handelen. Zij verbindt zich echter om geen in dezen wedstrijd bekroond werk door anderen te doen uitvoeren.

ART. 15. De uitspraak wordt dadelijk in de voornaamste nieuwsbladen van Nederland en van het buitenland bekend gemaakt.

ART 16. De commissie behoudt zich het recht voor, de ingekomen ontwerpen openbaar ten toon te stellen.

De Jury:

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN, te Driebergen, voorzitter.
Dr. P. J. H. CUYPERS, „ Amsterdam.
AD. DELVIGNE, „ Brussel.
G. W. VAN HEUKELUM, „ Jutfaas.
NIC. MOLENAAR, „ 's Gravenhage.
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, „ „
W. B. G. MOLKENBOER, „ Amsterdam, secretaris.

AMSTERDAM, 1 Juli 1894.

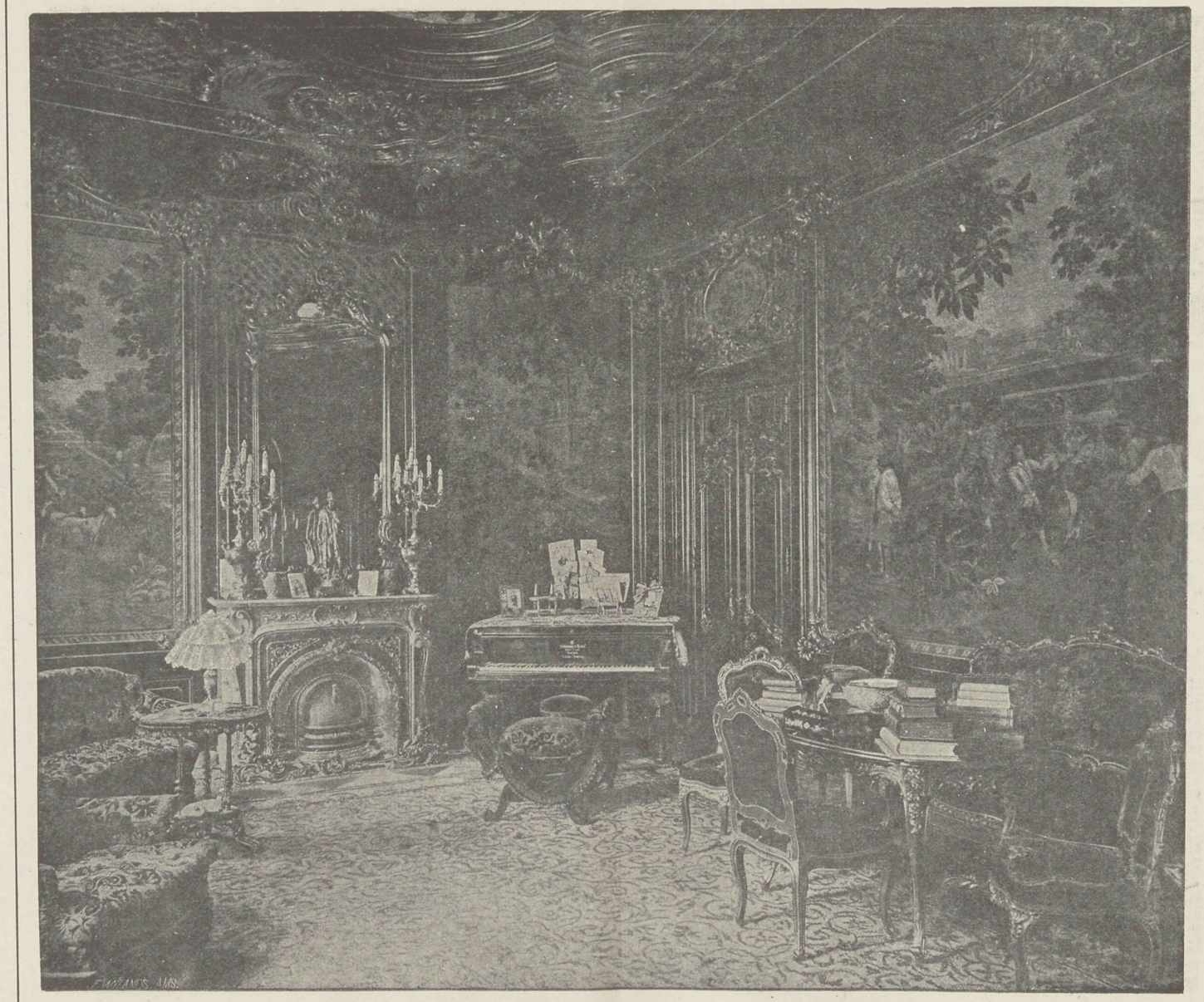

DRUK v. B. OSSEMAN, AMST.

Bij de Platen.

Melksalon. Gebouw Melkinrichting, Weteringschans hoek Spiegelgracht.

Bouwmeester JOS. CUIJPERS.

Wij hadden met de voor deze aflevering bestemde plaat tegenspoed bij de overname; zoodat deze voorstellende de St. Antoniaschool te Amsterdam, moet verdaagd worden tot een der volgende afleveringen, daar het onmogelijk was met een goeden afdruk op tijd gereed te komen.

Doordien wij onlangs de melksalon van het gebouw der Melkinrichting te Amsterdam hadden opgenomen in eene andere uitgave, waren wij in de gelegenheid ook deze hiervoor te kunnen bestemmen. Het is een zeer eigenaardig geheel, waarbij de verschillende kleuren van tegels en wandversiering niet weinig medewerken

Uit den Vreemde.

Nieuwe Evangelische Kerk te Schwetz (West-Pruisen.)

Het steeds aanwassen der gemeente maakte den bouw eener nieuwe kerk noodzakelijk, in plaats van de oude die reeds van het jaar 1797 dagteekende en die bovendien door

de lage standplaats veel te verduren had van de gedurige overstroomingen die in het voorjaar van den Weichsel plaats vonden. Er werd besloten dat de nieuwe kerk 1500 zitplaatsen zou bevatten en gebouwd worden volgens de plannen van den bouwmeester Adler. Daar de bouwsom echter niet groot was, moest de meeste eenvoud betracht. De doorsnede doet zien dat het innerlijk bestaat uit drie afdeelingen, een midden met twee zijschepen. De pijlers zijn allen 0.90 × 0.90 cM., hun vorm is rond. Daarop rusten evenals op de zijmuren de gewelven die de kap voor het oog verbergen. Twee gaanderijen loopen over de geheele lengte. Al het schilderwerk op de gepleisterde muren en gewelven is vlak, terwijl alleen de ribben der pijlers in sterke kleuren zijn afgezet. De glasramen zijn met kathedraal glas gedekt, alleen die op het koor zijn van figuurlijke voorstellingen voorzien. Dit koor sluit zich ten oosten aan, zooals op de planverdeeling te zien is. Een verwarmingstoestel, systeem Kauffer en Co. te Mains, is aanwezig.

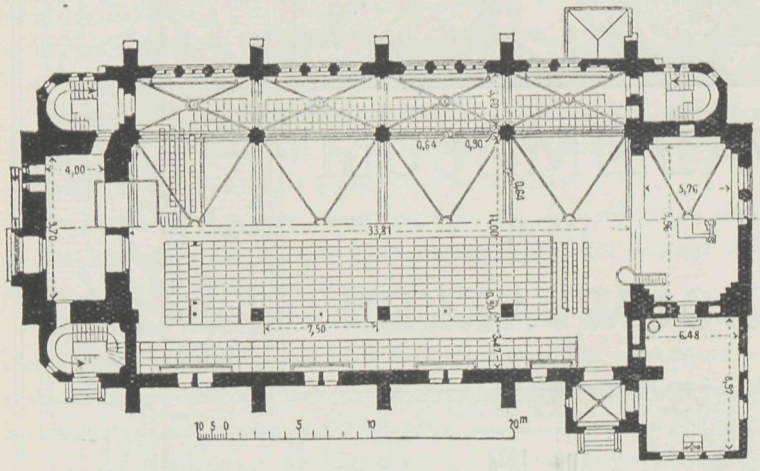

PLAN.

De betimmering van preekstoel en banken is van eikenhout. Doordien eene ruimte noodig was tot afvoer van de koude lucht naar de verwarmingsplaats, was het niet mogelijk het vereischt aantal zitplaatsen te verkrijgen, zoodat men hiervoor 1343 verkreeg. De bouwkosten bedroegen 136.000 gulden. In October 1891 werd de eerste steen gelegd, in April 1892 de bovenbouw aangevangen en 22 Maart van dit jaar had de plechtige inwijding plaats. In aanmerking genomen de nog al vrij belangrijke bouwsom in vergelijk met datgene wat voor dergelijken bouw bij ons te lande dikwerf beschikbaar is, gelijkt die bouw zeer eenvoudig. Toch is aan het geheel een zeer eigenaardig karakter gegeven en zijn de verhoudingen van de beide torenspitsen die zich eerst bij den voet der spitsen scheiden, zelfs zeer rijzig en daardoor monumentaal.

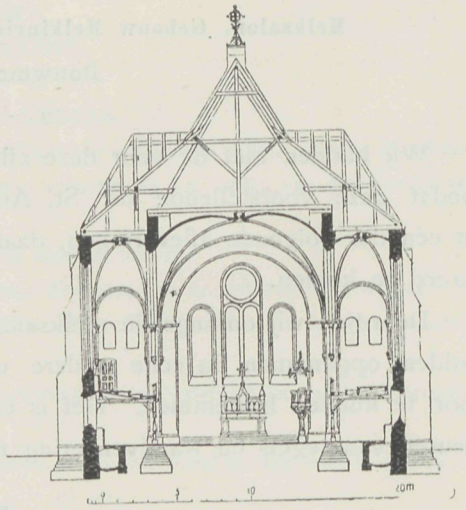

DOORSNEDE.

Ook de kapverdeeling op het kerkgebouw is ongewoon, ieder der afdeelingen op de zijschepen heeft een afzonderlijke bedekking die zich tegen de kap van het middendeel

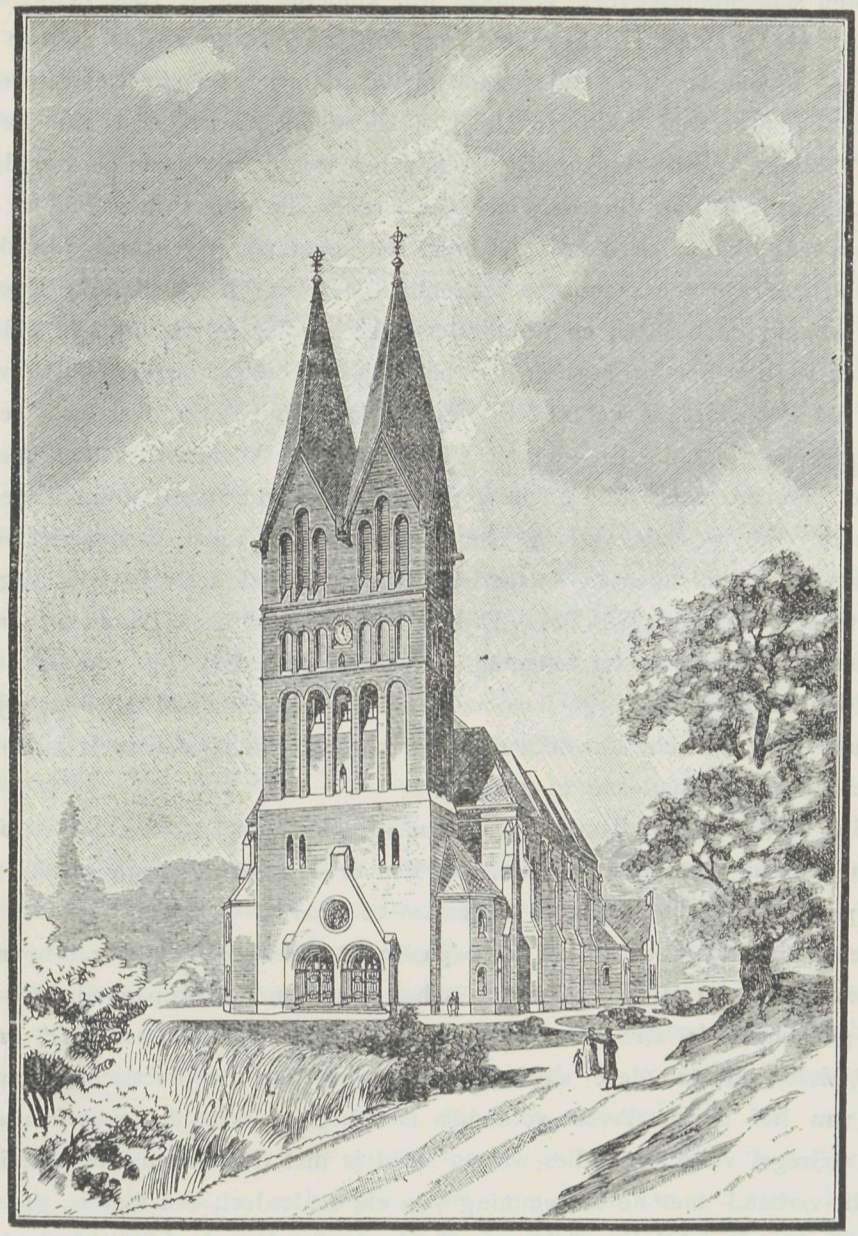

AANZICHT.

aansluiten, dat geeft een zeer uitvoerige constructie, die echter in de kaplijn een aangename speling brengt.

Practische aestetica in huis.

Het wijsgeerige begrip »aestetica" is niet veel ouder dan een eeuw, het begrip »practische aestetica" daartegen even oud als de mensch. Want zoolang er menschen zijn, bestaat ook de behoefte om het uitwendig bestaan te verfraaien en uiting te geven aan

het aangeboren schoonheidsgevoel. Wanneer wij, kinderen van de 19de eeuw, spreken van de beginselen der practische schoonheidsleer dan zijn dit geenszins nieuwe gedachten, maar bewegen wij ons langs dezelfde banen als waarlangs het instinctieve gevoel van den mensch zich sinds eeuwen bewogen heeft. Alleen komt de geest van den tijd, de heerschende smaak, daarbij menigvuldiger aan het woord dan de eisch van de praktijk; men dwaalt dikwijls af van de oorspronkelijke eischen die men zich stelde en bouwt een aestetica voor sprookjespaleizen op. Al heeft dat zeker zijn eigenaardige verdienste, van meer nut zou het zijn een practische schoonheidsleer voor het werkelijke leven, voor de eenvoudige woning te bezitten en een onsterfelijke verdienste zou het zijn indien men in een bestek de wettige gouden regelen kon bijeen garen die op de verfraaiing van het huis betrekking hebben. Het is echter te vreezen dat de uitvoering van zulk een plan zou blijken onmogelijk te zijn. En dat om twee redenen. Allereerst is het niet mogelijk rekening te houden met de oneindige verscheidenheid van verhoudingen en toestanden, want elke woning verlangt haar eigenaardige wijze van verfraaiing. In de tweede plaats heeft elk mensch bijzondere eischen zoodat het zelfs voor oogenschijnlijk gelijke toestanden niet mogelijk zou blijken dezelfde aestetische voorschriften te geven. Elk bekwaam geneesheer houdt rekening met de eigenaardigheden van den patient en onderzoekt den aard van het organisme voor hij zijn geneesmiddelen voorschrijft. Helaas kan dit voor den practischen aesteticus niet het geval zijn en zelden is hij in staat voor elk bijzonder geval zijn raad aan te geven.

Waar dus tegen de bruikbaarheid van een »practische schoonheidsleer voor het huis" bedenkingen zouden in te brengen zijn, wat kan er dan toch gedaan worden om op het gebied der practische aestetica nuttig werkzaam te zijn?

Een eerste middel, door elkeen in toepassing te brengen, die doordrongen is van de groote beteekenis der practische aestetica, is het onafgebroken propaganda maken voor de eenvoudige gedachte: *dat niet pronk en versiering een huis tot een »te huis" maakt, maar de behagelijkheid,* en dat deze slechts ontstaat als aan de practische eischen van het wonen en van het daarin leven volkomen is voldaan. Wie bij de verfraaiing van zijn woning de stelregel volgt: dat alles wat in strijd is met de eischen van practische bruikbaarheid, in verband met de bestemming van elk onderdeel, een fout is, die zal schrede voor schrede een onzichtbaren leidsman hebben, die hem naar het bepaalde doel zal voeren.

Menigeen zal vinden, dat de zaak niet zoo heel eenvoudig is; en menigeen zal vreezen dat met het woord „practische bruikbaarheid" het proza in al zijn inschikkelijkheid binnen sluipt, wanneer men niet op de een of andere wijze den bovengestelden eisch nader omschrijft.

Wij voor ons deelen die vrees niet. De zaak is inderdaad eenvoudig genoeg, wanneer maar een weinig goeden wil voorhanden is. Men neme eens de proef en vrage voor elk vertrek in de woning, voor elk meubelstuk, voor elke decoratieve of andere versiering: met welk doel zijt gij hier, op welke wijze voldoet gij aan de bestemming en hoe zou op de beste wijze aan het doel worden beantwoord? Het antwoord zal ongetwijfeld aantoonen of het vertrek, of het voorwerp verandering behoeft, en zoo ja, welke dit moet

zijn. Eenige voorbeelden mogen dit ophelderen. Wij betreden een der moderne huurhuizen. De trap is niet overdreven licht en als gevolg daarvan zijn dit ook de portalen niet. Toch beleeft men niet zelden dat als uiting van „decoratieve smaak" portières en draperies op de portalen zijn aangebracht, zelfs de glazen deur waardoor nog een deel van het licht valt, is gedrapeerd en ten slotte de schemering in een volslagen Egyptische duisternis veranderd. Stel nu den bewoner eens de bovenvermelde vragen dan zal hij onmiddelijk moeten erkennen, dat een portaal den toegang moet verschaffen tot de verschillende kamers en dus zeer zeker gelegenheid moet geven om deze gemakkelijk te vinden. Voorts dient het portaal niet zelden om overjas en mantel af te leggen en het toilet in orde te brengen. Het moet dus in het portaal zoo licht mogelijk zijn en het lichtst dáár, waar men het goed aflegt en de bezoeker een vluchtigen blik werpt op zijn toilet, alvorens binnen te gaan.

Hoe bereikt men nu dit doel? Men brengt, direct tegenover de plaats vanwaar het licht komt, een spiegel aan, die het licht opvangt en verdubbelt en daar om heen maakt men een gelegenheid om het goed op te hangen. Voorts laat men de wanden zoo hel mogelijk verven of witten en legt op den vloer heldere loopers of matten. In de meeste gevallen zal men daardoor het euvel hebben hersteld Eerst na de oplossing van deze gewichtigste vraag mag men er aan denken de wanden op de een of andere wijze te versieren. Maar ook hierbij heeft men steeds te letten op het doel dat men voor oogen heeft: het kunstmatig verlichten van het portaal, zoodat heldere, kleurige voorwerpen eerder in aanmerking komen dan donkere.

Op gelijke wijze zal elk vertrek, naar den aard der bestemming, zijn bijzondere eischen stellen, die vervuld moeten worden, wanneer de woning wil voldoen aan de voorwaarden van bruikbaarheid en behagelijkheid. Het is geen onverschillige zaak waarvoor een tafel, een stoel, een spiegel moet dienen. Naar het bepaalde doel wijzigen zich de vormen, het geheele karakter. Een stoel waarin men wil uitrusten, moet anders gevormd zijn als die, waarin men wil arbeiden. Een spiegel, die voor een decoratief doel moet dienen, moet anders worden aangebracht dan een toiletspiegel. Het is een bepaalde smakeloosheid, in een eetkamer een spiegel zoo op te hangen, dat de gast onophoudelijk gedwongen is zichzelf daarin te bekijken; het aangename van het maal, het behagelijke van het samenzijn wordt daardoor gestoord en daarmede het doel van de eetkamer.

Zoo zullen wij overal bevestigd vinden dat de vraag naar het doel van elk vertrek, van elk voorwerp de eenige maatstaf is voor de inrichting van de woning. Heeft men zich er aan gewend die vraag onder alle omstandigheden voor te leggen en eerlijk te beantwoorden, dan zal men geen gevaar loopen zijn woning zóó in te richten dat zij spoedig verveelt, maar zich een behagelijk en gezellig tehuis scheppen.

Maar weer hooren wij den uitroep: »maar dan is het uit met elke artistieke fantaisie, dan trekt het nuchtere proza ons huis binnen!" Geenszins! Elk doel kan naarmate van zijn gesteldheid eigenaardige vormen en rijkere versiering medebrengen. Een kamer, die voor damesboudoir moet dienen, d. i. voor geestige conversatie, voor het ontvangen van keurig getoilletteerde dames, eischt rijke vormen, levendige kleuren in de decoratieve

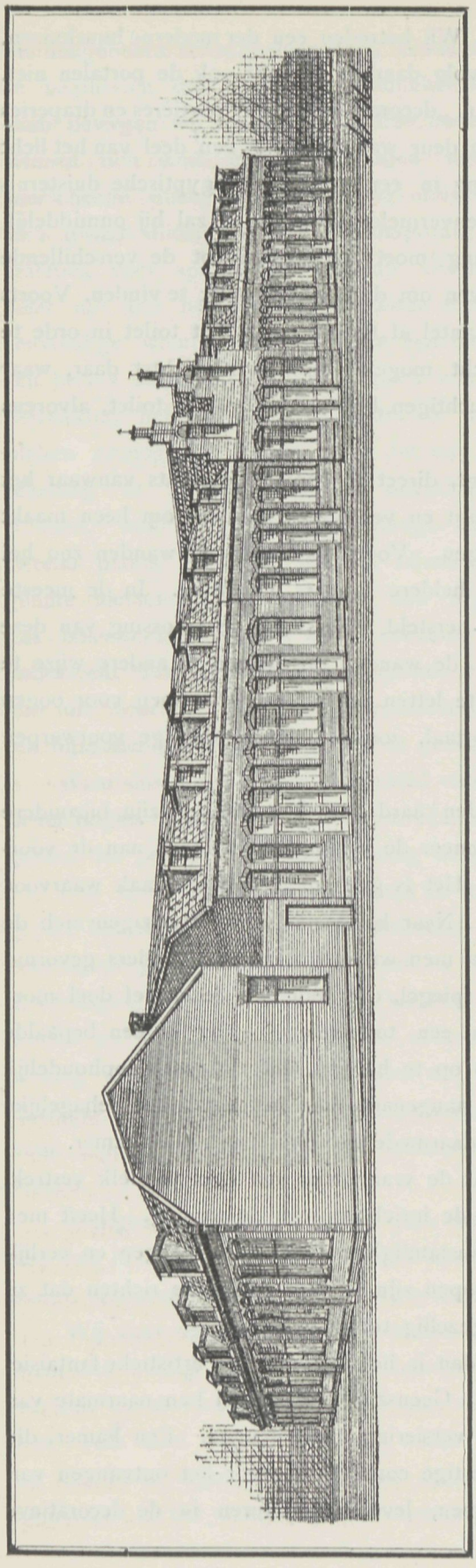

ARBEIDERSWONINGEN TE GOUDA.

versieringen; een eetkamer daarentegen, waarbij het tafelgenot hoofdzaak is, vraagt strengere vormen en kleuren, daar elke overdaad schade doet aan het doel. Zoo voert een logische toepassing van het vooropgestelde grondbeginsel, in verband met de omstandigheden waarin men verkeert, tot het gewenschte doel. Wil de schoonheidsleer werkelijk »practisch" zijn, zoo moet elke inrichting der woning zich regelen naar het beroep, naar de levensomstandigheden, naar het inkomen van den betrokken persoon. En dat is goed, want hierdoor worden de eischen verschillend en krijgt elke woning zijn kenmerkende individualiteit. Hoe veelvuldiger de eischen, hoe rijker het aanbod der kunstindustrie, hoe krachtiger en veelzijdiger dus haar productie. Waar de kunstindustrie bloeit, daar ontwikkelt zich welvaart en als logisch gevolg daarvan tevredenheid bij allen die daaraan annex zijn, d. i. bij het volk.

Als zoodanig heeft dus ook de practische aestetica een groote sociale beteekenis.

Arbeiderswoningen.

Wij kunnen hierbij een perspectivisch aanzicht geven van een blok arbeiders; woningen gebouwd te Gouda, onder beheer van den bouwmeester A. P. Blok. Gewoonlijk laten arbeiderswoningen niet veel gelegenheid het uiterlijk aanzien kostbaar te maken en moet met weinig middelen veel verkregen worden. Meestal is het de gebakken steen, die zijn hulp

moet verleenen, hetzij door kleur of door voor- af achterwaartsche, gekantelde of andere plaatsing.

De woningen van dit blok scheiden zich twee aan twee af, terwijl de topgevels daar tusschen een goede afwisseling vormen. De voorgevels zijn opgetrokken van hardgrauw Rijnvorm, de achtergevels van hardgrauw IJselvorm. De banden in den gevel zijn van Friesche siersteen, zoo ook de sluit- en hoeksteenen voor de bogen boven de kozijnen in den voorgevel. De dekking is met blauwe pannen.

Normaal Spijzenliften.

Verkrijgbaar bij de firma JAN HAMER Co., te Amsterdam.

Volgens bijgaande circulaire brengt de firma Jan Hamer Co. een lift in den handel zooals in ieder gebouw van eenig aanbelang niet mag gemist worden. Onbekendheid mogen wij niet veronderstellen, doch wel de hooge kosten die een liftaanschaffing vereischt, hielden voorzeker velen terug tot plaatsing over te gaan. De prijzen die de firma Hamer & Co. nu aangeeft maakt dat zij onder veler bereik vallen. In onze woningen geschiedt de meeste beschadiging door het vervoer in gangen en langs trappen door alles wat eenigen omvang heeft, daarvoor zijn de liften van eenige afmeting wenschelijk. Voor het kleinere vervoer als spijzen, brandstoffen enz. kunnen de liften van geringere afmetingen dienen en geeft hieromtrent de circulaire alle mogelijke opheldering.

's Gravenhaagsche bouwkwestie.

Deze week kwam in den Gemeenteraad het verzoek in behandeling van den Minister van binnenlandsche zaken om intrekking van het raadsbesluit van 6 December 1892 omtrent de voorwaarden die krachtens de bouwpolitieverordening aan eigenaren van bouwgrond kunnen worden gesteld. Dit betrof de bepaling dat wanneer het in het belang van orde en veiligheid noodig was, de gemeente kosteloos afstand kan eischen van de eigenaars van den grond daarvoor noodig geacht. Het spreekt van zelf dat het onderwerp tot velerlei discussie aanleiding gaf, het eind daarvan was dat B. en W. werden uitgenoodigd aan hen die zich niet aan de bepalingen betrekkelijk de bouwpolitieverordeningen willen onderwerpen, alle faciliteiten te onthouden ten opzichte van bestrating, riolering en verlichting.

Het komt ons voor dat dergelijke dwang tot zeer moeielijke geschillen zal aanleiding geven en daaruit vrij ongeordende toestanden kunnen geboren worden Iedere bepaling

moet krachtig gehandhaafd kunnen worden, omdat zij erkend is en nimmer door zijdelingschen druk verkregen worden, dat belemmerd de goede uitoefening, en zoo zal het ook hier wel het geval worden.

Loon der timmerlieden.

Te Amsterdam begint de loonskwestie steeds meer geregelden vorm te verkrijgen, en komt daardoor den werklieden ten gunste. — In eene deze week gehoudene bijeenkomst van de Aannemers-Societeit »De Eenheid", is de loonskwestie op nieuw behandeld en besloten als proef het loon op 23 cent per uur te brengen, onder voorwaarde echter, dat de gemeente ook voor de timmerlieden aan den Stads-Timmertuin werkzaam, het loon brenge op dat cijfer.

Electrische Spoorbanen te Chicago.

Chicago doet veel van zich spreken Wij ontleenen aan eene omschrijvfng van daar het volgende: doordien het verkeer op de wegen steeds toeneemt, maken de vele paardentrams het moeielijk voor de wandelaars even als voor alle transporten per as. Men wenscht hierin nu te gemoet te komen en zooals in Amerika meer gebruikelijk is, de baan verhoogd aan te leggen rustende op ijzeren pijlers. Tegelijk wil men dan kortere verkeerswegen vormen. Dit vordert echter groote uitgaven. Belangrijke gebouwen moeten daarvoor aangekocht worden. Nu is het plan de richting zoo te nemen, dat de doorgang kan verkregen worden door gebouwen die zich door solieden bouw kenmerken.

Het bovendeel blijft dan geheel en al verhuurd en bewoond terwijl het benedendeel als tunnel wordt ingericht en daarin het station gevestigd. Op deze wijze behoeft men voor stations geen extra uitgaven te doen; terwijl door verhuring van de overige ruimte aan kleine winkels; die uit de tunnel die hiervoor als passage dient, kunnen beschouwd worden, zooveel rente wordt verkregen, dat de aankoop der gebouwen daardoor tegelijker tijd eene gunstige speculatie wordt.

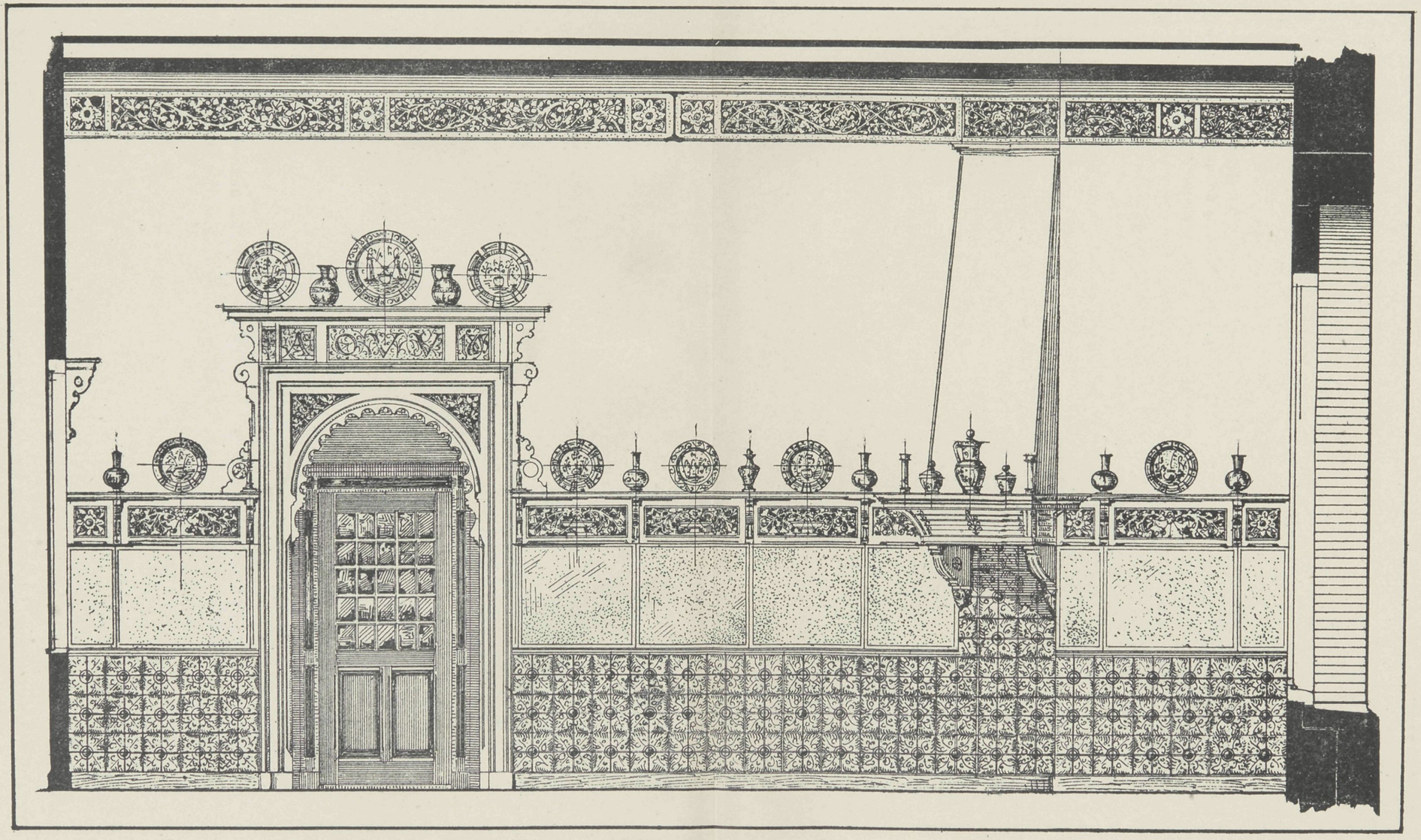

DRUK v. D. OGSEMAN, AMST.

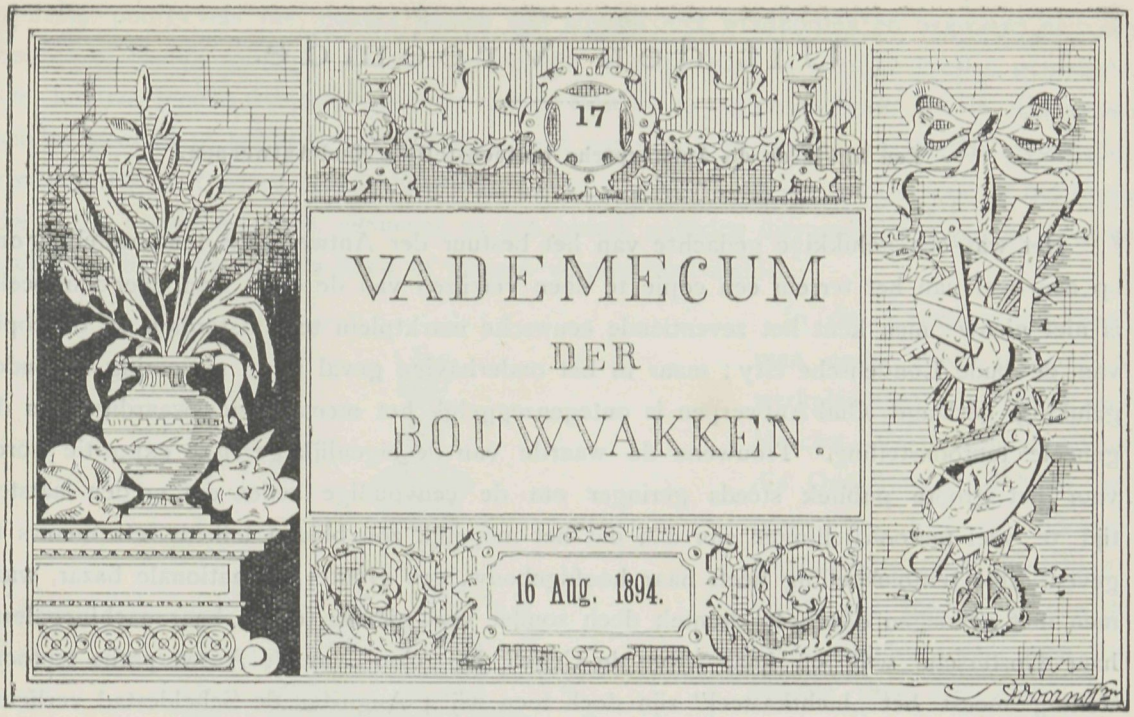

Bij de Platen.

Postkantoor te Liverpool.

Bouwmeester HENRY TANNER.

Een der merkwaardigste gebouwen in den laatsten tijd te Liverpool gesticht, is het postkantoor. Het plan daarvan onderscheidt zich door een hoogst geriefelijke indeeling. De gevels zijn monumentaal. De kapgedeelten op de vooruitspringende gedeelten, sluiten daarop echter wel wat drukkend aan, waar het geheele dakvlak door niets doorbroken wordt. Doordien het gebouw aan drie straten grenst, waarvan het front in de Victoriastraat en de andere gevels in de Stanley- en Sir Thomasstraat was het mogelijk de verschillende lokaliteiten op gunstige wijze te rangschikken. De hoofdingang is in de Victoriastraat. Op den beganen grond zijn al de afdeelingen voor posterijen en telegraphie, op de eerste verdieping de bureelen voor de chefs en onderhebbend personeel. De derde verdieping bevat de verdere lokalen voor den dienst, de batterijinrichting voor de telegraphie enz. In het sousterrein zijn de keukens, verwarmingsinrichtingen enz. De verlichting is electrisch.

Uit den Vreemde.

Een kijkje op de Antwerpsche tentoonstelling Oud-Antwerpen.

Het was een gelukkige gedachte van het bestuur der Antwerpsche tentoonstelling om op een deel van het terrein een copie te doen verrijzen van de oude stad. Het denkbeeld is niet nieuw: men kent het zeventiende eeuwsche marktplein te Amsterdam en de copie van de oude Londensche city; maar in het onderhavige geval is de uitvoering bijzonder gelukkig geslaagd. Oud-Antwerpen is ontegenzeggelijk het meest bezienswaardige van de geheele tentoonstelling. Trouwens de waarde van de eigenlijk gezegde expositie wordt voor het groote publiek steeds geringer om de eenvoudige reden dat er den laatsten tijd te veel tentoonstellingen zijn dan dat het mogelijk zou blijven telkens iets nieuws te geven. Elke tentoonstelling heeft haar hoofdgebouw, een groote internationale bazar, waar men met genoegen doorheen drentelt doch zonder veel nieuws te zien, haar machinegalerij, haar Oostersche wijk en haar „Rue de Caïre". De „clou" van de Antwerpsche tentoonstelling moest het „luchtkasteel" zijn doch toen wij 4 Augustus de Scheldestad verlieten was dit luchtkasteel nog steeds een „château d' Espagne" en de Antwerpenaars vreesden zelf dat het dit steeds zou blijven.

Maar, zooals gezegd, oud Antwerpen is zeer bezienswaardig en alleen een reisje naar de vroolijke Schelde-stad waard. Reeds bij het binnentreden ziet men aanstonds dat men met een zoo getrouw mogelijke copie te doen heeft. Alle bewoners van het oude stadskwartier zijn gekleed in historische kleederdracht; de wacht aan de poort is betrokken door hellebaardiers; pijpers en doedelzakblazers geven op de markt uitvoeringen en om geheel het karakter van zelfstandige stad te behouden, koos men zelfs een gemeentebestuur en bepaalde men dat in het oude stadhuis huwelijken konden gesloten worden die door de aanwezigheid van een ambtenaar van den burgelijken stand geldig zijn.

Men treedt, na aan het tolhuis zijn 10 centimes »inkomgeld" te hebben betaald, Oud-Antwerpen binnen door de Kipdorppoort, die eertijds aan het uiteinde der Sint Jacobamarkt lag, waar thans het bronzen beeld ter herinnering aan de Fransche Furie verrijst. In 1866 deelde de poort het lot van de andere oude vestingwerken en werd ten behoeve der stadsuitbreiding geslecht. Na de poort te zijn doorgegaan komt men in de „Cappellestraet" en heeft dadelijk aan zijn rechterhand een reeks alleraardigste werkplaatsen en winkelhuizen, gedeeltelijk met houten, gedeeltelijk met steenen gevels. Onze practische voorouders profiteerden zooveel mogelijk van de ruimte van den openbaren weg, zoodat men ook hier enkele bovenverdiepingen over de straat ziet uitspringen en de huizen voorzien ziet van vèr-uitstekende luifels en uitstalborden, zeer ten gerieve van de bewoners maar minder gunstig voor het openbaar verkeer. Het verwondert ons dus niet, te lezen dat de overheid in de XVe eeuw bepaalde dat de luifels niet meer dan drie voet (ongeveer een meter) en de bovenverdieping niet meer dan anderhalven voet over de straat mochten uitspringen.

De puntgevels der houten huizen zijn afgezet met windborden en bekroond met een houten of ijzeren spits, die der steenen huizen in trappen of in sierlijke krullen gemetseld. De houten gevels dateeren van vóor 1546, toen na een grooten brand die in Antwerpen schijnt gewoed te hebben, het verboden werd nieuwe op te richten. Hetzelfde geschiedde reeds eerder met de stroobedekking der huizen die algemeen in gebruik was tot het begin der XVe eeuw toen men, eveneens na een brand, geboden uitvaardigde tegen de strooien daken en het gebruik van leien of pannen verplichtend stelde.

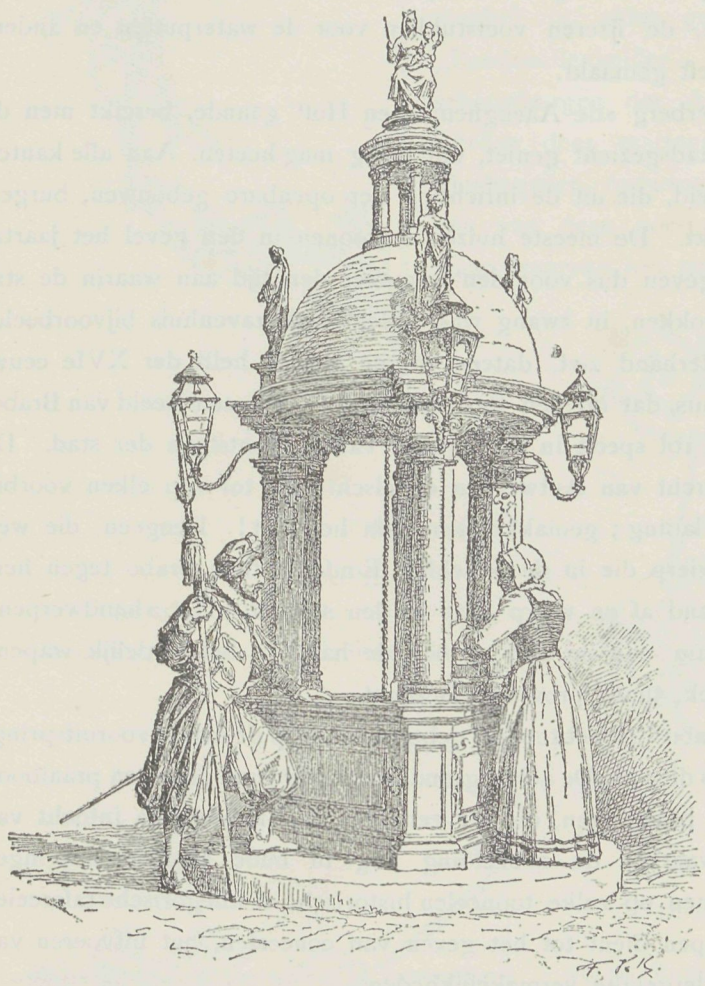

WATERPUT VAN DEN DRIJHOEK IN DE BORSE-STRAET.

In de Capelle-straet heeft men onder meer rechts: de werkplaats van den heer Victor Merckx—Verellin, de aannemer die Oud-Antwerpen heeft gebouwd en hier de noodige herstellingen doet verrichten; voorts een theehandel van de firma Cuperus waar men alle soorten thee niet alleen kan koopen maar ook eerst proeven en aan het eind de herberg »de Aenghenaemen Hof", waarvan de bovenverdieping tot gildekamer is ingericht. Aan de linkerzijde, schuin tegenover de poort, bevindt zich een driehoekige waterput, gevolgd naar de oude put »aan den Drijhoek''. Dergelijke putten vond men in de oude steden in groot aantal; de bewoners der buurt moesten deze onderhouden. Gewoonlijk hadden zij een hardsteenen rand met een ijzeren voetstuk en katrol waaraan de emmer hing om het water te scheppen. De put aan den Drijhoek heeft echter een steenen baldakijn voor een Onze-Lieve-Vrouwenbeeld gekroond en aan elk der drie hoeken een steeds brandende lantaren. Bij het graven van deze put in Oud-Antwerpen wilde het toeval dat men terecht kwam in een boorput van het Oude Antwerpsche Kasteel waarin men niet alleen overvloedig water vond maar nog allerlei overblijfselen uit vroeger eeuwen: kanonskogels, potscherven, wapens en menschenbeenderen. Eenige stappen voorbij de put bevindt zich het Godshuis met Kapel die gebouwd werd in navolging van de Oude Sint-Nicolaaskapel

in de Lange Nieuwstraat; de uitgangspoort echter is een copie van die der Kapel van het Sint Johanusgasthuis in de Hoogstraat. Dergelijke Kapellen met godshuizen vond men vroeger in groot aantal te Antwerpen, zij bestonden behalve uit de Kapel uit eenige kleine huisjes, rond een grasveldje gebouwd en die tot woning werden afgestaan aan oude mannen en vrouwen. Met zoovele andere oudheden gingen ook zij verloren en de oude luidjes werden langzamerhand, evenals elders, ook te Antwerpen in groote gestichten ondergebracht.

Nabij de Kapel verdient nog vermelding de werkplaats van Abrams van den Broeck, den smid die de uithangborden, de ijzeren voetstukken voor de waterputten en andere sieraden voor Oud-Antwerpen heeft gemaakt.

Langs de reeds genoemde herberg »de Aaenghenaemen Hof" gaande, bereikt men de Merckt, waar men dadelijk een stadsgezicht geniet, dat eenig mag heeten. Aan alle kanten treft ons de historische getrouwheid, die uit de inrichting der openbare gebouwen, burgerwoningen en winkelhuizen spreekt. De meeste huizen vertoonen in den gevel het jaartal waarin zij werden gebouwd en geven dus voor den bezoeker den tijd aan waarin de stijl volgens welke zij werden opgetrokken, in zwang was. Het Markgravenhuis bijvoorbeeld, dat men dadelijk aan de rechterhand ziet, dateert uit de tweede helft der XVIe eeuw, evenals het daarnaast liggende huis, dat op den top bekroond is met een beeld van Brabo, het beeld, dat zulk een grooten rol speelt in de legende van het ontstaan der stad. De reus Antigoon bewoonde de burcht van Antwerpen en eischte als tol van elken voorbijgaanden schipper de helft zijner lading; gemakkelijker kon het niet! Dengeen, die weigerde, kapte hij de hand af en wierp die in de Schelde. Eindelijk trok Brabo tegen hem op, doodde hem, hieuw zijn hand af en wierp deze in den stroom. Het »handwerpen" gaf, voor deze legende, de naam aan de stad en ook de hand in het stedelijk wapen; Brabo gaf zijn naam aan de streek, thans provincie Brabant.

Iets voorbij dit »huis van Brabo" is het tooneel gebouwd dat op de markt vooruitspringt en 20 meters breed en 12 meters diep is. De achtergrond wordt gevormd door een praalboog die een navolging is van een der praalbogen, die ter eere van den feestelijken intocht van Philips II werden opgericht en waarvan de afbeelding nog in oude stadsbeschrijvingen te vinden zijn. Oudtijds voerde men op zulke tooneelen historische of allegorische tafereelen op; het tooneel van Oud-Antwerpen dient tot het geven van concerten, het uitvoeren van historsche »Tableau-vivants" en dergelijke vermakelijkheden.

Schuin tegenover het tooneel bevindt zich het Schepenhuis, dat door de zorg van het stedelijk bestuur van Antwerpen beneden is ingericht en gemeubileerd in renaissance- en boven in Gothische stijl. De gevel is uit den tijd van overgang tusschen de beide stijlen en is dus vroolijker dan de stemmige en strenge spitsbogen stijl. Iets verder staat een herberg waar een krans uithangt en een wijngaard den gevel versiert; beide zaken zijn overblijfselen uit den ouden tijd. Wat de bladerenkrans betreft bepaalde een gebod der Magistraten van het jaar 1553 dat elke tavernier (herbergier) die Franschen wijn schonk een krans van lischblâaren moest uithangen, voor wijnen van Poitou een koolblad en voor inlandschen wijn een stroowisch. Wat aangaat het versieren der gevels met een

wijngaard, schijnt dit gebruik tot de XVe eeuw te hebben bestaan, toen het aanleiding tot misbruik begon te geven. Gauwdieven en „ongenoodigde vrijen" klommen er langs de huizen binnen en onder de buren ontstond dikwijls twist over het recht van plukken der druiven. Hoewel de magistraat door een verbodsbepaling een eind aan dit gebruik maakte, bestonden toch tot het midden van deze eeuw nog enkele huizen in Antwerpen waar een wingerd langs den gevel groeide. Eenige huizen voorbij de herberg gaat men de „Kelder-steghe" in, aldus genaamd omdat hij loopt langs den „Poesjenellenkelder", zooals eertijds de geliefkoosde schouwburgen der Antwerpsche jeugd heetten. Daar werden door marionetten verschrikkelijke drama's of kluchtspelen opgevoerd. Tegenwoordig schijnt er nog één van deze poesjenellenkelders in Antwerpen te bestaan waarvan het personeel thans in 't Oud-Antwerpen

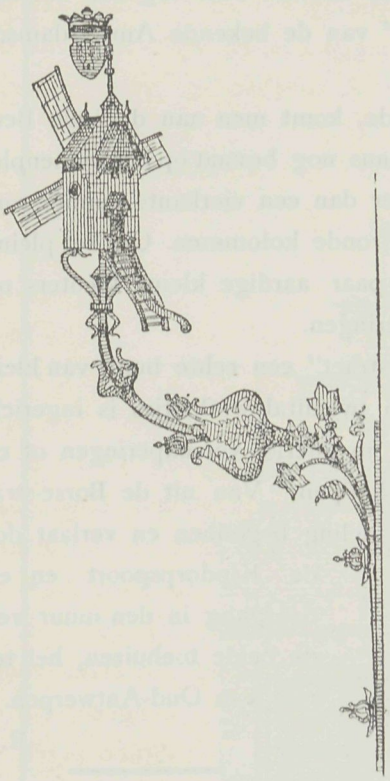

IN HET MOLEKEN.

Jos. Cerdemans Co., Capelle-straet.

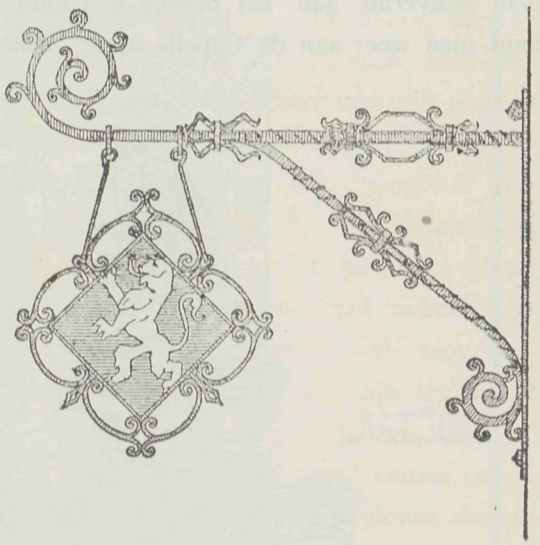

IN DEN GOUDEN LEEUW

bij Gebroeders Verellen, Borse-straet.

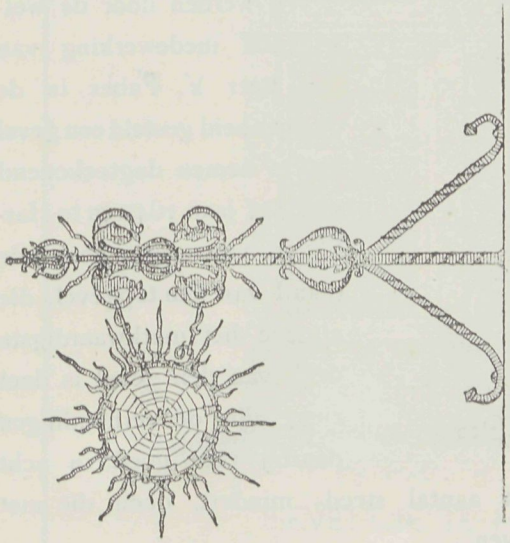

IN DE GULDEN SPIN.

Léo Ferrier, Merckt.

voorstellingen geeft die men voor 25 centimes kan bijwonen. Voorbij de poesjenellenkelder en daarop dadelijk volgende, liggen de Lakenhal en het Stadhuis voor zoover wij konden nagaan evenzeer getrouwe copieën van de gebouwen die in de XVIe eeuw als zoodanig dienst deden. De oude Antwerpsche Lakenhal, die, met het stadhuis, in 1565 werd afgebroken, dateerde reeds van 1250; hier verkochten de leden van het lakenmetersgilde

hun waar. De voor het het stadhuis bestaan hebbende oude put vinden wij ook hier terug.

Op de markt valt ons oog op enkele winkelhuizen die uitmunten door sierlijke uithangborden of aardige opschriften zooals »In de Gulden Spin", een fabrikant van kanten en »In de Vijf Ringen", een diamantslijperij. Ten slotte bevindt zich nog aan diezelfde zijde van het marktplein de tapperij »In het Loosje" van de bekende Amsterdamsche firma de Erven Lucas Bols.

Naast het Stadhuis het »Merckt-straetken" inslaande, komt men aan de oude Beurs van Antwerpen, zooals die werd gebouwd in 1515 en thans nog bestaat op het binnenplein van een huis in de Hofstraat. Het gebouw is weinig meer dan een vierkante ruimte, rond, welke een open gaanderij is aangebracht, gedragen door ronde kolommen. Op het pleintje geeft een troep Italiaansche muzikanten, waaronder een paar aardige kleine kleuters met donkere oogen en koolzwart haar muziek- en zanguitvoeringen.

Een doorgang in de gaanderij voert naar de »Borse-straet" een echte buurt van kleine neringdoenden, waar aan beide zijden een rij van een twaalftal winkeltjes is ingericht, gelegenheid gevende aan minder goed gevulde beurzen om allerlei versnaperingen of een klein souvernir aan het bezoek van Oud-Antwerpen te koopen. Van uit de Borse-straet komt men weer aan de Capelle-straet, waar wij onze wandeling begonnen en verlaat door de Kipdorpspoort en een doorgang in den muur vóór de beide toehuizen, het terrein van Oud-Antwerpen.

R.

Woonhuisgevel te Harlingen.

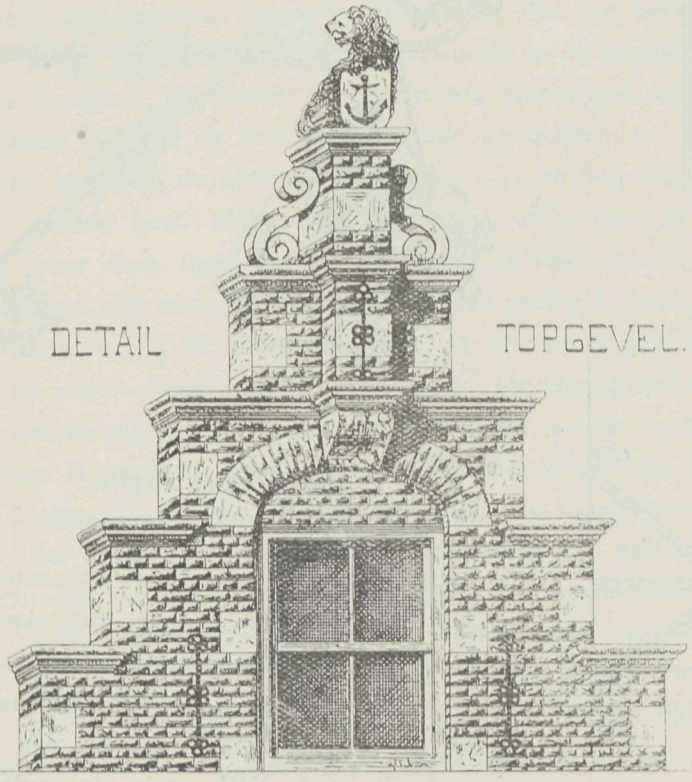

Wij werden door de welwillende medewerking van den heer Y. Faber in de gelegenheid gesteld een gevel op te nemen dagteekenend van het jaar 1647 en te Harlingen aanwezig. Zooals de detail van den topgevel, die almede het merkwaardigste deel van den gevel is doet zien, zijn de verhoudingen daarbij zeer goed in acht genomen. Het is een dier gevels waarvan het aantal steeds mindert, doch die met eenvoudige middelen een aangenaam aanzicht geven.

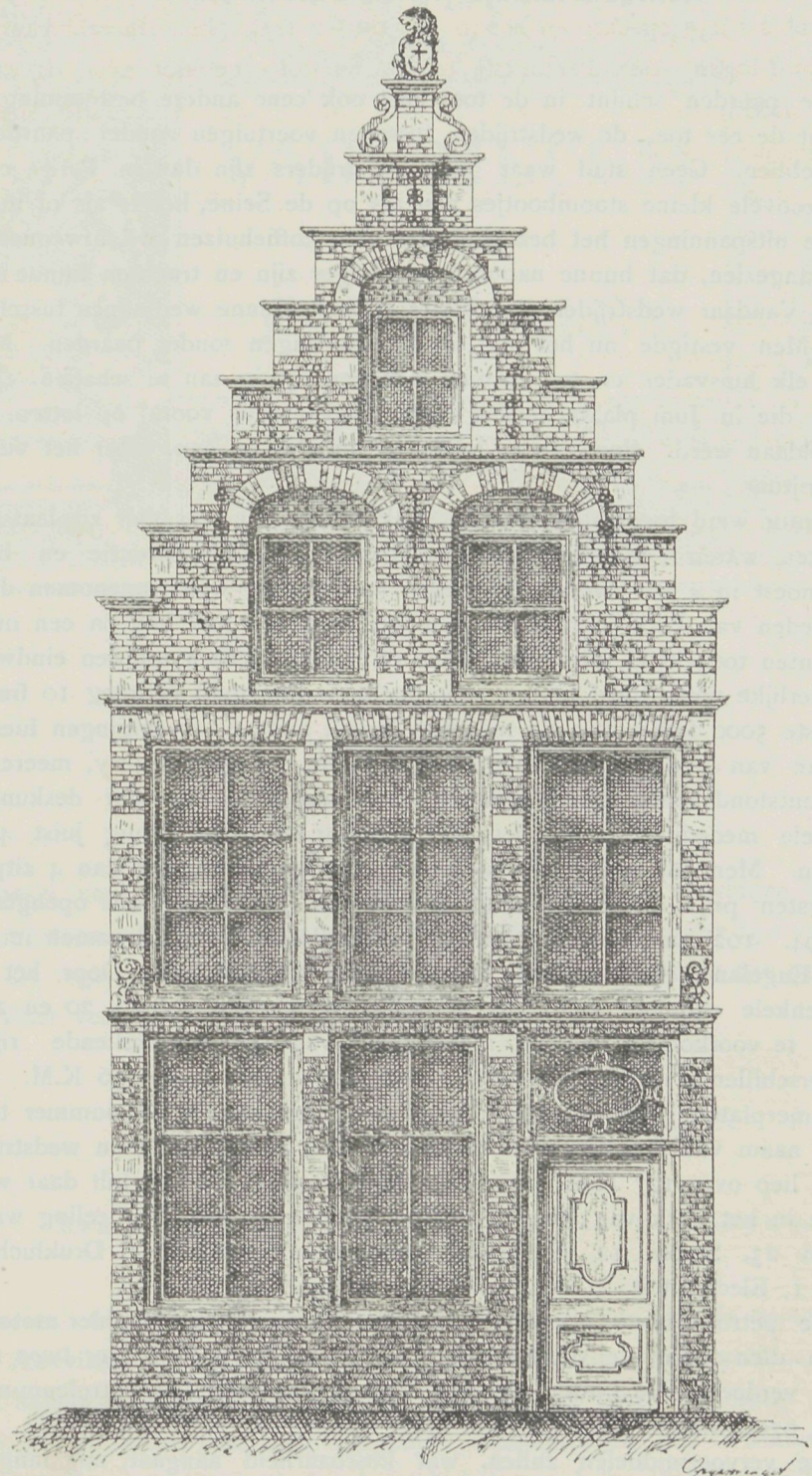

GEVELTJE TE-HARLINGEN VAN. 1647.

Wedstrijden tusschen voertuigen zonder paarden.

Voor vele paarden schijnt in de toekomst ook eene andere bestemming weggelegd. Frankrijk komt de eer toe, de wedstrijden tusschen voertuigen zonder paarden ter hand genomen te hebben. Geen stad waar meer wielrijders zijn dan in Parijs, evenzoo treft men nergens zoovele kleine stoombootjes aan als op de Seine, het is als of men de jeugd door dergelijke uitspanningen het bezoeken der vele koffiehuizen wil afwennen. De Franschen hebben ingezien, dat hunne naburen krachtiger zijn en trachten hunne maatschappij te verbeteren. Vandaar wedstrijden op allerlei gebied. Hunne wedloopen tusschen personen zijn bekend. Men vestigde nu het oog op de voertuigen zonder paarden. Mogelijk kon op die wijze elk huisvader er toe komen zich een rijtuig aan te schaffen. De jury van den wedstrijd, die in Juni plaats moest vinden had er dus vooral op letten, dat aan die vereischten voldaan werd. Snelvervoer kwam er minder op aan, meer het verkrijgen van een geschikt rijtuig.

Iedere motor werd toegelaten en moest elk rijtuig minstens vier zitplaatsen bevatten. Hoofdvereischten waren: gemakkelijk bestuurbaar, zekere constructie en billijke prijs. Vijftig K.M. moest in 4 uur worden afgelegd. Ieder rijtuig werd ingenomen door den uitvinder, twee leden van Petit Journal die den wedstrijd geregeld had en een ingenieur. Er werden 20 punten toegekend, die beneden de 16 hadden werden tot den eindwedstrijd niet toegelaten. Sierlijke vorm bleef buiten beoordeeling. Inleggeld bedroeg 10 francs. Prijzen waren, de eerste 5000 francs van de redactie, terwijl andere vereenigingen hieraan hadden toegevoegd die van 2000, 1500, 1000 en 500 francs. Tegen de jury, meerendeels leden der redactie, ontstond echter veel bezwaar, men wenschte daarvoor deskundigen. Ook meenden enkele mededingers dat het niet aanging dat ieder rijtuig juist 4 zitplaatsen moest bevatten. Men bepaalde daarom dat een rijtuig met minder dan 4 zitplaatsen niet voor den eersten prijs in aanmerking kon komen. Deelname was opengesteld tot op 30 April 1894. 102 aanmeldingen van 93 verschillende firma's kwamen in. Daaronder was een van Engeland, een van Italië en twee van Duitschland. Door het niet gereed komen van enkele rijtuigen werd de wedstrijd verschoven tot 19, 20 en 21 Juli. Om opeenhooping te voorkomen werden afdeelingen van zes verschillende rijtuigen van Parijs naar verschillende steden ingedeeld, op afstanden van 47 tot 56 K.M. Ieder rijtuig had vier nummerplaten. Het publiek kon op de programma's dit nummer terug vinden en daarbij de naam van den uitvinder vernemen. Na afloop van dien wedstrijd kwam de groote rit die liep over 127 K.M. van Parijs naar Rouaan. Op 19 Juli daar waren slechts 50 gereed die in het Park van Neuilly werden tentoongesteld. Verdeeling was:

Petroleum 23, Stoom 12, Hefboom 2, Stoom en Petroleum 1, Druklucht 2, Gecomprimeerd gas 1, Electriciteit 1, Verschillend 4. te zamen 46.

Onder de petroleumbeweegkracht onderscheidde zich de Daimler-motoren van den fabrikant van dien naam te Wurtemberg. De eerste prijs werd over twee rijtuigen van dien eigenaar verdeeld. De kosten van een Victoria met Daimler petroleum-motoren voor 4 personen is 6700 francs. Een Phaeton 6200 francs.

Dergelijke vervoermiddelen zullen, wat kostbaarheid aangaat, nog lang buiten het algemeen gebruik blijven. Door gedurige vereenvoudiging, kan echter de toepassing meer algemeen worden.

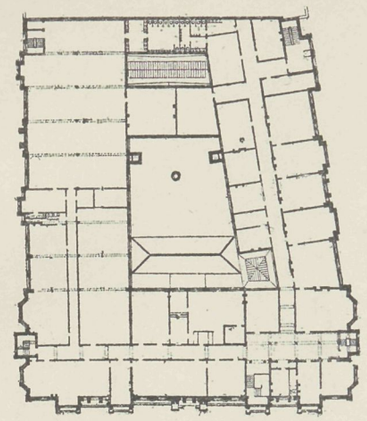

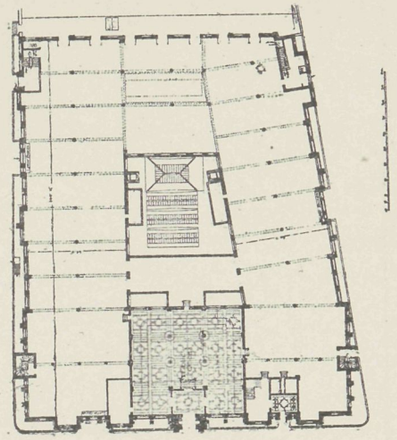

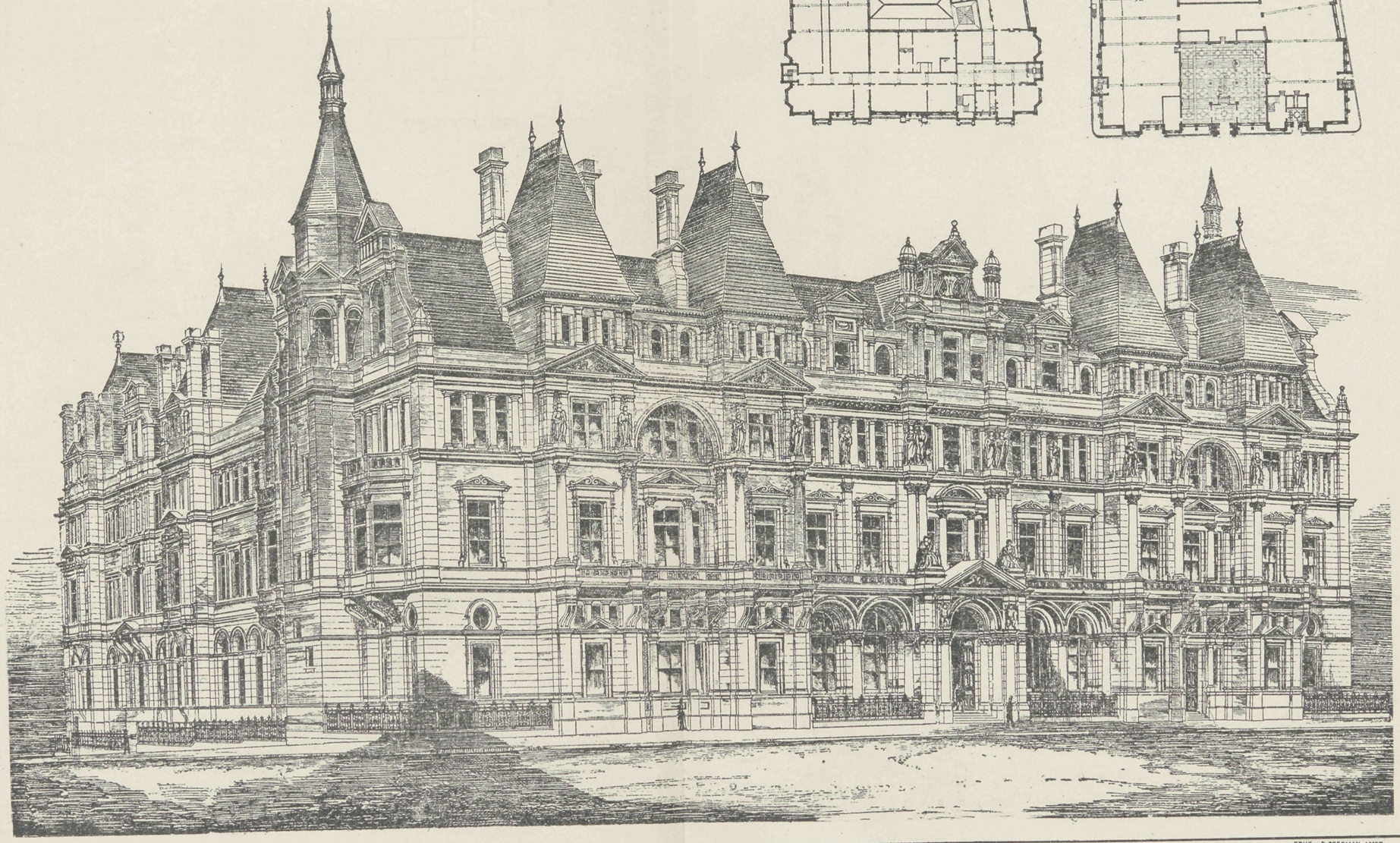

DRUK v.D.OSSEMAN, AMST.

POSTKANTOOR TE LIVERPOOL.

Bouwmeester HENRY TANNER.

Vademecum der Bouwvakken 1894.
9e Jaargang.

Afl. 17, Plaat 22.

Bij de Platen.

Woonhuisgevel,
door **E. A. VAN WERKHOVEN.**

Een gevel voor een woonhuis van de gewone afmetingen ontvingen wij ter opname. Bak- en bergsteen wisselen het muurvlak af. Boven al de kozijnen zijn versieringen aangebracht. De ingang verdeeld zich goed van het overige, waardoor het geheel een eigenaardig karakter verkrijgt.

Uit den Vreemde.

Een nieuw materiaal voor Schoorsteenbouw.

De ijzeren schoorsteenen zijn op vele plaatsen in plaats van de gemetselde getreden vooral in Amerika. Vooral het geringe gewicht deed deze schoorsteenen bijval vinden, men heeft nagenoeg geene fundatiekosten noodig en die besparing droeg veel tot de toepassing bij. Ook is het mogelijk dergelijke schoorsteenen des 's winters even goed te kunnen opstellen, wat met metselwerk niet het geval is. In Frankrijk is men bij de fabrieken van Courrière er toe overgegaan de schoorsteen te bouwen van de slakken, die zich in de ovens vormen. Die slakken worden in vormen gebracht en daarna met cement verbonden, en op de gewone wijze als metselwerk verwerkt. Het voordeel is een zeer gering

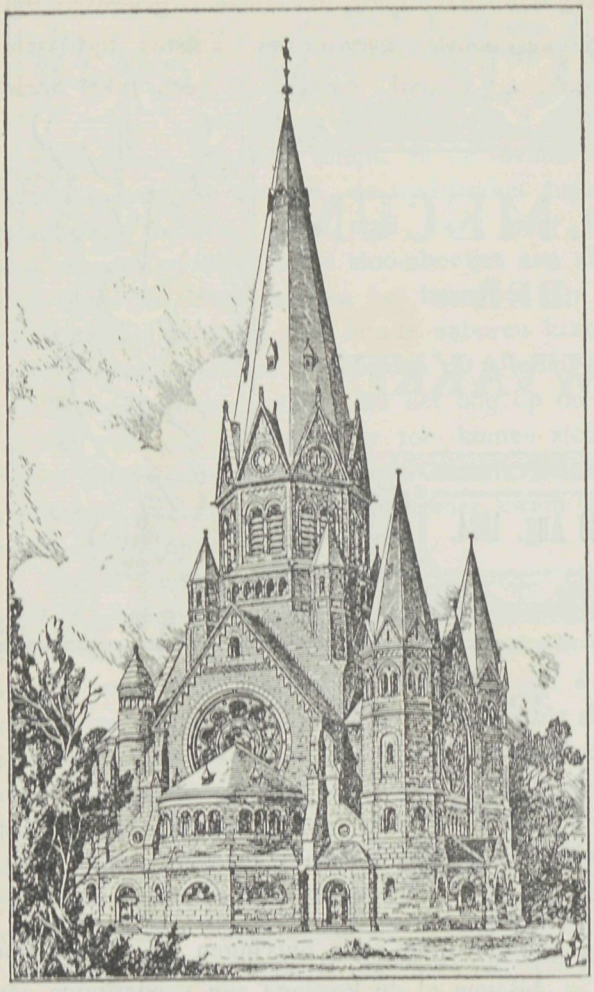

Gevelaanzicht. Ontwerp G. Frentzen.

steeds de oude verdeeling doen volgen, toen de tegenwoordige bouwmeesters daarvan allengs afweken en het punt zoo belangrijk werd geacht dat zelfs een congres gehouden werd, waarbij de Protestantsche kerkbouw besproken werd. De eerste prijsvraag na dit congres is de zoo even genoemde en ongetwijfeld hebben de besprekingen invloed gehad op het werk der mededingers, waardoor dit de belangrijkgewicht en bovendien een groot onderling verband. Daarbij heeft het materiaal een zoodanige isolerende kracht, dat voor het inslaan van den bliksem geen vrees behoeft te bestaan. Een schoorsteen hoog 50 M. heeft een gewicht van 385 ton, terwijl een gemetselde 3500 ton weegt. Het ijzer is ongeveer nog 1/3 zwaarder dan de slakken steen. Daarbij biedt het materiaal langdurig weerstand aan alle weersinvloeden, zoodat het mogelijk is dat het zich meer en meer een plaats zal veroveren voor dergelijke belangrijke bouwwerken.

Prijsvraag voor een Protestantsche kerk te Karlsruhe.

Een zeer belangrijke prijsvraag is in den laatsten tijd in Duitschland aan de orde geweest en wel die voor den bouw eener Protestantsche kerk te Karlsruhe. Protestantsche kerken trekken in Duitschland veler aandacht. De gewoonte had

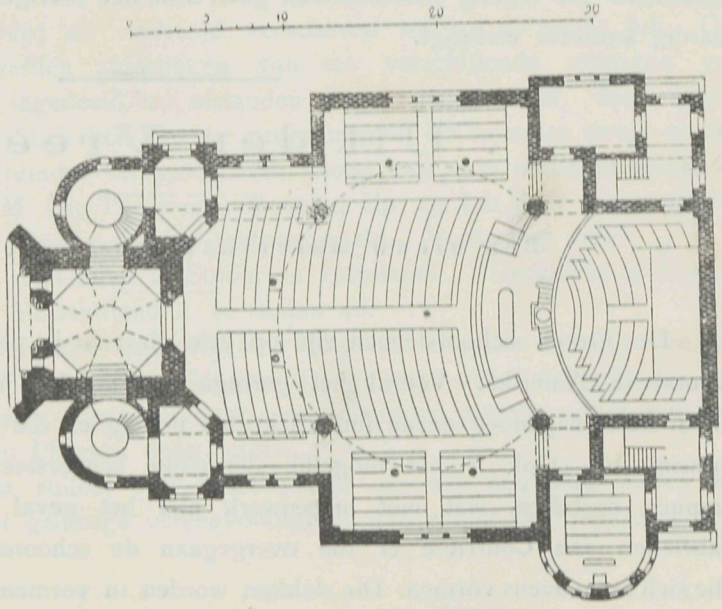

Plan. Ontwerp Joh. Vollmer.

heid verhoogd. Het is voor Nederland wel zaak dat hierop de aandacht gevestigd blijft, want uitgezonderd den Apeldoornschen kerkbouw, leverde den laatsten tijd weinig verdienstelijks, wat ten minste in de hoofdstad optrad, verdient in geen enkel opzicht aanbeveling.

Op de wedstrijd te Karlsruhe kwamen 67 ontwerpen in, waarin ongeveer 35 zeer verdienstelijk van gehalte waren. Daarvan werden 21 uitgekozen, waaronder de prijsbekroonden zich moesten bevinden. De jury was echter van meening dat de eerste prijs niet kon worden toegekend, daar de ontwerpen niet geheel aan het program voldeden, vooral wat de bouwsom betreft, daarom werd de als prijs bestemde som over enkele ontwerpen als premiën verdeeld. Het ontwerp van Prof. Georg Frentzen te Aken, van Karl Voss te Hamburg en Prof. Johannes Vollmer ontvingen ieder eene gelijke premie van ongeveer twaalf honderd gulden. Curjel, Moser en Herman Billing voor ieder hunner ontwerpen ongeveer 600 gulden. Van het ontwerp G. Frentzen te Aken geven wij hierbij Gevelaanaanzicht, Doorsnede en Platte gronden, eveneens van het ontwerp Joh. Vollmer, gevelaanzicht en plan.

Gevelaanzicht. Ontwerp Joh. Vollmer.

Het ontwerp Frentzen geeft een zeer ongewone grondvorm. Al hetgeen tot den dienst behoort, groepeert zich in kort bestek bij elkander en geeft het geheel een alleszins beknopt aanzien. Voor het gehoor is de verdeeling zeer gunstig, terwijl de bouwstijl geheel verschillend is met wat de kerkbouw tot heden leverde. Ook door het middendeel op die wijze met den toren te bekronen is een nieuw denkbeeld dat zich gunstig onderscheidt. Geheel het uiterlijk met de zich afwisselende spitsen maakt een monumentaal geheel en is voor de samenstelling ook aan de constructie een machtig woord gegeven. Meer op den ouden voet is het ontwerp Joh. Vollmer. De toren staat aan het front zooals dit bij de meeste kerken gebruikelijk is, ook het kerkruim sluit zich op die wijze aan. Het is een aangenaam ontwerp, doch waarin weinig nieuwe gezichtspunten worden aangeboden. Dat levert het ontwerp Frentzen wel waarvan de geheele gedachte, nieuwe vormen

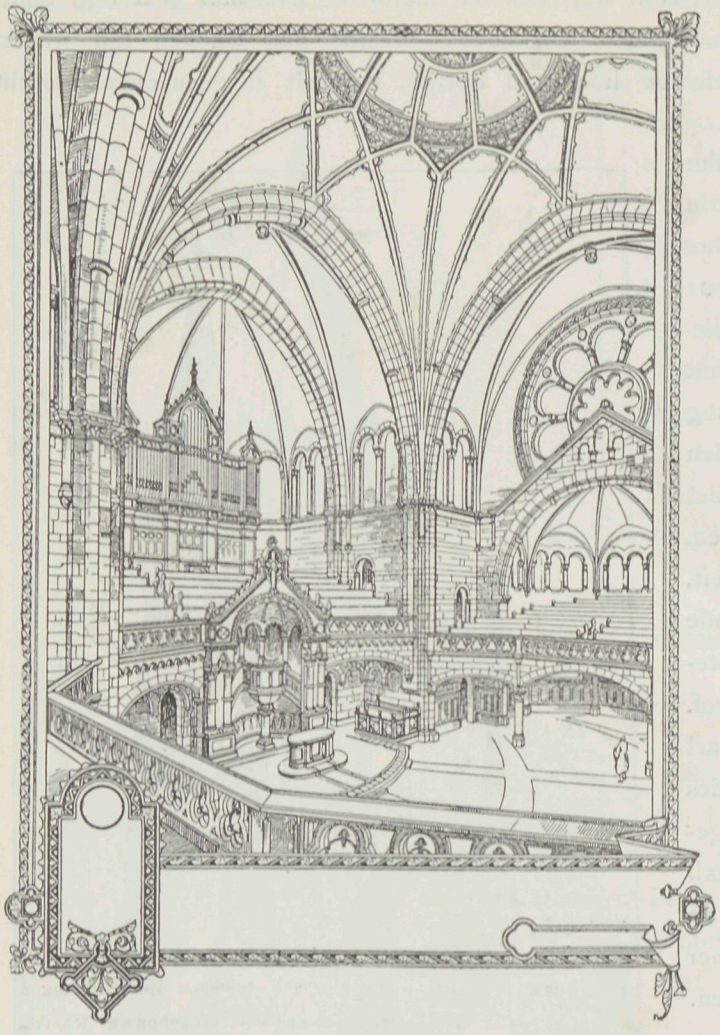

Doorsnede. Ontwerp G. Frentzen.

aan de hand geeft en dat zoowel uit een artistiek als constructief oogpunt veel verdiensten heeft.

PRIJSVRAGEN

Rapport der Jury over de prijsvraag uitgeschreven door het bestuur der Societeit „Tot Nut en Vermaak" te Almelo.

Aan het Bestuur der Societeit „Tot Nut en Vermaak" te Almelo.

Als toelichting van het voorstel, u gedaan op 16 Augustus ll., betreffende de bekroning der plannen, ingekomen op de prijsvraag voor een nieuw societeitsgebouw, heeft de jury, daartoe door u benoemd, de eer u het volgend verslag aan te bieden:

Ontving de jury reeds bij een eerste algemeen overzicht een gunstigen indruk over het gehalte der ingekomen plannen, die in zoo grooten getale uit alle oorden des lands waren toegezonden, zoo werd deze impressie nog versterkt bij eene nadere bestudeering.

De overgroote meerderheid der plannen geeft blijk, dat de bewerkers zich met grooten ernst en bekwaamheid er op hebben toegelegd om het moeilijke vraagstuk, dat in de prijsvraag was gesteld, op bevredigende wijze op te lossen. Maar met de erkenning der goede eigenschappen, die in den aangeboden arbeid op te merken vielen, mogen ook niet verzwegen worden de gebreken. Ook bij de plannen, die haar het best toeschenen, stuitte de jury nu eens op dit, dan weer op dat bezwaar. Het kon trouwens wel niet anders of de ontwerpers moesten bij de samenstelling hunner plannen, waarbij op zoo vele verschillende behoeften te letten viel, telkens te kampen hebben met schier onoverkomenlijke bezwaren, vooral waar de betrekkelijk geringe bouwsom hun dwong tot den meest compacten grondvorm en tot de meest sobere vormenspraak.

Waar de jury, bij de verschillende plannen, naast veel goeds, telkens in andere onderdeelen weer minder gelukkige oplossingen moest aantreffen, waar zij nu eens begrootingen aantrof, die het beschikbare bedrag aanmerkelijk te boven gingen en dan weer zoodanige, waarvan het eindcijfer wel niet te hoog, maar ook niet volkomen betrouwbaar toescheen, heeft zij niet kunnen besluiten om eenig plan wegens eenige afwijking van het programma terstond buiten beschouwing te stellen. De licht- en schaduwzijde van alle plannen zijn ernstig overwogen en de vraag der al- of niet vatbaarheid voor bekroning is tot het laatst uitgesteld.

Het komt der jury overbodig voor alle op- en aanmerkingen, die zij op de verschillende plannen had, te vermelden. Het zij voldoende hier haar inzicht mede te deelen over de meest gewenschte oplossing der verschillende onderdeelen en daarbij enkele opmerkingen in te vlechten over hetgeen daartegenover in verschillende plannen te vinden was.

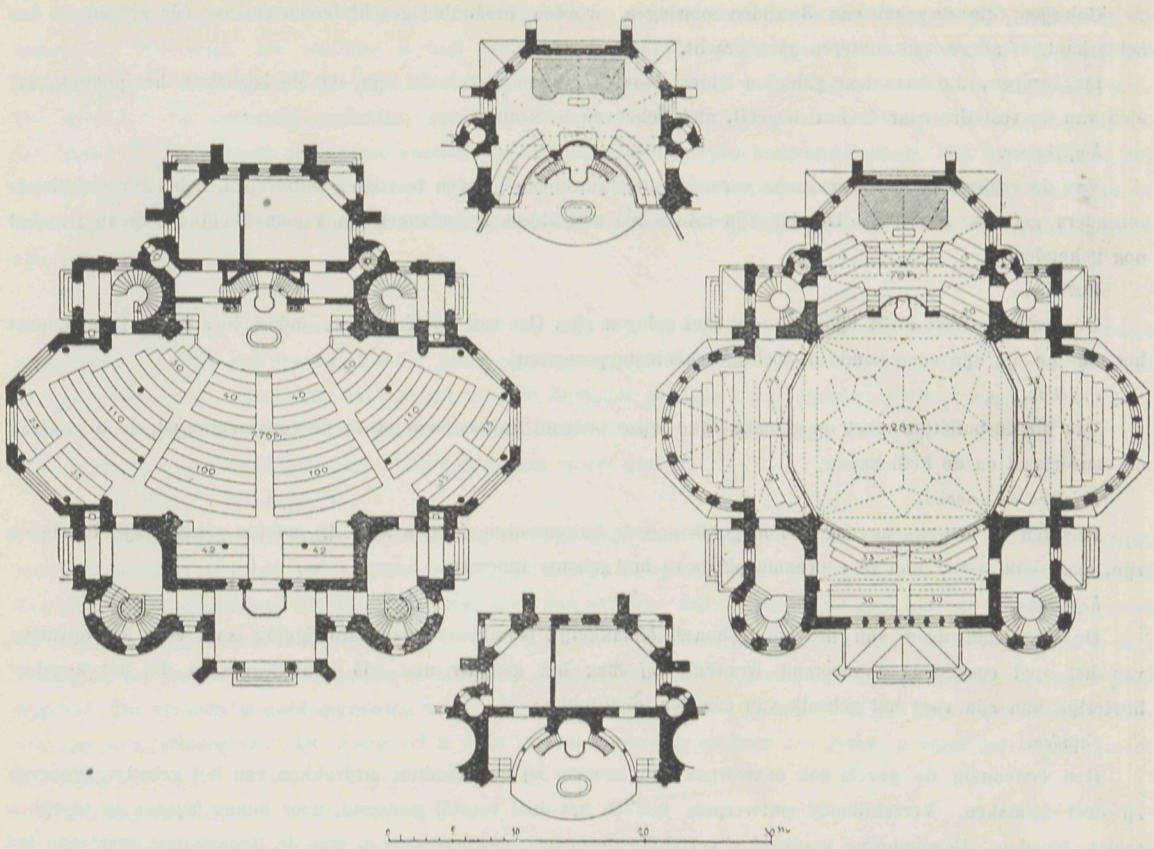

Plannen. Ontwerp G. Frentzen.

Situatie.

Wegens het gemak, verbonden aan een vrijen toegang naar den tuin, werden in het algemeen die oplossingen het meest verkieselijk geacht, waarbij het voorterrein niet over zijne geheele breedte is volgebouwd, waarbij tusschen het gebouw en de zijgracht eenige ruimte is overgelaten. Wordt het gebouw onmiddelijk aan den oever der gracht gebouwd, zoo zullen de bouwkosten niet onbelangrijk verhoogd worden, terwijl ook deze bouwwijze voor het gewoon onderhoud hare bezwaren medebrengt.

Ingang.

De ingang moet gemakkelijk per rijtuig bereikbaar zijn. Bij vele oplossingen is hierop niet gelet.

Conversatiezaal.

Wanneer deze aan één zijde licht ontvangt, mag ze niet te diep zijn om nog behoorlijk verlicht te kunnen worden.

Biljartzaal.

Deze moet zoo mogelijk niet smaller zijn dan 6 meter; voor hare verlichting moet de grootste zorg in acht genomen worden.

Concert- en Comediezaal.

Hoewel een vierkante grondvorm der zaal zijne voordeelen heeft bij tooneelvoorstellingen, wordt toch de voorkeur gegeven aan den langwerpigen vorm, waardoor de zaal beter voor alle doeleinden geschikt is.

De entrée moet zoo mogelijk aan de achterzijde gelegen zijn. Toegang aan de zijde van het tooneel wordt verwerpelijk geacht.

De zaal moet met de daarvoor geplaatste veranda's aansluiten bij dat gedeelte van den tuin, hetgeen voor de buitenconcerten bestemd is.

Bij sommige projecten is deze aansluiting zeer gebrekkig, en sluit de tooneelruimte met accessoires het gebouw van de tuinzijde bijna geheel af.

Galerijen.

Galerijen, die de zaal van 3 zijden omringen, worden preferabel geacht boven die aan één zijkant en den achterkant, of alleen van achteren aangebracht.

De trappen, die naar deze galerijen leiden, moeten zoodanig geplaatst zijn, dat de bezoekers het publiek, dat zich van de vestiaire naar de zaal begeeft, niet behoeven te kruisen.

Koffiekamer.

Van de vrijheid in het programma vermeld, deze „desnoods" boven te mogen ontwerpen, hebben verschillende inzenders gebruik gemaakt. Daarbij zijn intusschen niet steeds de belangen eener gemakkelijke bediening in het oog gehouden.

Vestiaire.

De vestiaire moet dicht bij de groote zaal gelegen zijn. Om van de ééne in de andere localiteit te komen, moet het niet noodig zijn eene koude of tochtige ruimte te passeeren.

Buffetten.

Van uit de buffetten moet op gemakkelijke wijze bediend kunnen worden in de conversatiezaal, de biljartzaal, de concertzaal en de koffiekamer.

Privaten en urinoirs.

Privaten en urinoirs moeten zoo mogelijk aan de buitenmuren gelegen zijn. Zij moeten gemakkelijk te vinden zijn, maar ook weder niet te voorname plaats in het gebouw innemen.

Kegelbaan.

De kegelbaan moet van uit het gebouw gemakkelijk bereikbaar zijn; hare ligging moet voor het opvatten van het spel eenigszins animeerend werken. Zij mag het gebouw niet zóó dicht begrenzen, dat het kegelen hinderlijk kan zijn voor het gebruik van één der lokaliteiten.

Façaden.

Hoe eenvoudig de gevels ook ontworpen zijn, moeten zij het karakter uitdrukken van het gebouw, waarvan zij deel uitmaken. Verschillende ontwerpers hebben het doel voorbij gestreefd, door hunne façaden in te rijken tooi te kleeden. Bewondering verdienden verschillende gevels; bekoorlijk o. a. was de Renaissance gevel van het plan, tot motto dragende het wapen van Almeloo, doch hoe kan bij toepassing van zulke vormen, de bouwsom binnen het beschikbaar gestelde bedrag beperkt blijven?

Hoewel de eischen voor den achtergevel lager gesteld kunnen worden dan voor den voorgevel, moet er naar gestreefd worden ook dezen een aangenaam silhouet te verleenen. Bij verschillende plannen is deze gevel verwaarloosd, zoodat zijn vormlooze massa later een misstand zou geven aan den hof, die zeker meermalen als feestterrein zal dienst doen.

Kasteleinswoning.

De kasteleinswoning moet gemakkelijk bereikbaar zijn van af de openbare straat, terwijl zij, evenals de keuken en de kelder, niet te ver van de buffetten mag zijn verwijderd.

Na de plannen getoetst te hebben aan de beschreven eischen, bleven ten slotte 9 plannen ter nadere vergelijking over.

Het zijn de volgende:

No. 22. Motto: „Wimpie".
„ 33. „ : „Soos".
„ 42 „ : Een passer in een ring.
„ 26. „ : „Vereeniging".
„ 29. „ : O.
No. 19. Motto: „Eenvoud".
„ 36. „ : „Clubhouse".
„ 5. „ : „Simplex".
„ 7. „ : „H. B." III.

De beoordeeling der Jury over deze plannen moge hier volgen.

No. 22. *Motto*: *„Wimpie"*.

De distributie van dit plan is, over 't geheel genomen, niet ongunstig. Van de ruimte aan het voorplein is te veel in de breedte opgeofferd voor de woning van den kastelein. De ligging van den kegelbaan langs de concertzaal is niet goed te keuren. De keuken is van het buffet gescheiden door den hoofdcorridor. De trappen naar de galerijen komen uit de vestiaire. De gevels zijn verdienstelijk; de voorgevel is met recht een sociteitsfacade. Ook de binnen behandeling der zaal verdient lof.

No. 33. *Motto*: „*Soos*".

Ook bij dit plan is de distributie niet onverdienstelijk. Intusschen was een meer langwerpige vorm voor de concertzaal preferabel. De vestiaire is niet ondoelmatig geplaatst, doch zou voorzien moeten worden van een zij-ingang in verbinding met de zaal, ten einde het publiek een lange wandeling door den corridor te besparen. De buffetten zijn doelmatig geplaatst; ook het aanbrengen van een buffet voor den tuin is een goede gedachte. De travée der zaal toont aangename vormen; het is een goed begrepen hout-architectuur. Te betwijfelen is het echter, of de zaal wel uitvoerbaar zal zijn, zonder trekstangen, die op de teekening niet aangegeven staan en trouwens aan den indruk van de zaal afbreuk zullen doen. De bezwaren tegen de bebouwing tot aan de zijgracht zijn vroeger gemeld.

No. 42. *Motto: Een passer in een ring.*

Op de algemeene planverdeeling valt niet veel aan te merken, ware het niet, dat de ontwerper zich eenige vrijheden veroorloofd had ten aanzien der juiste eigendomsgrens. Sommige closets komen niet uit aan buitenmuren of open plaatsen. Het denkbeeld om de gang aan de Zuidzijde als galerij met zijramen uit te voeren komt der Jury voor eer te leiden tot moeilijkheden met de buren, dan tot een goede oplossing. Het plan is door een artistieke hand bewerkt. Een behoorlijke begrooting van kosten wordt gemist.

No. 26. *Motto*: „*Vereeniging*".

De ingang zou bij dit ontwerp per rijtuig moeilijk bereikbaar zijn. Ook voor voetgangers levert die ingang, zoo onmiddellijk bij de zijgracht, bezwaar op. Het valt te betwijfelen of de verlichting van de conversatiezaal en de biljartzaal bevredigend zal zijn. Ook mist men van uit deze zalen, doordat de gang aan de noordzijde gelegd is, een niet onaangenaam uitzicht. Overigens is veel goeds in de distributie te vinden. De groote vestibule is zeer doelmatig. De toegang tot de galerijen is zeer juist aangebracht. Ook de plaatsing van buffetten en keuken is goed opgelost. De veranda is goed afgesloten voor tocht. De ontwerper heeft zijne zorgen gewijd zoowel aan den voor- als aan den achtergevel. De voorgevel is door te veel verdeeling en door den gerekten vorm der ramen minder geslaagd.

No. 29. *Motto O.*

Bij dit plan vindt men twee oplossingen voor den plattegrond. Bij de eerste bestaat een hoofdingang tot het gebouw en een afzonderlijke entrée speciaal voor de conversatiezaal en biljartzaal, welke distributie wel eenig voordeel aanbiedt Bij den variant is een gemeenschappelijke ingang ontworpen. De ruimte, beschikbaar voor het buffet in de conversatiezaal, is bij de eerste oplossing zeer klein. Bij beiden is de conversatiezaal en de biljartzaal niet zeer gunstig verlicht. De vestiaire is doelmatig. De galerijen, allen aan de achterzijde der concertzaal geplaatst zouden door een uitbreiding langs de zijkanten beter aan haar doel beantwoorden. De gevel heeft een aangenaam silhouet. Het plan behoort tot die, waarbij de geheele breedte van het voorterrein is in beslag genomen.

No. 19. *Motto*: „*Eenvoud*".

De distributie is verdienstelijk. Alleen ten aanzien der buffetten zijn aanmerkingen te maken. De bediening in de buffetkamer zal zonder afzonderlijk buffet wel niet doenbaar zijn. De conversatiezaal is te diep voor verlichting van ééne zijde. De plaatsing van de trap naar de galerij kan aanleiding geven tot stoornis in het verkeer tusschen vestiaire en concertzaal. Als bergplaats voor schermen is alleen een ruimte onder het tooneel gereserveerd, hetgeen zeker niet voldoende zal zijn.

De verhoudingen van den voorgevel zoowel als die van de zaal, zijn aangenaam.

De Jury meende de juistheid van sommige begrootingsposten te mogen betwijfelen, o. a. van die voor het grondwerk, terwijl het lage cijfer uitgetrokken voor metselwerken wees op de toepassing van muurwerken die, om daarmede evenredig te zijn, geene overvloedige zwaarte konden hebben.

No. 36. *Motto*: „*Clubhouse*".

Origineel is de kruisvorm der zaal, die ongetwijfeld vele gezellige hoekjes zou aanbieden, en eenig de aaneenkoppeling van alle zalen tot één geheel. Het ontbrekend verband tusschen buffet en koffiekamer zou kunnen verkregen worden, wanneer de ruimte voor het verwarmingstoestel ergens anders gezocht werd. De entrée is per rijtuig niet goed te bereiken. Sommige closets zijn niet aan buitenmuren geplaatst. In de concertzaal zijn de kolommen, die de galerijen ondersteunen, te ver van de wanden geplaatst, waardoor zij eenigszins hinderlijk kunnen zijn bij het gebruik dezer zaal als danszaal. De veranda's aan de tuinzijde zijn te klein.

De gevels zijn te schetsmatig behandeld om behoorlijk beoordeeld te kunnen worden, al geeft ook het detail een blijk van des ontwerpers talent.

No. 5. *Motto: »Simplex"*.

De distributie van dit plan is zeer doelmatig. Vorm en ligging van een conversatiezaal en biljartzaal zijn voortreffelijk. De gedachte om de kegelbaan in een afzonderlijken tuin te leggen, aansluitend bij de biljartzaal, is zeer der overweging waard; de lengte van deze kegelbaan is niet geheel naar den eisch genomen.

De aanleg van de trappen naar de galerijen en de koffiekamer vertoont eenige onnoodige complicatie. Hoewel eene koffiekamer op den beganen grond meer gerieven aanbiedt, dan eene op de verdieping, moet erkend worden, dat voor het gebruik der zaal bij buitengewone gelegenheden de hier aangenomen ligging van deze kamer en der vestiaire daaronder, groote waarde kan hebben. De toegang naar het tooneel behoorde overdekt en afgesloten te zijn. De keuken is van het buffet gescheiden door een gang. De veranda's sluiten goed aan bij de zaal en het terrein voor de buitenconcerten. De voorgevel is eenvoudig en goed; het geheele plan maakt een zeer degelijken indruk.

No. 7. Motto *H. B. III.*

Door zijne vrije ligging, door zijne weldoordachte distributie munt dit plan boven alle voorgaande uit. Bijzondere zorg is gedragen voor de buffetten; in aansluiting met de overige vertrekken voor dezen dienst, is in de koffiekamer ook nog een groote buffetruimte afgescheiden. De ligging der zaal met veranda's en de kegelbaan, die te zamen het terrein omsluiten voor de buitenconcerten, is zeer gunstig. Het minst geslaagd is de aanleg der galerijen in de zaal, die te smal zijn, terwijl de trap daarheen ook te bekrompen is ontworpen. De bergplaats voor schermen wordt niet voldoende geacht.

De silhouet van den voorgevel is zeer aangenaam, zij het ook, dat de vormen en détail beschouwd, niet zeer interessant zijn.

De armelijke behandeling van de zaal is niet in harmonie met het vormenschema, dat is toegepast en meer tehuis behoort bij luxe bouw.

Na de deugden en gebreken der plannen op de boven beschreven wijze overwogen te hebben, is de Jury geneigd geweest de plannen No. 7 en 5, niettegenstaande hunne gebreken, aan te bevelen voor prijs en premie, doch overwegende bezwaren over de wijze waarop het begrootingscijfer is verkregen, hebben hen daarvan teruggehouden.

Het is den ontwerper van plan 7 alleen gelukt zijne begrooting tot het beschikbare bedrag te beperken, door bedekking van alle vlakke daken met asphalt. Voor het smidswerk en voor de muziektent zijn de aangenomen cijfers moeielijk verdedigbaar.

In de begrooting van het plan No. 5 zoekt men te vergeefs naar een post voor de kegelbaan en voor de muziektent.

Het scheen der Jury niet rationeel toe om de beide plannen, nu niet geheel was voldaan aan de artikels 3 en 5 van het programma, eenvoudig ter zijde te leggen. Bij de plannen toch die, wat de waarde betrof, niet veel voor de genoemden onderdoen, stuitte zij op overeenkomstige bezwaren.

De Jury meende dus geen enkel plan voor volledige bekroning te mogen aanbevelen. Zij achtte het de beste oplossing, wanneer het bedrag voor prijzen bestemd, verdeeld werd, naar evenredigheid van de waarde der 4 projecten. die haar het best voorkwamen, en wel zoodanig, dat de ontwerper van het plan No. 7 Motto „H. B. III" beloond werd met een premie, groot *f* 225; de ontwerper van plan No. 5, Motto „Simplex" met *f* 125 en de ontwerpers der plannen No. 36, Motto „Clubhouse" en No. 19, Motto „Eenvoud", ieder met *f* 75.—.

De Jury vertrouwt, dat op die wijze het meest billijke standpunt wordt ingenomen tegenover de medewerkers der prijsvraag.

De Jury acht zich verzekerd, dat welk der door haar voorgedragen vier superieure plannen gekozen wordt door U voor uitvoering, dit door eenige omwerking kan hervormd worden tot model-societeitsgebouw, en zij eindigt met U de belangen van hen, die kunnen beschouwd worden als de overwinnaars in den strijd, warm aan te bevelen.

De Jury voornoemd,

(w. g.) H. LEDEBOER, *President.*
J. A. MULOCK HOUWER, *Rapporteur*

In verband met bovenstaand rapport maakt de Directie van bovengenoemde Societeit, voldoende aan de bepalingen door de Jury gesteld, bekend, dat vervaardigers zijn van Plan motto H. B. III, VAN DER GOOT en KRUISWEG, Architecten *Hengelo (O.) en Bussum* *f* 225. Plan motto Simplex A. MAURISSEN, bouwkundige *Rotterdam* *f* 125. Plan Eenvoud A. VAN DRIESSUM SZN., architect *Apeldoorn* *f* 75. Plan Clubhouse N. VAN DEN AREND, architect *'s Gravenhage* *f* 75.

Ontwerp voor een ingesloten Woonhuis

Detail Voorgevel

Doorsnede Gevel

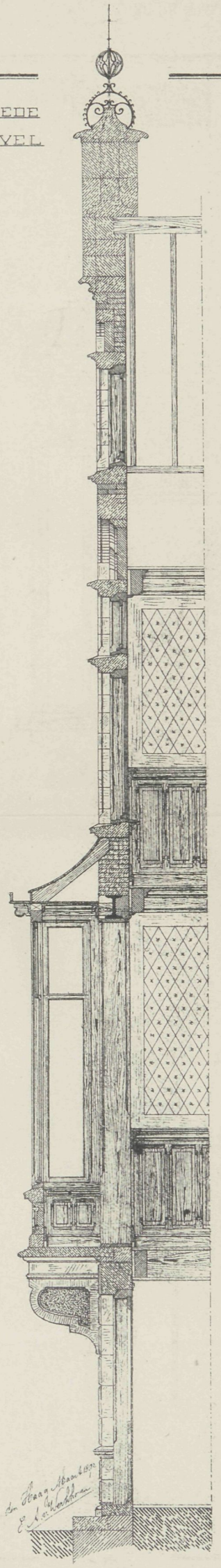

Bij de Platen.

Alkmaarsche Details. — Rechtsgebouw te Alkmaar,
door I. G. MESSELAAR.

De topgevel van het rechtsgebouw is eenvoudig van lijnen, boven het raamkozijn is het beeldhouwwerk aangebracht toepasselijk op de rechtspleging.

Geveluitbouwen aan de zij- en achtergevels der Cadettenschool te Alkmaar,
door P. KOLPA.

De geveluitbouwen voorgesteld door de figuren 1—4 zijn opgetrokken als volgt:

Van den uitbouw fig. 1 is het metselwerk van den boog tusschen de sluit- en aanzetsteenen, benevens de voortzetting van dat metselwerk in de boogvulling en de friesvulling, tusschen de consoles van helroode Groninger steen, het overige van kleurig hardgrauw (waalvorm) en Morleysteen.

Van den uitbouw fig. 2 is het metselwerk van den boog tusschen de sluit- en aanzetsteenen van helroode Groninger steen, de boogvulling omwisselend van gele Zeeuwsche met helroode Groninger steen, alsmede het metselwerk (twee lagen hoog) boven de draagsteenen, van helroode Groninger steen, het overige van kleurig hardgrauw (waalvorm) en Morleysteen.

De uitbouw fig. 3 bestaat uit Morleysteen, uitgenomen één laag metselwerk op de onderste (draag)lijst, benevens het metselwerk (drie lagen hoog) onder de holle lijst der

bekroning behalve de hoekblokken, welke lagen metselwerk uit helroode Groninger steen bestaan.

De uitbouw fig. 4 bestaat geheel uit kleurig hardgrauw, behalve de draagsteen die van Morley gehakt is.

Uit den Vreemde.

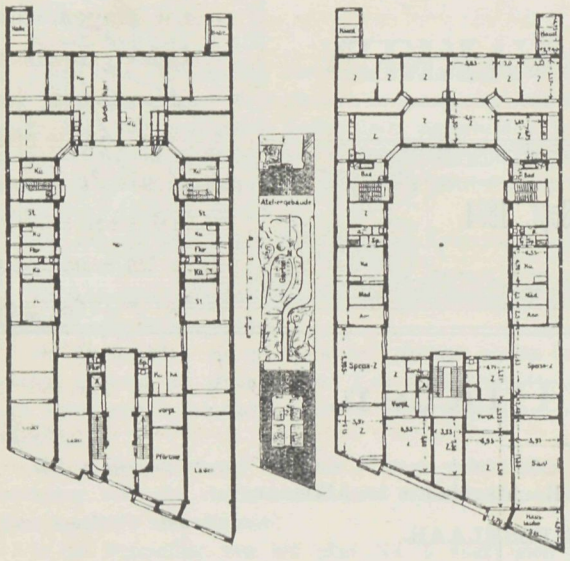

Plannen Woonhuis Kurfurstenstrasse 126.

Berlijnsche woningen.

Ook te Berlijn wordt steen en been geklaagd dat de revolutiebouw zich daar op ergerlijke wijze doet kennen door de velerlei wanstaltigheden die daarbij het levenslicht zien, meestal bestaande in gepleisterde facades, overladen met allerlei onmogelijke en slechte rococo-versieringen. Ongelukkig vallen dergelijke afdwalingen in den geest van het publiek en daardoor wordt er maar lustig op voortgetimmerd. Wanneer zal dat publiek beseffen dat het eenvoudige veelal het kenmerk van het ware schoone is. Gebeurt het echter dat zich voor nieuwen bouw een eigenaar opdoet die een ervaren bouwmeester raadpleegt, dan ontstaat veelal iets goeds en gelukkig vallen dergelijke constructien te vermelden. Mogelijk zal het goede dat daarvan uitstraalt oorzaak zijn dat men eenmaal genoeg van al deze overlading krijgt. Enkele woonhuizen van dien aard willen wij hierbij even vermelden. Het is eigenaardig te zien welk een groote oppervlakte men voor de opene ruimte of binnenhof besteed 16×17 M. De vertrekken zinken in het niet weg, vergeleken bij die afmetingen. Dat is alles wel geeigend om de gezondheid te bevorderen en van licht en lucht te doen genieten, maar zijn die eischen wel wat al te hoog opgedreven, wanneer men rekening houdt met de dure grondprijzen. In vergelijk daarbij zijn de binnenplaatsen van onze stedelijke wo-

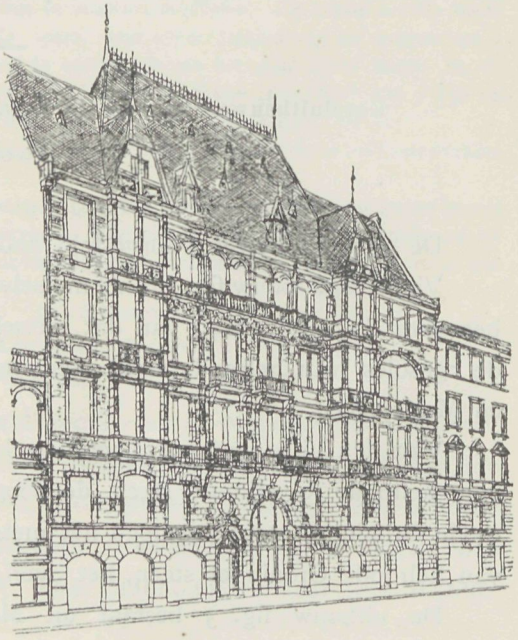

Voorgevel Woning Kurfurstenstrasse 126.

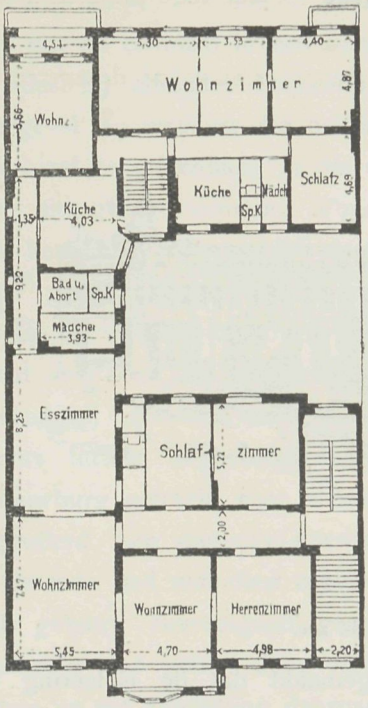

Plan
Woonhuis in de Lessingstrasse 38.

ningen, kokers. Vreemd is het echter dat bij zooveel lichtvoorraad de gangen nog in volkomen donker haast worden opgeborgen. Het ontwerp waarvan wij de beide plannen en den voorgevel geven, staat in de Kurfurstenstrasse 126, het werd in het jaar 1893 gebouwd volgens de plannen van den bouwmeester Messel. Achter de binnenplaats zijn de vertrekken allen voor ateliers ingericht. Het voorgedeelte aan de straat is voor huurwoningen. Iedere verdieping bevat twee woningen, ieder van ongeveer twaalf kamers en alle vereischte gemakken. De trap naar alle verdiepingen is ruim en op het midden geplaatst. Doordat de gevel giert vindt de eene woning in den langen hoek gelijke ruimte als de andere in den korten die daarvoor in het middendeel meer erlangt. Aan den langen hoek is de uiterste punt tot eene opene ruimte gelaten, zoodat dit eene aangename breking in den gevel geeft, terwijl de kamers vierkant blijven. De gevel heeft zeer goede hoofdvormen zonder overlading. De kleurige natuurlijke steen is passend doorbroken voor het bovendeel met witte verblindsteenen en wordt dat alles goed bekroond door het hoog opgaand kapwerk dat een eind aan het huis geeft in tegenstelling met zoovele woningen van ons heden die door een plat vlak het aanzien verkrijgen als, tijdens den bouw door gebrek aan finantiën te zijn gestaakt. Meer landelijk van aanzien is de woning aan de Lessingstrasse 38 van denzelfden bouwmeester. In overeenstemming met de meer landelijke omgeving is alles gedacht en is de ontwerper daarin zeer goed geslaagd Ook brengen de eigenaardige versieringen in kleur niet weinig bij om dien indruk te verhoogen. De indeeling dezer woning is: op iedere verdieping een woning van acht kamers en een kleinere van vijf kamers. Ook aan de binnenplaats is een groote ruimte gelaten. Doordien het terrein aan twee kanten aan den weg begrensd is, was dergelijke verdeeling mogelijk.

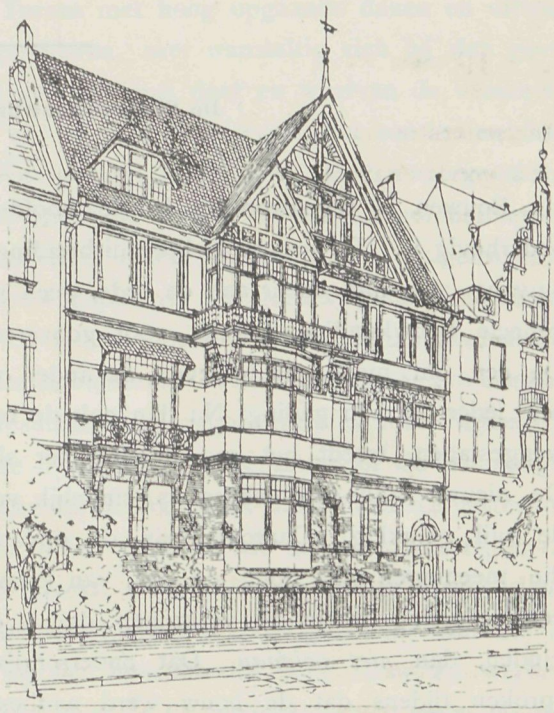

Voorgevel Woonhuis in de Lessingstrasse 38.

Een in zee gebouwde cholera-barak.

De Amerikanen vatten snel een besluit op en voeren het even snel uit. Terwijl in Europa overwogen en eindeloos besproken word of het oprichten van een cholera-barak in zee uitvoerbaar en nuttig is, gingen de Amerikanen aan het werk en voltooiden zulk een gebouw, dat oogenschijnlijk volkomen voldoen zal. Het schijnt uitgemaakt dat de isoleering van het gebouw door den aanleg in zee volkomen is, want deze laatste schijnt de cholera-bacillen niet te verbreiden en de gevaarlijke uitwerpselen der zieken — die de besmetting teweeg brengen — kunnen dus zonder gevaar in de zee worden afgevoerd. Hiermede is reeds een groote schrede voorwaarts gedaan.

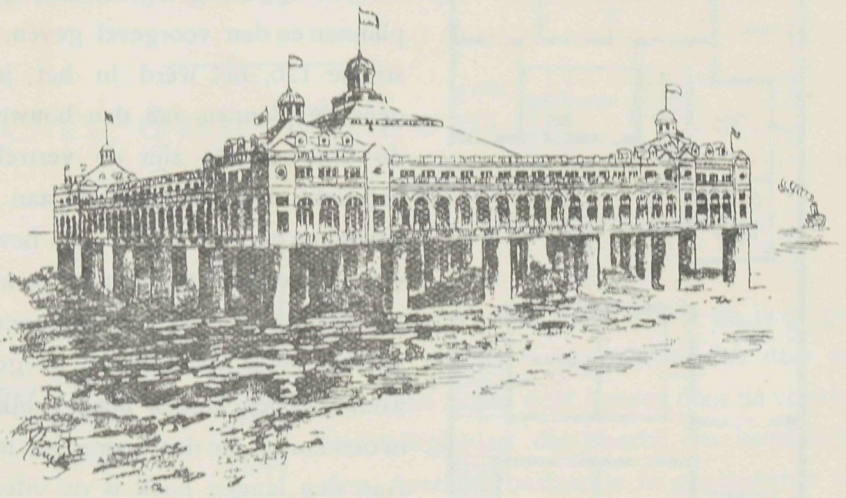

Cholera-barak in zee.

De Stads-Schouwburg te Amsterdam.

Bouwen is tegenwoordig in de hoofdstad een zaak die aan een kwijnend bestaan onderhevig is. De groote leelijke uitbreiding raakt gelukkig voldaan, werken van eenigen omvang zijn niet meer aan de orde, geen wonder dus dat wanneer er iets voorkomt, de geheele bouwkundige wereld, voor zooverre die in Amsterdam zetelt, er zich opwerpt. De een om mede van te leven, de ander om te zien en te beoordeelen en zoo al meer, een ieder na zijn gading. Nu dan ook de reeds in den bodem vastgegroeide schutting is weggeslagen, treedt het zoo dikwerf ter sluiks beschouwde in al zijn almacht te voren. De nieuwe stads-schouwburg is eindelijk voltooid en aan de gemeente weergegeven. Is de ruil gelukkig. Daarover zijn de opvattingen zeer uiteenloopend en wanneer men al die meeningen van jong en oud, van kenners en onwetenden dooreen mengt en daaruit een oplossing tracht te verkrijgen, dan is er geen beter benaming voor die oplossing te vinden, dan *niet voldaan*. Dat onderschrijven ook wij en is ook reeds door ons uitgesproken tijdens dat de bouw werd aanbesteed en dit feit door ons meer uitvoerig is behandeld. De zoo ongelukkig in de vlammen opgegane massa had groote gebreken, maar ook groote deugden. Was het dikwerf of de bekroning van het middendeel des

gevels in strijd was met al het overige, in het geheel zat iets kalms, iets rustigs, zooals men dat nu eenmaal in een dergelijken kunsttempel gewend is, terug te vinden. Het was of alles bij elkander behoorde, de zijgevel was een ontwikkeling, een vervolg van den voorgevel en wanneer die beide gevels zich met den voorgevel tot een vlak vereenigden, dan bleef er zamenhang in die deelen onderling bestaan. Dat kan van den nieuwen schouwburg niet gezegd worden. Vouwt ze eens eveneens uit en de grootste onzamenhang doet zich kennen. Verdienstelijke deelen, maar zonder eenig onderling verband, coquette details, maar geen monumentaliteit en hoe schilderachtig die uitbouwen ook op het tooneel zich mogen voordoen, van boven gevuld met een smachtend wuifende schoone, beneden op de straat met een melankoliek musiceerend minnaar; 't is alles wonderschoon in de opera waartoe zij behooren, maar eischt het uiterlijk van een schouwburg meer dan dergelijke voor slechts luttele oogenblikken geëigende tevredenheid. Er is bij het uiterlijk van den schouwburg getracht naar kleinheden, naar hoogopgaande versierpunten en daaraan is alles opgeofferd. Een spotvogel noemde niet ten onrechte den nieuwen schouwburg »In de torentjes" en de man had met dien eenvoudigen kwinkslag de waarheid volkomen teruggegeven. Kan zulk gebouw bevredigend genoemd worden, waar de details het geheel beheerschen en daaronder dat geheel doen verloren gaan, zijn juist de eerste niet tot volmaking van de laatste en tot aanvulling daarvan.

De hoofdlijnen alleen, de massa moet uitdrukking geven en dat is ten eenemale in het gebouw over het hoofd gezien. Maar gesteld, dat wij verkeerd zien, dat de ontwerper juist is, waartoe dan die fijnheid van deelen zoo ruw plotseling afgebroken, waarom, veel en weinig zoo bar naast elkander geplaatst. Torens met hoog opgaande daken en uitbouwen zonder eenige afdekking, die als uitgeschoven, zeer wanstaltig zich bij den gevel aansluiten, dat betreft het deel dat als koffiekamer dienst doet en waarvan de versiering om de ramen even arm aan details is, als al het overige overdreven. Het zou een weldaad voor den gevel zijn als die aanwas verviel. Waarom het middendeel van den voorgevel zoo terneer gedrukt, het is alsof de lichthouders onder de bogen verdrongen worden, terwijl de al te ijzerachtige aanbouw, den gevel alle overige waarde ontneemt. 't Is een gewirrewar voor de oogen, wanneer men voor het gebouw geplaatst, het geheel beschouwt, omdat van alles te veel, van veel te weinig is. De oude schouwburg had een hoofdvorm die voldeed, deze schouwburg heeft vormen zonder hoofdvorm. Wanneer men op een afstand een overzicht neemt, wordt natuurlijk het resultaat nog ongunstiger, dan verdwijnen de détails geheel en al, en blijft een vormlooze massa over beheerscht door de armoedige, door schrale consoles, (die aan de ouderwetsche terracottafabriek doen denken), gesteunde kaplijst die de tooneelafdeeling dekt. Evenals in het materiaal de helroode zich tegen de meer grijze steenkleur verdeeld en de eenheid breekt, evenzoo is het met de massa. Alles klimmende boven elkander en het bovenste het minst tot zijn recht gebracht, daardoor al het andere vernietigend. Voeg hier nog bij de verschillende voor lucht en warmte benoodigde kanalen, die zich op verschrikkelijke wijze in de gedrochtelijkste verhoudingen verheffen tusschen al die vormen-opeenstapeling en wij hebben een beeld van onzen nieuwen schouwburg, dat terecht door velen als niet voldaan is ontvangen. Wij hebben eerbied

voor het goede. Wij erkennen dat de architect Jan Springer, die het belangrijkst aandeel van den bouw heeft geregeld, iemand is met groote geestesgaven, dat is aan velen zijner werken te zien, niet het minst aan de bekroonde ontwerpen door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uitgegeven en waarbij zijn kazerne een hoofdmoment vormt. Wij huldigen gaarne het goede en doen aan de verdienste niets af, maar in het verkregene hebben wij te vergeets na deze goede zijde nu en reeds lang gezocht, waardoor wij ons scharen bij de velen die onvoldaan zijn gebleven.

Ingolin-beschouwingen.

Ingolin heeft tot een opmerkelijke polemiek aanleiding gegeven. Het is dus niet alleen vochtwerend, maar in staat de meest abstracte redeneeringen het licht te doen zien. Wij lezen in het weekblad van Architectura, 8 September l.l., technisch gedeelte onder redactie van den heer J. A. van der Kloes, dat het bouwkundig weekblad van 25 Aug. j.l. mededeeling bevatte van den heer C. T. J. Louis Rieber over proeven met Ingolin genomen, zonder omtrent de omstandigheden in nadere toelichting te treden. Daarbij werd vermeld dat de firma Wed. Schumacher en Zonen te Amsterdam 2 Januari l.l. een proef nam door een vochtige muur ten deele af te bikken, voor de helft te bestrijken met Ingolin en opnieuw te bepleisteren, het overige zonder die bewerking. Wat bleek. Na een paar weken was het op deze wijze behandelde deel volkomen droog gebleven, het andere bleef door vocht doortrokken. Ingolin had dus dienst gedaan. Die mededeeling vond de heer Van de Kloes van dien aard, dat hij daaraan het volgende vastknoopt: »Dat dit als bijzonderheid »ter aanbeveling wordt medegedeeld, is voor mij een nieuw bewijs, hoe algemeen er »begripsverwarring op dit punt heerscht, ook bij wetenschappelijk ontwikkelde menschen.

»Mij dacht, een kind zou kunnen begrijpen, dat als men van eene uitdampende en »daarbij met uitslag bedekt wordende plek in een muur een deel met eene asphalt- of »harsachtige, in het algemeen een voor water volstrekt ondoordringbare en ongevoelige »stof bekleedt, deze plek voortaan vrij van uitslag zal blijven en daar naast de uitslag »zal vermeerderen.

»Bekleedt de stucadoor het uitslaande deel van den muur geheel met die stof, dan »zullen de uitslag veroorzakende zouten verder optrekken en op een andere plek verderop »uitslaan".

Een onverdiend standje alzoo aan den heer Rieber, die dergelijke mededeeling durfde op te nemen. Maar wat wil de heer Van der Kloes ons eigenlijk komen vertellen. Hij erkent dat de met een harsachtige stof besmeerde plek de vocht zal tegenhouden, dat geschiedde ook hier, was dit dus zoo dwaas, en werd door de firma Schumacher het verschil in bewerking alleen zoo genomen om te zien, of besmeerd of onbesmeerd verschil opleverde. Of de specie waarmede dit nu gedaan is Ingolin of wel een harsachtige stof is, het doet er niets toe, het feit was doeltreffend. Wij zien in de mededeeling waar deze zelfs volkomen overeenstemt

met des heeren Van der Kloes meening, niets, dat met kinderenbegrip wat te maken heeft. Nu gaat de heer v. d. K. nog verder, eerst dan is het middel steekhoudend wanneer men een vochtige muur zoo ter wederzijde daarmede kan bestrijken, dat de vocht aan geene zijde er meer uitkomt, maar alleen van boven, en de heer v. d. K. verlustigt zich reeds in het gezicht van zulk een muur waar de damp boven zou uitstijgen. Zou het dan niet beter wezen ook het bovendeel te bestrijken, wellicht blijft dan alles waar het is? Zelfs voor het optrekken van zulk een muur heeft de heer v. d. K. zooveel over dat hij er wel een wil laten maken voor zijn rekening om de proef mede te nemen. En nu volgt er iets van geheel anderen aard. De heer v. d. K. had een vochtige plek in een gangmuur. Hij liet die af bikken en nu opnieuw bewerken en vond tot zijn groote verrassing aan den anderen kant, achter het behang een plek van gelijke grootte als die waarop de specie aangebracht was, geheel van vochtuitslag voorzien. Dat raadsel bleef hem onopgelost. Wat is natuurlijker, de waterdeelen van de opgebrachte specie en de vocht in den muur aanwezig werden door de nieuwe bewerking uit de steen gedrongen en waar aan den eenen kant de uitgang werd afgesloten trad die aan den anderen naar buiten. Het is zoo de gewone loop der dingen. De heer v. d. K. kwam het echter wonderdadig voor. Op dezelfde eenvoudige wijze kan Ingolin nuttig zijn. Het is toch meestal noodig de binnenzijde van den muur vochtwerend te maken en is dat gedaan dan gaat de vocht buitenwaarts. De meeste vochtige muren worden in de huizen der groote steden aangetroffen, niet alleen door het opstijgen uit den bodem maar ook omdat vele muren aan snijdingen gelegen zijn. Aan die muurkanten kan nooit iets worden hersteld, kan echter wel het voortdurend inregenen veel schade doen of wel het zich overstorten van dakgoten, lekkende regenwaterpijpen enz. die door de snijding of daar in bovenaan zijn opgehangen. Op deze wijze worden dan de muren vochtig en wanneer de binnenzijde voorzien wordt, dan blijft de vochtuitslag alleen aan de buitenzijde mogelijk. Evenals de vocht op den heer v. d. K. muurplekje zich afteekende, zal het dan gaan met de muren met Ingolin bestreken en slaagt zulks, dan is het middel probaat. Wij kunnen daarom geen samenhang in die redeneering brengen. Nu stemmen wij alleen daarmede ten volle in met den heer v. d. K. dat men alle aangeprezen middelen niet onvoorwaardelijk mag aannemen, maar wanneer proeven het bevestigen, dan gaat het ook niet op een loopje met dat oordeel te nemen. Het een zoowel als het ander is niet te billijken.

Het is anders een zeer eenvoudige leer die de praktijk zoo dikwerf doet zien. Gaat de metselaar heen en oliet de gevel dadelijk nadat hij gemetseld is, hij maakt de poreuse steen dicht en terwijl die nu minder vocht aanneemt, geeft hij ook geen vocht af en alle dampen gaan binnenwaarts doen het hout vervuren, doek verrotten en zoo al meer. Daarin is het bewijs te vinden, dat voorziening aan de eene zijde kwaad aan de andere brengt, maar wat geeft dat wanneer de andere zijde geen nut bij de bewoning heeft. Het kan echter zijn dat de muur aan beide zijden bewoning oplevert, in dat geval gelooven wij dat het middel in gelijke mate toegepast, de vocht evenzoo zal weren en verspreiden. Maar de kracht zij gelijk. Wij herinneren ons een natte muur, die, schoon gebikt, met teer bestreken werd, herhaalde malen daarover portland, dunne lagen, dan pleister en de vocht bleef weg. Maar aan de andere zijde kreeg toen de buurman het in zijn fraaien gang te kwaad. Deze

nam asphalt, portland en pleister, en wat bleek, de laatste verhouding was krachtiger en de eerste buurman kreeg zijn leed terug. Het recht van de sterkste geld dus ook hier, een uitweg moet er zijn, daarom gelooven wij dat in zulke zeldzame gevallen waarbij de hulpmiddelen wel zeer afdoend moeten zijn, Ingolin het ook kwaad te verantwoorden zal hebben, maar gelukkig behoort dat tot de uitzonderingen. Wanneer dus door het Ingolin kan verkregen worden dat onze woningen aan de binnenzijde vochtvrij blijven, dan is het in vele gevallen een welkom hulpmiddel en afgaande op de vele attesten, schijnt grond voor die deugd te bestaan.

Middel tegen werkeloosheid.

Men kent algemeen de automatische inrichtingen waarbij men gewogen kan worden of zich iets aanschaffen enkel door een bepaald bedrag in de gleuf te werpen. Nu heeft men een middel tegen de werkeloosheid uitgevonden dat juist in omgekeerden zin werkt. Men heeft een automatischen toestel waaraan een slinger is verbonden. Een ieder die dezen slinger honderdmaal ronddraait, ontvangt uit de toestel, die zelf uitbetaald, 6 cent. De slinger is verbonden aan een dynamo en die honderd omwentelingen ontwikkelen eene hoeveelheid electriciteit die den uitvinder voor verschillende doeleinden benuttigd. Zeker een geriefelijke uitvinding voor de werkeloozen, die veel bijval zal ondervinden.

De bosschen aan de Kaukasus.

Volgens de handelsberichten bezit de Kaukasus 70.000 KM². bosch, zonder dat daar eenige houthandel is. Het hout wordt zelfs van elders aangevoerd. Zoo komt voor de petroleumvaten het hout uit Oostenrijk—Hongarije tot een jaarlijks bedrag van twee millioen roebels. Enkel noten- en palmhout wordt uitgevoerd. Dat gebrek aan handel is voornamelijk de oorzaak van het ondoordringbare der bosschen en de slechte wegen die het vervoer kostbaar maken. Men gelooft dat eene exploitatie echter zeer loonend zou zijn, omdat de bodem bovendien voor vele geologische doeleinden geschikt is. Het hout groeit er bovendien snel en hoog op. Niettegenstaande dat al is men eerst onlangs overgegaan tot oprichting eener tweede houtzagerij, waarvan de jaarlijksche omzet geschat wordt op 500.000 roebels.

RECHTSGEBOUW TE ALKMAAR.

TOPGEVEL ¹/₁₀ HOOFDINGANG.

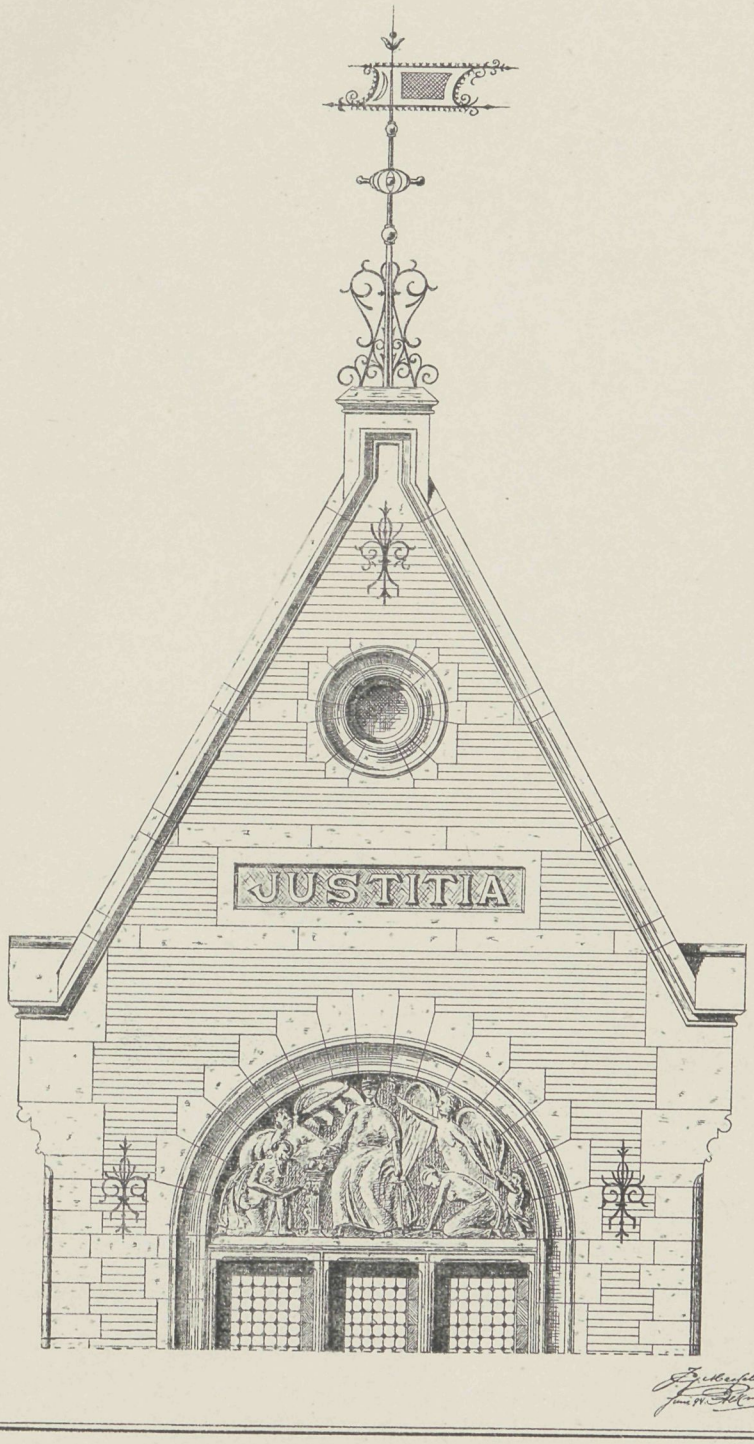

Gevel uitbouwen aan de zij en achtergevels der Cadettenschool te Alkmaar.

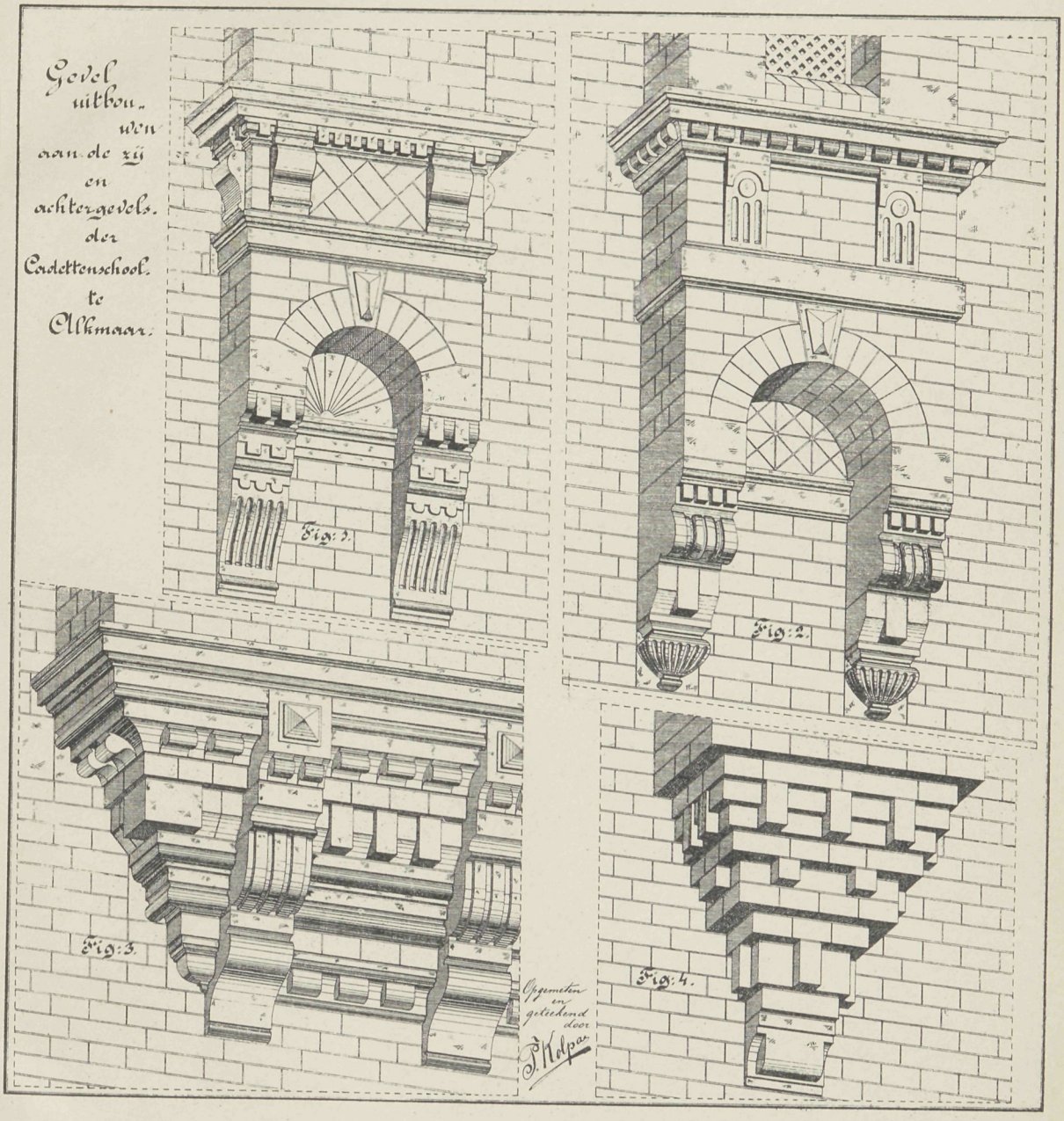

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

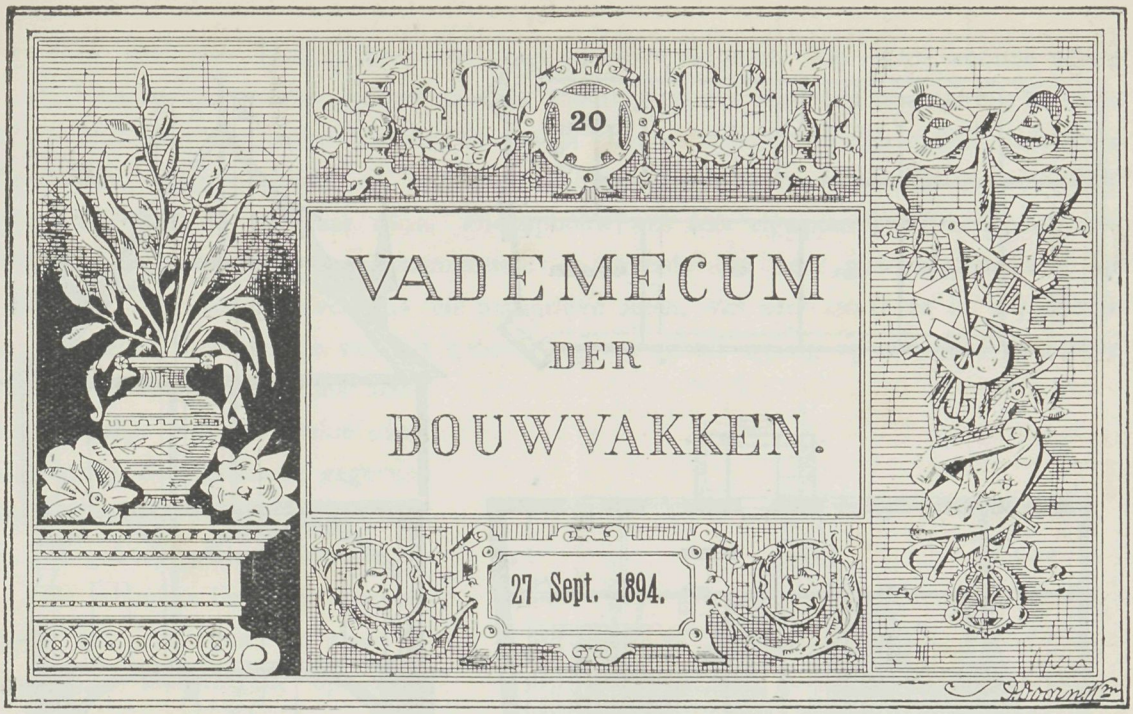

Bij de Platen.

Woonhuis met kantoren,

door W. J. BRANDTS.

Het is een flinken gevel, waarvan de verhoudingen goed zijn, die tot dit ontwerp behoort. De materialen zijn in hoofdzaak metselsteen, die in verschillende kleur een breking in het gevelvlak vormen. De plannen zijn geriefelijk. De kantooringang is geheel afzonderlijk, terwijl de gang die voor den dienst der keuken is, geheel afgezonderd gaat van uit de vestibule en daardoor keuken en kantoren geheel zijn afgescheiden.

Uit den Vreemde.

De latijnsche school te Fritzlar.

Hoewel verre van hier heeft het gebouw der latijnsche school te Fritzlar veel aantrekkelijks en daardoor ook voor ons zijne verdienste. Die school dateert reeds van het jaar 1618 en was in dien tijd een der meest gezochte inrichtingen. Na opheffing van het klooster waartoe de school behoorde, werd hiervan een bizondere instelling gemaakt en

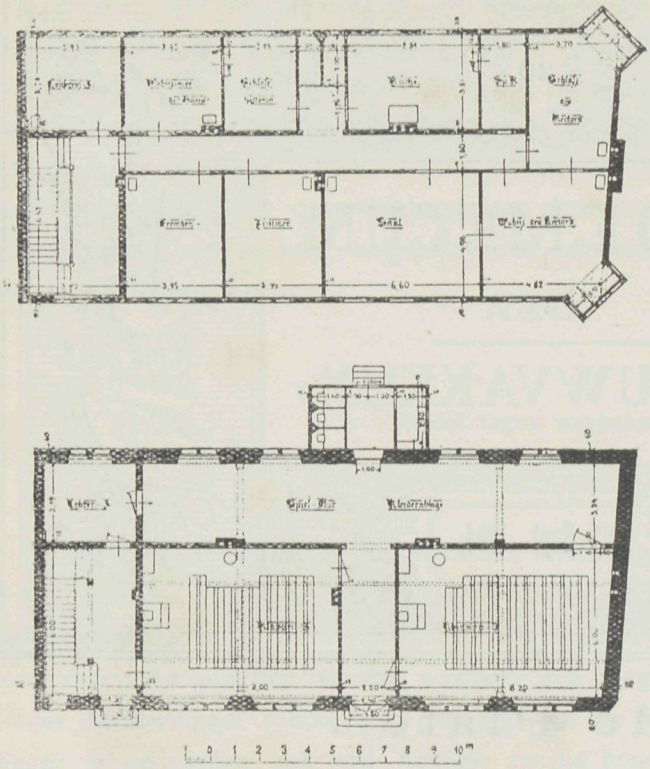

PLANNEN.

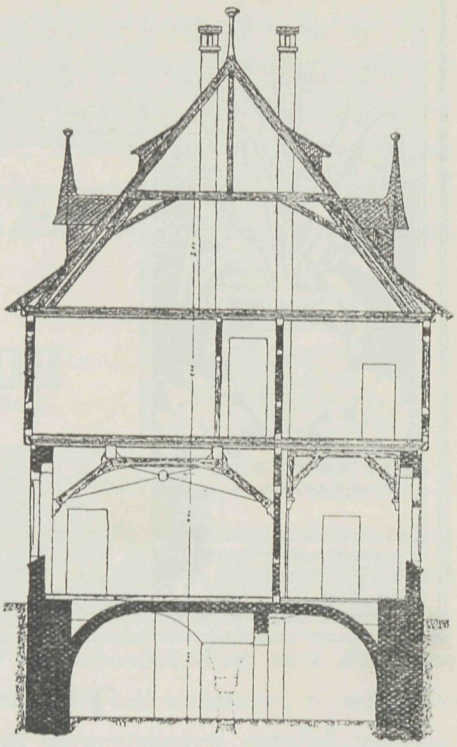

DOORSNEDE.

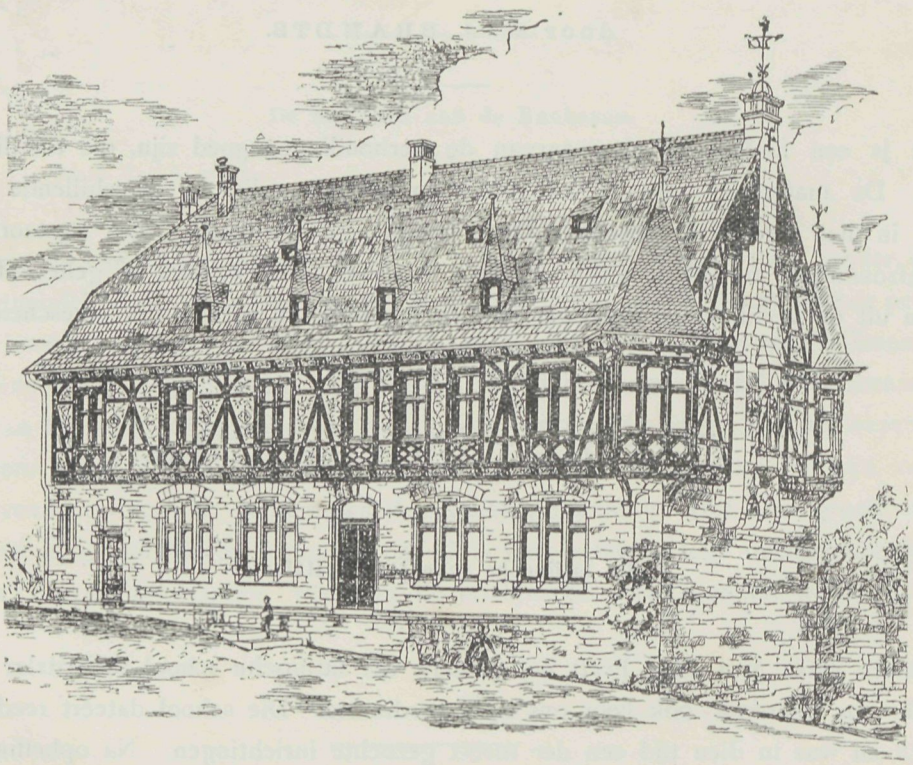

VOORGEVEL.

werd van het jaar 1824 af deze met goed gevolg voortgezet. De rector woonde echter in een afzonderlijk gebouw, geheel aan het andere eind der stad; en doordat die toestand zeer ondoelmatig was, werd besloten de school over te brengen op een terrein daartegenover, waar de grondslagen en opbouw van het klooster daarvoor zouden kunnen dienst doen. Dat was in het jaar 1891. Die opbouw was zeer eigenaardig uit houtbouw met vakken van natuurlijke steen saamgesteld en leverde een zeer pittoresk aanzien. De aanleg op den bodem eveneens uit natuurlijke steen, was zeer zwaar en in vrij goeden staat gebleven, het overige van het gebouw leverde echter weinig op dat goed ineen kon worden gehouden. Men behield alzoo wat mogelijk was en stelde overeenkomstig de bestaande gegevens datgene saam wat onze tekstfiguren als een geheel te zien geven.

De school is bestemd voor ongeveer 50 leerlingen; in twee afzonderlijke afdeelingen, speelzaal, kleedkamer, retirades en vertrek voor den hoofdonderwijzer. Op de bovenverdieping is de woning voor den geestelijken rector, bestaande uit woon- en slaapkamer, kleine zaal, twee logeerkamers, keuken, kamer voor de huishoudster met keuken, benevens eetkamer, retirades enz.

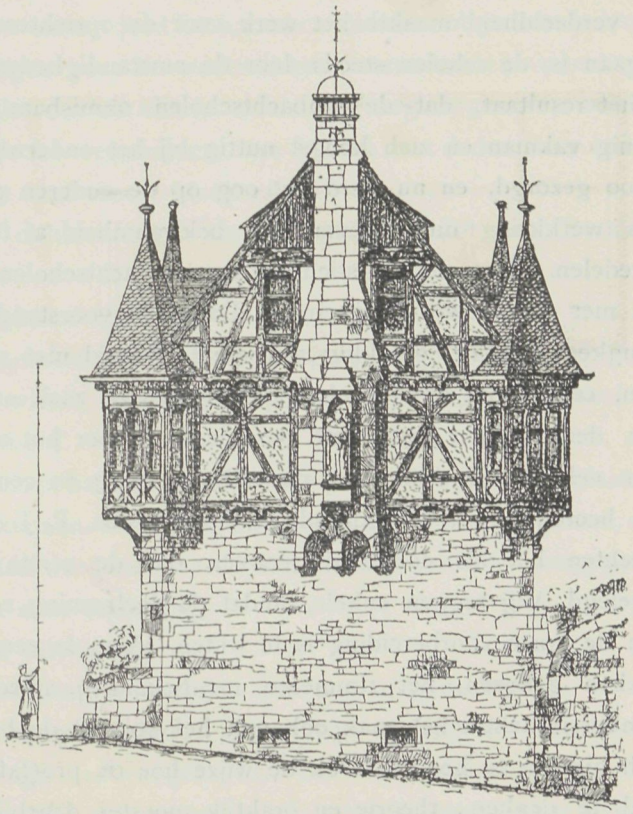

ZIJGEVEL.

Het kan aan het ontwerp niet ontzegd worden dat het uiterlijk zeer vele verdiensten heeft, vooral ook de smalle gevel die tegen de kap aansluit is zeer eigenaardig ineengezet. De uitgebouwde schoo steen, de erkers, de vakverdeeling geven daaraan een rijke afwisseling. Zoo ook de lange gevel, terwijl de kleurige vakstijlen die de versierde vakken omsluiten, daarmede eene zeer gelukkige overeenstemming maken. Toch is het karakter van de school er in terug te vinden en niet verdrongen door het bewoonbaar gedeelte. Te midden der landelijke omgeving is dan ook de school zeer gelukkig in bouw geslaagd.

Veredeling van het ambacht.

Iederen tijd heeft zijn eigenaardigheden. Ook ten opzichte van het onderwijs. Wanneer wij een vijf en twintig jaar terug rekenen, toen waren vele pennen in beweging om het een en ander over de stichting der ambachtscholen te schrijven. Prijsvragen werden op touw gezet, en talrijk waren de vergaderingen die werden belegd om het nut der ambachtsscholen te betoogen. De medewerking was echter lang niet algemeen, de eene partij keurde het onderwijs op dergelijke scholen goed, de andere behield liever de werkplaats en juist die verdeeldheid maakte het werk voor de oprichters moeielijk. Nu er zooveel tijd voorbij gegaan is, de scholen steeds door de omstandigheden gewijzigd en hervormd zijn geworden, is het resultaat, dat de ambachtscholen onmisbaar zijn voor de goede opleiding van menig vakman en zich hoogst nuttig bij het onderwijs aansluiten. Voor de jongeren is alzoo gezorgd, en nu werd het oog op de ouderen gevestigd. Vandaar het ontstaan van den werkkring om proeven van bekwaamheid af te nemen en daardoor het ambacht te veredelen. Evenals de stichting der ambachtscholen geen onverdeelden bijval vond, gaat het met de nieuwe onderneming. Daar zijn voorstanders, ook vele tegenstanders, die daarin terugkeer tot de gelukkig vergeten gildetijd met zijn deugden, maar ook vele gebreken zien, en daarom hunne belangstelling aan de zaak onthouden. De tijd zal doen inzien wie van deze beiden juist heeft geoordeeld. Voor het oogenblik is, dank zij de bemoeiingen van vele kundige mannen, de zaak aanwezig en een klein begin van uitvoering gegeven. De heeren J. T. W. Conrad, H. L. Boersma, P. J. van Houten en J. J. van Nieukerken, brachten het als commissie zoover, dat de eerste proeven door enkele vakmannen zijn afgelegd. Wij zeggen enkele, omdat de deelneming zeer gering is geweest, wat waarschijnlijk aan de korte voorbereiding is te wijten. Voor de eerste proefaflegging waren de navolgende vakken gekozen, het timmeren, meubelmaken, smeden, koperwerken, huisschilderen. De commissie achtte het zaak ook met het oog op de beperkte middelen die aanwezig waren zich hieraan te houden. Ook de wijze hoe de proefaflegging moest zijn, gaf de commissie veel te denken; theorie en praktijk moesten daarbij hand aan hand gaan. De volgende bezwaren deden zich daarbij verder voor: 1e dat werden de diploma's te gemakkelijk afgegeven, de zaak weinig waarde zou hebben en daardoor niet van blijvenden aard zijn, werden die integendeel te moeilijk verkrijgbaar, voor de deelname zou menigeen zich afgeschrikt zien. Uit die moeielijkheid bracht langdurig overleg het navolgende; men maakte een splitsing tusschen de theorie van het vak en die wetenschap. welke op de lagere school wordt verkregen. De verdeeling werd dus:

a. Theoretische vakkennis en teekenen.

b. Theorie, waarmede bedoeld werd meer zuivere wetenschap.

c. Praktijk, de uitvoering van het werk.

Het spreekt van zelf dat nagelang den rang die men wenschte te verkrijgen, ook die bepalingen gesteld werden Van den meester was meer te vorderen dan van den gezel in wetenschappelijke kennis, en op deze wijze toegerust, werd de arbeid aangevangen.

Na talrijke bijeenkomsten die voor de voorbereiding der zaak noodig waren, kwam men tot het resultaat dat zich voor de deelname aanboden 42 candidaten, verdeeld :

timmeren	meester	16	gezel	9
meubelmaken	»	3	»	2
koperwerken	»	1	»	1
huissmeden	»	1	»	0
huisschilder	»	7	»	2

Intusschen gerezene bezwaren van huishoudelijken aard, zooals het niet zoo lang van hunne zaak te kunnen afwezig zijn, voor hen die den meester-graad verlangden, het zonder loon zijn van degene en dergelijke bezwaren meer, deed het aantal candidaten tot 32 verminderen. 2 November 1893 werden de teekeningen voor de werkstukken verzonden, zij waren voor timmeren, een dakkapel, in hoofdzaak voor de daarin moeielijke vergaringen van belang.

Meubelmaken, kast, oud-Hollandsche renaissance, van binnen met laden, van buiten vergaard en binnenwerks ingelegd, de kast moest blank zijn.

Smeden, voorstuk van een half cirkelvormigen insteekhaard, een slot met sleutel en een gevelanker.

Kopergieten, een candelaber en glazen spuit.

Schilderen. Paneel in lakverf, porceleinen klokkenplaat, vijf marmerstalen, vijf houtstalen, zwarte driedubbele bies op witten grond, vijf spreuken op doek, een spreuk in glansgoud, staal op doek 2 × 1, dambord.

Om tot een goeden uitslag te komen hadden verschillende patroons hunne werkplaatsen opengesteld om de werkproeven te kunnen vervaardigen, zoodat de candidaat geheel den gewonen loop kon volgen. Door punten werd de waarde van het te beoordeelen aangegeven waarbij gelet werd op 1e het werken naar teekening,

2e netheid van uitvoering,

3e de vrije uitvoering in verband met den te besteden tijd.

Voor de dakkapel wisselde het aantal werkuren af van 130 tot 187 dus van 12 tot 17 werkdagen voor die te 's Gravenhage hadden gewerkt, voor die te Alkmaar 191—221 uur, te Middelburg 156—160 uur, van Middelburg zijn geen werkuren bekend, en te Utrecht 172—198 uur. De verdeeling van zoovele verschillende plaatsen was ten gerieve van de deelnemers.

De beoordeeling der werkstukken in verband met den tijd was zeker een hoogst moeielijk punt, daar het program de bepaling liet dat de helft mocht afgewerkt zijn en de een die helft grooter genomen had dan de ander, moest de commissie hiermede op nieuw rekening houden. Van de 16 candidaten werden 3 afgewezen. Hierop volgde het theoretisch onderzoek dat voor gezel 2 dagen, voor meester 4 dagen zou strekken. Als onderwerpen werd aan de gezellen opgedragen teekening van een kapplan op schaal 1 à 50, met uitslag der spanten schaal 1 à 10, en de verbindingen van kroonlijst enz. een trap in gegeven ruimte schaal 1 à 20, met uitslag 1 à 19, en de noodige wrongmallen. De meester kreeg een huis te ontwerpen in doorsnede en gevel schaal 1 à 50, de balken, kap spanten op schaal 1 à 20. De voorgevel op 1 à 10 met kozijnen, blinden, blinde

kasten op de ware grootten, eveneens trap met mallen voor leuningen enz. Verder paalfundeering, kroonlijst en veranda voor het huis.

De gezellen werden verder gehoord over de houtverbindingen. Kennis van het stellen van balken, trap, deuren enz. op het werk, de kennis aan de werkplaats als het maken van deuren enz. en de verschillende houtsoorten.

Inderdaad een veel omvattenden arbeid, die zoowel van hen die de proeven afleggen, als degene die deze afnemen, een bizonder grooten tijd vorderen, wat altijd een belangrijk bezwaar zal opleveren. Het meubelmaken strekte zich voor de theorie uit in het maken van een ontwerp voor een salonmeubel tot berging van porcelein, schaal 1 à 10, de afmetingen mochten zijn 1.05 × 1.40. Verder een boekenkast in renaissance stijl 2.35 × 1.20, een salontafel 1.15 × 0.50; stoel met gevulden rug en een zonder dat.

Het maken van een zijaanzicht uit een perspectief teekening van een stoel Louis XVI.

De smid had practisch te bewijzen, dat hij kon wellen en ombuigen, bankwerk, vijlen, vlakken, drijven, draaien, soldeeren en verbindingen maken, voor de theorie kennis van gereedschappen en materieel, smidswerk, vijlwerk, vlakken en drijven, verbindingen en detailwerk, teekenen, ontwerpen en versieringen; de schilder had als theorie de behandeling der verfstoffen, de bewerking daarvan, practische middelen aangeven ter voorkoming van verkeerde effecten en glazen maken, eenvoudige versiering.

Uit al die werkzaamheden werd het volgende verkregen:

Uitslag der Proefaflegging.

Van de 25 candidaten, die zich voor het *Timmeren* hadden aangemeld, en waarvan er 19 opkwamen, slaagden:

A. Voor *Meester*: 1. H. Ossewaarde, te Goes; 2. A. van Pagé, te Middelburg; C. de Vries, te 's Gravenhage.

B. Voor *Gezel*: 1. P. Baljet, te Utrecht; 2. A. A. Hillebrand, te Kralingen; 3. J. W. F. Hurkens, te Den Bosch; 4. Th. Jansen Jr., te Haastrecht; 5. P. Korff Az. te Den Helder; 6. G. Roelfzema, te Groningen; 7. H. J. Ros, te 's Gravenhage.

Van de 5 candidaten, die zich voor het *Meubelmaken* hadden aangemeld, en waarvan er 4 opkwamen, slaagden:

A. Voor *Meester*: L. Gerritsen, lid der firma H. Gerritsen en Zonen te Zwolle.

B. Voor *Gezel*: B. van Elburg, te Zwolle.

De eenige candidaat, die zich voor het *Huissmeden* had aangemeld, slaagde voor *Meester*.

M. M. Breugelmans, te Delfshaven.

Van de 9 candidaten, die zich voor het *Huisschilderen* hadden aangemeld, en waarvan er 8 opkwamen, slaagden:

A. Voor *Meester*: 1. W. C. van As, te Sommelsdijk; 2. J. E. van Leeuwen, te 's Gravenbage.

B. Voor *Gezel*: 1. H. Korff Az., te Den Helder; P. S. G. Nooteboom te Kralingen; 3. Th. Rovers te Schiedam.

Wanneer men zich eenigzints rekenschap geeft van de veel omvattenden arbeid die naar onze [zienswijze] te groot is om steeds met dezelfde liefde en ijver voor de zaak te kunnen behartigd worden, dan mag wel met waardeering gewezen worden op het belangrijke door de commissie ondernomen. Zij volbracht een reuzentaak, die velerlei moeielijkheden kende, omdat de zaak nieuw en ingewikkeld, de praktijk bovendien lange voorbereiding eischt. Daarbij zijn de eischen voor de meesten in het timmeren wel wat al te gelijkluidend gesteld, met die welke men aan een architect zou voorleggen, maar is juist die grensscheiding ook moeielijk te bepalen. Wat geschied is verdient den vollen steun en zij die den rang verkregen, hebben dat niet aan welwillendheid te danken, daar de eischen hoogst moeielijk gesteld zijn. Toch zal juist de groote voorbereiding, de tijd gedurende het afleggen der proeven gesteld tegen het nog weinige resultaat dat onze tegenwoordige tijd voor de candidaten loonend van het publiek oplevert, een punt blijven dat zorgelijk op den werkkring drukt en hoe goed, hoe prijzenswaardig zeer veel in de geheele opvatting is, gelooven wij dat juist de materieele zijde, dat het nog zoo weinig medewerkend publiek oorzaak zal zijn dat de liefde en ijver verflauwt en het proef afleggen niet langdurig in het leven zal blijven. Voor de goede zaak wenschen wij verkeerd gezien te hebben Maar gesteld eens dat later blijkt dat de deelname dit maal groot is geweest, want de bezwaren gaan nu naar buiten en vergrooten zich en het aantal mindert, is dan tegenover kleinere deelname den arbeid van de commissie wel vol te houden, juist dat een en ander doet de toekomst ons niet helder inzien.

Slakken-cement.

Wij vinden hiervan het navolgende door Prof. Franz Hauenschild vermeld. Het had de aandacht getrokken dat de fundeering voor machinebouw te Witkowitz zooveel hechter was als te Essen. Een onderzoek deed dit toeschrijven aan de hechtheid der betonblokken die geheel alleen waren zaamgesteld uit de Witkowitzer slakken-cement, welke een zeer sterke verbinding vormt. Portland-cement was daarbij in het geheel niet toegepast. Onder de leiding van de directie Ad. Sues & Co. had de cementfabriek te Witkowitz zich dan ook tot een goede hoogte opgewerkt en in de laatste acht jaren beduidende hoeveelheden afgeleverd. Weinig reclame was echter voor de zaak gemaakt, zoodat in vaktijdschriften ook de aandacht op die cement nagenoeg niet was gevestigd. Prof. Fr. Hauenschild achtte het zich met die ervaring daarom tot plicht dit te doen. Het is voor de meeste inrichtingen een ongerief dat zij te ver verwijderd liggen van de fabrieken die de slakken leveren moeten, bovendien dat men er te weinig kennis van heeft wat bruikbare slakken zijn. Sues heeft dit anders begrepen. Hij liet zijne inrichtingen bouwen in de onmiddelijke nabijheid daarvan, zooals te Koningshof bij Praag en te Seraing in België. Op die wijze was het toezicht op de levering gemakkelijk en kwam alleen het goede gehalte bij hem terecht, waaruit het geheim van het materiaal bestaat. Daarbij is voor de bewerking een bekwaam personeel aangesteld, zoodat alles met de meeste nauw-

keurigheid geschiedt. Voor fundeeringwerken die bizondere sterkte moeten hebben, is tot betonvorming noodig 1 deel cement en 3 deelen zand, 6 à 7 deelen kiezel. Voor die van minder gehalte 1 deel cement, 4 deelen zand en 8 à 9 deelen kiezel, of 1 deel cement met 6 deelen zand en 12 deelen kiezel. Uit die verbinding zijn de reusachtigste betonblokken te verkrijgen.

Er is een betonblok van vervaardigd dat een inhoud heeft van 3000 M³, doch zijn de gewone blokken meestal 250 M³.

Het groote blok dat geheel onder water opgesteld is, moest van die reusachtige verhouding zijn omdat men voor onderling verband bevreesd was in die waterachtige omgeving. Reservoirs van 1000 M3 inhoud, 5 M. onder de gewone waterstand werden uit deze betoncement gevormd en hebben zich uitstekend gehouden. Buizen voor wateraanvoer toonden generlei gebrek, ook werden geheele fundeeringen van blokwoningen daarop aan gelegd en hielden zich uitstekend. Ook aan bovenbouw had het waarde, de schoorsteenen worden met die cement gemetseld en is vooral gedurende den winter de deugdzaamheid gebleken bij vorst. Het spreekt van zelf, dat het nauwlettend toezien op de kwaliteit der slakken, maakt dat er veel afval bij is. Van den afval worden weder slakken-steenen gevormd, die een grooten weerstand bieden aan weder en vocht. Ook worden cementplaten in alle mogelijke kleuren uit de slakken cement verkregen, die een groote hardheid bezitten en kleurhoudend zijn, terwijl eene menigte vrijstaande voorwerpen er van worden vervaardigd als: grafmonumenten, badkuipen enz., die allen het bewijs leveren dat de grondstof deugdzaam is.

Houtversieringen.

Als middel om op eikenhout versieringen aan te brengen, wordt gewezen op witte kalkverf. Het ornament op het paneel daarmede aangegeven, wordt na gedroogd te zijn, afgeborsteld en blijft de versiering bestaan. Wenschte men donkerder plekken, zoo is een tweede bestrijken voor die deelen noodig. De kalk moet dik opgebracht en langzaam gedroogd worden.

PRIJSVRAGEN

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap Rotterdam.

Als antwoorden op de prijsvraag voor een Vereenigingsgebouw zijn de navolgende antwoorden ingekomen:

Arbeid adelt. — Schets. — Hogendorp. — Cambrinus. — Mr. J. — Rex. — Rotterdam te zamen zeven stuks. De uitslag hiervan zal in de eerstvolgende maand bij het openen der wintervergaderingen worden bekend gemaakt.

ONTWERP voor een WOONHUIS
met KANTOORLOKALEN-SOUSTERRAIN.-

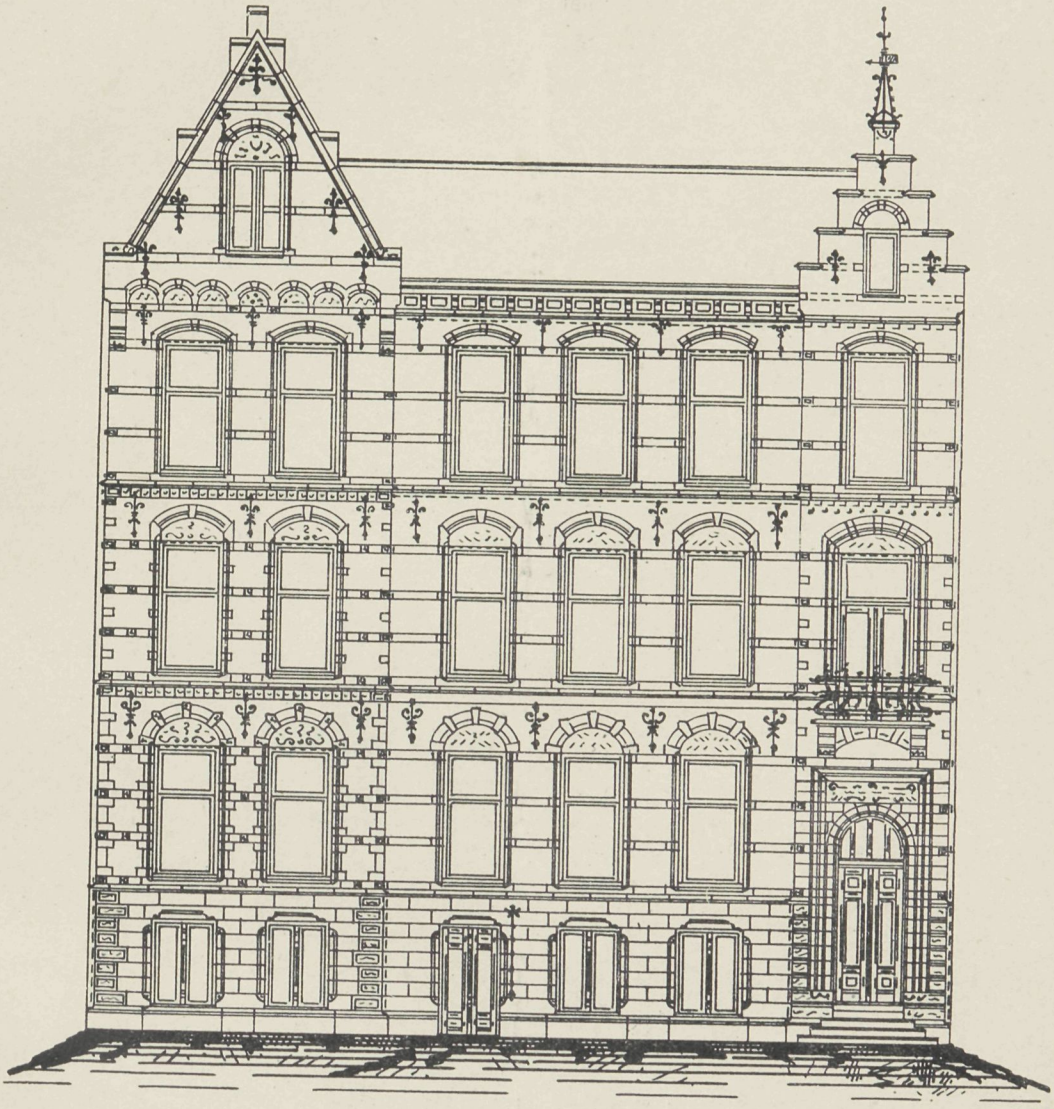

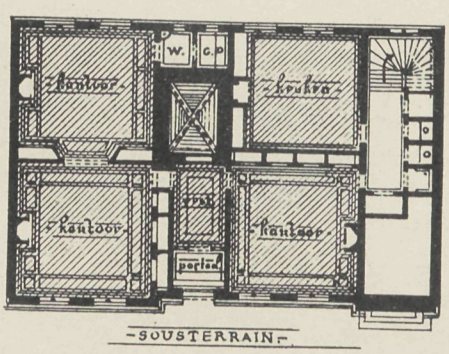

-SOUSTERRAIN-

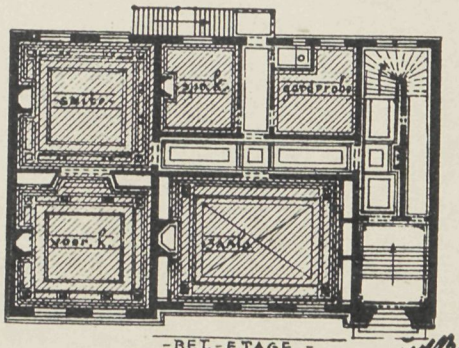

-BEL-ETAGE.-

16-9-'94

Bij de Platen.

Ontwerp voor een balcon,
door TH. MOLKENBOER.

Wanneer wij aan deze flinke teekening het ontwerp van den heer Th. Molkenboer iets toevoegen, dan kan het dit zijn dat wij door deze opname met de gewoonte breken. Zijn de meeste onzer platen streng van lijnen, deze is zoo los mogelijk opgevat en geeft een bouwkundig detail te zien, ongemeen bevallig gedacht. Wij zijn zoo gewoon aan die sterk torschende figuren, door lijnen ingesloten, die balcons of erkers moeten dragen, dat is hier niet het geval. De draagkracht wordt zonder bezwaar uitgeoefend, de strenge lijnen zijn vervallen en vormen rijke bloemversieringen, de overgang van de figuur op het gevelvlak. Daar is in het geheel iets zeer ongewoons, maar ook zeer bevalligs. Het is een samenvoeging waarin ontzaggelijk veel geest is vervat, die met vaste hand aan het papier is toevertrouwd. Zulke uitstappen kunnen niet anders dan welkom zijn.

Uit den Vreemde.

Een nieuwe luchtspoorweg.

In groote steden wordt het verkeer op den openbaren weg door de menigvuldige tramlijnen moeielijk. Stoom-, electrische- en paardentrams kruisen of loopen evenwijdig

met elkander en wordt daardoor de passage voor de voetgangers steeds meer belemmerd. Vandaar het ontstaan van lucht of ondergrondsche spoorbanen. In vele groote steden is het echter gebleven bij het maken van plannen, omdat de uitvoering op groote bezwaren

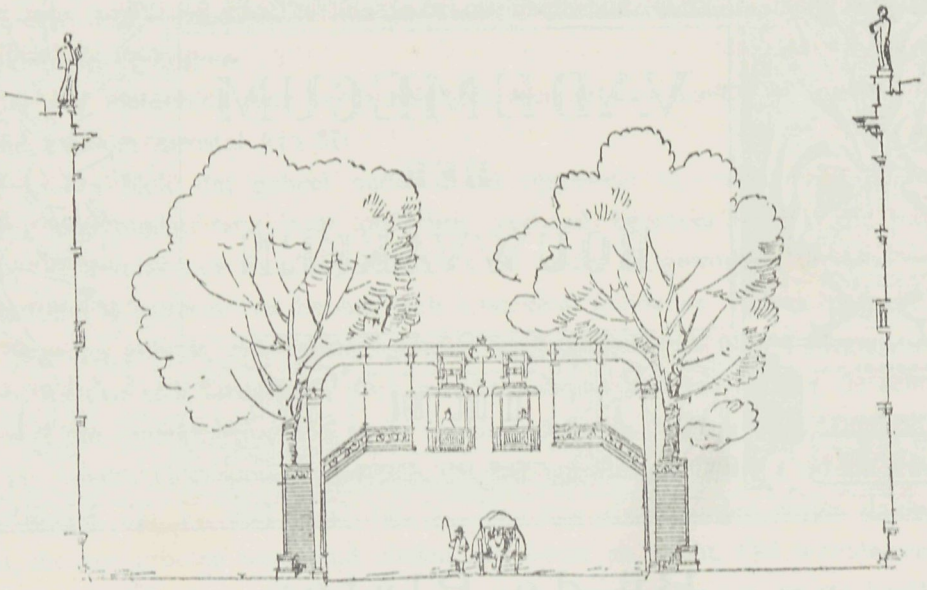

ENKELE SPOORBAAN.

afstuitte, dan eens bleek de ondergrond te zwak om doorboord te worden, dan weder was de ongelijke weg aanleiding dat aan een luchtspoorweg niet gedacht kon worden. De ingenieur Eugen. Langen te Keulen, heeft nu een luchtspoorweg daargesteld, die kans van welslagen heeft. Een groot voordeel heeft dergelijke zwevende baan, namelijk dat van derailleeren geen sprake kan zijn, de baan is zoodanig opgesloten in de bovengeleiding dat alle gevaar als het ware geheel is voorkomen. Bovendien is de gelijkmatige weg oorzaak, dat stooten niet plaats vindt. Bij alle tot heden uitgevoerde stelsels van dien aard, werd de wagen vastgeklemd tusschen de loopraden of op enkele punten gevangen. Bij dit systeem is geenerlei verbinding toegepast, alles is geheel vrij en komt de geheele

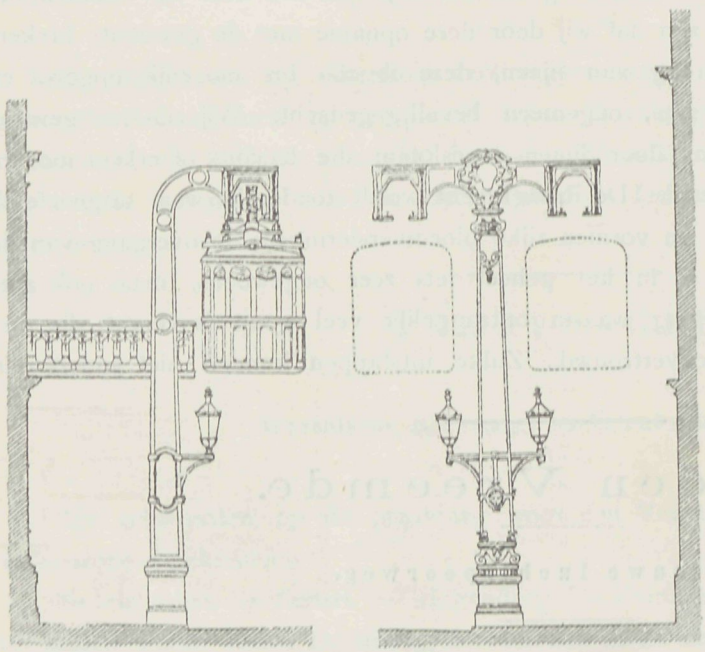

DUBBEL SPOORBAAN. STATION.

werkkracht op de raderen neer. Ook geeft deze vinding aanleiding dat zeer beperkte krommingen daarmede doorloopen kunnen worden. De wegen loopen over twee banen of een zooals de tekstfiguur aanwijst. Op bepaalde afstanden zijn ijzeren pijlers opgesteld, waaraan de leiding gekoppeld is. Voor sneltreinen wordt de enkele baan gebezigd. Voor het overtrekken van kleine vaarwaters, waar de hoogte van de geleiding niet hinderlijk is, zijn deze spoorbanen zeer geeigend. Een groot kwaad brengen de luchtspoorwegen met zich, dat is dat zij de hoofdwegen onzer steden ontsieren, men denke daarbij slechts aan Rotterdam, waar de spoorbaan een groot deel der stad in waarde deed verliezen. De constructie volgens Langen, geeft de minstmogelijke belemmering op den weg, en wanneer de pijlers nu nog tot andere doeleinden benuttigd worden, dan kunnen zij veel vergoeden van wat hen anders als echte sta in den weg zou op rekening komen. Van deze nieuwe vinding is een proefbaan aangelegd op een terrein, toebehoorende aan de firma Van der Zijpen en Charlier te Deutz en wel een lengte van 100 M. De wagens worden door een elektromotor in beweging gebracht en voldoet de weg waarvan de einden half cirkelgewijze met een straal van 10 M. ineen sluiten, bijzonder goed.

London-bank te Neath.

Een der Engelsche bankgebouwen uit den laatsten tijd is dat te Neath, waarvan wij hierbij den voorgevel in tekstfiguur geven. De gevel is in renaissance en hoewel de ver-

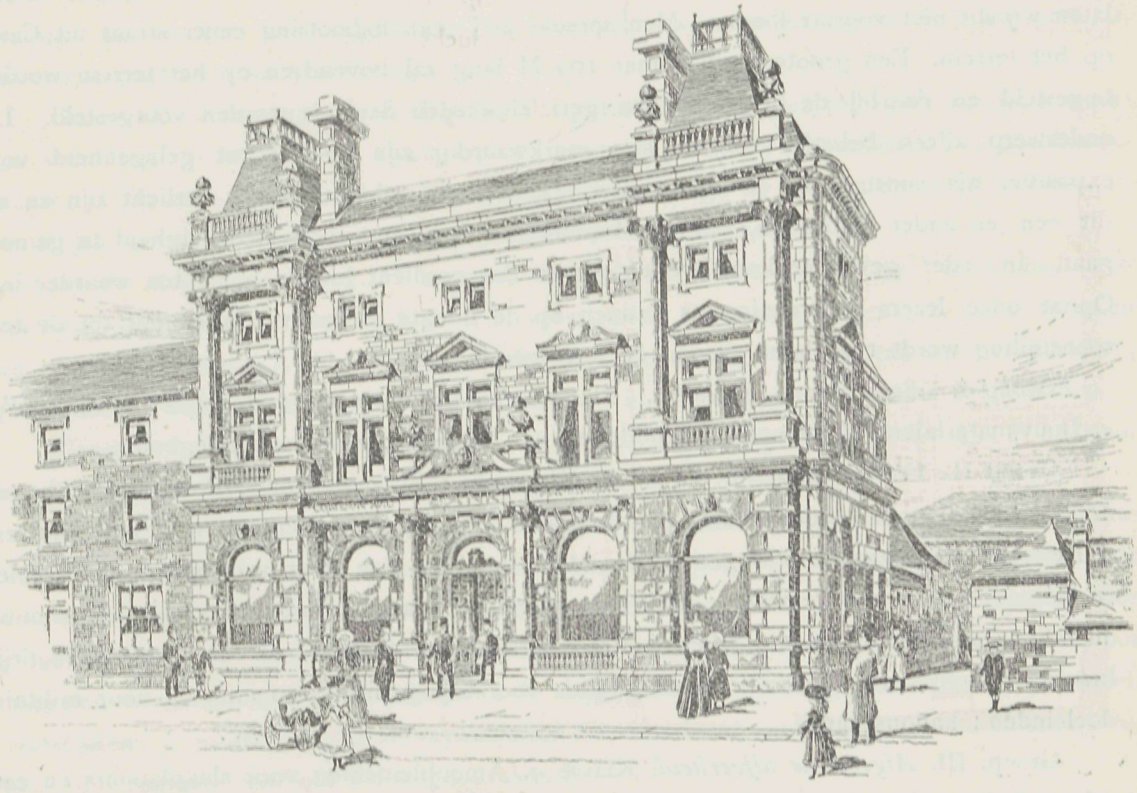

LONDON BANK TE NEATH.

sieringen er schaarsch aan zijn toegepast, maakt het geheel een goeden indruk. De kantoren zijn gelijkstraats, terwijl de kamers van de directie op de volgende verdieping zijn aangebracht. Het ontwerp is van den bouwmeester Wilson en Mexham, architecten te Swamzo. -

---

Amsterdam met een wereldtentoonstelling.

De reeds lang voorbereide tentoonstelling van Hotel en Reiswezen neemt een geheel ander karakter aan. Het zal een wereldtentoonstelling worden, waarvan de opening op 3 Mei 1895 wordt toegezegd en die zal duren tot 1 November 1895. Dat de vorm van de tentoonstelling geheel gewijzigd is, kan blijken uit de verschillende groepen, die wij hieronder doen volgen en waarbij aan de bouwkunst een belangrijk aandeel is toegekend. De inrichting van de tentoonstelling, waarvan reeds een prijskamp is gehouden en waarbij het ontwerp van den architect W. Kromhout is bekroond, wordt echter volgens het ontwerp van den architect Evert Breman gevolgd en ongetwijfeld mogen wij daarvan veel goeds verwachten. Groote aantrekkelijkheden moeten natuurlijk de onderneming vergezellen en wij zullen een nagalm van de voedingstentoonstelling beleven, waarbij een marktplein met al zijn eigenaardigheden als *Oud Holland* zal verrijzen. Dat marktplein saamgesteld volgens de verdienstelijke gegevens van den kunstschilder Springer had zooveel bevalligs, dat men heel wat zal moeten doen om zich daarmede te kunnen meten of boven verheffen. Doch laten wij dit niet vooruit loopen. Men spreekt zelfs van nabootsing eener straat uit Cairo op het terrein. Een groote mailstoomer 100 M lang zal bovendien op het terrein worden opgesteld en daarbij de bezoeker den geriefelijkheden der reis worden voorgesteld. Dit onderwerp alleen belooft veel en kan merkwaardig zijn zoowel tot gelegenheid voor expositie, als consumptie en andersints. Deze boot zal des avonds verlicht zijn en zal dit een en ander bijdragen, dat Amsterdam in 1895 een groote bedrijvigheid te gemoet gaat. In ieder geval er komt werk door en dat verdient in alle opzichten waardeering. Opdat onze lezers zich eenigszins kunnen op de hoogte stellen van alles wat tot de tentoonstelling wordt toegelaten dienen de navolgende groepen.

Groep I. *Bouwkunst.* Klasse *a.* Plannen en inrichtingen van hotels; *b.* id. café's; *c.* Bouwmaterialen; *d.* plannen en modellen van schepen; *e.* id. spoorwegbouw.

Groep II. *Vervoermiddelen.* Te land; Klasse *a.* 1. Spoorwegcoupés, locomotievenbouw; 2. Electrische trams, stoomtrams, paardentrams; 3. Rijtuigen, omnibussen, vrachtkarren, transportwagens, wagens bewogen door andere krachten dan door paarden enz. 4. Rijwielen en fabricage daarvan. Te water: maritieme afdeeling. Klasse *b.* Stoomschepen, scheepsbouw; modellen en teekeningen van schepen met electrische drijfkracht; id. id met andere drijfkracht. Luchtvaart. Klasse *c.* Luchtballons voor topografische opname en voor militaire doeleinden; ballons captif.

Groep. III. *Algemeene nijverheid.* Klasse *a.* Ameublementen voor slaapkamers en eetzalen; *b.* Id. voor salons, rook-, conversatie-, en leeszalen; *c.* Diverse meubelen voor hotels,

café's, restaurants; *d.* Id. voor mailschepen, wagons etc.; *e.* Porselein en aardewerk; *f.* glaswerk; *g.* tafelversiering; *h.* Messen, vorken etc.; *i.* keukengereedschap en ijzerwerk; *j.* linnen- en katoenen lijnwaden; *k.* dekens, spreien, matrassen etc.; *l.* diverse Reisbehoeften; *m.* touwslagerij; *n.* zadelmakerij, *o.* Kleeding, schoeisel.

Groep IV. *Nijverheid der voedingsmiddelen.* Klasse *a.* vaste voedingsmiddelen en zijne grondstoffen; *b.* bereide en geconserveerde voedingsmiddelen; *c.* wijnen, likeuren. spiritualiën, bron- en minerale wateren; *d.* scheepsprovisiën; *e.* brouwerijen - *f.* branderijen; *g.* suiker-, brood en pasteibakkerijen; *h.* ijsfabricage.

Groep V. *Rivier- en zeevisscherij.* Klasse *a.* fabricage van netten; *b.* inrichtingen van kunstmatige vischteelt.

Groep VI. *Hijgiène.* Klasse *a.* closets; *b.* ventilatietoestellen; *c.* wasch- en toiletkamers; *d.* badinrichtingen; *e.* ontsmettings- en reinigingsmiddelen; *f.* filtreertoestellen; *g.* waterleidingen; *h.* onderzoek van voedingsmiddelen; *i.* genees- en verbandmiddelen.

Groep VII. *Machinerieën.* Klasse *a.* werktuigen ter voortbrenging van electriciteit voor beweging en voor verlichting; *b.* werktuigen ter vootbrenging van stoom; *c.* id. van heete lucht; *d.* id. van beweging door andere middelen; *e.* Liften voor personen en goederen; *f.* Werktuigen voor Centrale Verwarming; *g.* Electrische Schellen, Brandsignalen, Telephonen, Telegraaf; *h.* Veiligheidssignalen; *i.* Sein- en Wisseltoestellen.

Groep VIII. *Verlichting.* Klasse *a.* Verlichting door electriciteit; *b.* id. gas; *c.* id. kaarsen; *d.* id. petroleum en andere stoffen; *e.* verlichting voor slaap-, huiskamers, kantoren etc.; *f.* id. voor zalen, vestibules, trappen en groote ruimten; *g.* id. voor schepen, spoorwagens en verdere reisgelegenheden; *h.* toestellen van verlichting in de open lucht; *i.* diverse apparaten voor verlichting,

Groep IX. *Kunst-nijverheid.* Klasse *a* tapijtfabricage; *b.* plateelbakkerskunst; *c.* boek- en steendruk, plaatdrukkerij, zincographie, photographie; *d.* houtsnijkunst; *e.* beeldhouwkunst; *f.* kristal- en glasfabricage; *g.* kamerversiering; *h.* decoratieve schilderkunst; *i.* weverijen; *j.* spinnerijen; *k.* behangselpapieren; *l.* diamantbewerking.

Groep X. *Verwarming.* Klasse *a.* Kachels, haarden, calorifères; *b.* centrale verwarming door water, stoom en lucht; *c.* verwarming voor slaapkamers; *d.* id. voor zalen en groote ruimten; *e.* id. voor mailschepen, spoorwagen en verdere vervoermiddelen; *f.* id. diverse hulpmiddelen voor verwarming; *g.* id. steenkolen en verdere brandstoffen.

Groep XI. *Geographische afdeeling.* Klasse *a.* Reis- en plaatsbeschrijving; *b.* kaarten, reisgidsen, etc.; *c.* astronomische- en topographische instrumenten.

Groep XII. *Volledige inrichtingen.* Klasse *a.* Volledige keuken; *b.* volledige dienkamer met toestellen voor reiniging van vaatwerk, poetsen en slijpen van verschillende voorwerpen; *c.* inrichtingen voor het behandelen der wasch etc.; *d.* inrichtingen voor zuivelbereiding; *e.* inrichtingen ter conserveering van groenten etc.; *f.* inrichtingen voor patissier, confiseur; *g.* broodbakkerijen; *h.* slagerijen; *i.* inrichting van verschillende hotelvertrekken; *j.* inrichting van scheepskajuiten; *k.* inrichting van wagons, restauratiewagons, etc.; *l.* inrichting van een volledige drukkerij.

Groep XIII. *Veiligheidsmiddelen.* Klasse *a.* sluitingen; *b.* vuurvrije kasten; *c.* red-

dingsmiddelen bij brandgevaar; *d.* blusschingsmiddelen; *e.* remtoestellen; *f.* vuurpijltoestellen; *g.* reddingsbooten; *h.* reddingsmiddelen bij stranding etc.; *i.* wapenen.

Groep XIV. *Tuinbouw.* Klasse *a.* plannen en teekeningen van tuinen; *b.*, *c.* sierplanten; *d.* groenten- en vruchtenkweekerij; *e.* serrebenoodigdheden; *f.* versieringen voor huis en tuin.

Groep XV. *Assurantie.* *a.* Statistieken, tabellen en tarieven van brandassurantie; *b.* id. levensverzekering; *c.* id. verzekering tegen diefstal en inbraak; *d.* id. verzekering tegen ongelukken.

Groep XVI. Diversen. Klasse A. Tabak, sigaren, sigaretten etc.; id. B. Parfumeriën, toilletartikelen; id. C. Luxe artikelen; id. D. Lectuur; id. E. Illustratiën.

Het verplaatsen van gebouwen.

Wij hebben dikwerf er op gewezen hoe in Amerika geheele gebouwen worden verplaatst. Gewoonlijk echter zijn het dan gebouwen waaraan eene groote oppervlakte eigen is. In den laatsten tijd is echter op die wijze eene bewerking ondernomen, die merkwaardig is om de verhoudingen aan het gebouw eigen. In de nabijheid van het Mott-Haven station te New-York stond een gebouw geheel uit metselsteen opgetrokken, dat 15 Meter westwaarts moest gebracht worden. De afmetingen waren 48 Meter lengte bij 10.6 M. breedte. Het belangrijkste echter is dat daarop een toren staat 24 M. hoog en 5.80 M. breed over elke zijde. Het gewicht van dien toren is alleen op 500 ton geschat, het overige van het gebouw op 1200 ton. Het geheele gebouw werd op een roosterwerk gevangen en op een baan van houten leggers voortbewogen. Veertien sterke dommekrachten werden tegen den voorgevel aangewend, waarvan vier tegen het gedeelte van den toren. Door middel van klokken werd het signaal gegeven, waarop de veertien dommekrachten ieder een kwartslag werden aangezet, waardoor het gebouw 5 mM. van standplaats wijzigde. Was de lengte geheel uitgewonden zoo werd alles op nieuw ondersteund en op gelijke wijze de beweging aangevangen. De geleiders waarop alles voortbewoog waren met vet en talk besmeerd. Voor de geheele arbeid was een week noodig, er is geenerlei verstoring in het metselwerk of de houtverbindingen merkbaar. Inderdaad wel een van de belangrijkste ondernemingen van dien aard.

Woning-courant.

Voor de te huur aangeboden woningen zijn de middelen velerlei. Te Berlijn bestaat echter een courant, waarin alle te huur aanbiedingen vergezeld gaan van de plannen der inrichtingen. Eerst wordt de courant verdeeld in de wijken der stad, dan volgt de aard der woningen met de plannen die nu wel niet allen mathematisch juist zijn, maar toch voldoende om een goed denkbeeld van de inrichting der woning te geven. Deuren, ramen,

balkons, haardsteden enz. zijn daarop duidelijk aangegeven. Op die wijze kan de huurder zich gemakkelijk op de hoogte stellen, voor het perceel te gaan zien en wordt tijd en geld bespaard. Ook in ons land heeft men enkele voorbeelden van dergelijke te huur aanbiedingen, doch vormt de Berlijnsche inrichting iets dat geheel van nieuwen aard is en op ondersteuning kan rekenen van eigenaars en huurders.

Ongeschikte woningen.

De groote steden krijgen gewoonlijk veel op hunne rekening, voor onbewoonbaar zijnde gebouwen. En niet ten onrechte. Daar zijn nog vele toestanden die noodzakelijk opruiming vorderen. Dat echter ook kleinere gemeenten aan dit euvel onderworpen zijn, doet een verslag zien, opgenomen in de *Maas- en Roerbode*, over den toestand in Roermond, die, in vergelijking tot grootere steden, nog al opmerkelijk is. Wij ontleenen daaraan het navolgende:

Van de 120 onderzochte woningen werden 54 — met 59 gezinnen — geheel voor bewoning afgekeurd, als onvoldoende voor de eischen van lucht en licht en meerendeels als bouwvallig.

Van deze 54 liggen er 30 niet aan den openbaren weg. Zij behooren aan 20 verschillende eigenaars, en liggen op 18 van elkaar gescheiden plaatsen.

In vijf gebouwen treft men niet minder dan vier en-dertig gezinnen aan.

Drie van deze 54 huizen worden slechts door de eigenaars-zelven bewoond, die als onbemiddeld worden beschouwd. De overige 17 eigenaars staan als bemiddeld te boek en wel in staat om woningen, beantwoordende aan de gestelde eischen der hygiëne, voor de thans bestaande krotten in de plaats te doen komen.

Behalve deze 54 geheel ongeschikt voor bewoning verklaarde huizingen zijn door de commissie 13 woningen gesignaleerd, die door aangegeven verbeteringen voor bewoning geschikt gemaakt kunnen worden.

Een algemeene verbetering in deze perceelen wordt geacht: het maken van een gemetselden en goed gesloten privaatput.

In talrijke arbeiderswoningen zijn twee gebreken: 1o. vervuiling door slordigheid van de bewoners; 2o. volstrekt gebrek aan luchtverversching als gevolg van bewoning door meerdere arbeidersgezinnen.

Hoedanig in sommige perceelen de toestand is, kan wel uit het volgende blijken.

Op de Roerkade bevindt zich één perceel, bewoond door 8 huisgezinnen. tellende te zamen 34 personen. De benedenwoning bestaat uit zes vertrekken, bewoond door twee gezinnen; de bovenwoning bestaat uit twaalf vertrekken. Slechts één enkele trap geeft toegang tot het geheele bovenhuis, waarvan de verschillende vertrekken der eerste en tweede verdieping door een doolhof van nauwe en donkere gangen, en zeer gebrekkige trap en trapjes verbonden zijn. De bovenmuren, plafonds, ramen, deuren, enz. zijn totaal versleten, terwijl verschillende schoorsteenen, in strijd met het brandreglement, direct brandgevaar opleveren. Ook de buitenmuren en het dak verkeeren in slechten toestand.

Alleen in het Pelserstraatje zijn elf woningen, bewoond door 55 personen, afgekeurd. De toestand daar is allerellendigst, ten gevolge van volslagen gebrek aan luchtverversching.

Bij al het bovenstaande zouden wij nog veel meerdere staaltjes kunnen voegen, b. v. dat in één enkel vertrekje nog geen 4 meter breed en lang, met een zeer laag plafond, gehuisvest zijn een vrouw met 5 kinderen. Voor dat gezin moet dat eene vertrekje dienen als woon-, slaap-, eetkamer enz: Hoe het dáár gesteld is, zal voor ieder duidelijk zijn.

Twee Tunnels door de Pyreneen.

Een belangrijke arbeid zal tusschen Frankrijk en Spanje tot stand komen en wel het maken van een tunnel door de Pyreneen. De geheele lengte is ongeveer 8 Km. Tien jaren rekent men voor de voltooiing noodig te hebben. De eene tunnel vangt aan in het departement Arriege te Saint-Chirous en eindigt te Spanje te Lerida; de tweede lijn gaat van Oleron departement Basse Pyrenees en eindigt bij Barcelona.

Prijsvraag — Diploma.

De Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, schreef in 1892 een prijsvraag uit voor een diploma. Daarop kwamen 6 antwoorden in die echter weinig succes hadden en waarvan het gevolg was dat deze, volgens besluit in de Vergadering van 10 Juli genomen, opnieuw uitgeschreven werd.

Wij brengen hierbij het programma in herinnering.

De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid looft uit hare 2de **Gouden Medaille** voor een **Model-Diploma ter begeleiding van de Medailles of Certificaten**, die door of van wege de Maatschappij worden uitgereikt; onder de volgende voorwaarden:

1o. De teekening moet geschikt zijn voor reproductie. De beantwoorders moeten opgeven welke soort van reproductie, lichtdruk, steendruk, enz. zij voor hunne ontwerpen wenschelijk achten.

2o. De groote van het blad moet zijn tot den buitenrand: lengte 53 cM., breedte 44 cM. De smalste zijden moeten den boven- en benedenrand vormen, de breedste zijden de zijranden. Bovenaan de woorden „Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid", en daaronder genoeg ruimte blijven om den verderen tekst te bevatten.

Als tweede prijs zal een **Zilveren Medaille** worden toegekend.

De antwoorden moeten worden ingezonden vóór 1 Juni 1895, en vergezeld zijn van een verzegeld briefje, waarin de naam des inzenders is geschreven, en dat op de buitenzijde dezelfde zinspreuk of hetzelfde kenmerk als het ingezonden antwoord voert.

Hij die zich voor de toewijzing van den prijs op eenige wijze bekend gemaakt heeft, verliest aanspraak op bekroning.

Omtrent de verdere bepaling voor de beantwoording gesteld, wordt verwezen naar het Reglement voor het uitschrijven der prijsvragen, waarvan belanghebbenden des verlangd inzage kunnen bekomen.

De inzendingen zullen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit de heeren:

Jhr. Mr. Victor de Stuers te 's Gravenhage; A. Le Comte te Delft en Ed. von Saher te Haarlem.

Directeuren der Maatschappij:

J. F. W. Conrad, President.

F. W. van Eeden, Secretaris.

Ontwerp voor een -Balcon-

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

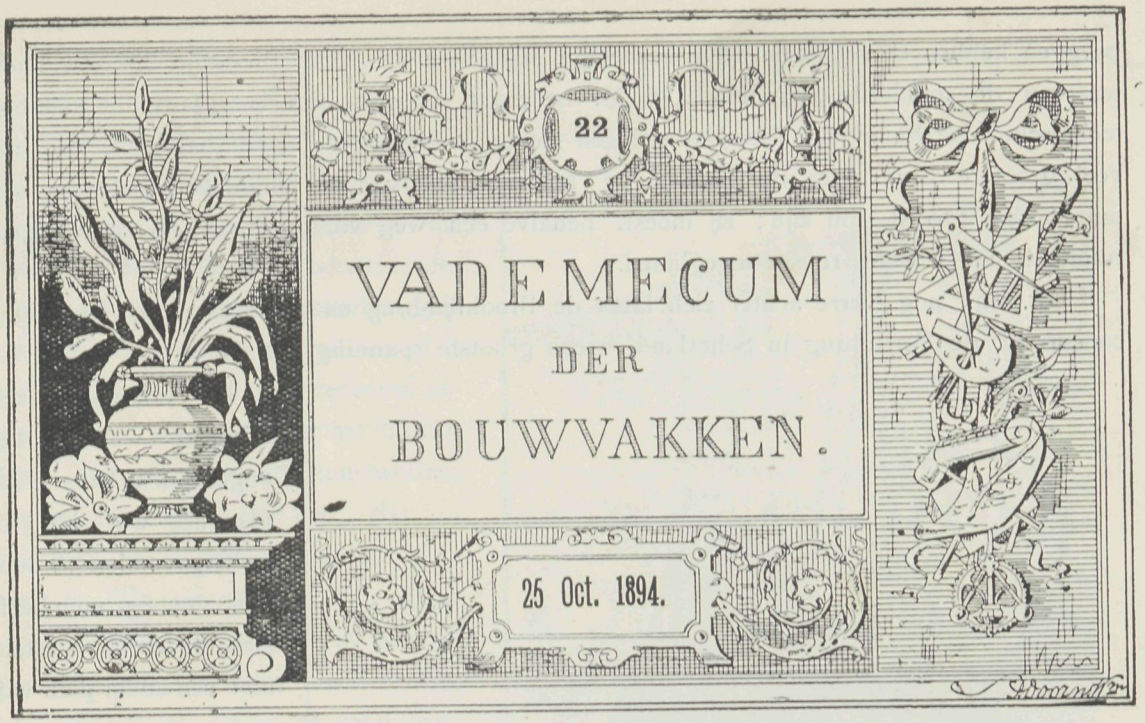

Bij de Platen.

Gebouw der onderlinge Vereeniging van Veehouders — Weteringschans, Amsterdam.

Bouwmeester JOS. CUYPERS.

Aan de welwillende medewerking van den heer A. Hofman danken wij de belangrijke gevelteekening van het gebouw der onderlinge vereeniging voor veehouders, waarvan wij de melksalon, hierin aanwezig, in afl. 16 reeds opnamen. Belangrijk zijn aan dezen hoogst eigenaardigen gevel de met zorg uitgevoerde details, waarvan wij wellicht in de gelegenheid zijn nog eenige later te doen volgen. De gevel, aan een der hoofdwegen geplaatst die voert naar het Rijksmuseum en het daarachter te stichten nieuwe stadsgedeelte, vormt aan dien weg een zeer goed geheel, dat door de eigenaardige baksteenbouw vol afwisseling gekozen, zich bovendien gunstig afteekent tegen de omgeving.

Uit den Vreemde.

De groote Amerikaansche bruggen.

De Amerikaansche ingenieurs hebben zich doen kennen door de stoutmoedigheid, waarmede zij de breedste riviermondingen en diepste valleien door reusachtige metalen

bruggen hebben overspannen. De beroemde hangende brug van Brooklijn bij New-York, waarvan de middelste spanning 486 M. bedraagt, is niet meer het glanspunt van hun technische overwinningen. Vier jaar geleden stelde de ingenieur Lindenthal voor, een nog veel grootere brug over de Hudson te bouwen, waarvan de middelste spanning niet minder dan 570 M. zou zijn; zij moest, behalve een weg voor voetgangers en rijtuigen, ruimte bevatten voor 10 spoorweglijnen.

Dit was nog verre achter zich laten de Brooklijn-brug en de niet minder geduchten concurrent, de Forth-brug in Schotland, wiens grootste spanning 520 M. is.

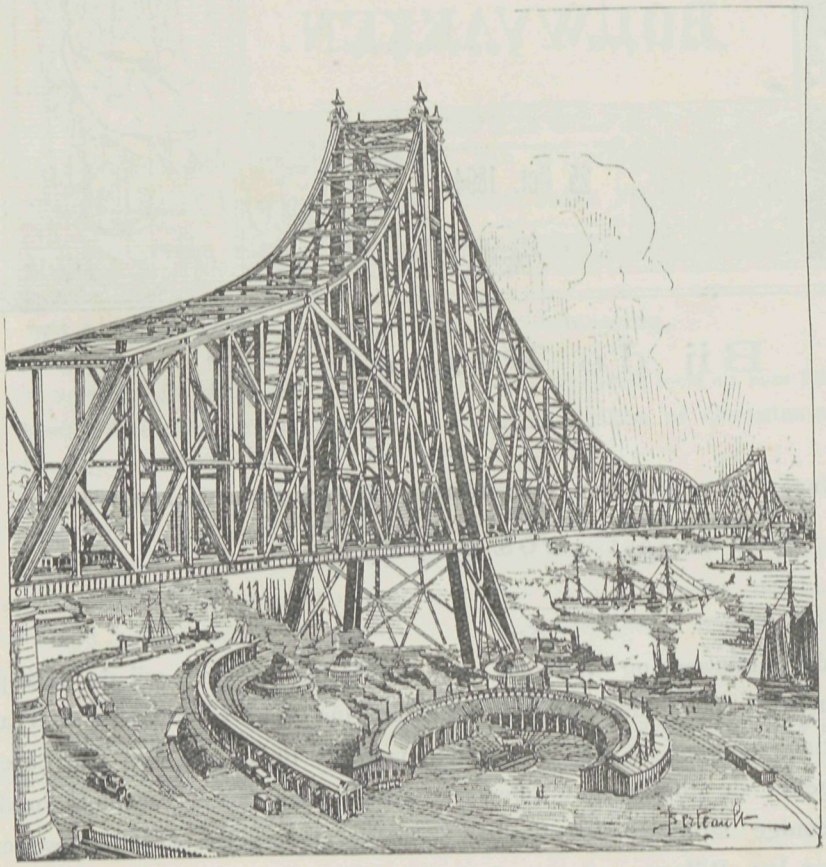

BRUG OVER DE HUDSON.

De Amerikanen zelf schijnen — voor het oogenblik althans — dat plan nog wat al te grotesk gevonden te hebben, genoeg, men heeft zich tevreden gesteld met een ander plan van geringere afmeting, dat onze gravure voorstelt. Hierbij is de grootste spanning toch altijd nog 616 M. De twee stalen pijlers die den boog dragen zullen, van elkander verwijderd, zijn 700 M.

De onderkant van de brug zal 45,75 M boven de oppervlakte van het water liggen, aldus geheele vrijheid latende aan de scheepvaart. De brug wordt alleen ingericht voor spoorwegverkeer; zes lijnen zullen op de brug worden aangebracht. De weerstand van het reusachtige metalen zamenstel is zoo groot, dat de Amerikaansche ingenieurs bij hunne berekeningen, de belasting door het gewicht der treinen veroorzaakt, verwaarloosd hebben. Bij zulk een geweldige constructieve massa zinkt het gewicht van een spoortrein in het niet en hoewel de trein zelf het doel is van den geheelen bouw, speelt hij voor de berekening en samenstelling een ondergeschikte rol. Welk een tegenstelling met de spoorwegbruggen van het gewoon formaat, waarbij juist het gewicht van den trein als basis van alle berekeningen geldt. Deze enkele omstandigheid is reeds voldoende, om de reusachtige vorderingen op het gebied der metaal-constructie in het daglicht te stellen,

waarvan de Hudson-brug, als het nieuwste type en stoutste voorbeeld, waardig de eeuw besluit.

De Amerikaansche ingenieurs hebben ook reeds vroeger in verschillende omstandigheden proeven gegeven van hunne groote technische talenten, die vooral uitkomen met het overbruggen van diepe bergkloven of valleien. Tot een der bouwwerken van recenten datum behoort de brug over het dal van Pecos, een der grootste kunstwerken van het Southern-Pacific-net. Het betrof hier het leggen van de spoorlijn over de Rio Grande, waarbij echter het overbruggen dier rivier zooveel bezwaren van allerlei aard medebracht, dat men besloot de lijn te doen overgaan bij de vallei van Pecos, 98 M. boven den in pijlsnelle vaart voortbruisenden bergstroom. Op het smalste punt bedroeg de afstand der bergruggen 665 M. Men loste het vraagstuk op door een soort van ijzeren jukbrug te construeeren, die voor het oog weinig sierlijks en aantrekkelijks zou hebben, indien niet de reusachtige afmetingen deden zien welke moeilijkheden men ook hier overwonnen had.

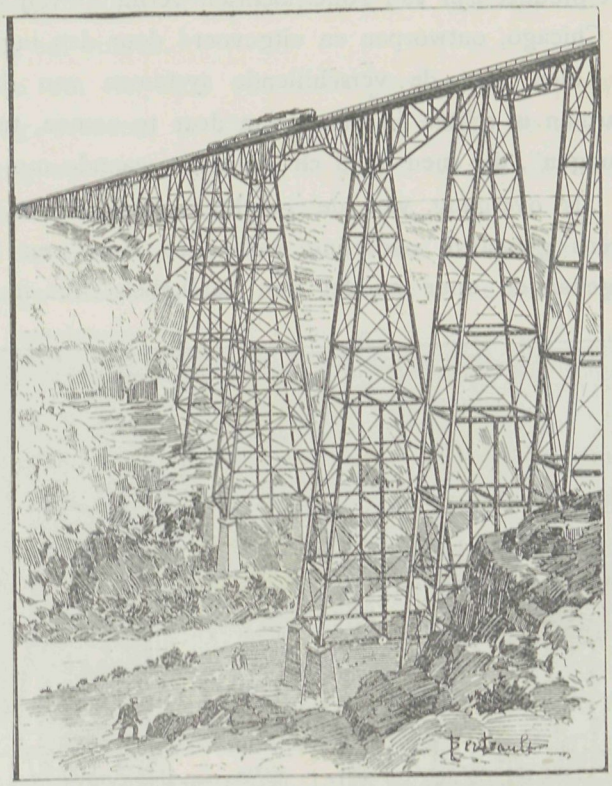

BRUG DAL VAN PECOS.

De grootste spanning is hier slechts 56 M. en men zou met dit cijfer voor oogen geneigd zijn, weinig aandacht te schenken aan dit metalen bouwwerk, indien men niet onmiddellijk er bij vernam, dat de trein zich boven het midden der vallei op een hoogte voorbijsnort, die weinig verschilt van den domtoren te Utrecht. In het geheel zijn 1849 tonnen ijzer aan deze brug verwerkt; inderdaad een niet onaardig cijfer. Toch is het stalen samenstel zoo licht en luchtig mogelijk gehouden, vooral met het oog op de stormen die in deze landstreek woeden en die nu de brug kunnen zweepen en geeselen, zonder vat op haar te krijgen.

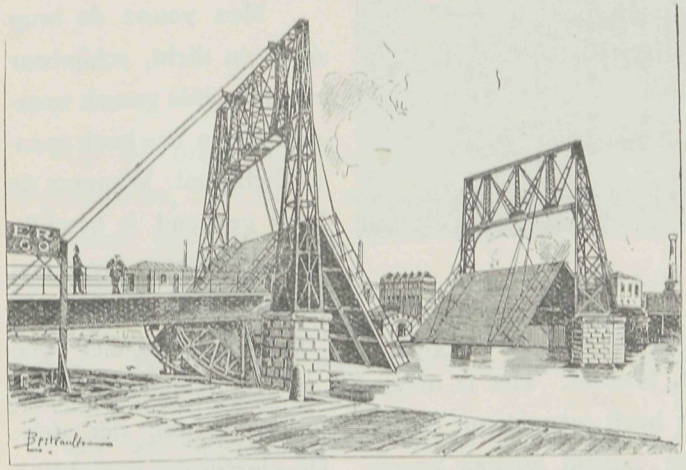

VOUWBRUG CANALSTREET CHICAGO.

De groote overgangen, hetzij in lengte of hoogte, verlatende, willen wij nog een oogenblik stilstaan bij een der nieuwste en eigenaardigste typen van bruggen, die eveneens het product zijn van Amerikaansch vernuft. Wij bedoelen de vouw-brug over Canalstreet te Chicago, ontworpen en uitgevoerd door den ingenieur W. Harman.

Men kent de verschillende systemen van draai- en bascule-bruggen. De ingenieur Harman is echter, in plaats van deze te nemen, teruggekeerd tot de nog andere »ophaal-bruggen", die men dood en begraven waande met de oude ontmantelde vestingen, waarbij zij als overgang van de grachten dienst deden. Hij heeft op elken oever twee ijzeren torens gebouwd, onderling verbonden door een breed en stevig juk. Aan dit juk zijn opgehangen door middel van staalkabels twee in het midden scharneerende kleppen, die in opengeslagen toestand te zamen het dek van de brug vormen. Van verre de brug geopend ziende, zou men zeggen de banden van twee kolossale boeken, opgehangen aan den rug. Bij het dichtvouwen der twee dekstukken vormen de uiterste stoelkabels de straal van den cirkelboog die het uiteinde van de klep doorloopt, terwijl de binnenste kabels de dekstukken bij het scharnier opheffen.

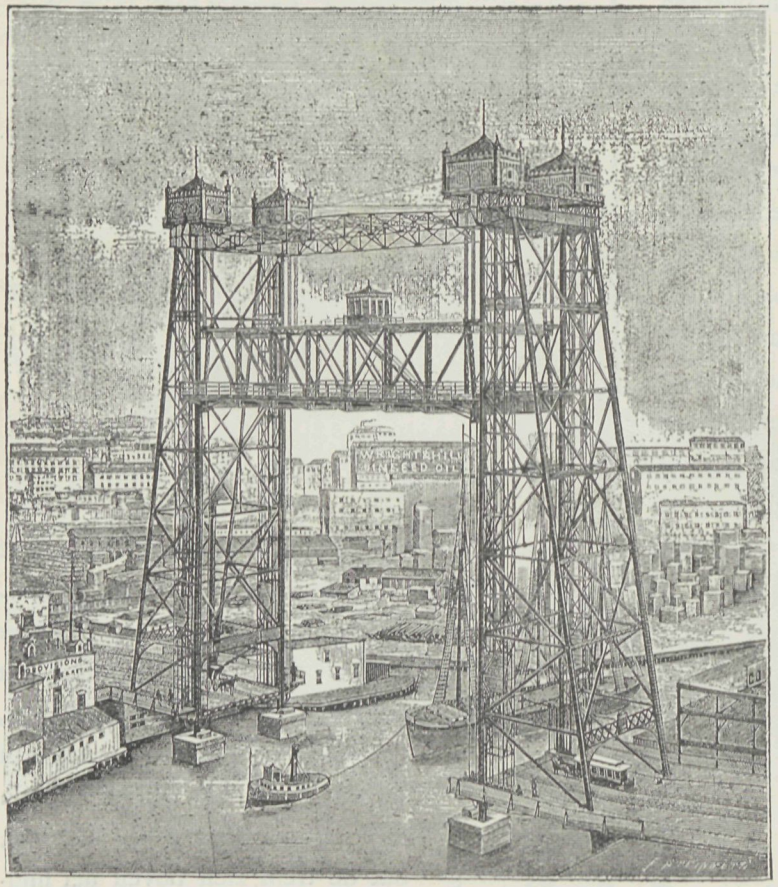

LIFTBRUG CHICAGO.

Men vouwt de brug open en dicht, schijnbaar met hetzelfde gemak waarmede men een boek open- en dichtslaat. Wanneer de brug geopend is beschikken de schepen over een breedte van 24 M.; in gesloten toestand vormen de dekstukken een verkeersweg van 6,30 M. breed met twee trottoirs aan beide zijden van 1,83 M. breedte. Het is onnoodig te vermelden dat men op de brug wijselijk de gaslantaarns heeft weggelaten die bij het openvouwen der dekstukken in een eenigszins gevaarlijke positie zouden komen. De electrische verlichting der kaden van Chicago is echter zoo uitnemend dat een afzonderlijke verlichting van de brug onnoodig is.

Het openen en sluiten der brug duurt in het geheel vijftien à twintig seconden; het

geschiedt door een hydraulische inrichting. Deze snelle behandeling is oorzaak dat het verkeer in de drukke handelswijk slechts een enkel oogenblik wordt gestoord. Het schijnt dat dit systeem, hoe zonderling en eigenaardig op het eerste gezicht, in Amerika zeer in den smaak valt en ook elders toepassing zal vinden.

Laten wij ten slotte nog aanhalen om de serie van nieuwigheden op constructief gebied te besluiten, de nieuwe liftbrug eveneens te Chicago gebouwd naar de plannen van den ingenieur Waddell. 1) Deze brug werd ontworpen in de plaats van een draaibrug die bij de aanvaring van een schip onherstelbaar beschadigd was.

De liftbrug bestaat uit een dek dat tusschen twee torens, die aan beide zijden van het kanaal zijn opgericht, op reusachtige liften rust. Bij het openen van de brug wordt het dek tot een hoogte van 47 M. opgeheven en biedt aldus aan de grootste schepen gelegenheid om er onder door te varen. Het gewicht van de brug bedraagt niet minder dan 250 tonnen, doch in elken stand zorgen nauwkeurig geregelde tegengewichten ervoor dat de reusachtige massa zich met een bewonderenswaardige regelmaat en gemakkelijkheid beweegt. De beweegkracht wordt geleverd door twee stoommachines; een daarvan is slechts in gebruik, de andere dient uitsluitend voor reserve.

De beide torens of jukken waaraan de brug door middel van 32 staalkabels hangt, zijn 60 M. hoog; het totale gewicht dat zich dus door de lucht beweegt met inbegrip der tegengewichten en kabels, bedraagt niet minder dan 520,000. Reusachtige remmen zorgen ervoor dat men de brug op elke gewilde hoogte kan doen stoppen.

Het geheel is uitgevoerd in zes maanden tijds. Al was men te Chicago, toch aarzelde het stedelijk bestuur eerst om het geheel nieuwe en eigenaardige stelsel aan te nemen. De praktijk heeft echter de bruikbaarheid van het origineele denkbeeld aangetoond: de brug werkt dagelijks tot ieders bewondering en tevredenheid. Het is, evenals de andere systemen, die wij hebben beschreven, een stoutmoedige proeve, die echter volkomen is geslaagd.

PRIJSVRAGEN

Op de prijsvraag door de Rotterdamsche Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven, kwamen 7 antwoorden in. Het onderwerp was een vereenigingsgebouw te Rotterdam te stichten. In Maart werd de prijsvraag uitgeschreven en verdeelden zich de antwoorden als volgt:

Arbeid Adelt, 8 teekeningen. Cambrinus, 10 teekeningen. Hoogendorp, 4 teekeningen. M. en J., 6 teekeningen. Rex, 9 teekeningen. Rotterdam, 7 teekeningen. Schets, 5 teekeningen.

Het jury-rapport doen wij hierbij in zijn geheel volgen:

Arbeid Adelt. De algemeene indruk die dit plan teweegbrengt, is gunstig. In het sousterrain mocht de corridor beter verlicht zijn.

---

1) In afl 15 hebben wij reeds op het bestaan van deze brug gewezen.

Eén dienstprivaat is wel wat weinig, de overige ruimten zijn voldoende; een aanlegplaats aan de waterzijde tot het inbrengen van diversen kan haar nut hebben.

De ruimten door hoofdtrap en vestibule ingenomen, is voldoende om eene doelmatiger en fraaier trap in te plaatsen; de billardzaal te isoleeren van de koffiezaal is niet gewenscht, terwijl de restauratiezaal ook op zichzelve ligt; het gebruik dier zalen wordt hierdoor zeer belemmerd.

De twee vergaderzalen zijn afgelegen, wenschelijk ware het indien de vergaderzalen aan elkander grensden; daarom verdient aanbeveling, zooals de memorie van toelichting het aangeeft, de restauratiezaal en vergaderzaal om te wisselen.

Het plaatsen van privaten, enz.: tegenover den hoofdingang is te ontraden. Met M. en J. heeft dit plan alleen de gevraagde afzonderlijke toegangen.

Op de 1e verdieping liggen de groote en kleine zalen goed, het aantal jassenkamers is te gering en de privaten en toiletten aan de pleinzijde liggen ongunstig.

De zolderindeeling is zeer goed, de scheiding tusschen dienstlokalen en ateliers is goed in het oog gehouden.

De hoofdtrap behoefde echter niet als zoodanig door te loopen.

Dit plan geeft in zijn geheel genomen de beste oplossing, is goed doordacht en goed gegroepeerd.

De gevels zijn vrij verdienstelijk van conceptie; door de zucht tot overlading, die in hoofdzaak hier hare uiting vindt in het toepassen van te veel en minder harmonieërende bekroningen, mist men in deze gevels de noodige eenheid en samenhang, voornamelijk in den gevel „Baanzijde", waarin ook het trappenhuis te veel domineert en een afzonderlijk geheel vormt.

De bijgevoegde zijgevel is belangrijk beter.

De doorsneden zijn met zorg behandeld, doch was meer afwisseling van vormen in de langdoorsnede gewenscht; de dwarsdoorsnede is beter, vooral de behandeling van het trappenhuis is goed.

Het detail geeft sommige verhoudingen minder goed weer dan de gevels op de kleine schaal. Overigens zijn de gebruikte motieven op zich zelve goed en flink van vorm.

Het geheele ontwerp is goed geteekend.

Cambrinus maakt den indruk van een bestudeerd plan, geen der onderdeelen is verwaarloosd, jammer dat de uitkomst niet evenredig is aan de bestede moeite.

De indeeling van het sousterrain is goed, alleen is de keldertoegang aan het van Hoogendorsplein ongewenscht.

Afmeting van entrée met vestibule en trap zijn goed, de hoofdtrap heeft echter een minder goeden vorm, de gang moest in de as der hoofdtrap liggen.

Een afzonderlijke toegang tot de koffiezaal ontbreekt; afscheiding van koffie- en billardzaal is niet bevorderlijk tot het juiste gebruik dier zalen; het buffetkamertje neemt een te fraaie plaats in, de billardzaal is ongunstig van vorm, de jassenkamer ligt afgelegen voor het gebruik der zalen beneden, en voor het gebruik der zaal boven te dicht bij den uitgang, en de privaten tegenover den ingang zijn slecht geplaatst.

De woning van den kastelein is niet fraai.

1e Verdieping; de vestibule met gang zijn bekrompen; de toegang tot de kleine zaal is gebrekkig. De onderlinge verbinding der zalen is overigens zeer verdienstelijk, de trap naar de ateliers is te ruim.

De logeerkamers voor personeel moesten op zolder geheel geïsoleerd van de ateliers zijn; de bergplaatsen strijk- en mangelkamer ontbreken geheel, zelfs heeft de ontwerper de privaten over het hoofd gezien.

De gangen zijn in dit plan vrij donker. De gevels zijn met talent ontworpen doch zijn naar meening van beoordeelers wat klein van détail, vooral de bekapping met hare afwisselende dakvenstertjes, topgevels etc.

Het denkbeeld van één gebouw gaat hierdoor verloren.

De doorsneden zijn niet zonder verdienste; vooral de dwarsdoorsnede met de versiering van de groote zaal is goed van gedachte.

Het détail vertoont goede vormen. Het teekenwerk is flink en goed.

Hoogendorp. De lokalen van het sousterrain zijn met het oog op het inbrengen van consumabel direct van buiten, moeielijk te bereiken.

De vorm der trappen aan den hoofdingang is ongeschikt; de gang is donker en de bijkeuken slecht verlicht.

Toegangen voor den kastelein en voor de koffiezaal ontbreken, het buffet is wat klein en de jassenkamer, toiletten en privaten zijn ongerieflijk gelegen.

De verdeeling der zalen op de 1e verdieping is zeer goed, hoewel de rechte vestibule weinig tot fraaie, architectonische oplossingen aanleiding geeft; die van den zolder kon beter zijn, daar ontwerper te weinig rekening heeft gehouden met afscheiding der schildersateliers van de dienstvertrekken; ook ontbreken hier de toiletten en privaten.

De gevels zijn goed van karakter, doch eentoonig van compositie, de topgevel boven op de kroonlijst heeft weinig overeenstemming en geen verband met het gevelvlak.

De doorsneden vertoonen weinig afwisseling van vorm en van behandeling.

Het détail geeft goede motieven te zien en is wel bestudeerd.

Het teekenwerk van het geheel is verdienstelijk.

M, en J. Het sousterrain-plan is bekrompen, de bijkeuken is zeer slecht verlicht, de kelders en ruimten voor verwarming onvoldoende; de toegang naar de provisiekelders, bergplaatsen en bierkelders moet door de keuken plaats hebben, wat zeer onpractisch is.

Op den begane grond is de onderlinge ligging der zalen ongunstig, de entrée te bekrompen, evenals de kasteleinswoning; toiletten en privaten zijn ook niet gelukkig geplaatst.

De 1e verdieping is geheel verkeerd van indeeling; veel ruimte is versnipperd aan portalen etc., waardoor men slechte toegangen tot de zalen krijgt. De societeitslokalen zijn hier als vergaderzalen aangegeven; de toegang tot de 2e zaal geschiedt langs groote omwegen; de vorm der zalen met de korte zijde aan de straat is niet goed; jassenkamers ontbreken, de privaatinrichtingen zijn gebrekkig; de bergplaats voor stoelen ligt in volslagen duisternis.

De zolderindeeling laat iets minder te wenschen over; de afscheiding van ateliers en dienstvertrekken kon beter zijn; bergplaatsen en privaten voor de ateliers ontbreken.

De wijze waarop deze plattegronden zijn geteekend, doen aan de duidelijkheid van dit plan veel te kort.

Gevels en doorsneden vertoonen gebrek aan vormenkennis en compositieversieringen; het detail heeft dezelfde gebreken.

Rex. In het sousterrain liggen de keukens te ver van de restauratiezaal en van het buffet der koffiezaal; de toegang van de waterzijde is goed gedacht.

De planoplossing van den beganen grond is door misplaatsing van vestibule, trap en privaten geheel verkeerd, daar zij met het oog op het uitzicht, de mooiste plaatsen innemen, een privaat zonder licht of lucht, zooals in de kasteleinswoning voorkomt, is ongewenscht.

De 1e verdieping, hoewel in mindere mate, heeft dezelfde gebreken als de begane grond.

De zolderindeeling is goed.

Gevels en doorsneden zouden veel winnen wanneer het teekenwerk door ervaren hand gedaan ware; zij vertoonen wel eenigen aanleg, doch zijn door nog onvoldoende studie en zucht tot overlading niet geslaagd.

Het teekenwerk laat nog veel te wenschen over.

Rotterdam. Een afzonderlijke toegang van af den straatweg naar de kelderverdieping, hoewel niet direct gevraagd, is gewettigd; daardoor zijn de kelders voor het inbrengen van goederen vrij goed te bereiken; de gang is bijna geheel donker, en de privaten voor het personeel ontbreken. Wenschelijk ware het indien de keukens meer in de nabijheid der lift van de restauratie en koffiezaal geplaatst waren.

De hoofdingang is te bekrompen van opvatting, evenals de corridor, die naar de te ver afgelegen trap leidt; zooals in haast alle projecten ontbreekt een afzonderlijke directietoegang van buiten tot de koffiezaal.

Het buffet met kamertje is wat klein, de vorm der billardzaal kon gunstiger zijn; de privaten zijn afgelegen dat van den kastelein is geheel donker.

Op de 1e verdieping is de onderlinge ligging der zalen over het algemeen goed, doch de ligging van trap en vestibule niet gelukkig; de tooneelzaal behoort ook afzonderlijk bereikt te kunnen worden; de toegangen der groote zaal zijn niet goed gerangschikt.

Eene garde-robe uitkomende aan een doorgang als is ontworpen, is zeer af te keuren en stremt bij gebruik de goede circulatie van het publiek.

De verlichting der corridor op de 1e verdieping zal onvoldoende zijn.

Op de zolderverdieping is een scheiding van ateliers en slaapvertrekken geheel uit het oog verloren, hetgeen zeer is af te keuren.

De gevels, bij dit ontwerp behoorende, zijn zeker het beste van het ingezondene werk te noemen. Zij verdienen allen lof. Verdienstelijk van compositie en aangenaam van groepeering, hebben zij een eigenaardig en goed cachet; vooral de gevel aan de Schiedamsche Vest is buitengewoon goed geslaagd. Verschillende detailvormen, die met smaak tot een geheel zijn omgewerkt, zijn goed en juist van verhouding.

Op de détailteekening valt het torentje, dat hier meer gedetailleerd is weergegeven, iets buiten het zoo goed volgehouden cachet der overige détailvormen. Wat stiller behandeld, zou zeker ten goede komen.

Slechts ééne doorsnede is aanwezig, die zeer sober en droog, volstrekt geen gelijken tred houdt met de gevels.

Het teekenwerk van het geheel is zeer goed.

Schets. De sousterrain-indeeling is, behalve een donkere provisiekelder en dito gang met contrôle, vrij goed.

De ingang met vestibule is ruim, de hoofdtrap niet gelukkig van vorm en plaatsing.

De toegang voor den kastelein met aangrenzende keuken is niet goed geplaatst, de afzonderlijke toegang tot de koffiezaal ontbreekt. Het verband tusschen koffiezaal en restauratie en tusschen de twee zalen, voor andere doeleinden, is wel gewenscht, doch de verbindingsgangen zijn te nauw en te slecht verlicht. De plaatsing van privaten en urinoirs aan deze gangen is zeer slecht en onpractisch.

De jassenkamer is ongunstig gelegen, evenals de trap; de ligging van de privaten en urinoirs is zeer ongunstig.

De kasteleinswoning is onpractisch ingedeeld en niet genoeg geïsoleerd.

De indeeling der 1e verdieping is minder ongunstig, een scheiding der twee societeitslokalen is niet gewenscht en de privaten zijn slecht geplaatst.

De zolderindeeling is te verward en daardoor onbruikbaar.

De gevels zijn zwak van conceptie, vervelend en droog; de topgevel met koepel van den grooten zijgevel zijn misplaatst en onaangenaam van vorm; de gevel aan het plein is iets beter dan de zijgevel.

De doorsneden zijn eveneens weinig beteekenend en toonen in het trappenhuis eenige goede details.

Er is weinig waarde gehecht om goede zaalversieringen te ontwerpen.

De gevraagde detailteekening ontbreekt. Het teekenwerk is niet aantrekkelijk.

De commissie van beoordeeling is eenparig van oordeel, dat de zilveren medaille niet kan worden toegekend, daar geen der ontwerpen daarvoor de noodige waarde bezit.

Zij stelt u derhalve voor aan ieder der ontwerpen, onder de motto's „Arbeid Adelt" en „Rotterdam", een bronzen medaille en *f* 75 toe te kennen als waardeering der verdiensten in deze ontwerpen gelegen, en meent te moeten releveeren, dat „Rotterdam" zeker den 1e prijs zou hebben gekregen, wanneer de indeeling beter ware geweest en de gevraagde doorsnedeteekening was bijgevoegd.

Het ontwerp onder motto „Cambrinus" ingezonden, stelt zij voor eene eervolle vermelding toe te kennen, voor de verdiensten van de compositie van gevels en doorsneden.

Aldus opgemaakt en onderteekend te Rotterdam, October 1894.

De Commissie van beoordeeling:

w. g. J. Verheul Dzn.
C. N. van Goor.
Paul du Rieu.
J. J. van Nieukerken.
J. P. Stok Wzn., Rapp.

De heer A. J. Sanders, 's Gravenhage, is de ontwerper van »*Rotterdam*" en de heer A. D. N. van Gendt, Egmond aan Zee, van »*Arbeid Adelt*".

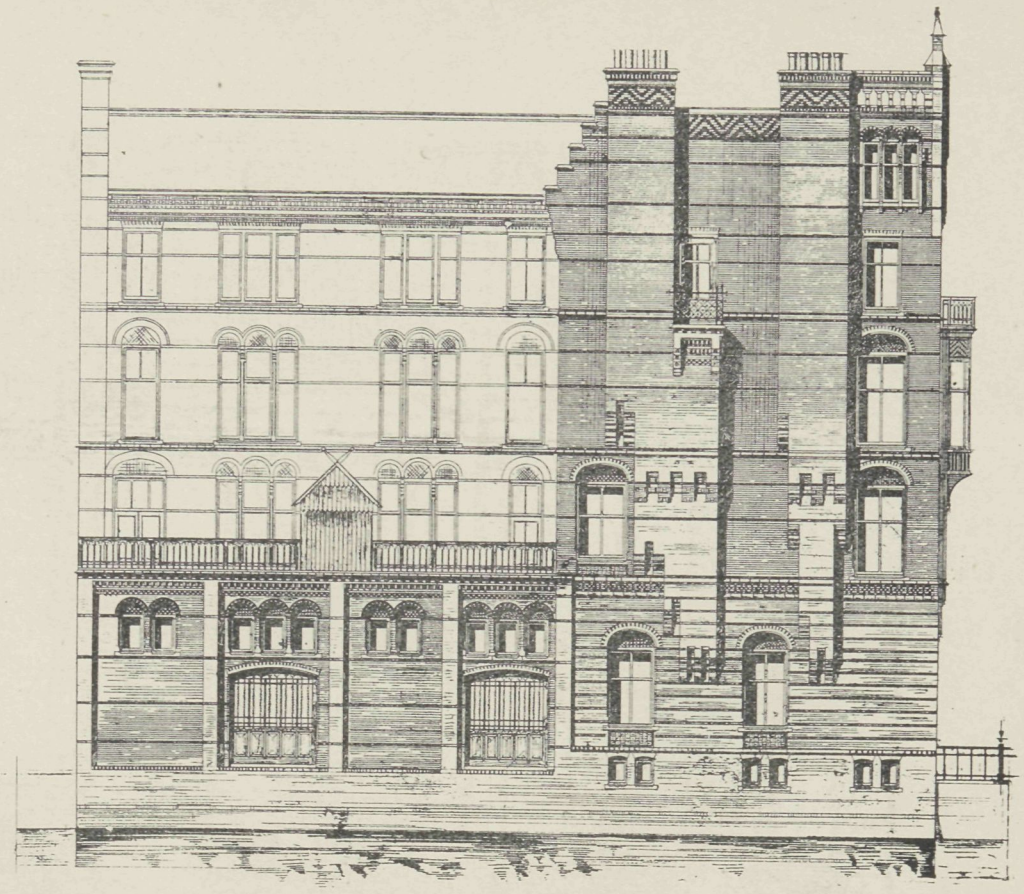

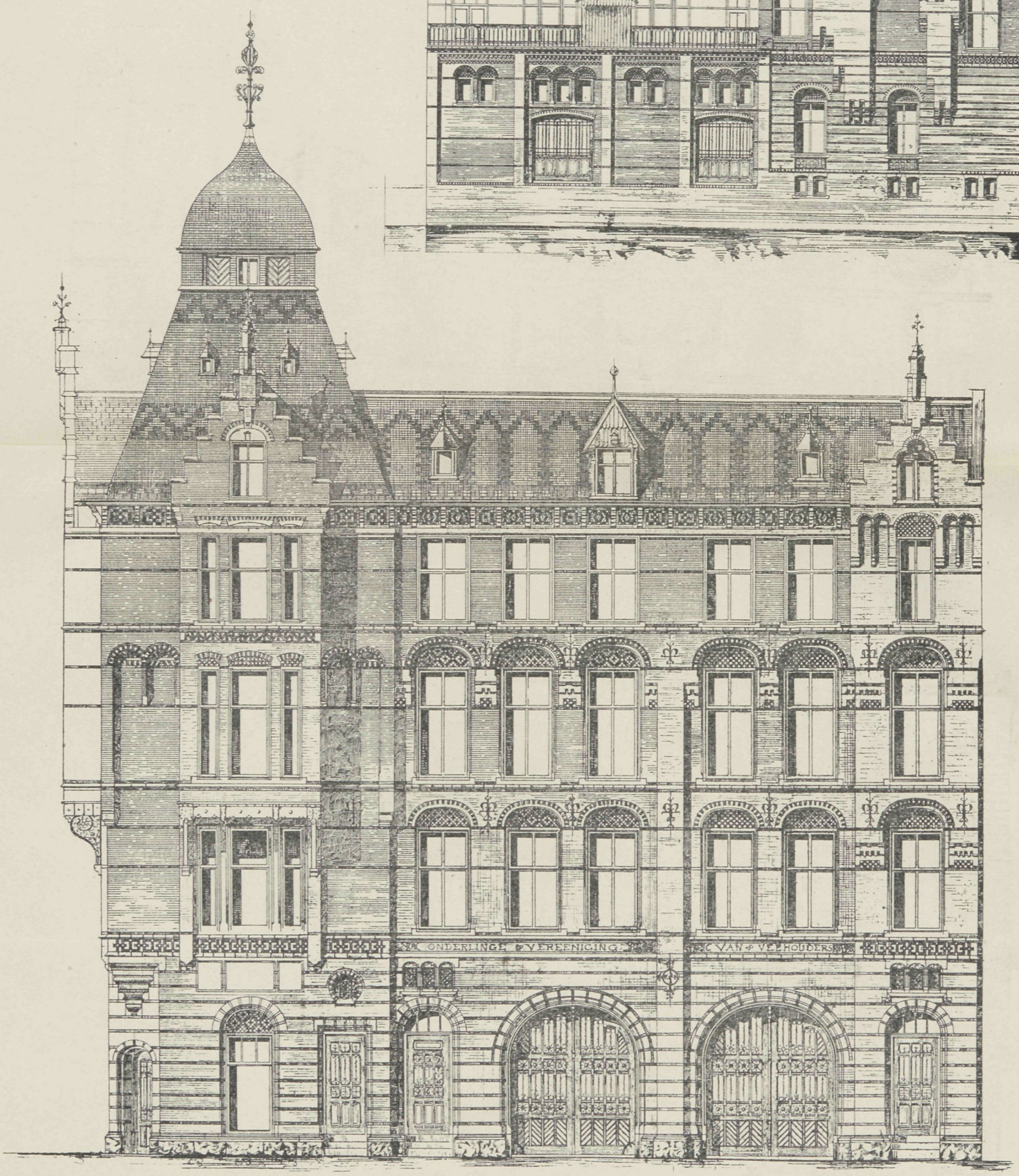
ONDERLINGE VEREENIGING
VAN VEEHOUDERS

Bij de Platen.

Bier- en Koffiehuis met uitzichttoren in een Park,

TH. VAN HARDERWIJK.

Een zeer fraaie perspectief geeft het ontwerp te zien, bekroond door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, op eene daarvoor in 1888 uitgeschrevene prijsvraag. De planverdeeling is ter zijde opgenomen met aanwijzing der bestemming van de lokalen, zoodat geene nadere toelichting hiervoor vereischt is.

Uit den Vreemde.

Badkamers.

Het is nog niet zeer lang geleden dat een ieder zich vergenoegde in zijn woning aan de waschtafel zich een goede beurt te kunnen geven. Badtoestellen behoorden tot die bizondere uitvindingen, waarvan slechts weinigen gebruik maakten. Eensdeels de kosten, anderdeels het ongewone. Nu echter het baden meer en meer noodzakelijk is geworden tot behoud van gezondheid van den een en tot reiniging van den ander, is het gebruik daarvan, dank zij veler medewerking, onmisbaar geworden. Wanneer de diepst gevallene niet te genaken is door de onreinheid hem eigen, dan is dit niet aan ons heden te wijten,

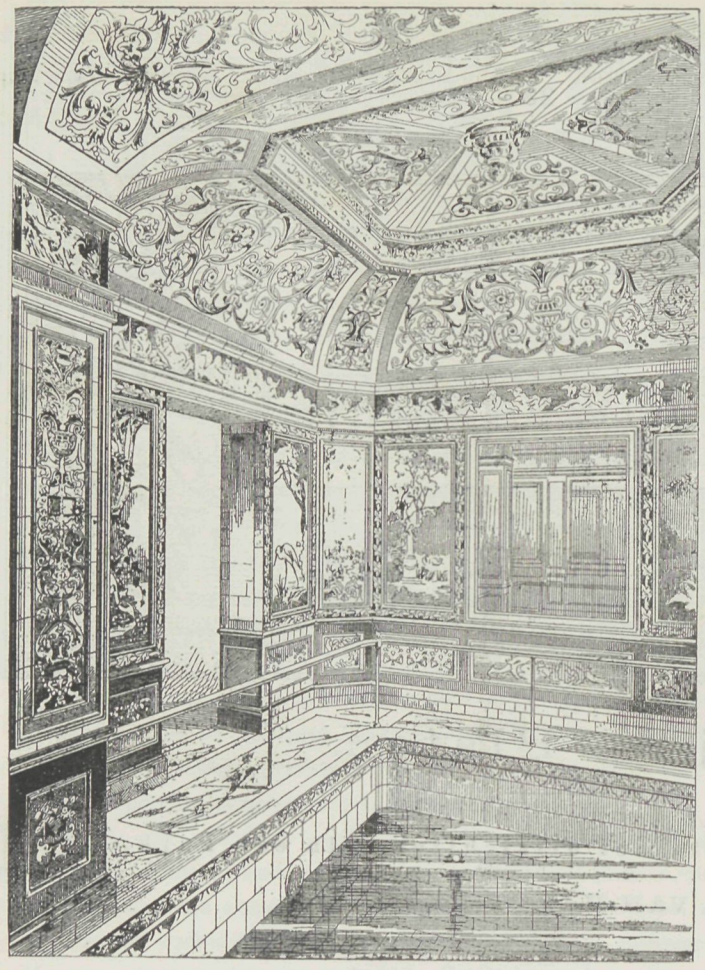

Badkamer. Woning Bois de Boulogne, Parijs.

dat overal volksbadhuizen stichtte, waartoe alleen goeden wil noodig is, om zich tot gebruik daarvoor aan te melden. En dat niet alleen, ook kleederen worden in een gering tijdsverloop ontdaan van de kiemen, die dikwerf de gevaarlijkste ziekten doen voortleven. Zooals het de volksgezondheid voorschreef voor den minderen man, ging het in iederen stand. Ieder op zijne wijze tracht door badgebruik zijn lichaam te zuiveren van alles wat daartoe niet behoort. Vandaar die groote magazijnen opgevuld met de eenvoudigste tot de meest sierlijkste inrichtingen die daarvoor geeigend zijn. Al naar gelang de middelen dit veroorloven, zijn de toestellen verkrijgbaar en is het dikwerf eene eigenaardige beschouwing al dergelijke inrichtingen bijeen te zien geplaatst, allen kleurig van toon, blinkend van het metaal en goed van vorm.

Er is voor den bouwmeester een speciale studie noodig om deze door den tijd in het leven geroepen instellingen behoorlijk te kunnen plaatsen en in al hunne onderdeelen te kennen.

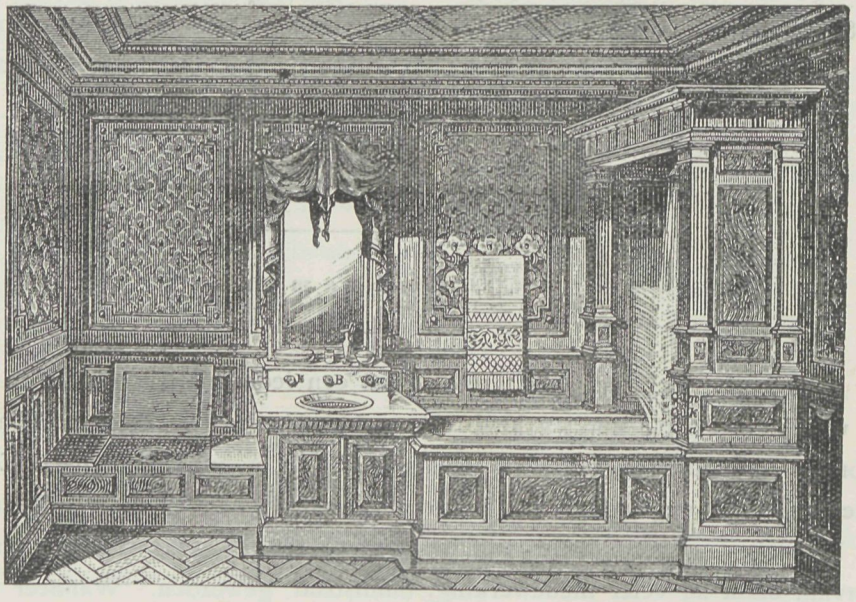

Badkamer van de firma Schäffer en Walcker te Berlijn.

Dat wordt voor die van eenvoudige constructie gemakkelijk door de vele brochures die de fabrikanten en magazijnhouders met milde hand verspreiden en vooral datgene aanbelangt wat niet met het gebouw als een geheel kan worden beschouwd. Doch komt men tot de eerste klas woningen, dan is het geheel aan hem toevertrouwd, dan is het niet alleen de constructie, maar de goeden smaak die veel van hem vereischen

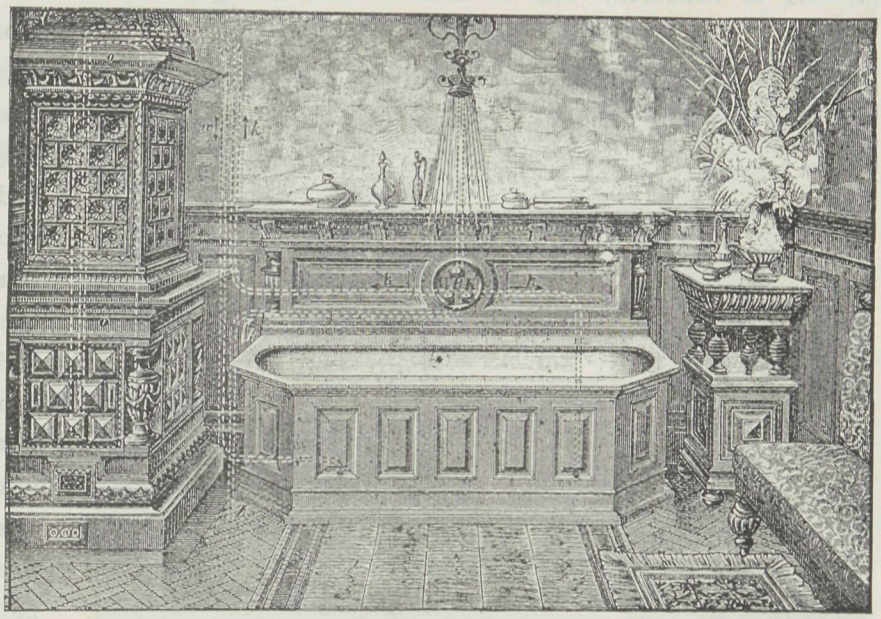

Badkamer van de firma Schäffer en Walcker te Berlijn.

Inderdaad, dan worden de badkamers kleine paleizen, die op de meest kunstvolle wijze zijn ingericht, maar die ook op constructief gebied hooge eischen stellen tot aan- en afvoer van het water. Wij geven enkele tekstfiguren die dit nader toelichten. Een badkamer uit een woning te Parijs, Bois de Boulogne. Op die wijze vormt de badkamer een hoofddeel van het gebouw, waar de bouwmeester op de meest artistieke wijze zijne denkbeelden kan ontwikkelen.

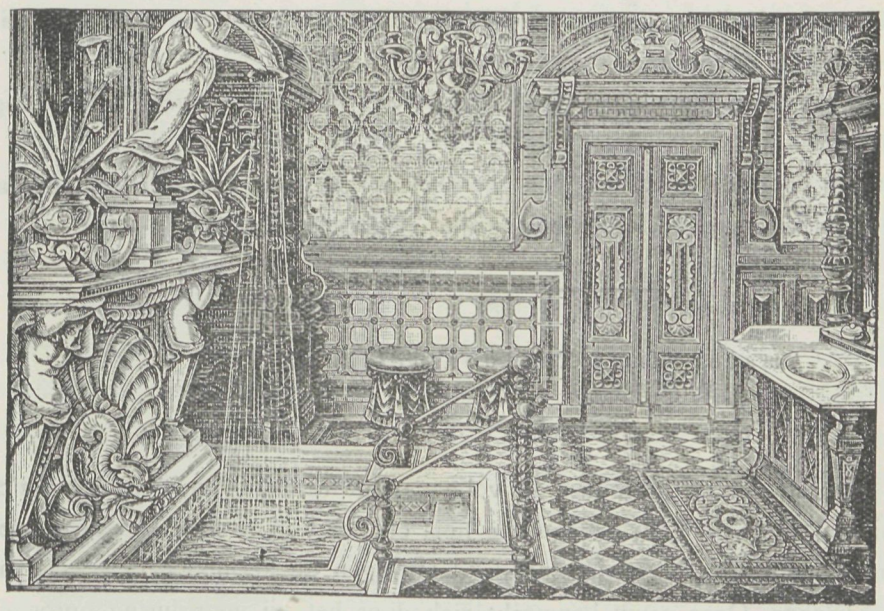

Badkamer van de firma Schäffer en Walcker te Berlijn.

Wanden bekleed met tegels in de meest verschillende kleuren, verdeelt door spiegels die alles honderdvoudig teruggeven. Plafonds in kleuren afgezet, vloeren eveneens in verschillende marmersoorten belegd, vormen alles te zamen de badkamer tot een merkwaardig deel der architectuur.

Ontzaggelijk groot is hier de macht die de wandtegels uitoefenen.

De Kgl. Porsellan Manufaktur te Berlijn, heeft de bekleeding van een badkamer voltooid op zoo verdienstelijke wijze, dat de wanden doen gelooven tot die der schilderijen museums te behooren. Het is daaraan dan ook grootendeels te danken dat die tegelfabricatie over het algemeen zulk een groote vlucht genomen heeft. Wij geven hierbij een badvertrek, ingericht door de fabrikanten firma Schäffer en Walcker te Berlijn, waar de badgelegenheid boven den grond is geplaatst. Het geheel is met hout bekleed en zijn de wanden tusschen de paneelvakken met lederpapier bedekt. Van diezelfde firma zijn de beide volgende, de eerste eveneens met houten wand, de tweede met tegels en is het bassin daarbij in de bevloering aangebracht. Geheel van andere verdeeling is de kamer waar de badkuip in een nis is opgesteld. Ook de wandbekleeding is daar hoofdzakelijk uit tegels gevormd.

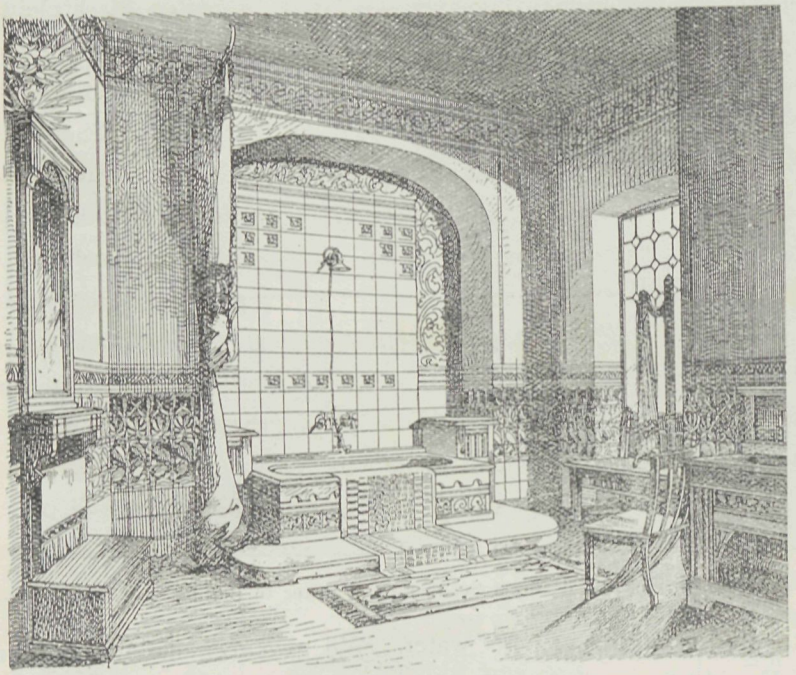

Badkamer.

Er is op het gebied onzer bouwkunst geen deel in ons huis dat zooveel hervorming vroeg als dit.

Daardoor ontstond voor de nijverheid een zeer belangrijke tak van welvaart, omdat de kunst daaraan verbonden werd en hoogstbelangrijke eischen stelde.

Amsterdam's Tentoonstelling.

Er is een tijd geweest, dat de kermissen in vollen gang waren, geen mensch die zich maar even bewegen kon bleef op enkele dagen te huis en het was in dien tijd of er geen leed op de wereld te denken was. Niettegenstaande dat gingen de kermissen den weg van al het andere en verdwenen. Onze eeuw kenmerkt zich door het bij voortduring oproepen van verzamelingen, belangrijk op allerlei gebied, dat zijn de tentoonstellingen. Recht ernstig gestemd herinneren wij ons de eerste daarvan, geheel in den vorm en wanneer de

deftigheid al even verbroken werd, dan was dat niet anders dan om voor het genot plaats te maken, dat wereldberoemde musici konden verleenen. 't Was en bleef echter stemmig van aard. Daar werd de toestand gewijzigd, het gedurig opeenvolgen der tentoonstellingen deden naar iets nieuws verlangen, het een geleek zoo volkomen op het ander, en het deftig karakter kreeg een onspannend er bij, de nijverheid werd vergezeld van alles wat kon strekken na zooveel onderzoek tot een welgevallige verpoozing. Er verrezen marktpleinen, want kermissen waren onmogelijk geworden. In Engeland zelfs liet men allerlei volkeren de revue passeeren in hunne nijverheid, woning, leven enz. en zoo kwam in het tentoonstellings-leven een geheel ander karakter. Wij staan nu zelfs voor het geval dat het laatste zoo aantrekkelijk is dat het het doel van het eerste in gevaar brengt. Niettemin evenals de kleine al spelende leert, zoo heeft dit ook hier een goeden grondslag. Dit komt ons onwillekeurig in gedachte bij de beschouwing van alles wat betrekking heeft op de tentoonstelling in 1895 te Amsterdam te houden. Daar zit in het geheel goeden smaak. Al heeft de bouwmeester Evert Breman niet geheel en al afstand kunnen doen van de Duitsche motieven die hij zoo zeer lieft, zij doen zich hier goed, waar het karakter internationaal is en wat de indeeling en de verdeeling van het hoofdgebouw betreft, geeft hij ons veel te zien dat groote waardeering verdient. Maar niet alleen dat, de geheele verdeeling van het terrein getuigd dat de goede smaak er aan het woord is en wij mogen de hoofdstad gelukwenschen dat dit zaakje zoo zijn meester gevonden heeft. Is het de gewoonte de tentoonstellingsgebouwen met het smalle front tot hoofdingang te vormen, hier is die hoofdingang over de breedte en maakt daardoor een allergunstigsten indruk met de hoog opgaande torens. Ook het innerlijke verdeelt zich op andere wijze, 't wordt zoo iets van ééne huishouding der verschillende volken. Het gangetjesstelsel valt daardoor weg en troffen wij dergelijke regeling ook nagenoeg gelijk aan in de laatst te Scheveningen gehouden Sport-Tentoonstelling die een bijzonder gelukkige binnenverdeeling had. Zooals de vele teekeningen, die de heer Breman in dien korten tijd bijeenbracht, doen zien, is er veel belangrijks te wachten. Breman stelt ons dat voor op eene wijze die aan de aquarellen van Baes doet denken en op zulk eene pittige wijze dat iedere teekening een kunstjuweeltje wordt, waardig in het Archief van Amsterdam's merkwaardigheden bijeen gehouden te worden. (Zooals thans later bekend geworden is, zal voor de uitvoering ook de heer Kromhout medewerken, een waarborg te meer over, voor den goeden uitslag.)

Vooral komt dat uit waar het oude marktplein met een heusche gracht en poorten zal verrijzen. Inderdaad daaronder zijn merkwaardige partijen en wij gelooven dat wanneer ontwerp en uitvoering gelijken tred zullen houden dat dan een typisch geheel zal verrijzen. Voor het hoofdgebouw loopt een rotonde die de muziektent insluit en waarbij de tentoonstellings-gebouwen zich aansluiten. Midden op het terrein is een kom gegraven waarin een scheepsgevaarte wordt opgesteld, een zoogenaamde vaststaande drijvende expositie, maar die, aangebracht op de wijze als hier, aan het geheel een bijzondere aantrekkelijkheid zal verleenen. Achter het Oud-Holland, dat vol verdienste is, verheft zich nog een cosmopolitaansche wijk, en alles bijeengenomen, de lumineuse fontein, de talrijke kiosken en vermakelijkheden zal Amsterdam in 1894 een punt bezitten waar te over te genieten is. En dat

genot geeft tegelijk gelegenheid de liefde voor het oude in eere te houden. Het Oud-Hollandsch dat alweder raakt afgedaan, zal daar nog eens herinnerd worden en menigeen een blik doen slaan in een geschiedenis die wij ons altijd gaarne zien voorgesteld. Hoe echter dat alles met Mei gereed moet komen, 't blijft een raadsel. De talrijke serie hoogst belangrijke teekeningen doen zien dat de bouwmeester niet voor werk bevreesd is maar dat met krachtige hand weet aan te pakken. Ook zijn hoogst praktische kennis weten wij, dat alle bezwaren wel overwogen heeft. Maar de tijd is kort, de werkkrachten zijn helaas niet altijd even meegaande en nu mag het meeste werk op doek getoverd moeten worden, 't moet toch gedaan en vereischt tijd. Jammer zou het zijn, waar nu het buitenland reeds zoovele bewijzen van instemming geeft, dat wij niet op tijd gereed kwamen, is dit wel het geval, dan kunnen wij de Duitschers na zeggen ook „etwas nie dagewesenes" te hebben aanschouwd.

De nieuwe Schouwburg te Wiesbaden.

Wiesbaden heeft een schouwburg gekregen die in menige stad van den eersten rang op zijn plaats kan zijn. 16 October werd deze het eerst voor het publiek toegankelijk gesteld. Gebouwd volgens het ontwerp van de bouwmeesters Fellner en Helmer te Weenen, levert het gebouw een bizonder monumentaal geheel in den fraaien parkaanleg die Wiesbaden bezit. De bouwkosten bedroegen ongeveer 9½ ton, die in 23 maanden werden verwerkt. De voorgevel is ingesloten tusschen eene colonnade. Doordien al de overige gevels van overal zichtbaar zijn, is hieraan bizonder zorg besteed en is de achtergevel zelfs van dien aard dat deze als voorgevel zou hebben kunnen dienst doen. Die gevel heeft een naar wederzijde afloopend terras met fonteinaanleg en sluit zich zeer gunstig bij het park aan. Talrijke groepen en figuren zijn in de nissen opgesteld en bekroonen de rondgaande lijst; al deze beeldhouwwerken zijn uitgevoerd door Vogel te Weenen, Eberlein te Berlijn, Bausch te Stuttgart, Stiegling en v. Glamer te Berlijn, Durnbauer te Weenen, Kruger te Frankfort, Baerwald te Schwerin en Schiess te Wiesbaden, waardoor het geheel van kunstvolle bearbeiding getuigd. Maar ook de indeeling van het plan heeft op mogelijk brandgevaar groote verdiensten. Dadelijk van uit de zaal is er gelegenheid uit de ruime gang die deze omsluit, te komen in de zijzalen, die talrijke ramen in de zijgevels bevatten. Ook staat die gang in onmiddelijk verband met de vestibule, waardoor spoedige ontruiming zonder gevaar mogelijk is. Het inwendige verleent aan 1400 toeschouwers plaats. De verlichting bestaat uit 1900 gloei- en 20 booglampen. Aan het decoratief der zaal is buitengewone zorg besteed en behoort dit tot een der fraaisten van dien aard in den laatsten tijd voltooid.

Een roestwerend middel.

De series vreemdsoortige namen is vermeerderd met die van »Antioxyd", eene uitvinding van Dr. Eugen Schaal te Stuttgart. Dit is verkrijgbaar in drie soorten, hard,

zacht en vloeibaar. De laatste is voor het bestrijken van metaaldeelen, die na deze bewerking volkomen blank blijven. Vooraf moeten de voorwerpen goed gereinigd worden, dan wordt met een penseel de Antioxyd overstreken en droogt evenals de lak hard op, doch zoodanig dat deze niet springt, maar veerkrachtig blijft. Het bestrijken te herhalen strekt tot aanbeveling, daar dit de oppervlakte versterkt. Wil men de verharde oppervlakte verwijderen, zoo is dit met petroleum mogelijk. Deze vloeibare stof is bijzonder goed geschikt voor machinedeelen omdat aan de kleur van het materiaal niets wijzigt door het opbrengen. Harde Antioxyd is goed voor het blank houden van wapens, messen enz. te meer daar het gehalte zonder eenige schadelijke deelen is. Voorwerpen hiermede gedrenkt zijn zelfs voor zeer bijtende zuren beschermd. De weeke kwaliteit dient meer tot bescherming van verpakkingen die voor vocht moeten gewaarborgd. De resultaten echter voor het ijzer genomen moeten zeer bevredigend zijn.

Bevroren vensterglas.

Wij komen weder in de dagen dat de vorst zich op de ruiten zet en deze het gezicht niet alleen belemmeren, maar bovendien het ongerief veroorzaken in onze magazijnen, dat het water afdruipt en de geëtaleerde goederen beschadigd. Daarom is het aanbevolen de ruiten af te nemen met een mengsel in gelijke deelen van spiritus en zoutoplossing (½ pond zout op 1 liter water).

Men neme van boven na onder de ruiten af en wel zoo dat geene waterblaasjes overblijven. Het best is daarvoor de morgen bij het openen der magazijnen, dan des namiddags en des avonds bij het sluiten.

Ook is een mengsel van 1 liter spiritus met 55 gr. glycerine zeer geschikt.

Mogelijk kunnen deze wenken met den naderenden winter dienst doen.

Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter.

Bij herhaling werd ons de vraag gedaan wanneer bovengenoemd examen plaats zou vinden. Het „Bouwkundig Weekblad" van 3 dezer bevat daaromtrent het volgende programma, dat wij als antwoord op de ons gestelde vragen hierbij opnemen.

Het examen zal omvatten:

1. Het maken van een opstel over een bouwkundig onderwerp.

Op het schrijven van duidelijk en goed leesbaar Hollandsch zal gelet worden.

2. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde. De vierkants- en derdemachts-worteltrekking.

De kennis van het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten, benevens van die oude en buitenlandsche maten, welke in het bouwvak nog gebruikelijk zijn.

3. De vlakke meetkunde tot en met den cirkel, en de oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

4. De stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

5. De beschrijvende meetkunde (Projectieleer, ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, isometrische perspectief.)

6. Bedrevenheid in het gebruik van een Vademecum.

7. De kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen op het terrein.

Het in teekening brengen van opgemeten terreinen en gebouwen.

8. Het opmeten en in teekening brengen van bouwkundige détails.

Het handteekenen, in het bijzonder van bouwkundige ornementen.

Kennis van de meest voorkomende bouwstijlen.

2. Het maken van duidelijke détailteekeningen betreffende: houtconstructie; steenconstrucie; ijzerconstructie.

Kennis van dakbedekkingen.

10. Kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwstoffen met hare voornaamste eigenschappen en gebreken.

11. Kennis der gereedschappen en werktuigen, stellingen en formeelen.

Gereedschappen voor timmeren, metselen, smeden, steenhouwen, enz.

Werktuigen, zooals bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, enz.

12. Kennis van het maken van bestekken, begrootingen, materialenstaten, en het houden van week- en werkstaten.

De hiertoe eventueel over te leggen bewijzen van bekwaamheid moeten door meesters of patroons gewaarmerkt zijn.

(Bij de beoordeeling van de bekwaamheid en bedrevenheid der kandidaten in de onder de rubrieken 8, 9 en 12 genoemde vakken kunnen ook in aanmerking genomen worden de door hen over te leggen teekeningen of stukken; mits uit eene daarop gestelde verklaring van hun leermeester of chef blijke, dat de teekeningen door de kandidaten zelve zijn vervaardigd. Deze stukken moeten acht dagen voor den aanvang van het examen vrachtvrij zijn ingezonden aan het adres van den Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

13. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en van die, voorkomende in de Administratieve Bepalingen vastgesteld door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, bij besluit van 3 September 1892.

14. Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten, bij voorkeur het timmervak.

(De door de kandidaten hierbij over te leggen bewijzen van hunne bekwaamheid moeten door hunne meesters of patroons gewaarmerkt zijn.)

15. De kandidaat moet de bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet den leeftijd van 21 jaren bereikt hebben, om tot het examen te worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de laatste dagen van Februari 1895, in het Gebouw tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt vier dagen voor iederen kandidaat, en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen.

De Commissie voor het examen in 1895 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling der Commissie zal een maand voor het examen worden bekend gemaakt.

Ieder kandidaat moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van ƒ 15 storten; bij mogelijke niet uitreiking van het Diploma zal hem ƒ 5.— worden teruggegeven.

Amsterdam October 1894. *Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:*

C. Muysken, *Voorzitter.*

C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

BIER en KOFFIEHUIS met uitzichtkoren in een Park

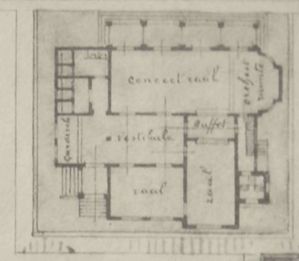

Lichtdr. Emrik & Binger, Haarlem.

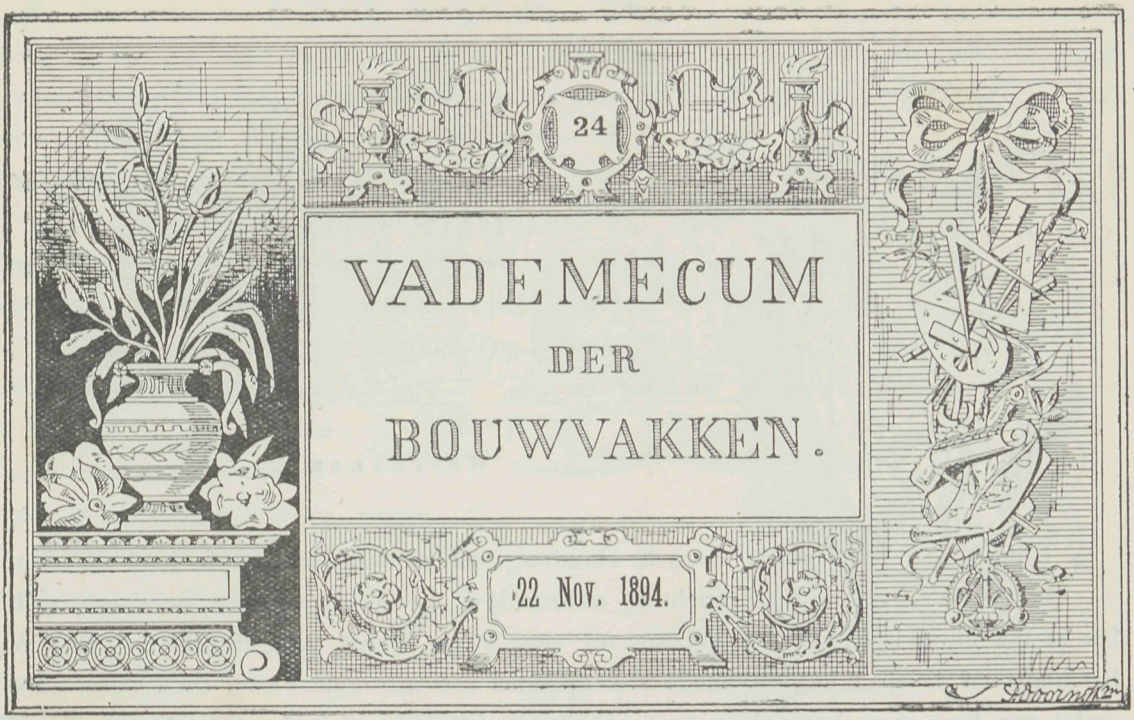

Bij de Platen.

Ontwerp voor een hoekhuis,

door W. J. BRANDTS.

Bij het ontwerp van een hoekhuis, bestemd om te kunnen dienen in een der stads wijken die zich in de nabijheid van een wandelpark bevinden, voegen wij ditmaal een flink geteekende detail van den voorgevel. De indeeling van het woonhuis is in de plannen aangegeven, het karakter aan de woning gegeven is zonder overlading van versieringen verkregen en doet zich door de velerlei wisselingen zeer gunstig voor. Alles is breed geteekend, zooals wij dat van den ontwerper gewoon zijn, waardoor ook de detail zich voor het reproduceeren gunstig leent.

Uit den Vreemde.

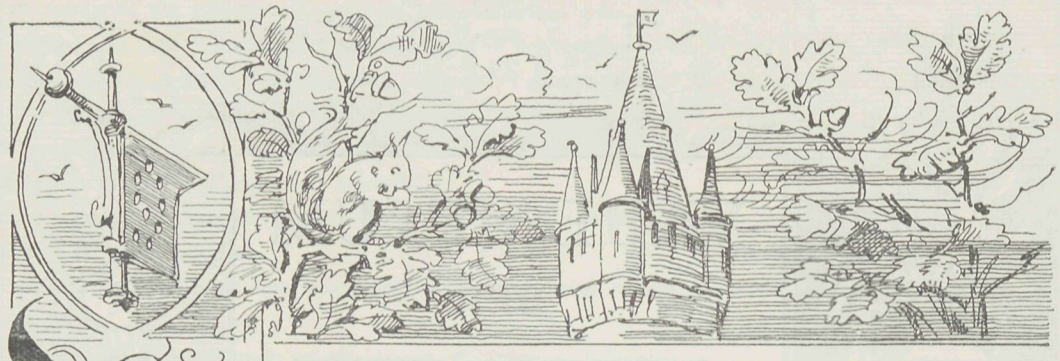

Weerhanen.

Wie de beurs te Hamburg wel eens bezocht heeft, kent de vernuftige inrichting waarmede de beweging van een weerhaan op het dak in het inwendige van het gebouw op een wijzer wordt overgebracht, — kent ook den angst en de spanning, waarmede de kooplieden zoo menigmaal naar dien wijzer kijken omdat van hem soms het wel en wee afhangt van millioenen. Voor die kooplieden, die in spanning zijn over hun bevrachte schepen, is de weerhaan een niet minder belangrijke raadgever dan voor den armen boer, die van den haan van zijn dorpskerk wil aflezen of niet eindelijk de wind is gedraaid en daarmede de zoo lang verwachte regen zal komen, die zoo hoog noodig is, voor de uitgedroogde weiden. En voor wien is het niet op zijn tijd de vraag van belang: »waar komt de wind van daan?" Wie slaat nooit eens een angstigen blik op dien bewegelijken aanwijzer daar hoog in de lucht om zich te vergewissen of de wind voor zijn plannen, voor zijn verwachtingen, gunstig of ongunstig is?

Weerhaan in Maidstone.

Waar komt de wind vandaan? — een vraag van een gewichtige beteekenis. En het is eigenaardig dat sinds de oudste tijden de menschen er op bedacht waren zich door eenvoudige inrichtingen omtrent de richting van den wind te laten inlichten. De weerhanen zijn, om kort te gaan, zoo oud als de weg van Kralingen. In hoofdzaak bestaan zij uit niets anders dan een vlak van stevig materiaal dat aan één kant gemakkelijk beweegbaar is om een verticale as. Wordt dit toestel op een voldoend hoog punt opgesteld, zoodat elke wind het zonder hinder kan treffen en dat geen weerstand van hooge voorwerpen als boomen, huizen of bergtoppen de richting van den wind kan veranderen, zoo zal dit vlak

zich van zelf zoodanig stellen, dat het de kleinst mogelijke oppervlakte aan den luchtdruk biedt, dat is, het zal in de tegenovergestelde richting wijzen, als waarvan de wind waait. Brengt men dus een wijzer of pijl in het verlengde van het vlak aan, wat als tegengewicht bovendien ook wenschelijk is, zoo zal deze wijzer nauwkeurig aanwijzen van welken kant de wind komt — en de weerhaan is gereed.

Engelsche weerhanen.

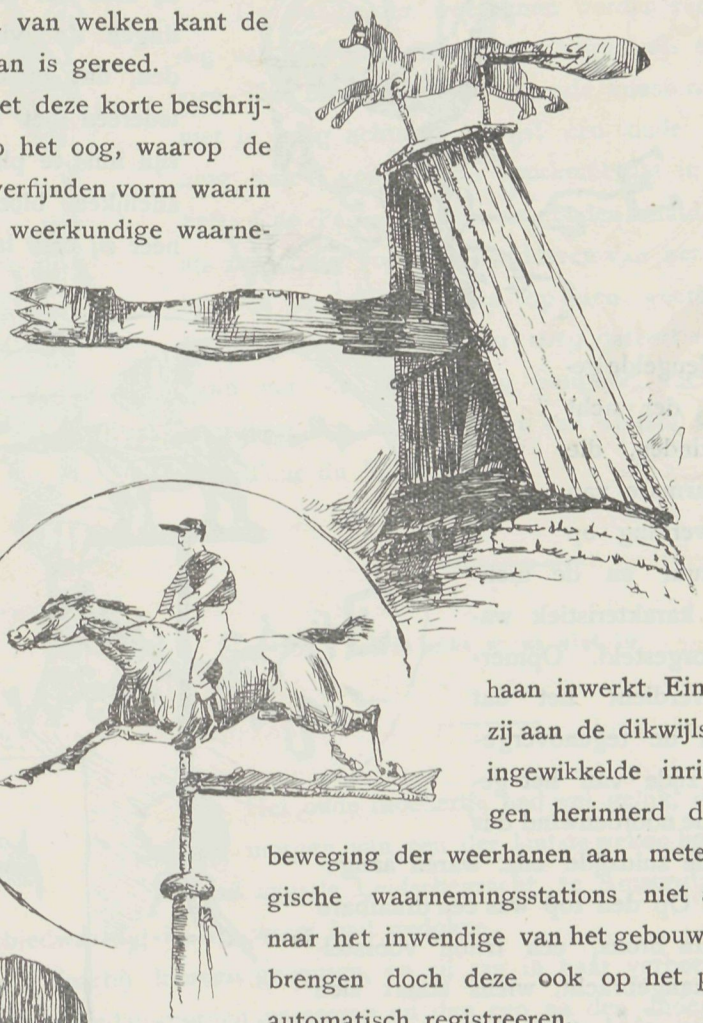

Natuurlijk hebben wij met deze korte beschrijving slechts het principe op het oog, waarop de weerhaan berust en niet den verfijnden vorm waarin hij — met het oog bijv. op weerkundige waarnemingen — voorkomt. Daarbij treffen wij vooreerst aan de inrichting om de roestvorming en als gevolg daarvan de vermeerderde wrijving te voorkomen of te verminderen. Voorts komt daarbij voor een inrichting om ook bij verticaal of bijna verticaal invallenden wind de richting te bepalen, waarvoor een horizontaal vlak noodig is, dat met een samenstel van hefboomen op een bepaalde wijze op den weerhaan inwerkt. Eindelijk zij aan de dikwijls zeer ingewikkelde inrichtingen herinnerd die de beweging der weerhanen aan metereologische waarnemingsstations niet alleen naar het inwendige van het gebouw overbrengen doch deze ook op het papier automatisch registreeren.

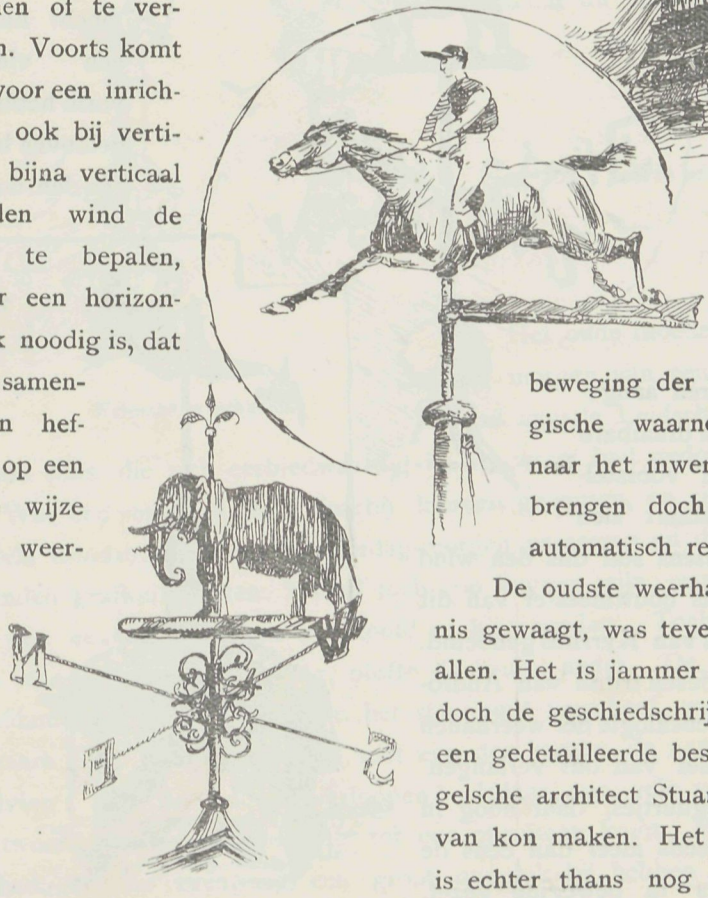

De oudste weerhaan waarvan de geschiedenis gewaagt, was tevens de monumentaalste van allen. Het is jammer dat hij niet meer bestaat, doch de geschiedschrijver Vitruvius geeft er zulk een gedetailleerde beschrijving van, dat de Engelsche architect Stuart er een getrouwe imitatie van kon maken. Het gebouw waarop hij stond is echter thans nog aanwezig nabij de oude Agora van Athene en bewijst dat al onze »weerhuisjes" en andere vernuftigheden geenszins tot de nieuwigheden onder de zon behooren. Het is de zoogeaamde »toren der winden", die ten behoeve der inwoners van Athene werd gebouwd en behalve een zonnewijzer ook een wateruurwerk (de zon scheen in Athene ook niet elken dag, schijnt het) en een inrich-

ting om de windrichting aan te geven droeg. Het sierlijke monumentale gebouw, waarschijnlijk uit den lateren tijd der Grieksche kunst, droeg op zijn acht kanten friesen met de gevleugelde gestalten der acht hoofdwinden, die elk naarmate van hun werking op de natuur en de menschen, karakteristiek waren voorgesteld. Opmerking verdient het dat zij aan de tegenovergestelde zijde van het gebouw, de noordenwind dus aan de zuidzijde enz. waren aangebracht. Op den top was een draaibare figuur in brons, een triton voorstellend, aangebracht, wiens staart zich naar den wind stelde en wiens staf dus den wind aangaf, dien er woei. Als bouwmeester van dit monument wordt Andronicus van Kyrrhos genoemd.

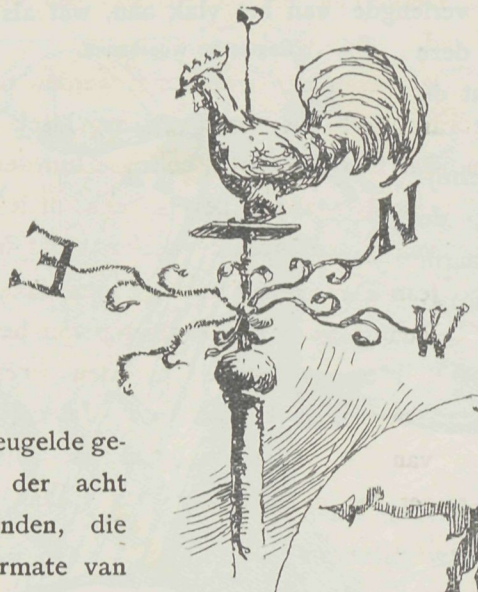

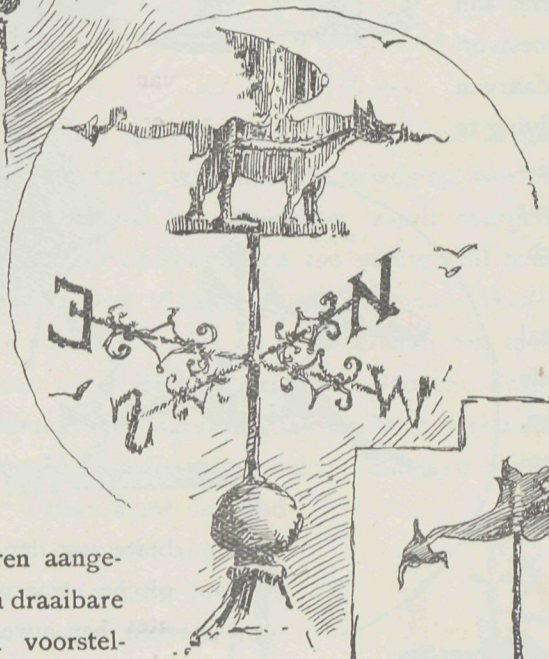

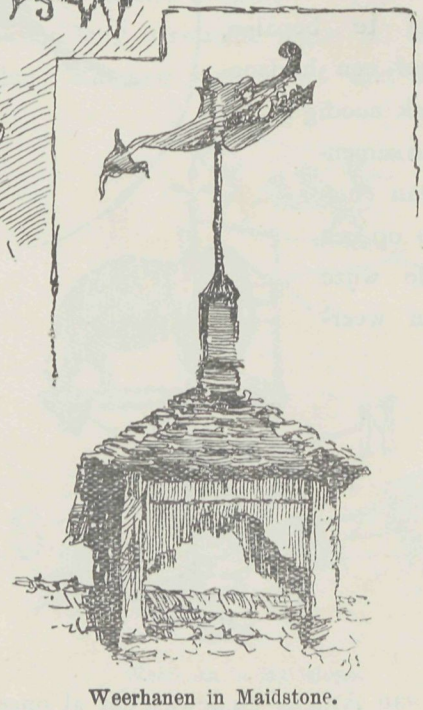

Weerhanen in Maidstone.

Om te beginnen met dezen triton van Andronicus, als stamvader, een genealogie der weerhanen te schrijven, zal de lezer niet van ons verlangen Deze lichte, bewegelijke figuurtjes, daar hoog in de blauwe lucht, hebben reeds meer dan eens de pen der geschiedschrijvers in beweging gezet. Over het algemeen is hun leven kort, daarvoor zijn zij te veel aan weer en wind blootgesteld. Van de tegenwoordig bestaande weerhanen zal de leeftijd wel zelden verder reiken dan tot de 16de eeuw. Daarentegen speelden zij steeds een belangrijke rol in de maatschappij en het volksleven en niet zelden waren zij zelfs het voorwerp van wettelijke bepalingen. Zoo vinden wij in de oude oorkonden, dat in de middeleeuwen lang niet iedereen het recht had, een weerhaan op zijn huis te plaatsen. Alleen personen van adelijken bloede hadden dit recht: wanneer zij een lagen adelijken titel hadden kwam hun een vaan met twee punten toe; waren zij van zeer hooge geboorte zoo mocht hun vaan een vierkanten vorm hebben. Wij gelooven hier meteen den oorsprong

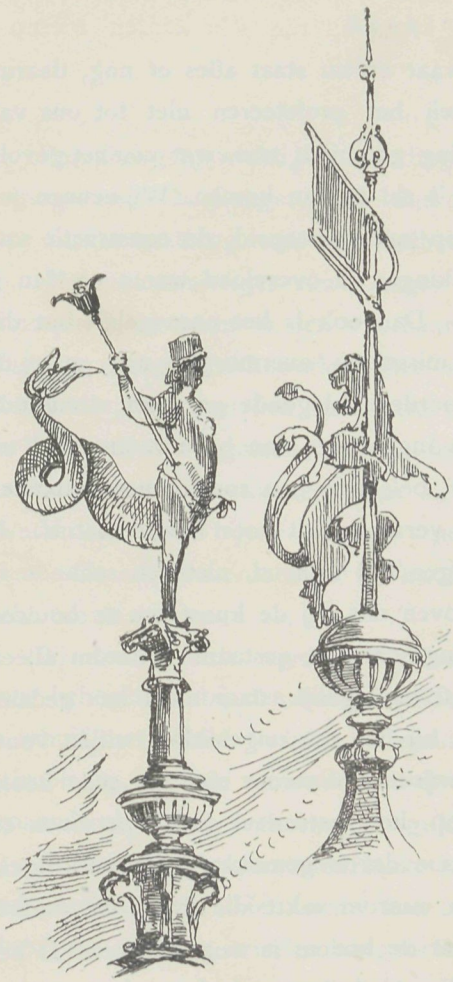

Friesche weerhanen.

van het algemeen voorkomend gebruik gevonden te hebben, volgens hetwelk elk riddergoed, groot buitenververblijf enz. steeds met een weerhaan is getooid.

De vanen der weerhanen werden reeds spoedig van allerlei versieringen, verguldsels enz. voorzien. Dat hiervoor zelfs bekende kunstenaars zich niet te hoog achtten, bewijst een oude stadrekening van Lyon, waarin voorkomt dat in het jaar 1580 Jean Pérèssin achttien gouden daalders kreeg als belooning voor het schilderen van het Koninklijke en stedelijke wapen op den weerhaan der Rhône-poort. Van het jaar 1619 dateert een weerhaan van de Abdij van Salignac, die als vervaardiger den naam draagt van »Jehan Limousin, esmailleur du Roy".

Wie zakt er al niet in.

Het oude moedertje had wel gelijk, dat Maandag morgen van een der laatste weken hoofdschuddend aan de Leidschegracht te Amsterdam stond, bij een sluis, die zich eerbiedwaardig in het water had gedoken.

Wat een ongeluk had daarbij kunnen gebeuren, en zij zag in haar verbeelding een geheele bruidstoet op een Donderdag-morgen passeeren en den een na den ander in den gapenden grafkuil storten. 't Had toch zoo kunnen zijn, want wie zou kunnen denken dat zulk een eeuwenoude sluis het hoofd er bij neer lag. Toch is het gebeurd, de voet verzette en als natuurlijk gevolg, plofte de kruin neder. De oorzaak zal bij de ontgraving en afdamming blijken, waarom het steunpunt verschoof, was de aanleg verteerd. 't Zou zeldzaam zijn; was aanvaring met een der booten, de aanvankelijke aanleiding tot verschuiving; was de bodem verloopen? ziedaar zoo vele vragen die allen spoedig zullen beantwoord worden, wanneer het tot een opruimen komt. Maar dat het oude mensch gelijk had, er zou evengoed een groot ongeluk bij hebben kunnen gebeuren, wanneer de oplossing op een ander uur was geschiedt, valt niet te betwisten. En wordt daar wel eens aangedacht. Rammelt niet iederen dag de eene spoortrein na den anderen over de wrakke rommel die men viaduct te Amsterdam noemt en de reizigers tot het Centraalstation brengt?

Is het bovenvlak dank zij alle mogelijke stopstukjes waterpas gehouden; 't is zoo, maar daaronder, br: men moet er niet aan denken.

Wij waarschuwden reeds in 1886 voor het gevaar en nu staat alles er nog, daaruit zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat wij het profeteeren niet tot ons vak moeten kiezen. Gelukkig, want gesteld dat de oplossing geschiedt was, wat zou het gevolg geweest zijn, beter dan dat onze profetie faalt. Maar 't zal er van komen. Wij kennen den geheelen toestand, de steenen hebben wij zelf er op neer gestapeld, de constructie van den ondergrond gezien, waartegen toen reeds bedenkingen in overvloed waren en dan is het zaak rekening te houden met wat gemaakt is. Dan ook is het onmogelijk dat die geschiedenis ineen blijft, 't hangt heden, morgen, misschien overmorgen nog, maar de catastrophe komt. Dan is er een leven als een oordeel, klagende personen, treurende familieleden, ongelukkige huisgezinnen, knoeiers van ingenieurs, dan bazuint men het uit er wordt door de regeering niet gezorgd voor onze belangen, en zoo al meer, manden vol grieven, en 't is onze eigene schuld die niet in verzet treedt voor het te laat is. Is dergelijke constructie, gesteld dat ze het nog eenigen tijd uithoud, niet een schande in het oog van de vreemdelingen, moet men niet gelooven dat wij de kunst om te bouwen verleerd hebben, waarvoor wij zoo hoog hebben aangeschreven gestaan. Daarom alleen is opruiming reeds wenschelijk. De toestand is en blijft onmogelijk, daar moet iets gedaan worden tot beeindiging en scharen wij ons in deze bij hen die ongelukken willen voorkomen, en het tot plicht rekenen, daarop te blijven wijzen. Waarom niet het eene hoofd eerst voorzien, de treinen tijdelijk doen stoppen op het vaste deel en de personen en goederen laten gaan over een hulpweg tot het station dat is gemakkelijk te verkrijgen. Aan de sluis bij de Leidschegracht, mag men vragen waarom zakte die in, bij de viaduct weet een ieder het vooraf, wanneer het gebeurt, omdat de bodem is weggezonken. Is het met die wetenschap, niet het ongeluk afbidden om alles te laten zooals het is.

Silos uit hout.

De bestemming van silos is in den laatsten tijd algemeen bekend geworden. Het graan wordt er in opgeborgen om van daar naar den molen, die in de fabriek is, gebracht te worden. Nu zijn de silos veelal van hout saamgesteld. De Wiener Bau-industrie Zeitung deelt hieromtrent mede, dat meer en meer blijkt dat hout daarvoor het beste materiaal is. In Hamburg maakte men deze van ijzer, doch is deze aanleg duurder maar heeft ijzer het nadeel dat de warmte op het graan wordt overgebracht, waardoor hierin bederf komt. In Buda-Pesth heeft men nu silos gemaakt van cement doch het blijkt dat dit materiaal de vocht opneemt en aan het graan meedeelt, zoodat men het hout nog als 't beste materiaal blijft beschouwen om dergelijke constructie van te maken. Een groot ongerief blijft het echter dat het zoo weinig brandvrij is.

Rooklooze locomotieven.

Deze hoogstgewichtige uitvinding is eindelijk gedaan door den Oostenrijkschen spoorwegingenieur Th. Langer en de daaropvolgende beproeving bij een sneltrein van Weenen naar Zuzim en terug, met een snelheid van 75 K.M., leverde de schitterendste resultaten op. De rookvernietiger van Langer bestaat in hoofdzaak hierin, dat boven de rooster atmospherische lucht in den vuurhaard gevoerd wordt en daardoor de volkomen verbranding der rookgassen bewerkt. Een ronde schuif met openingen, die bij het openen en sluiten der deur van den vuurhaard automatisch bewogen wordt, regelt het toetreden van de lucht. De rookgassen worden door een buizennet gedrongen naar den deur van den vuurhaard terug te stoomen, waar zij zich met de lucht vermengen en zoo volkomen verbranden, dat men bij de proeven met goed gevolg alle vonkenvangtoestellen kan weglaten. De schuif wordt naar de kwaliteit van de kolen gesteld, teneinde meer of minder lucht toe te laten.

Bij den heenrit werden Waldenburger kolen gebruikt, die geringe toetreding van lucht behoefden; bij den terugrit daarentegen werd met Ostrauer kolen gestookt en moest de schuif meer lucht toelaten. Gemiddeld levert het toestel 10 pCt. besparing aan kolenverbruik op, zoodat, wanneer men de kosten aan brandstof per locomotief op 600 gulden 's maands stelt, het eveneens 600 gulden kostende roestel in minder dan een jaar is verdiend.

De rookvernietiger veroorzaakt het machinepersoneel niet de minste moeite, want hij werkt automatisch. Het toestel kan in twee dagen tijds aan alle machines, zonder onderscheid van systeem, worden aangebracht. De duurzaamheid der constructie is even groot als haar verbazende eenvoudigheid.

Sinds eenigen tijd gebruikt men den rookvernietiger op alle Hongaarsche spoorwegen waarbij gemiddeld 17 pCt. besparing aan brandstoffen oplevert. Vooral voor stadslijnen is afgezien van deze vrij hooge besparing, het verwijderen van de vaak zoo lastige rook van groote beteekenis. Overal elders neemt men dan ook maatregelen om het toestel van Langer aan de bestaande locomotieven aan te brengen.

Een nieuw middel tegen roest.

Men verteld wonderen van een nieuw middel om metalen voorwerpen tegen roesten en tegen de inwerking van water, bijtende vloeistoffen enz. te beschermen. Het is een Amerikaansch middel en wordt onder den naam »Kotine" in den handel gebracht. De samenstelling is geheim, maar als bedekkingsmiddel voor ijzeren lantaarn- en telegraafpalen onderleggers voor rails, enz. schijnt het reeds goede diensten bewezen te hebben. Het

biedt weerstand aan de inwerking van water en warmte en heeft een groote elasticiteit, dus barst of scheurt niet. Ten slotte kan het met alle vernissen gemengd worden. Het schijnt ons de moeite waard er de proef mede te nemen.

PRIJSVRAGEN

Wij ontvingen dezer dagen van het Bestuur der Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen het navolgende programma.

Nationale Prijsvraag voor een voorzijde met scherm voor een tooneel.

De vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen, schrijft uit de navolgende prijsvraag:

a. Er wordt verlangd een ontwerp voor een Voorzijde met scherm voor een tooneel.
De afmetingen van de voorzijde met scherm moeten zijn als volgt:

breedte van de geheele voorzijde 9.00 M.
hoogte „ „ „ „ tot plafond 14.00 M.
breedte van de tooneelopening 7.00 M.
hoogte „ „ „ 10.50 M.

} gemeten van af b. k. tooneelvloer.

b. Er wordt verlangt een aanzicht, platte grond en doorsnede teekening op een schaal 1/20 M. en détails op de schaal van 1/10 M,

c. De teekeningen moeten in kleuren worden uitgevoerd.

d. Er wordt uitgeloofd een prijs van veertig (40) gulden met diploma en als tweede prijs een diploma.

e. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der vereeniging.

f. De Jury van beoordeeling zal bestaan uit 5 gewone leden der Vereeniging, welke op eene vergadering, bij stemming worden aangewezen.

g. De ingekomen ontwerpen worden tentoongesteld te Groningen, Amsterdam en Rotterdam, als de aard en het aantal der antwoorden door het bestuur daarvoor geschikt worden geacht.

h. De ontwerpen worden *franco* ingewacht vóór of op den 1 Februari 1895 door den 1sten secretaris, adres Gedempte Zuiderdiep F 295, te Groningen.

i. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en voorzien van een naambriefje waarop dat motto van buiten is herhaald, benevens een Correspondentie-adres.

k. De niet bekroonde stukken worden terugbezorgd.

Namens het bestuur:
L. M. MOOLENAAR, *voorzitter.*
G. NIJHUIS, 1e *secretaris*

GRONINGEN, November 1894.

VOORGEVEL

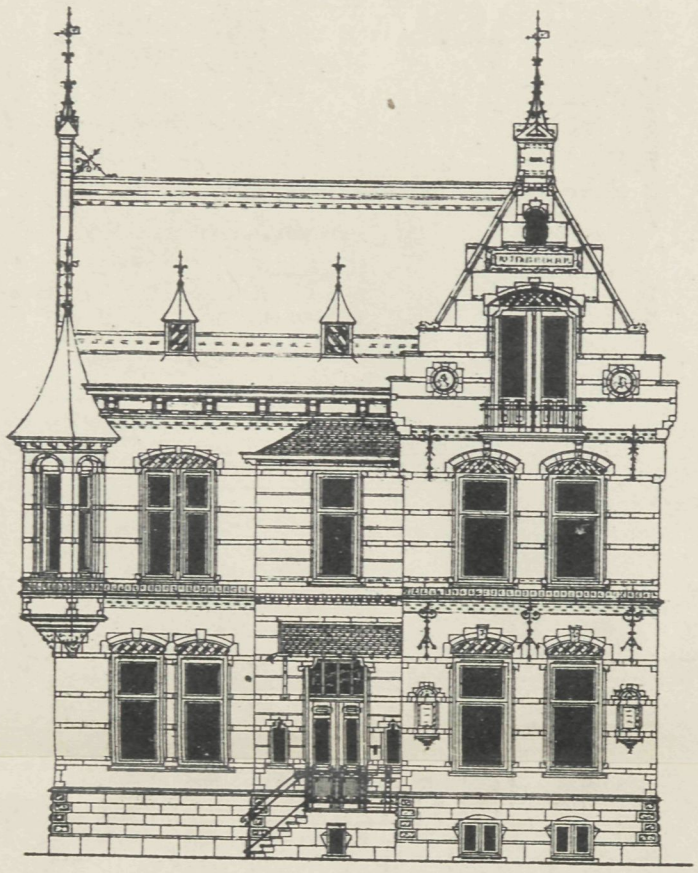

ACHTERGEVEL

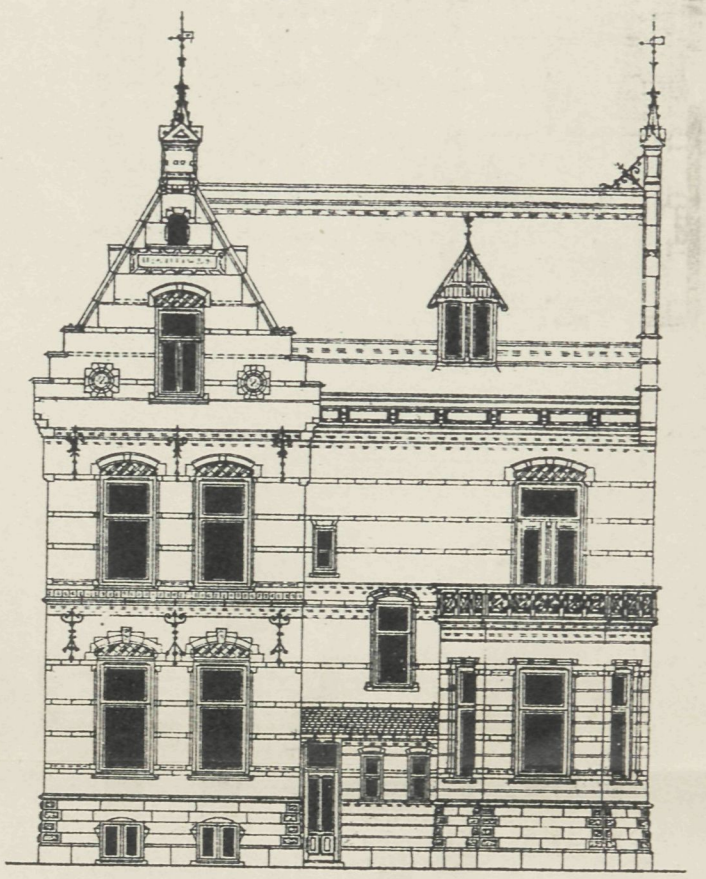

PLAN GELIJKSTRAATS

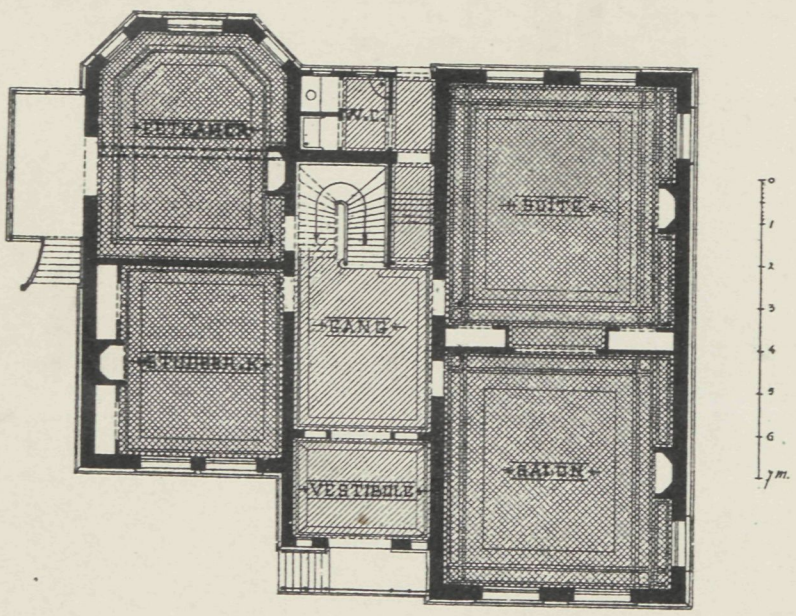

PLAN VERDIEPING

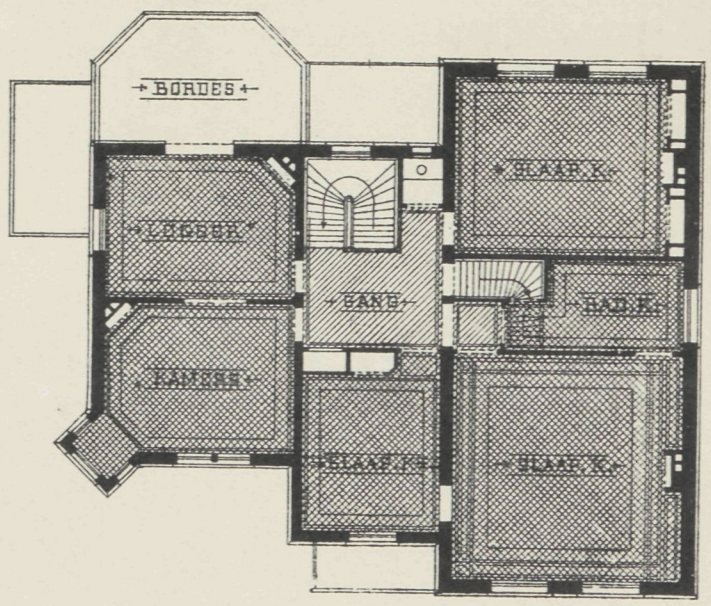

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Vademecum der bouwvakken 1894.
9de jaargang.

Photo-lith. Wegner & Mottu.

Afl. 24. pl. 30, A.

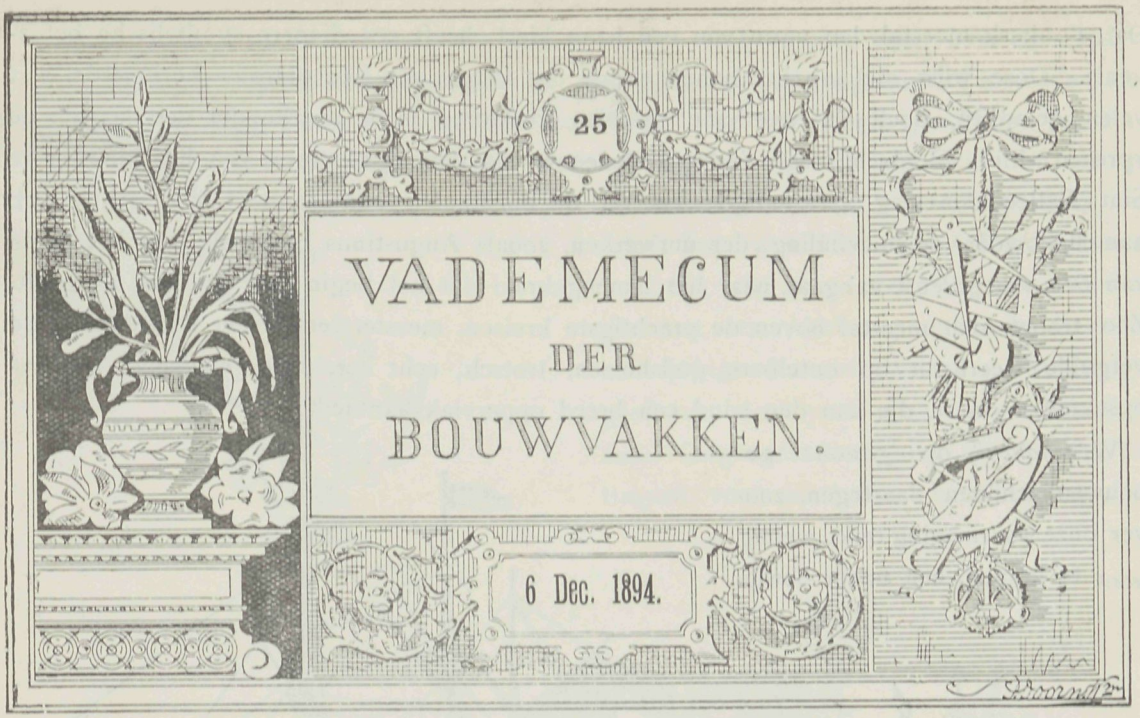

Bij de Platen.

Ontwerp van een Winkelgebouw,

door Th. VAN HARDERWIJK.

Aflevering 7 van 29 Maart geeft den voorgevel van een winkelgebouw, bij eene prijsuitschrijving door de Maatschappij ter bevordering der bouwkunst, afdeeling Amsterdam bekroond. Van dit ontwerp zij wij, dank zij de welwillende medewerking van den ontwerper, in de gelegenheid gesteld een detail op flinke schaal te geven. Om de waarde daarvan niet te doen verliezen, hebben wij, alhoewel dit voor ons meerdere kosten vereischt, niet geaarzeld daarvan een plaat op gelijke grootte te geven; vertrouwende hiermede ook onze inteekenaren te voldoen.

Uit den Vreemde.

Weerhanen.

(*Vervolg van aflevering 24.*)

Terwijl aldus de eigenlijke vaanvorm der weerhanen een meer heraldiek karakter bewaart, heeft elders de phantasie de meest grillige vormen voor de windwijzers gekozen.

Dat de kerk meestal den vorm van een haan kiest, heeft een diepere symbolische beteekenis. Deze wijst niet op het hanengekraai dat Petrus aan zijn ontrouw herinnerde, wat velen gelooven, doch de weerhaan op den kerktoren is de »verkonder des daags", de »preaco dili", zooals hij reeds in de 10de eeuw van den klokketoren van het klooster te Sint Gallen den dag verkondigde en tot de bidstonden aanmaande. Men richtte zich namelijk, vóór de uitvinding der uurwerken, zooals Augustinus meedeelt, wat het begin van den vroegdienst aangaat, naar het hanengekraai dat het begin van den dag aangeeft. Zoo troont dan meestal boven de prachtigste kruisen, meesterwerken der smeedkunst, de vergulde weerhaan op ontelbare godshuizen, trotsch, echt heraldiek geteekend, met vo opstaanden staart, die aan den wind een breed oppervlak aanbiedt.

Weer*hanen* op gewone gebouwen schijnen daartegen, zoover onze waarneming reikt, weinig voor te komen, een nader bewijs voor de symbolische beteekenis van deze dierenfiguur. Daarentegen treft men de grilligste phantasien en de meest oneindige verscheidenheid in vorm naar

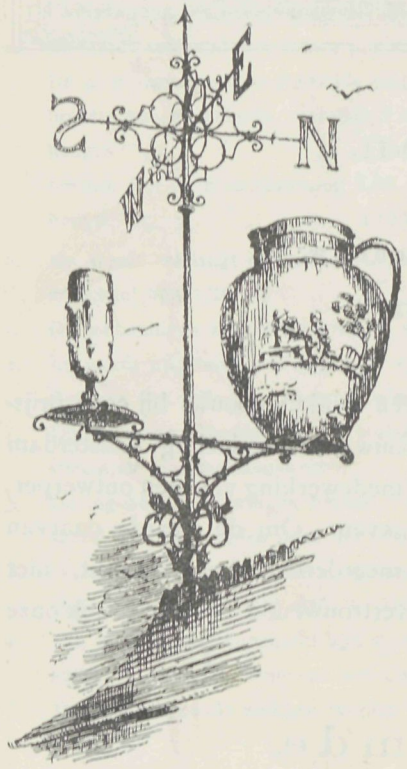

Op een brouwerij in Maidstone.

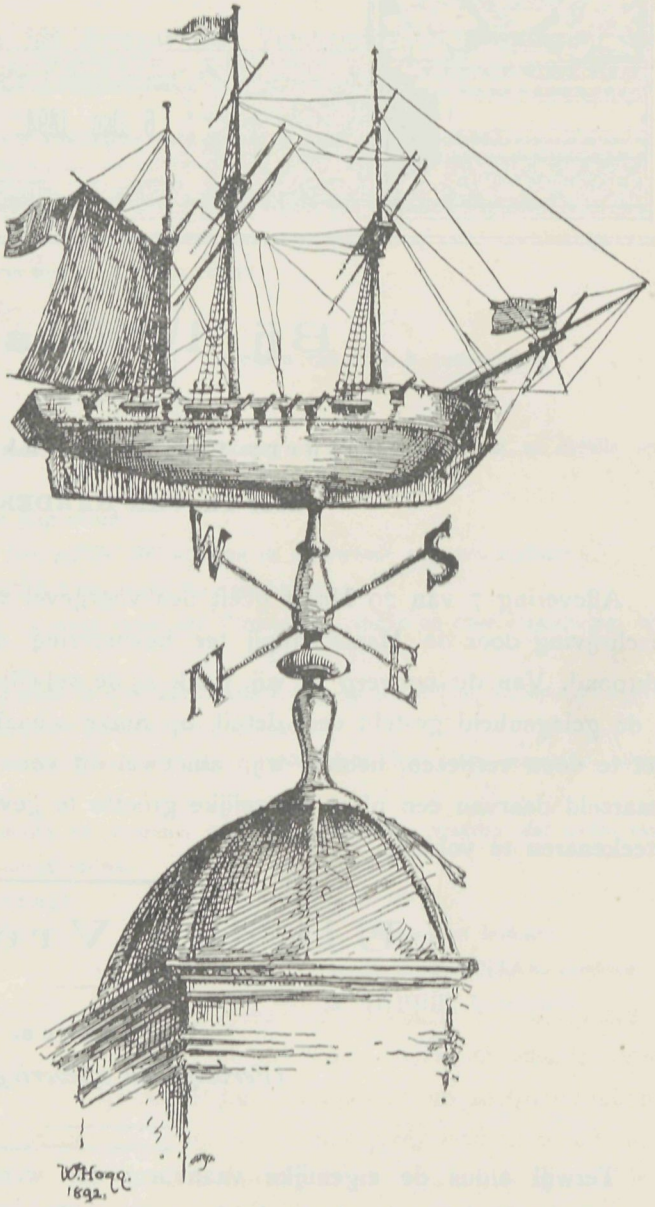

Op het raadhuis te Rochester.

gelang van aard en bestemming der gebouwen, die zij bekomen, aan. Wie zich daarvan wil overtuigen reize de kustplaatsen af waar de zeewind ongehinderd over de huizen strijkt en de vraag »waar de wind van daan komt", van zoo hoogst gewichtige beteekenis is. Vooral in den Zuidelijken hoek van het Engelsche graafschap Kent treft men een bewonderenswaardige verscheidenheid van windwijzers aan. Het stadje Orlestone bewaart nog een uit hout geconstrueerde weerhaan, die met een windvang verbonden is en met een springenden vos versierd is. In Sandgate geeft een jockey te paard de windrichting aan. Origineele dierfiguren leveren hun contingent voor motieven. Een brouwer heeft

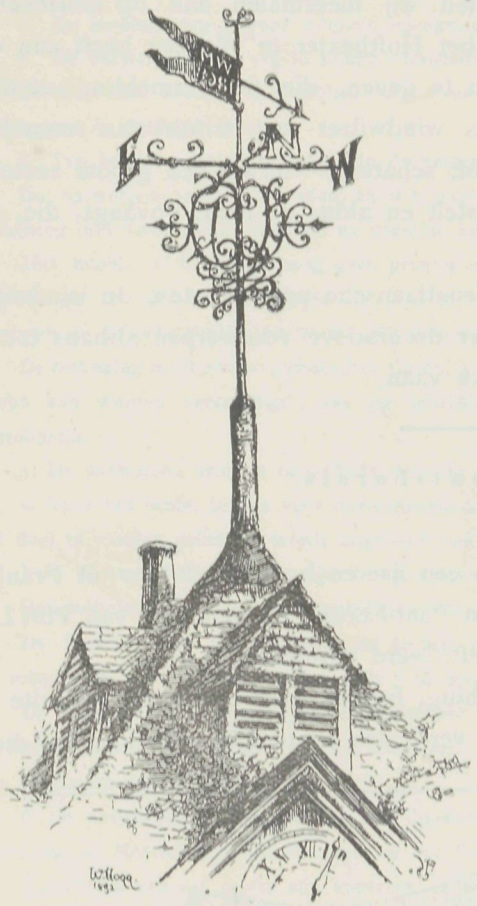

Op de kerk te Winchelsea.

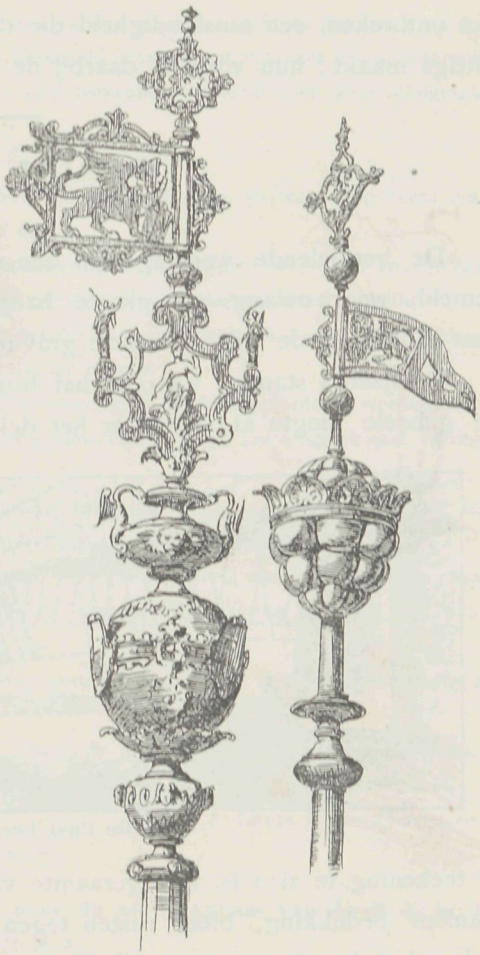

Venetiaansche Pronkmasten.

zelfs een schenkkan en beker als windwijzer benut. Zeeschepen komen herhaaldelijk voor, onder anderen een driemaster van respectabele afmetingen (9 voet lang en 6 voet hoog) op het raadhuis van Rochester.

Ook in ons land draagt menige toren een zeeschip als weerhaan; in Veere en Hoorn bijv. blaast de wind lustig in de vergulde zeilen, terwijl in de oude hanse-stad Hamburg een fraaie in ijzer gedreven Keizerfiguur den mast vasthoudt, op welks spits een bevallig gebouwden driemaster in den wind draait.

De nabijheid van de zee gaf als motief voor windvanen nog allerlei figuren aan die

aan het gebied der golven herinneren : dolfijnen, visschen, zeenimfen e.a. ; het raadhuis te Middelburg wordt o.a. door een op één voet draaiende sirene bekroond.

Bleek tot nu toe de windvaan, behalve voor zijn eigenlijke bestemming, in hoofdzaak bekronend sieraad te zijn, zoo heeft de practische moderne tijd hem nog aan een ander doel opgedragen, n.l. behulpzaam te zijn bij de ventilatie. Ventilatoren, die door groote windramen in beweging gebracht worden, treffen wij meermalen aan op fabrieken en andere groote gebouwen. De bouwmeester van het Hoftheater te Weenen heeft aan deze practische inrichting een artistieken vorm weten te geven, die de vermelding verdient. Op het koepeldak van het gebouw draait als windwijzer een triton van reusachtige afmetingen — men kan zijn hoogte gerust op 6 M. schatten — terwijl een groote zeeschelp zijn wijde opening in de richting van den wind stelt en aldus de lucht opvangt, die, naar beneden gevoerd, de theaterzaal ventileert.

Ten slotte zij opgemerkt, dat zelfs op de Venetiaansche pronkmasten, de windwijzers niet ontbreken, een omstandigheid die deze zuiver decoratieve voorwerpen alihans tot iets nuttigs maakt ; hun vorm is daarbij de heraldieke vaan.

De brug van Pont-Lorois.

De vernielende werking van den storm op een ijzeren brug wordt ons uit Frankrijk gemeld, waar onlangs de groote hangbrug van Pont-Lorois, op den weg van Port-Louis naar Auray op de wijze als onze gravure aangeeft, werd vernield.

De ijzeren stangen waaraan het bruggedek hing, braken over een groot gedeelte van de geheele lengte af, waardoor het dek in den vertiçalen stand kwam te hangen, die op

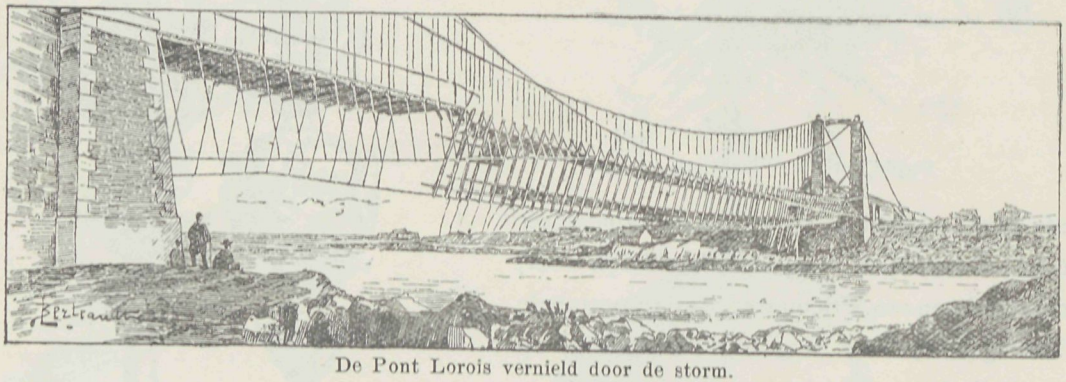

De Pont Lorois vernield door de storm.

de teekening te zien is. Het geraamte van het bruggedek, door den wind ontdaan van zijn planken bedekking, bleef rusten tegen de, aan de onderzijde van de brug aangebrachte stalen kabels, die met een rij dwarsstangen nog onlangs ter versterking waren bevestigd omdat de brug bij hevigen wind doorboog. De spanning van de brug bedroeg 110 M., terwijl de hoogte boven den waterspiegel 12 M. was.

Wij zien er alweer uit dat niet alleen in Amsterdam de bruggen ons begeven.

PRIJSVRAGEN

Hoofd- of titelvignet voor het Bouwkundig Weekblad.

De redactie van het *Bouwkundig Weekblad* heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een hoofd- of titelvignet, waarvoor het programma luidt als volgt:

1. De mededinging is voor iedereen opengesteld.

2. De ontwerpers zijn vrij in hunne compositie, mits deze van toepasselijken aard zij.

De woorden: *Bouwkundig Weekblad. Orgaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst* moeten in het hoofd voorkomen en duidelijk spreken.

3. Ten behoeve der reproductie zijn de volgende voorwaarden streng bindend.

De ontwerpen moeten op glad en wit papier, geen calqueerpapier, geteekend zijn, en alle onderdeelen der teekening met zwarte inkt van een en dezelfde kracht.

Het hoofd- of titelvignet mag geen grooter oppervlakte beslaan dan besloten is in een rechthoek van 20 cM. breedte en 10 cM. hoogte (zijnde de grootte van het tegenwoordige hoofd), maar de teekening wordt liefst op ongeveer de dubbele grootte 40 bij 20 cM.) gewenscht, om later verkleind gereproduceerd te kunnen worden.

De teekening moet zonder gewasschen tinten, in dier voege behandeld worden, dat daarnaar een zincographische cliché kan worden vervaardigd; dus op dezelfde wijze als een teekening, bestemd voor photolithographische reproductie.

4. De ontwerpen worden beoordeeld door de redactie.

5. Voor het beste, tevens voor bovengenoemde reproductie geschikte onderwerp, en waardig gekeurd om voor het doel te worden gebruikt, wordt uitgeloofd een prijs van *f* 40.

Voor de twee beste daaropvolgende ontwerpen worden premiën uitgeloofd, de eerste van *f* 20, de tweede van *f* 10.

Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der redactie, en als titelvignet gebruikt.

De inzender van het ontwerp, dat de 1ste premie heeft behaald, verplicht zich dit — des gewenscht — aan de redactie in eigendom af te staan voor *f* 15 boven het bedrag der premie.

De ontwerpen, die volgens beoordeelaars het verdienstelijkst en daartoe geschikt geoordeeld worden, zullen op verkleinde schaal op een plaat van het *Bouwkundig Weekblad* gereproduceerd worden, zoo mogelijk met vermelding van de namen der ontwerpers,

6. De ontwerpen moeten uiterlijk zijn ingeleverd op 3 Januari 1895, des voormiddags te twaalf uren, aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Zij moeten van een motto zijn voorzien, en begeleid van een verzegeld couvert, waarin opgaaf van naam en woonplaats van den ontwerper. Buiten op het couvert moet hetzelfde motto der teekening geplaatst zijn, benevens een correspondentie-adres.

7. Alle ontwerpen zullen na de beoordeeling worden tentoongesteld; de niet met den prijs bekroonden zullen aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De Redactie van het Bouwkundig Weekblad,

J. R. DE KRUYFF, *voorzitter.*

C. T. J. LOUIS RIEBER, *secretaris.*

Ontwerp van eene arbeiderswoning, uitgeschreven door de afd. Arnhem van de M. t. b. d. B.

PROGRAMMA.

1. De mededinging staat open voor alle bewoners van de Provincie Gelderland.

2. Gevraagd wordt het ontwerp met beschrijving en begrooting van eene arbeiderswoning voor een blok van 10 stuks. (Het blok van 10 woningen mag de som van f 9000 niet overschrijden, hieronder niet gerekend het terrein.)

2. De fundeering moet 1 meter beneden den beganen grond op staal aangelegd worden.

4. Achter de woning moet een klein tuintje zijn.

5. Het privaat mag niet direct uit een der vertrekken toegankelijk zijn.

6. Een kleine kelder wordt vereischt.

7. De zolders moeten beschoten zijn.

8. Waterleiding (niet in de huursom begrepen) wordt verondersteld, doch mag niet boven een afvoer worden aangebracht.

9. De vloeren der vertrekken moeten geheel of gedeeltelijk van hout zijn.

10. De gevels moeten gevoegd zijn, desnoods met spaarzaam gebruik van cementbanden.

11. De dorpels en plinten der benedenkozijnen moeten van hardsteen zijn.

12. Gevraagd worden plattegrond, voor- en achtergevel en minstens eene doorsnede op 1 à 50; details op ware grootte, volledige begrooting en beschrijving.

13. De wijze van bewerking der teekeningen is vrij.

14. Er zal worden gelet op indeeling, beschrijving, gevel en detail.

15. Alleen die ontwerpen, welke aan de gestelde voorwaarden voldoen, komen in aanmerking.

16. Er worden uitgeloofd:

1e prijs, bestaande uit ƒ 50 en het getuigschrift van de Afdeeling.

2e „ , „ „ „ 25 „ „ „ „ „ „

3e „ , premie van „ 10 en eervolle vermelding.

17. Wanneer minder dan zes ontwerpen inkomen, wordt de premie niet uitgeloofd.

18. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de afdeeling en zullen geëxposeerd worden.

19. Voor of op 1 Maart 1895 moeten de ontwerpen franco en voorzien van een motto, verzegelden naambrief en correspondenticadres worden ingezonden ten huize van den secretaris O. H. Korevaer, Jansstraat 28, te Arnhem.

De Jury bestaat uit de heeren Bosch, Tellegen en Roskam.

Stalgebouw met koetslerswoning, uitgeschreven door de afdeeling Leeuwarden van de M.t.A.d.B.

waarvoor aan de beide het best gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd:

een prijs van vijftien gulden; een prijs van vijf gulden; beiden met het diploma der afdeeling.

Art. 1. Het terrein voor de stichting is gelegen og een buitenplaats in een boschrijke omgeving.

Art. 2. Het gebouw zal bestaan uit:

a. wagenhuis voor minstens 8 rijtuigen; *b.* tuigenkamer; *c.* vertrekje voor den palfenier; *d.* stalling ingericht met 3 paardestallen en 2 boksen; *e.* woonkamer met alcoof; *f.* eene kleine kamer; *g.* keuken; *h.* ruime hooizolder; *i.* bergplaats voor haver; *k.* privaat en andere gemakken.

Art. 3. Het gebouw eenvoudig te behandelen, doch in overeenstemming met eene lommerrijke omgeving. De gevels in baksteen met afwisseling van diverse kleuren en met zeer weinig gebruikmaking van natuurlijke steen.

Art. 4. Er worden gevraagd: de plattegrond-teekeningen, de teekeningen van de verschillende gevels en twee doorsneden, allen op een schaal van 1 à 100, met detailteekeningen op 1/10 der W. G., waaruit de inrichting der stallen duidelijk moet blijken.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Eene toelichtende beschrijving wordt niet verplichtend gesteld, doch wenschelijk geacht.

Het inschrijven der teekeningen moet door eene andere hand als die des ontwerpers plaats hebben.

Art. 5. De inzender moet franco plaats hebben vóór of op den 1sten Maart 1895 aan het adres van den heer W. C. de Groot, architect, Ossekop 17 te Leeuwarden. De stukken moeten voorzien zijn van een merk of motto, dat eveneens op het couvert, waarin de naam van den vervaardiger is gesloten, moet zijn aangegeven, benevens het correspondentie-adres, waaraan de ingezonden teekeningen kunnen worden teruggezonden.

Art. 6. De ingekomen antwoorden worden gesteld in handen van een Jury, bestaande uit drie leden van de afdeeling Arnhem: de heeren V. G. A. Bosch, A. R. Freem en W. G. Lensink.

Art. 7. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom des vervaardigers, die, evenals de overige mededingers echter moeten gedoogen, dat van wege de afdeeling de ingekomen antwoorden worden tentoongesteld; het rapport der Jury zal daarbij ter visie worden gelegd.

Art. 8. Ter mededinging worden alleen uitgenoodigd bouwkundigen, woonachtig in de provincie Friesland.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 25 October 1894.

J. R. Nijdam, *Vice-president.*

W. C. de Groot, *Secretaris.*

Programma der door de Vereeniging „Bouwkunde en Nijverheid" te Harlingen uitgeschreven prijsvraag.

Eerste Prijsvraag.

Het leveren van een plan voor een gebouw, bevattende vier arbeiderswoningen.

Art. 1. Het gebouw wordt verondersteld te worden gesticht op een vrij terrein aan den buitenkant eener stad.

Art. 2. Elke woning zal minstens moeten bevatten:

a. een kamer met vrije ruimte binnen de betimmeringen groot 16 M2.

b. een gang of portaal.

c. een werkplaats, waarin gelegenheid tot stoken, met een vrije ruimte binnen de muren of schuttingen minstens groot 7 M2.

d. beneden slaapplaats voor 4 personen, met voldoende kasruimte, vorstvrij keldertje en een privaat, en

e. op zolder slaapplaats voor 4 personen met kastruimte.

Art. 3. De hoogten moeten zijn:

a. de bovenkant vloer boven de aansluitende straat 0,10 Meter.

b. " " zolder boven de vloer 3,00 Meter.

c. " onderkant hanebalk of kapbalk minstens 1,80 Meter boven de zolder.

Art. 4. Verlangd worden:

a. de platte gronden, voor- en zijgevels en doorsneden op schaal 1 à 50.

b. de voornaamste details op schaal 1 à 10.

c. een korte omschrijving met eenigszins uitgewerkte begrooting van kosten, waarin begrepen die van verf, glas en behangwerk.

Tweede Prijsvraag.

Het vervaardigen van een gesmeed ijzeren lantaarnarm voor gangverlichting met teekening.

Art. 1 De ontwerper wordt vrij gelaten in vorm, afmeting en te gebruiken profielijzer, terwijl het voorwerp ongeverfd of gelakt moet worden ingezonden.

Art. 2. Van in den handel voorkomende ornamenten mag geen gebruik worden gemaakt.

Derde Prijsvraag.

Het vervaardigen van een geschilderd deurpaneel.

Art. 1. Het paneel van hout minstens groot 75 × 48 cM., in lakverf te schilderen, te versieren met biezen of hoeken naar verkiezing in kleur of in goud.

Art. 2. De bossingen om het paneel mogen in matverf worden uitgevoerd.

Vierde Prijsvraag.

Het vervaardigen van een verstelbare huistrap.

Art. 1. De te bezigen houtsoort wordt vrijgelaten.

Art. 2. De trap moet acht treden hoog zijn en ongeverfd worden ingezonden.

Algemeene Bepalingen.

Art. 1. Alle stukken en voorwerpen in antwoord op deze prijsvraag, worden voor of op den 15 Februari 1895 vrachtvrij ingewacht, voor de eerste prijsvraag bij den secretaris der vereeniging, Noorderhaven C No. 177 en voor de tweede, derde en vierde prijsvraag bij den heer H. Asperen, Sint Jakobstraat C No. 115 te Harlingen.

Stukken en voorwerpen na dien datum ingezonden, komen niet in aanmerking.

Art. 2. Ieder ontwerp en werkstuk moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald en van binnen de naam en de woonplaats van den inzender vermeld zijn.

Art. 3. De ontwerpen en werkstukken zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de Heeren,

voor de eerste prijsvraag:

H. Mouw, Opzichter bij den Provincialen Waterstaat; K. L. Faber, Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken, J. H. H. van Groenendael, Rijksopzichter, (Gouvernementsgebouw), allen te Leeuwarden.

voor de tweede prijsvraag:

D. van der Meer, Bouwkundige; G. Hamstra, Smid; S. Fluks, Smid, allen te Harlingen.

voor de derde prijsvraag:

L. H. Dinn, Leeraar in het teekenen, (H. B. School); K. Rodenhuis, Huisschilder; L. Wagenaar, Huisschilder, allen te Harlingen,

en voor de vierde prijsvraag:

A. van der Meer, J. Lamminga, H. P. Mooiman, Bouwkundigen, allen te Haarlingen.

Art. 4. Als prijzen zullen worden uitgereikt voor het beste en der bekroning waardig gekeurde ontwerp of werkstuk, voor de eerste prijsvraag f 20, voor de tweede prijsvraag f 10, voor de derde prijsvraag f 5 en voor de vierde prijsvraag f 5 benevens het getuigschrift der vereeniging, terwijl voor het daaraanvolgend bestgekeurd ontwerp of werkstuk van elk der vier prijsvragen, indien het daarvoor wordt waardig gekeurd, het getuigschrift der vereeniging wordt uitgereikt.

Art. 5. Alle ingekomen ontwerpen en werkstukken, zullen te Harlingen worden tentoongesteld op nader aan te duiden plaats, en worden franco teruggezonden uiterlijk na drie maanden na den dag der inzending.

Art. 6. De mededinging staat open voor de eerste en tweede prijsvraag voor ingezetenen der Provincie Friesland, voor de derde en vierde prijsvraag alleen voor ingezetenen der Gemeente Harlingen.

Aldus vastgesteld door het bestuur der vereeniging „Bouwkunde en Nijverheid" te Harlingen, den 23 Nov. 1894.

S. F. Bakker, *Voorzitter*,

D. Monsma Wzn., *Secretaris*.

Belangrijk bericht aan onze Inteekenaren.

Het jaar 1895 is het tiende jaar dat de uitgave intreedt. In dien tijd heeft natuurlijk als ieder andere onderneming, ook de onze zijne ervaringen gehad. Terugziend op het tijdperk dat voorbijtrok is tevredenheid gepast. Wij hebben dan ook het voornemen in Januari 1895 ter herinnering aan dat feit aan al onze inteekenaren, netjes in een rol verpakt, franco te zenden een zeer fraaie lichtdruk, op cartonpapier bevestigd, genomen naar de schilderij van J. Taanman, voorstellende *De Raadhuiszaal te Kampen*. Dit schilderij in bezit van den heer J. Gosschalk werd ons daartoe welwillend ter overname beschikbaar gesteld en zijn de afdrukken reeds in bewerking. Het zou ons aangenaam zijn wanneer dit mocht bijdragen dat een ieder onze uitgave in zijn kring aanbeval. De prijs van *f* 4.— is gering en iedere aanbeveling, men leze de annonce die wij in iedere aflevering opnemen, geeft gelegenheid de bibliotheek op weinig kostbare wijze te vergrooten.

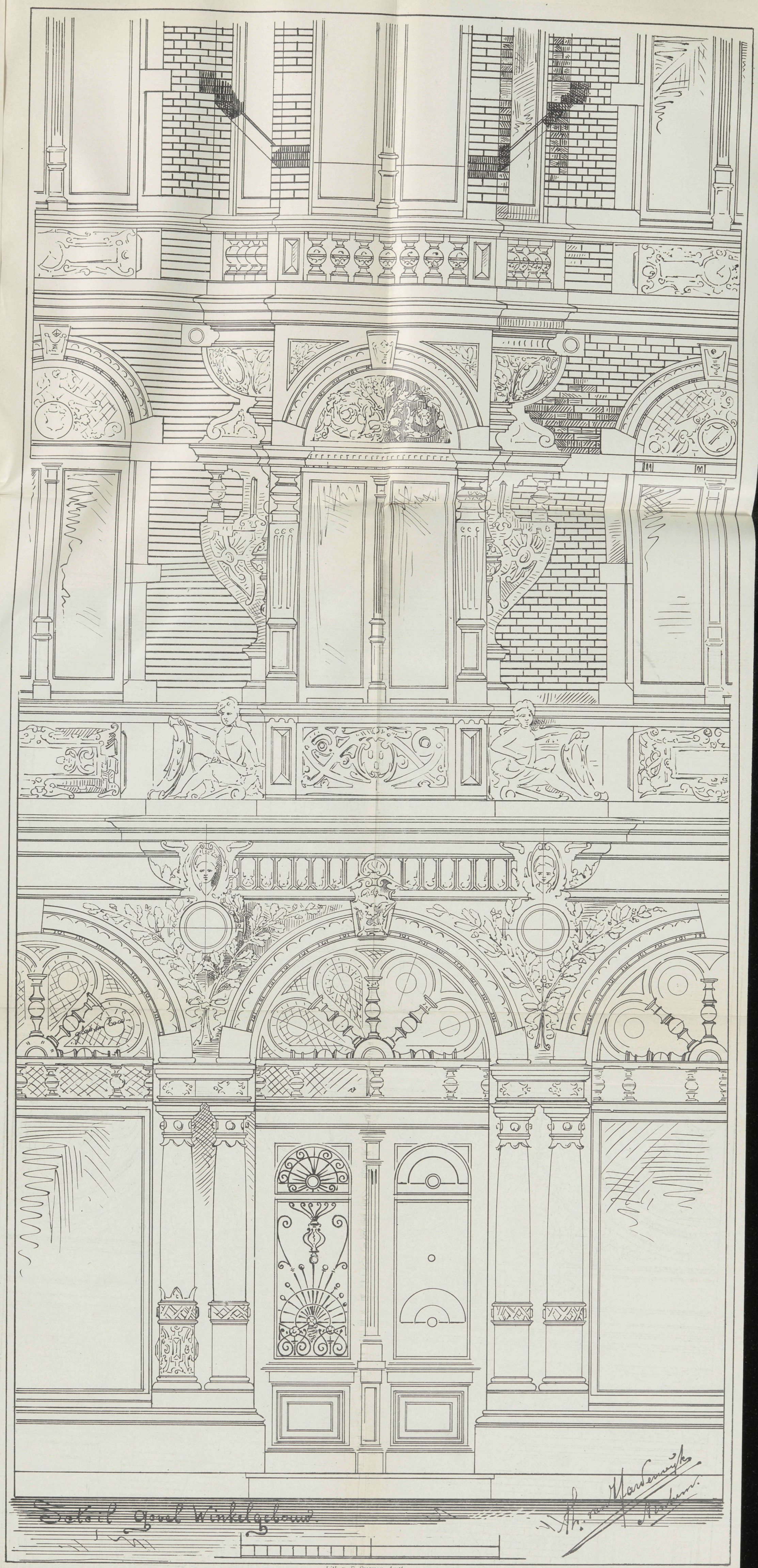

Lith. v. D. Osseman, Amst.

Bij de Platen.

Metselwerken,

door JOS. TH. J. CUYPERS.

In afl. 22 gaven wij eene teekening, voorstellende den voor- en zijgevel van het gebouw der Onderlinge Vereeniging van Veehouders, staande aan de Weteringschans te Amsterdam, en gebouwd volgens het ontwerp van den bouwmeester Jos. Th. J. Cuypers. Wat op die teekening niet zoo nauwkeurig was waar te nemen, dat zijn de zeer uitvoerige metselwerken die elk overstekend gedeelte ondersteunen en daardoor aan het gevelvlak een bizonder aangename afwisseling geven.

Gaarne nemen wij de gelegenheid waar, nu wij zoo welwillend daartoe in staat werden gesteld, die metselwerken tot de voorstelling onzer plaat te kiezen. Zij zijn de ommetseling van den schoorsteen, den achtergevel, (lage gedeelte), uitmetseling aan den voorgevel, lijst achtergevel, balcon achtergevel en uitmetseling erker. Wat vermag die eenvoudige metselsteen, in bekwame hand ter plaatsing neergelegd, toch veel, dikwerf meer dan fraai gebeitelde versieringen in natuurlijken steen. Daarom ook juist verdient het opgemerkt te worden; gewoonlijk toch vinden goede voorbeelden spoedig navolging en waar onze steenindustrie zoo echt nationaal is komt die navolging aan de nijverheid ten goede.

Dat wordt wel eens te veel vergeten, mogelijk omdat velen het geheim in dat metselwerk vervat, niet hebben leeren kennen, mogelijk ook omdat weleens wordt opgezien tegen het overleg die een goede rangschikking van dien steenen vereischt. Dat het laatste zeldzaam moge worden. Op den duur bevindt men er zich beter bij daar onze metselsteenen lang zoo veel niet in ons land hebben te verduren van de weersinvloeden als de natuurlijke steen.

Uit den Vreemde.

Het Rijksdaggebouw te Berlijn.

Het is zonderling dat nagenoeg alle gebouwen van eenige belangrijkheid hunne lijdensgeschiedenis hebben. Of de critiek, of het verschil van stijlopvatting, ja zoo duizenderlei of's maken, dat aan den roem die den talentvollen ontwerper toebehoort, veel wordt afgedongen, een ieder knaagt er op zijne wijze aan, en vormt dit voor den bouwmeester niet zelden de pijnlijkste oogenblikken. Is die bouwmeester een man van middelmatige kennis, dan zijn die bezwaren zoo groot niet, dan vormen die bedenkingen dat eene herhaling van dergelijke fouten wordt voorkomen, maar is daarentegen de bouwmeester iemand die zijn roem ten volle verdient, dan zijn dergelijke moeielijke oogenblikken allezints te betreuren. Dr. Paul Wallot de bouwmeester van het Rijksdaggebouw heeft die periode ook moeten doorleven. — De keizerlijke gunst die in ieder geval d[illegible] hem als de hoogste werd gewaardeerd, viel hem niet ten volle ten deel, en aangen[illegible] steekt daarbij af de eensgezinde aansluiting der Duitsche bouwmeesters, om den groot[illegible]neester welverdiende hulde te brengen. Het Rijksdaggebouw is even als het Paleis van Justitie te Brussel een monument, dat met onwrikbare onvergankelijkheid zijn plaats inneemt.

Er zullen tegen de verschillende onderdeelen wellicht bedenkingen rijzen, omdat de een die zus de andere zoo begrijpt, de een die te schraal en te ijzerachtig, de andere mogelijk te veel overladen vindt, het kan zijn, maar in het geheel heerscht een stemming, waarover allen het eens zijn, dat daar een monument is gesticht van uitnemende verhoudingen, waarin Duitschlands geschiedenis is weggelegd. Wallots schepping is niet nieuw, het is het voortarbeiden in den geest door Grieken en Romeinen zoo uitnemend begrepen. — Het zijn verhoudingen, die aan langdurige studie zijn getoetst en die op elken beschouwer een groote macht uitoefenen, die hem nietig maken tegenover den kolossus die zich voor hem bevind. Geen verdeeling van kleine partijen, geen verbrokkeling van het geheel, het is een massieve massa begrepen tusschen basement en lijst voor midden en hoekdeelen enkel verhoogd. Juist die verhoogingen sluiten zich monumentaal aan en geven gelegenheid dat elke groep, die er op vertegenwoordigd is, zijn waarde behoudt, ieder dezer tot recht komt, zonder een verzamelplaats te gelijken. Denken wij ons daarbij het hoog ten hemel klimmende koepelgewelf, dat als tot in het oneindige oprijst, dan moet een ieder

instemmen, dat Wallots schepping bizonder gelukkig geslaagd is. — Het is een blijvend monument, dat door alle eeuwen waarde behoudt en waarover een nageslacht gelijk gezind gevend, gunstig zal oordeelen.

Wij willen enkele verhoudingen meedeelen. Het grondplan geeft van de indeeling een juist overzicht en kenmerkt zich door groote symetrie. De geheele breedte is 137.40 M bij een diepte van 104.10 M. De hoofdtrap springt 27 M- voorwaarts. Aan al de gevels zijn op het middendeel toegangen zoowel tot de zittingzaal als naar de afdeelingen die in de verschillende verdiepingen zich bevinden. Deze zijn: verdieping gelijkstraats de hoofd-

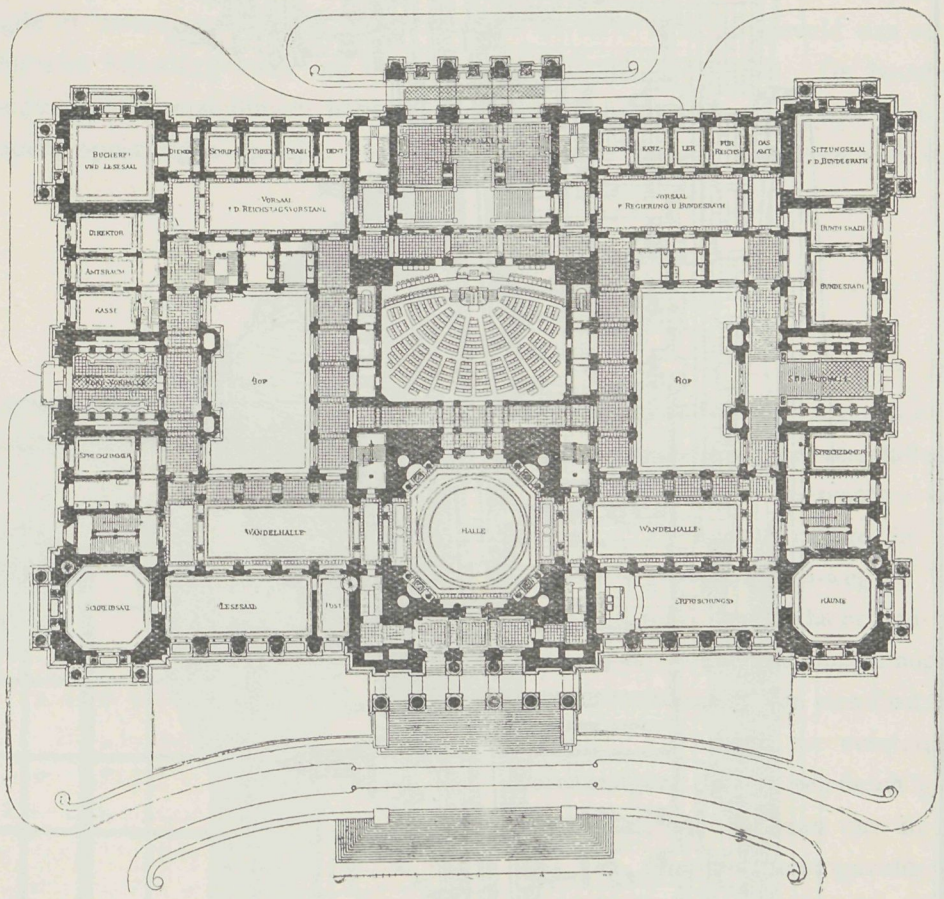

PLAN RIJKSDAGGEBOUW TE BERLIJN.

verdieping met de zittingzaal, tusschenverdieping die grootendeels het achtergedeelte beslaat en op de hoogte der gaanderijen van de zittingzaal is aangebracht en eene bovenverdieping die over alles heenloopt en waarvan alleen de ruimte der zittingzaal is gespaard voorbovenlicht. De hoogteafmetingen zijn voor de rondgaande kroonlijst 27 M. de hoektorens 43.50 M. terwijl de top van het koepeldak over de zittingzaal 75 M. hoogte bereikt. Houdt men met al die afmetingen rekening dan moet de massa een ontzaggelijken indruk maken. Voegt hieraan toe dat de m te groote kunstenaars die Duitschland telt, van schilder, beeldhouw en andere vereerings t, hebben medegewerkt, dan maakt het geheel op den beschouwer

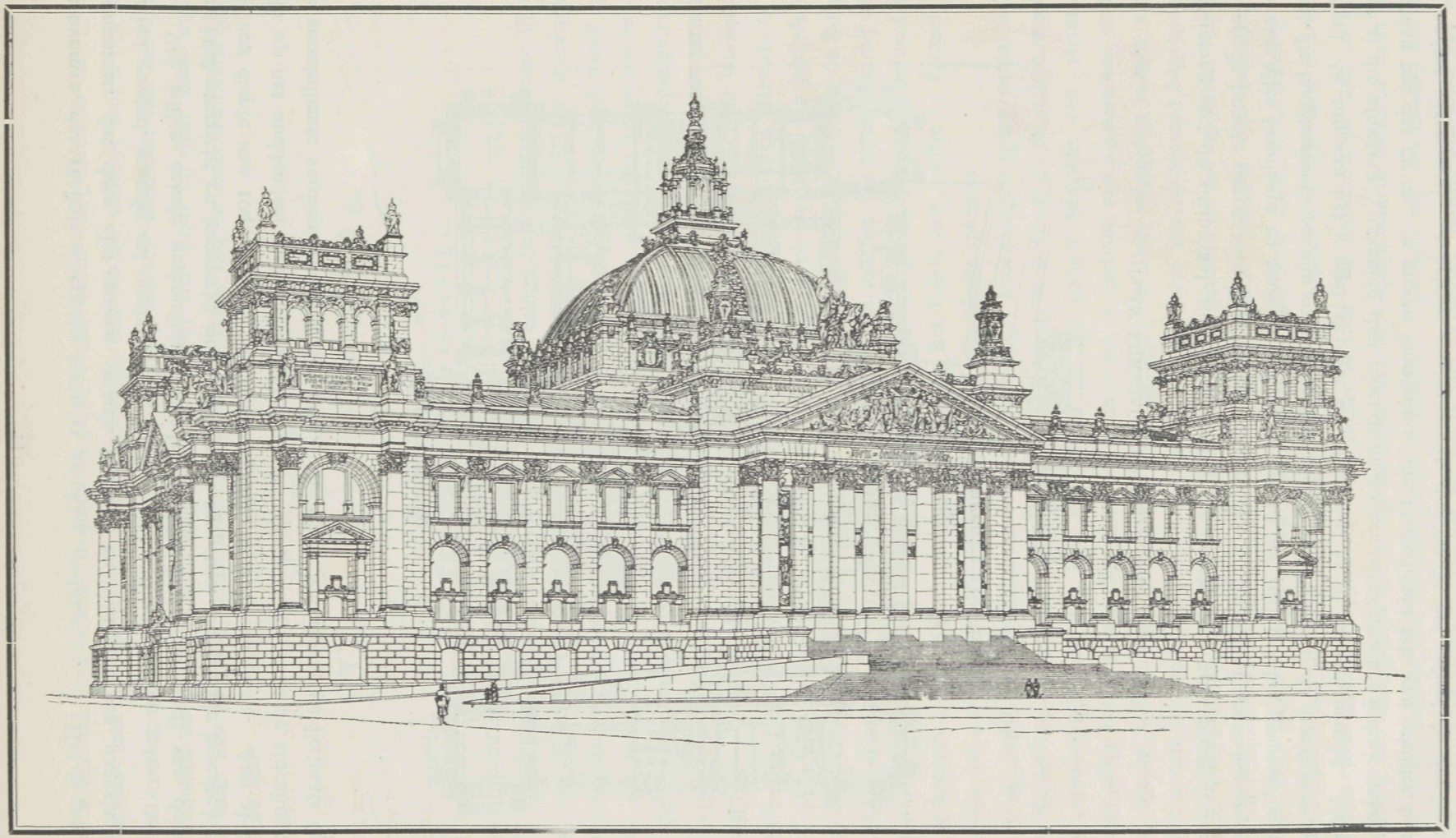

HOOFDGEVEL RIJKSDAGGEBOUW TE BERLIJN.

een overweldigenden indruk en is het niet te verwonderen dat een der voornaamste Duitsche bouwmeesters heeft durven beweren dat de afgevaardigden zich in het nieuwe gebouw niet op hunne plaats zouden bevinden daar zij er als het ware in het niet verzinken. De laatste »hoch" geschiedenis heeft echter bewezen, dat zij er niettemin hun lief en leed zelf wisten binnen te brengen. Wij geven de gevels en het plan, om de rijke opvatting van alles te doen zien; tot de onderdeelen af te dalen zou verscheidene nummers onzer uitgave kunnen vullen, evenals zulks geschiedt in de Duitsche vakbladen, doch dan nog zou er veel moeten blijven ontbreken wat alleen voor de betrokkenen waarde heeft. Er is een tijd geweest dat de wonderen der bouwkunst met een karig tiental waren aan te wijzen; onze eeuw voegde er meerderen aan toe, maar wanneer de serie moet aangevuld dan voorzeker zal het Duitsche Rijksdaggebouw om den voorrang bij dit alles dingen. De bouwmeester Wallot moge zijne teleurstellingen hebben gehad, zijn arbeid zal het best voor hem pleiten en alle andere opvattingen op zijde doen zetten. Daartoe vermag de sterke arm van den tijd veel.

Het vensterglas in plaats van dubbele ramen.

Nieuw Vensterglas

Als beschutting tegen de koude hebben dubbele ramen verschillende nadeelen. Men moet ze plaatsen en weer afnemen, zij nemen ruimte in en zijn dikwijls erge »sta-in-den-weg's". Wij vestigen daarom de aandacht van belanghebbenden op een ten onzent nog weinig bekende uitvinding van den Zwitserschen ingenieur Falconnier, die vensterglas liet vervaardigen, dat als een flesch geblazen wordt. De ruiten bestaan dus uit dubbel glas met een met lucht gevulde ruimte ertusschen, zoodat een uitstekend beschuttingsmiddel ontstaat èn tegen warmte èn tegen koude. De ruiten zijn bovendien veel steviger dan enkel glas zoodat zij bij uitstek bruikbaar zijn voor glazen plafonds. Onze tekstgravure geeft een aanzien van een aldus ingerichte glazen deur.

Houtmijnen.

Een merkwaardige bron van rijkdom is onlangs, naar de berichten van den Franschen consul aldaar, in Opper-Tongking ontdekt. Zij bestaat uit een houtmijn, die haar ontstaan te danken heeft aan het plotseling van de aarde verdwijnen van een reusachtig dennenwoud. Eenige dezer boomen zijn een meter dik; zij rusten in een schuine, evenwijdige ligging in een bed zand, dat de boomen over een dikte van 6 M. bedekt. Daar de takken aan de boomen goed bewaard gebleven zijn, is het klaarblijkelijk dat zij nog niet lang aldus begraven liggen. Het hout dat uit deze merkwaardige mijn te voorschijn gehaald wordt, is zeer hard en bezit een groot weerstandsvermogen, zoodat de Chineezen het in groote massa's en tegen hoogen prijs voor het maken van doodkisten opkoopen.

Waarvoor de photografie al niet dient!

Als nieuwste toepassing der photographie op practisch gebied vinden wij meegedeeld: het constateeren, door middel van de *camera*, van den graad van doorzakking eener ijzeren brug. Onlangs schijnt zich het geval te hebben voorgedaan dat men bij een spoorwegbrug meende te bemerken, dat er iets niet in orde was, zonder dat men uitwendig daarvan iets kon bemerken. Er werden nu twee momentphotografiën van de brug gemaakt: één op het oogenblik vóór, en één op het oogenblik, waarop juist een sneltrein midden op de brug was. Na ontwikkeling der beide opnamen vertoonde de brug op het oogenblik dat de sneltrein passeerde een zóo bedenkelijke doorbuiging, dat men terstond middelen beraamde om de brug te versterken. Een onheil, dat niet lang meer had kunnen uitblijven, werd aldus voorkomen.

De Eifeltoren veroordeeld!

De voornaamste aantrekkelijkheid van de Parijsche wereldtentoonstelling, de Eifeltoren, zal waarschijnlijk van het Champ de Mars verdwijnen. De commissie voor de tentoonstelling van 1900 heeft zich namelijk in dien geest uitgesproken. De vereerders van den toren trachten hem wel voor astromische doeleinden te behouden, maar hun aantal is gering. Veeleer schijnt men in Parijs volkomen genoeg van den toren te hebben. Als aantrekkelijkheid van de tentoonstelling was hij zeer goed; thans heeft hij geen reden van bestaan meer, want als bouwwerk munt hij niet door schoonheid uit. Na de eerste verbazing viel iedereen toch de nuttelooshеid en weinige fraaiheid van zulk een ijzeren monster op. Hoe eerder men zich ervan ontdoe hoe beter! Sic transit gloria mundi!

Papieren Telegraafpalen.

Papieren telegraafpalen zijn de nieuwste uitvinding der papier-industrie. Om deze de benoodigde hardheid te verleenen, wordt de brei met borax, zout en andere stoffen gemengd en daarna tot holle cylinders geperst. De nieuwe palen moeten verschillende voordeelen bezitten; zij zijn niet alleen veel lichter dan hout, maar hebben een grooter weerstandsvermogen tegen atmospherische invloeden.

Nationaal Congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, te houden in Amsterdam op 17 Jan. en 4 Juni 1895.

Voorloopig Programma.

Het Congres zal de eerste maal vergaderen op Woensdag 17 April 1895 en zoo noodig op den volgenden dag:

In Algemeene Vergadering tot het verkiezen van een bureau en het aanhooren der Openingsrede, en daarna in Sectiën, tot het behandelen der navolgende punten:

A. Het lager onderwijs in verband met vak-opleiding en vak-onderwijs.

Vraag 1. Beantwoordt het Lager Onderwijs (de Volksschool) aan de eischen eener voorbereiding voor den aanstaanden werkkring van leerlingen, die geene andere school meer zullen bezoeken? Zoo neen, welke wijzigingen zijn noodig ten aanzien der verschillende leervakken en de wijze waarop zij behandeld worden?

Vraag 2. Is de invoering van handenarbeid, als opvoedingsmiddel, op de lagere school wenschelijk?

B. Het Middelbaar Onderwijs en voortgezet lager onderwijs in verband tot vak-opleiding en vak-onderwijs.

Vraag 3. Zijn de burger-avondscholen de meest gewenschte instellingen voor de voorbereidende opleiding van den ambachtsman? Zoo ja, welk programma voldoet daarvoor het best?

Vraag 4. Is het wenschelijk dat op de ambachtsscholen herhalingsonderwijs en voortgezet lager onderwijs gegeven wordt?

Zoo ja, hoe moet dit onderwijs, onder meer, met het oog op het teekenen, worden ingericht?

Vraag 5. Tot hoever moet het voortgezet lager onderwijs en het middelbaar onderwijs voor alle leerlingen gelijk zijn? en waar moet het verschillend worden voor afzonderlijke ambachten, vakken en beroepen?

Vraag 6: Op welke wijze kan het best voorzien worden in het onderwijs voor die beroepen en ambachten welke thans niet op de ambachtsscholen onderwezen worden?

a. Voor den tuinbouw.

b. Voor het schoenmaken, kleermaken, enz. enz.

C. De opleiding tot gewone- en kunstambachten.

Vraag 7. Verdient in het algemeen de opleiding in de werkplaats of die in de ambachtsschool voorkeur?

Voor welke ambachten in het bizonder is het eene of het andere stelsel het meest aanbevelenswaardig?

Is combinatie van beide stelsels mogelijk en wenschelijk?

Vraag 8. Waar moet de grens getrokken worden tusschen het onderwijs en de opleiding voor het gewone en voor het kunstambacht?

Vraag 9. Welke argumenten pleiten voor en tegen het volgende voorstel

„In het algemeen bepale de wet:

1o. de verplichte oprichting van beroepsscholen, wier leerplan voor elk afzonderlijk in overeenstemming met locale behoeften worde opgemaakt.

2o. de krachtige financieele medewerking van den Staat op voorwaarden, afhankelijk van leerplan en van draagkracht der gemeente.

3o. de verdeeling van gemeenten in klassen, naar bevolkingssterkte, bijv. in 3: beneden 25000, van 25000 tot 80000, boven 80000 inwoners.

4o. de overeenkomstige verdeeling van het leerplan in a. beperkt, b. uitgebreid, c. volledig.

5o. het onderwijs in de bouwvakken, overal verplichtend; daarnaast locale behoeften te bevredigen.

6o. de verplichting om leerjongens de gelegenheid te geven de school te bezoeken, door zoo mogelijk een uur te bepalen, waarop zij vrij moeten zijn; de bepaling van den duur van den arbeidsdag is niet genoeg. Voor sommige bedrijven moet echter ruimte van beweging gelaten worden en in het algemeen is dit in hooge mate wenschelijk, daar het ambachtsonderwijs nog jong is en voor een zelfstandige ontwikkeling veel vrijheid van beweging behoeft.

7o. de verplichting der school, om zich naar de omstandigheden zooveel te schikken, als met het belang van den leerjongen vereenigbaar is.

8o. de beperking van het theoretisch onderwijs tot een minimum.

D. De opleiding voor de fabriek (de groote industrie).

Vraag 10. Op welke wijze zijn de bezwaren van de steeds toenemende verdeeling van arbeid in de fabriksnijverheid, voor den toekomstigen werkman door betere vakopleiding te beperken?

E. Tentoonstellingen van werkstukken van leerlingen, wedstrijden voor leerlingen, proeven van bekwaamheid en andere middelen om de belangstelling en den ijver der direct belanghebbenden op te wekken.

Vraag 11. Op welke wijze moeten tentoonstellingen en wedstrijden van leerlingen worden ingericht om tevens aan de veredeling van het ambacht ten goede te komen?

Vraag 12. In hoeverre kan het afleggen van proeven van bekwaamheid strekken tot veredeling van het ambacht? Welke waarde moet in de praktijk aan de daaruit voortvloeiende diploma's en titels worden toegekend?

F. Vraag 13. Het leerlingwezen; de rol van het particulier initatief en van den wetgever.

Deze punten zullen behandeld worden in drie sectien en wel:

In de *Eerste Sectie* (Sectie: Onderwijs) Punt A. en B. (Vragen 1, 2, 3, 4, 5, 6.)

In de *Tweede Sectie* (Sectie: Opleiding voor het ambacht) Punt C. E. en F. (Vragen 7, 8, 9, 11, 12.)

In de *Derde Sectie* (Sectie: Opleiding voor de fabriek) Punt D. en F. (Vraag 10, 12.)

Voor de tweede maal zal het Congres bijeenkomen op Dinsdag, 4 Juni 1895, en zoo noodig op den volgenden dag; In Algemeene Vergadering, tot het behandelen der verschillende gestelde vraagpunten in hun onderling verband, naar aanleiding der gedrukte inleidingen en der gedrukte sectie-verslagen, en tot het stemmen over de daaruit voortvloeiende conclusiën.

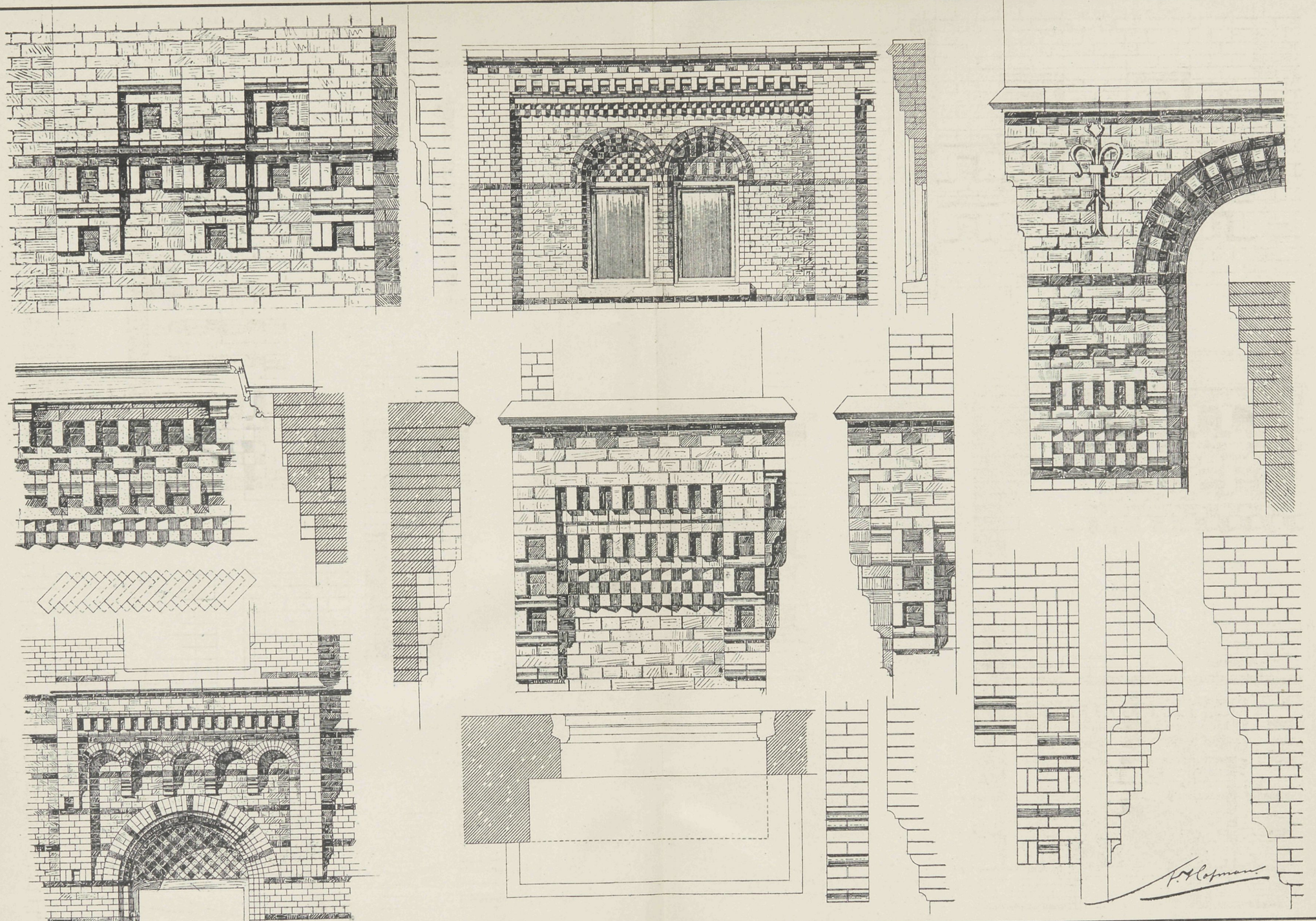

VERSCHILLENDE UITMETSELINGEN

aan het gebouw der onderlinge Vereeniging van Veehouders.
Weteringschans - Amsterdam.

PHOTO-LITH. WEGNER & MOTTU AMST.